

שנאת עולם לעם עולם

זה ספר תולדות השנאה לישראל, בדברי הימים יתן דרך ובהליכות הדורות נתיבה, יפיץ אור על המקור אשר ממנו נבעה השנאה, יחשוף שפוני טמוניה וחקרי לב לפלגות הליפותיה השונות לרוח דור ודור, יטיף אמרים על שאלת היהודים אשר עלתה בימים האלה על לשון כל ויעיר על דרכים שונים להתרתה, ובתוך הספר ערוך חקר דברי הימים לבני ישראל בפאלען ורוסיא, ובקרת דתי המלכות הנוגעות לישראל, באיראפא בכלל ובארצות מושבותינו בפרט.

מאת

נחום סאקאלאוו.

ווארשא

בדפוס ר' יצחק גאלדמאן נ"י

שנת תרמ"ב לפ"ק

СИНАСЪ ОЙЛОМЪ ЛЕАМЪ ОЙЛОМЪ

т. е. Вѣчная ненависть къ вѣчному народу.

Сочинение **Н. Соколова.**

ВАРШАВА.

Въ Типографіи И. Гольдмана, Мурановская 24.

1882.

שני אבות זיו לילם

B
858.

SYNAS OLAM LEAM OLAM

d. h.

DER URALTE HASS GEGEN DAS URVOLK.

Die Entstehung und Entwicklung des Judenhasses,
vom Standpunkte der Geschichte und der Psychologie

DARGESTELLT

von **N. SOKOŁOW.**

WARSCHAU

—
1882.

KAUFMANN
DÁVID
KÖNYVTÁRA

B. 858.

שנאת עולם לעם עולם

שנאת עולם לעם עולם

זה ספר תולדות השנאה לישראל, בדברי הימים יתן דרך ובחליכות
 הדורות נתיבה, יפיץ אור על המקור אשר ממנו נבעה השנאה, יחשוף
 שפוני טמוניה וחקרי לב לפלגות חליפותיה השונות לרוח דור ודור, יסיף
 אמרים על שאלת היהודים אשר עלתה בימים האלה על לשון כל ויעיר
 על דרכים שונים להתרתה, ובתוך הספר ערוך חקר דברי הימים לבני
 ישראל בפאלען ורוסיא, ובקרת דתי המלכות הנוגעות לישראל, באייראפא
 בכלל ובארצות מושבותינו בפרט.

מאת

נחום סאקאלאוו.

ווארשא

בדפוס ר' יצחק גאלדטאן נ"י

שנת תרמ"ב לפ"ק

СИНАСЪ ОЙЛОМЪ ЛЕАМЪ ОЙЛОМЪ.

т. е. Вѣчная ненависть къ вѣчному народу.

Сочиненіе **Н. Соколова.**

ВАРШАВА.

Въ Типографіи И. Гольдмана, Мурановская 24.

1882.

Дозволено Цензурою.
С.-Петербургъ, 22-го Апрѣля 1882 года.

אל הקוראים.

ועקת-שבר הקיפה כל בית ישראל. המשטמה האורבת מאז לעם בזוו ושסוי תעשה דרכה בסופה וסערה. ההמון ירתיח כסיר מצולה ותולעת יעקב מתי ישראל נרעשים נבהלים ונרדפים. בכל עיר ועיר מדינה ומדינה מקום אשר שאלת היהודים מניעה, ריב הכתות ושאוון הסכסוכים הולך וחזק. עיני כל יודעי העתים נשואות אל התנועה הגדולה הזאת, וכל מבקשי דעת שואלים ודורשים בהלכות שאלת היהודים; ואנחנו בני עם עולם שכבר נבחן ונתנסה בהרבה נסיונות, שכבר עברו על ראשו הזיוי שואה וסופות בלע רבות ועצומות, ראה נראה היום כי מעולם לא עודונו הבלי רשעים כבעת צרה הזאת, ומעולם לא תמכו שאל צעדינו כיום הזה, וכמעט תרפינה ידינו והמס ימס לבנו מפני אנרופה של השנאה, מפני עוות הדינים, קלקול המדות והדעות, ומאור עינינו יכהה בראותנו כי לא רק סופרים דרדקים שהשכלתם המזויפת ודעתם המדומה תוליך אותם שולל, החופרים בדקר ועודדים בשדה שאלת היהודים, היו לפטרונים ולסניגורים לשוללינו הפראים הפרועים לשמצה, אך גם גדולים ושלמים שנמסרו להם מפתחות הפנימיות של דעת הקהל, מתכבדים בקלוננו, ולא עוד אלא שמעוררים את הבריונים לכלות מעשיהם ולבצענו. צרעת השנאה וההוללות הנושנה אשר קורא לה שם חדש „אנטיסעמיטיזמוס“ זרחה במצח כל אכירי עולם, ואנחנו, בריה קלה ועלובה, אנחנו, אכר המדולדל בנזף המין האנושי, מוסכים במלחמה מפנים ומאחור, המהוקקים ימילו עלינו עבטיט חוקי רשע ואון, וההמון יפער פיו לבלענו.

בצוק עתים כאלה עלינו לשוב אל מקור מים חיים, אל מקור דברי הימים וזכרונות לראשונים, לשובב את נפשנו הנהלאה ולחזק את רוחנו הנדכה. פרי ההפיץ הזה, הוא הספר אשר אנכי נותן לפניכם היום, קוראים יקרים. תוכן הספר ומטרתו איננו מעשה בלשנות, או סניגוריא לזכות את ישראל, כי לוא היה זה תכליתו, אזי החטאתי את המטרה בכתבי אותו עברית. כספר הזה סללתי מסלה לחקירת תולדות השנאה אשר תלפות שבילה בדברי הימים, ומתוך עיון עמוק בהרבה מאות

ספרים התרתי את הקשר הסבוך וקבצתי את קצות החומים בידי . לא
 עלה לפני במחשבה תחלה להצדיק את ישראל ולהרשיע את שומניו ,
 ובמקום אשר תמצאו יפוי כח העלובים וגנות העולבים , אין שם לא
 דוחק סברא ולא נטיה צדדית , אבל הסניגוריא בוקעת ועולה מתוך
 סיפור המעשים וחקר הענינים , כי על מדומי דברי הימים לא ישא השקר
 גם ושם אמת תצמח , והאמת הזאת אשר לרוחה ערכתי את ספרי
 למען אחי אשר עוד נוכל לדבר אליהם עברית , תהיה למגן ולבצרון
 לנצה ישראל , לשאת בכח ענק מהלומות הרעמים הנוראים אשר יקלעו
 אלינו שומנינו , ולהתעודד ולהחליף כח .

וברכתי וברכת הקוראים תהולנה על ראש שני הנדיבים המריקים
 מעליהם את הוזהב לכל דבר טוב ומועיל בישראל , רק"ו וויסאצקי ור"י
 צייטלין במאסקוי , אשר עוררוני בדבריהם ובנדבת רוחם עמדו לימיני
 בפועל להפיץ את מעינות הספר הזה הוצה , ושם וזכר מפיצי ההשכלה
 ברכים וזיכרו כזהר הרקיע , להחפיר פני חשוכים , ולהגדיל ולהאדיר תורה
 ודעת בקהל ישרון .

המחבר

ווארשא בין כסא לעשור בשנת התרט"ב .

תוכן הענינים .

פרק א

שלום שלום ואין שלום . איש באחיו ועם בעם נלחמים . מלחמה בלי הפוגות כיש-אל . אך נצל ישראל מידי רודפיו ויהי עוד לנצח ? . העוד לשונאינו מלים להשיב על השאלה הזאת ? על כל הפשעים תכסה האהבה העצמית . רעתה גם טובה . המכות אשר הוכינו בידי מאהביו .

פרק ב

מה הוא הרגש הראשון באדם יולד ? האם כל אוהבי נפשם ישחיתו את דרכם על הארץ ? האהבה העצמית שרש פורה ריש ולענה לדעת הפילוסוף שאפפענהויער . עד כמה צדקו דברי החוקר הזה הרואה את העולם כעמק העכור ? אכן מאסו הבונים היתה לראש פגאה לשנאה לישראל . האהבה העצמית מדרבת דבריה בגלוי .

פרק ג

איך הכתה תכונת האהבה העצמית שרש בנפש האדם ותעש פרי למעלה ככל הליכותיו וארחות חיו ? ואהבת לרעה כמור . בנין חברת בני האדם . מצב הפראים . מצב העמים מן הישוב . מעתה נבין מה היא אהבה עצמית לאומית .

פרק ד

קנאת הרת וקנאת עם בתקשרנה . סמל הקנאה . הכופים את ההר כגיגית . הא:רוף או שפתי הלקות ? אוויטוס מקלערמאנז וגרעגאר הראשון . מה היא הסבלנות ? באור גרריה לפי דעת החוקר מילל . איך מצאה הסבלנות קן לה באייראפא ? מה בין ארצות המערב לבין פאלען ורוסיה בענין זה ? יסוד קדום לשנאת ישראל ברוסיה . העלילה כי היהודים יסרו את לב עם הארץ מאחרי דתם .

פרק ה

חקר השנאה לישראל בארצות מערב אייראפא . המחצית הראשונה והמחצית השנייה של ימי הביניים . דעות הכמים ע"ד העתים ההם ושינוייהם בנוגע לישראל .

פרק ו

קנאת הרת קנאת עם וקנאת משא ומתן תעלינה בלולות . מפעלות היהודים למרבת המסחר והרשת המעשה מאז ועד היום . איך היה המסחר בעוכריהם ויולד שנאה עזה ? דעת ההכס קיעסעלכאך . עד כמה ישרו הגיוני ?

פרק ז

האבות ותולדותיהם בהשנאה לישראל . תולדות בלי אבות . עוד הפעם קנאת הרת . המחוקקים פוסחים על שתי השעפים . אך האהבה העצמית הולידה אהבת ישראל . עד כמה

אהבו המלכים והמושלים את היהודים? החוקים בנוגע ליהודים. שאלת היהודים. פתרון השאלה הואת בין העמים הנאורים. אנשי הסופת: וואלניא, מיראבא, גרענאר, בן מנהם, לעססינג, הערדער, הקיסר יוסף השני, קלאפפשאק, דאהם, יאקאבזאהן, בית ראמשהילד, השר משה מאנטעפיארע, מיכעלעט, קרעמיע, ביקאנספיעלד (דזיראעלי), סער פראנצייס גאלרסמיט, ריעססער, שליידען. חברת כל ישראל חברים. פתגמי אבירי החכמה: קוביער, פייערבאך, שאפענחוייער, בערנע, שערר, באקל, מאנטעסקיע, דידערא, קארנערי לאויד, ע"ד הסכלנות ושאלת היהודים.

פרק ח

מה היא שאלת היהודים? חוקי המדינה מאין יצאו? האצילים וההמון, המשכילים והפחמים, מי מהם ירבה לשנוא אותנו? לפנים והיום. מה ישמנונו הסופרים בספוריהם? תאר איש יהודי בגיא החזיון ובספורים. מה לנו לעשות להשביח את השנאה? בעלי החברה (סאציאליסטען) ושונאי ישראל. חברת מתנגדי בני שם באשכנז. אהבת ישראל בין סופרי אנגליא. הגיוניהם להשיב בצררון לאום ישראל ולהחזיר העטרה ליושנה.

פרק ט

חקר העתים אשר עברו עלינו בפאלען. באיזו מאה באו היהודים לאשכנז, לכבעהמען ולפאלען? מכתב וזייל מעיר פילא (שניידעמיהל) ע"ד קדמות היהודים בפאלען. עד כמה יש בחלום זה דברים בשלים? מכתב חסדיא. כמה עסקו היהודים אחרי בואם לפאלען? יחוס היהודים לעבודת האדמה בעת ההיא. היהודים כסוחרים בנפש אדם. המטבעות ככתב עברי וגודל תועלתם לענין הקירנתו. דתי ממלכת פאלען על אדות היהודים. סדרי הקהל בעת ההיא. אשמות היהודים וענשיהם. המלך באלעכלאווי. המלכים קאוימיר הראשון והשני.

פרק י

הזכות לתחוק בתי טביעת מטבעות לוקחה מאת היהודים. השנאה לישראל התעוררה. היהודים ועבודת האדמה. מה היו חוכרי לשכות השקלים. אחרי אשר לוקחה מהם הזכות? דתי המדינה ומשפטים ע"ד מסחר היהודים. מלוי ברבית. החק הגושן כי רק ליהודים מותר להלוות כסף ברבית. איך גדלו המושלים וירוממו את העסק הנכבז הזה? ממתוק יצא עז. חלפן יהודי בקראקוי. תלונת העם על המלך בגלל אהבתו לישראל. איך הצטדק המלך? קאוימיר ואסתר היהודית. המלך שב מדרכו ללחוף את המלוים ברבית. מצב היהודים בעת ההיא ברוסיא. הקראים. היהודים בליטוויא. כתב הרמנא אשר נתן וויטאלד ליהודים. המאסק של החוקים הנוגעים לישראל מאת הכהן הנוצרי מיקאלייא טרונבא. הסופותיו אשר הוסף.

פרק יא

שרש פורה ראש ולענה. אסיפת ראדאם. תלונת היהודים. בקשתם אשר ערכו אל המלך. התשובה אשר השיב, למען יהיה הזאב שבע והשה תמים. השמועה המהרירה ע"ד גזירת שמד. ותשובה הואת ראו ידים מוכיחות בתשובת המלך הנדרשת לכמה פנים. מקור השמועה. כהני הדת בפאלען ורעתם אשר הרעו ליהודים. המטלה בהם קנאת דת בלי מחשבת פגול או רק כסות עינים שמו להם? דעת האפיפיור ע"ד היהודים המומרים. כהני הדת רחקו מזה בדרותיהם. דלוגאש מורה ילדי המלך וצורר גדול ליהודים. הצרות והתלאות

רבו מרבה להביל. דעת סופר דברי הימים מיעכאווימא על דבר היהודים בדורו. הספר אשר כתבו היהודים בשפת רומית להשיב תורפיהם דבר. השנאה גדלה לרגלי הספר הזה. עם מי הצדק? תנועה חדשה במצב היהודים. מסחר המשקאות. ההביאו היהודים את המסחר הזה אל הארץ? מוצאותיו הרבות.

פרק יב

היהודים יצאו מרשות המלך ובאו לרשות האצילים. המלכים לא ראו עוד לנכון להיטיב לישראל. אהבה התלויה בדבר, כשל דבר כטלה האהבה. היהודים של המלך והסדרים החרישים בקהלותיהם. השתדלות היהודים להיטיב את מצבם המוסרי. הסד לאומים חטאת, אם לא במדת תדין רק במדת הרחמים יצא. עין יושבי הערים צרה ביהודים. השנאה בערים: פוזנא, קראקוי, לבוב, ווילנא, ווארשוי. ארץ פאלען היתה בעיני היהודים כמעון בטח ולכן לא הבחילם קצף שוטניהם. עסקי היהודים בימים אשר החוקים הקשים גדרו עליהם בעד המסחר. מה היה הקהל ומה פעל? מיכל מברסק (מעניאר, פרנס ראשי). נסכות לשנאה הכללית. מצב הענינים בעת ההיא ברוסיא.

פרק יג

המסים אשר שמו ראשי הקהל על העם. הובות הקהלות להממשלה. הצד השות שבין שנאת ישראל בשאר ארצות אייראפא להשנאה בפאלען. נראים כאוהבים בשעת צרכם ומתהפכים לאויבים בשעה שאין להם צורך יותר. תלונת צוררי היהודים. השינוי אשר עלה בעקב התלונה הזאת בתהלכות הממשלה עם היהודים. מקור השינוי והכונתו. משגה שונאי ישראל. מה השיבה רדיפת בני ישראל אל חיקם? היהודים בגלילות אוקראינא. השרש אשר ממנו צמחה שנאת הקאזאקים לישראל שחתפרצה בימי חמיעליניצקי הנודע (גזירת ת"ח). סכסוכי הנושאים ונותנים בחוקים הנוגעים לישראל בבית ועד המחוקקים. דעות מדעות שונות ע"ד מעללי היהודים להרע להאצילים ולהאכרים עובדי האדמה. מי צדק בריב הזה? חזות הכל על השנאה. כהני הדת וקנאתם. האצילים המשחקים ביהודים. חכמי העם בעת ההיא. דעת הקהל ע"ד המופרים המהפכים בזכות ישראל. במה עותה הממשלה נגד היהודים?

פרק יד

העץ הממשלה להפריד בין היהודים ובין עם הארץ. המחוקקים בושו משברם. כוכב ההצלחה אסף את נגהו. קנאת הדת הפילה הלל את עם ישראל, והחלל הגדול כקטב ישוד בקרב העם. ערות השר הפולאני בוטרימאוויטש וחוות דעתו על דרכי הממשלה כמה מעלות טובות לממשלת פאלען. מקור הרע. המצב הזה הוביש כל עצה ותושיה להטבת המצב המוסרי. הממשלה היתה צור מעון להקהלות. בלחץ המצוקות בוו היהודים דעת וילכו אחרי ההבל ויהבלו. מכתבים עמל כתבו לא רק על היהודים כי אם על כל הסרים מן הדת השלטת. שוט שוד וקרין. רוח משפט וצדקה החל לפעם. המתקנים והעצותיהם השונות. אנדועי זאכאיסקי.

פרק טו

מפר הדש בשאלת היהודים. תוכן הספר והדעות החדשות אשר בו. הבאמת דרושים תקונים בעיני הדת להטבת המצב המוסרי? התנגדות המחבר לסדרי הקהלות. דרכים לקרב את היהודים אל העם. הרחבת שפת הארץ בין היהודים. מערכי לב המחבר על אדות תקונים נחוצים בדתי המלכות. חוברת בוטרימאוויתש בענין זה. הפעולה אשר עשתה החוברת בדעת הקהל בעת ההיא. הדעות אשר משלו או בלב רבים. ראשית דרכי הממשלה אחרי הגלות הרעות החדשות בהספרות. שימת עין על כל הספרים מימי ועד ארבע השנים אשר דגו בזה. ההפוכות ובלכול דעות בספרי שוטגי ישראל.

פרק טז

ההפוכות בדברי העוסקים בשאלת היהודים. מקור ההפוכות האלה. דעת החכם לאקקע ביהיסה לשאלת היהודים. חלוקי דעות בדבר התיקונים אשר ראוי לתקן בהחינוך בין היהודים. שתי נטיות מתנגדות בשאר התקונים. תקונים חיצונים, שאלת הנהגת הקהלות. זכויות היהודים לעסקי מסחר. השתדלות שונות לקרב את היהודים ולהרגילם לעבודת הארמה. מדוע לא יצא הדבר הזה אל הפועל? בוטרימאוויתש ויעזיערסקי.

פרק יז

ההצעה של טשאצקי. הוראת שעה. טרדות שהפריעו את הועד מכלות את עבודתו ומכצע את הפצו לטובת היהודים. חובות הקהל היו למכשול. דעות שונות בדבר הרמת מסים מאת היהודים. מצב היהודים בעת ההיא בעיר ווארשוי. מבוכות ושערוריות. תוצאות המר"ם בהועד. השנאה לישראל הוורת הלילה. השאלות המדיניות היו למוקש ליהודים. מאי דהות הנה.

פרק יח

הסוף נעוץ בהתהלחה. שגאת הסוחרים — שגאה התלויה בדברי. חוקי פאלען נקבעו ברוסיא. הממשלה נעתרה לבקשת הסוחרים. הקר דרכי הממשלה נגד ישראל. מה בין השנאה ברוסיא ובין השנאה בחו"ל? תירוץ בדוחק כי מחוקקי החוקים החדשים טעמם ונימוקם אחס. מה חדש המחבר בהשקפתו? קגאת הדת נלותה אל השנאה. יעליסאוועטאא פעמראוונא ותשובתה הנודעת. השנות חק הגיווש אחרי כן ביתר תוקף ועו.

פרק יט

ממשלת הקסרית יעקאטערינא השניה. גם היהודים מחו"ל לא טובים בעיני הממשלה מיהודי פאלען. הרשות נתנה ליהודים לגור במדינת רוסיא הרדומית או החדשה. היהודים וקהלותיהם במדינת רוסיא הלבנה (Благовещенск). זכויות שונות להמוסים. הרשות נתנה ליהודים בערי מאהילעוו ופאלאצק להמנות ולבוא על הפקודים בין הסוחרים. הזכות הזאת נתנה לסוחרים היהודים בעיר הקטנה שלאק. זכויות היהודים

ברוסיא בעת ההיא (שנת 1786) בכלל. ליהודים הותר לבוא לעיר ריגא לרגלי מסרסם. בית דפוס הראשון לספרי עברית בעיר מאהילעוו. משפטי אורחים ליהודים ביעקאטע-רינאסלאוו ובמהוו טויריען. מסים מוטלים על היהודים פי שנים מן הנוצרים. קהלת היהודים במינסק. הבה יתירה נודעת להקראים.

פרק ב

ממשלת הקיסר פאוועל הראשון. היהודים עברו ממהוו מאהילעוו לרגלי נאווגא-ראד הצפוני, והממשלה התירה את הדבר בדיעבד. היתר כעין זה על אודות היהודים בקאמיעניען-פאדאלסק. משפטים וסדרים חדשים ליהודים בקורלאנד. ממשלת הקיסר אלכסנדר הראשון. משטרי מצב היהודים במשפטיהם וזכויותיהם בדתי המלכות בעת ההיא. שוויון זכויות היהודים בהערים אשר מותר להם לשבת בהן. העתקת משכן היהודים במחוזות וואלין ופאדאליען מן הכפרים אל הערים.

פרק בא

היהודים יושבי הכפרים באו במצור ובמצוק לרגלי דתי המלכות החדשים. הוראת פנים בהחוקים כדברי המחמירים. התקונים החדשים בהק גירוש היהודים מן הכפרים אל הערים. בשול המס הכפול בנוגע להסחרים מכני ישראל. השתדלות שר הפנים ליסד בתי מלאכה לאריגת צמר ברוסיא ולקרב את היהודים למלאכה זאת. שגויים לטובה. היהודים בקיוב. הבאים לגור בגלילות הערסאן. תלונת מוחרי פאלאצק וסוחרי ווילנא על היהודים ותוצאותיה. היהודים הוכשרו לעדות ע"ד נוצרים. התיסדות חברת ישראלים נוצרים. אות לטובה לקולוניסטים העברים. היהודים בכעכאראביע ומשפטיהם. תחבולות היהודים ואחריתן. היהודים במלמדים בבתי מלאכת משקה ברוסיא הפנימית. חוק ע"ד שירות נוצרים בבתי יהודים. גדרים לגדרים לכל יצאו היהודים מגבול זכויותיהם. ועד מיוחד להטבת מצב היהודים. זכויות שונות למוזרים. מניעת יהודי חו"ל מבוא לקרב רוסיא. הרחקת היהודים מן הגבול בכורהק 50 נויערסט. איסור ליהודים להתישב בגלילות אמטראהאן וקאווקאז. כתות המתייהדים "והשובתים" בין הנוצרים ברוסיא.

פרק בב

ממשלת הקיסר ניקאלאי הראשון. היהודים עובדי האדמה ברוסיא החדשה. הרחקת היהודים העופקים בבתי מסיכת משקה ברוסיא ממקומות ההם. איש אחד יהא ועל כל העדה הקצף. היהודים ושלטוליהם בסיביריען. מכס הבשר. ספר חוקים חדשים ליהודים. המצב הנימוסי של עם ישראל ברוסיא מאז עד היום.

פרק בג

השנאה לישראל בעת הזאת. המקרים הנוראים אשר הרגיוו כל בית ישראל. השקפתנו על ערך המקרים האלה בדברי ימנו. שאלת היהודים. שנאת הדת. שנאת הלאום. האם בני ישראל הם עם? פתרון שאלת היהודים בנימוס. שוויון זכויות במצב המוסרי. עמאנציפאציה בדעת הקהל. אהבה ואחות שלום וריעות. קץ הימין.

(שלום שלום ואין שלום, איש באחיו ועם בעם נלחמים, מלחמה בלי הפוגות בקורות ישראל, אך בצל ישראל מידי רודפיו ויהי עוד לנצח. העוד לשינאינו מלים להשיב על השאלה הזאת? על כל פשעים תכסה האהבה העצמית (אהבת עצמו, עגאיומוס). רעהה גם טובה, המכות אשר הוכינו בירי מאהבינו).

חוקרי קדמוניות המתחקים על שרשי מכתב החרטומים, מן השריד כמעט אשר נשאר לפליטה משן העת, בהפתוחים המחקים על המצבות והעמודים, והנותנים לב לדרוש ולתור בהכמה את הרעיונות הצפונים באותות חרט אנוש ההם, יספרו לנו, כי את השלום תארו הכמי הידות מצרים בתמונת חצר-מות. אכן אף כי רק זועה הבין שמועה לדמיון אשר ישוה את השלום, כלי מחזיק ברכה, לגל של קברים, מקום צלמות ושקט דומה, אבל אם נחקור לעומק הרעיון הזה, אז נראה כי ראש דבריו אמת ובקרבן צפון לקח טוב, והקדמונים אשר קרנים מיד חכמתם רשפי דמיון נעלה, והעלו לשמים שיאם ברום רעיונם, נשאו על השלום משל אשר אין ערוך ליקרו וטוב טעמו: כי מי האיש החפץ היום ולא ידע, כי החיים הם שרשרת מלחמות תנופה ומלחמות מגן, אשר ילחם האדם בצריו, העומדים לו לשמן על הדרך העולה אל מטרות, או בהמקרים והפגעים המתפרצים לפתע פתאום כאריות מסובכים לחבל את מעשי ידיו? ואיה אפוא הקץ למלחמות האלה, העם גבולן שלום, אם לא הקבר, מקום שם יאמר לצבא חליפות החיים; עד פה תבואו ולא תוסיפו! אכן יש כלל גדול ולמוד נחמד ומועיל, בהלבשת רעיון השלום, אשר נפקד מקומו בעולם המעשה, במעטה משל נשגב, למען קרבנו אל השכל ולשבר את האוון.

ואם נשים ולבנו להבין ולדעת את משטרי המלחמה המתחוללת באין הפוגות בתבל ארצה, אז נראה אותה בתכונות שונות; עינינו תחוינה מפעלותיה בעולם גדול, עולם המעשה, ובעולם קטן—האדם, בחברת אנשים רבים ובכל איש יחיד. — מדי נתבונן על הדבר הזה, כאור בקר יורח לנו המשפט אשר הוציאו החכמים המורים הלכה למעשה, (נגד החכמים אשר רק המדרש והעיון והסברה השכלית יישרו ארחות תקיורתם ולעולם המעשה לא ישפילו לראות), כי העולם איננו נוהג לפי חוקות נצח בל ימוטו, ולו היה נוהג בשורת הדין, וחוקי החברה ומשפטי תורת האדם לא משו מכל הליכות החיים, אזי נשתנתה ולבשה צורה אחרת, והוות הכל אשר נחזה תחת השמש וסדר העולם נשתנה מעיקרו. גדולים הקרי לב אביר המשוררים שעקספיר אשר שם בפי האמלעט לאמר: „ישנם דברים רבים שם בערפל ופה עלי אדמות,

אשר לא פללו החוקרים ולא יעלה על לבם". לו שקל ישקל סדר העולם על פי ארה משפט במאזנים, אזי יהיה ככלי למעשה אשר הכינו גם חקרו איש חכם בתבונת כפיו, וכאשר יוכל כל איש לעשות בו ולהטותו אל אשר יהיה חפצו, ככה יכול כל איש להגיד האותיות לאחור ולדעת מראשית אחרית; — אך מפני כי החוקים אשר אזנו וחקרו המהוקקים לצדק, והעמים המשבילים קבלום ויאשרום ויקימום ע"י הסכמה כללית, עדי היו לאמתיות נצחיות אשר לא יפול בהן הספק, לא נתקבלו מכל איש ואיש ביחוד בנעשה ונשמע, ולכל אחד אשר ידיו ימישון ורגליו יהלכון בארצות החיים נתנה מתת הבחירה החפשית בלי מצרים, לכן יסכסכו איש באהיו ועם במשנהו בחפציהם ובמעלליהם*, ויתנגשו משפט כמשפה, יושר בעול, אמת בשקר, אמונה ברמיה, וסכלות בחכמה, והמלחמה היתה רוח החיה המתהלכת באופני עניני הכלל והפרט. כל איש אשר סלל לנפשו מסלה בהלך ועיניו ראו חיים, ימצא רשום בכתב אמת בעט הזמן על לוחות דברי ימיו, ספורי תלאות עמל ונדודים; — אין איש אשר השיג ארצות חיים בלי מלחמה, ואם גם כונן את מצעדיו בדרך משפט וצדק. כעין שהוא בהפרט כן הוא בהכלל, אין עם שהונח לו להוסיף חיל וללכת באין מהריר את דרכו אל מטרת השלימות, מבלי אשר יצורוהו עמים אחרים וייריכוהו מנוחה, למען הסיג גבולו ולמען שימו לאחור ולא לפנים; לכן היה לחק, כי כל פרט (אדם יחיד) או כלל (עם שלם) יגין על נפשו ומאדו, ולפי ערך יכלתו להכות אויביו אחור ולעמוד מוצק על המקום אשר בחר לו בתבל, נעוץ את כחו הצפון בקרבו, ואם נאמר: האיש הזה עשוי לבלי חת, או העם הזה רב כח ואונים הנהו, נגיד גבורת כח האיש או העם במלחמת החיים, וכבר הונחו ע"י נאומים בשפות החיות, לאמור על הפרט כי הוא „אמיץ לב" ועל הכלל כי יש לו כח היוני.

אם בחבל מדה זה נמוד פעולות העמים וערך תכונתם להוציא משפטם בדברי הימים, אז יבקע כשחר אור המשפט, כי עם בני ישראל נשגב ונעלה הוא בין העמים. איה עם אשר דברי ימיו הם שלשלת מלחמות בלי חשך כדברי ימי העם הזה? מראשית הפרד המשפחה הבודדת משפחת אברם העברי כעמי תבל לקרוא בשם ה' ולעשות את הישר בעיניו, במשך אלפי שנים לא ידע העם הזה שלות השקט. המלחמות אשר הקדישו עליו שוטניו לצודוהו למרחפות, התגלגלו תחת שואת חליפות העתים ולבשו צורות שונות הערוכות לרוח העת. טרם הוסר מגוי רותה הרב שכניו הרבים והעצומים מדם גבוריו, לא מועף לאשר מוצק לו, וחרדת מלחמות חדשות לבקרים לא נתנה לו מנוח, לסור מן המצפה מהביט סביבותיו ולהסב את עיניו פנימה, ואחרי לכו

* האלהים עשה את האדם ישר והמה בקשו חשבונות רבים (קהלת ז' כ"ט).

הרומאים את ארצו והרסו מקדשו והוא הלך בגולה מפור בארצות שונות, הלכו שמונת אויב כצל אחרי עקבותיו, ופתגמים נפוחים ובצקים, נבוכים וסרי מעם, עלילות שקר ובדי כזב, מתחדשים בכל דור, והשנאה לישראל כאלה וכאלון אשר בשלכת, עליה נושרים אך מצבת בה, גועה ושרשה לא ימוט ולא ימוש, וניני המן אשר לא מתו אוחזים בסנסניה. נפלאות הוא בעיני כל יודעי בינה לעתים, כי העם אשר עליו יאמרו המושלים, כי תכונת מרד לב נפלה לו להבל כיד תוכן רוחות, הנהו האחד אשר הרבה לשאת ולסבול, וחצים שנונים, אשר בנפלים לתוך עמים אחרים גדולים וחזקים, פלחו כבדם והורידום דומה, נחתו בו ולא נודע כי באו אל קרבו. במשך שנות מאות נלהם בשודדי חופשו ומשפטו, ויגבר חילים ויוכל למו, עד כי אויביו השלמו לו ויתנו צדק לכשרון פעלו ותכונתו, והנה היום שבו לכסלה; אך הם לנצה יאברו וסערת הזמן כקש תשאם, והוא לא ימוט ורגליו לא יתנפו בהמכשולים והמהמורות אשר יטמנו לו, להחכם גורנעט אשר איבתו שמורה ליהודים, היתה השאלה הזאת כעצם קשה, לא לבלוע ולא להקיא, ויעטיק עד נכבי החקירה והעלה בידו חרס, כי הנסבה לנצה ישראל ועוזו הוא המשפט ההגיני: הקצוות הרחוקות נוגעות זו בזו, ולכן יאריך ימים רך הלבב והחליש יותר מן האמיץ ועו הנפש. מי לא יראה איך נטה החכם הזה מדרך האמת, וכצחוק הוא לנו, איך ישית עצות בנפשו לכסות קלון על כבוד ישראל.

החכם יוספי אשר חי בימי המלחמה הפנימית באשכנז, אשר נמשכה כתולדה מסתעפת ממפלת הכנסיה הקאטולית, למרות כל עומק בינתו, היה מלא מרוח העת ההיא, — משנאת היהודים והיהדות. גם הוא חפש באבוקת החקירה אחרי נסבה נכונה של ארץ ימי ישראל, מבלי אשר מצא את לבו להסיר מגבירה את אולת הדרור ההוא הקשורה בלבו, אשר תחליט, כי היהודים הם עם חסר לב אשר כל רוח אין בקרבו, חקר ודרש ויתברך בלבו כי מצא את פשר השאלה הזאת בכח ההמתחה וההתכווצות (עלאסמיצימעט) אשר לעם הזה; — „לכן — יאמר יוספי — נפלו יון ורומא למשואות נצח, יען כי ביד רמה ובורוע חשופה עמדו על מצבם ולא השפילו ראשיהם ביום צר, אך זה עם לא עז התהפך כחמר חותם, כפף כאגמון ראשו לפני אויבו, או נחבא אל הכלים עד אשר עבר זעם שוטניו, — והנה רפיון רוחו זה ומורך לבו עמדו לו להאריך בחול ימים“. — ה' יוספי לא יכול להשיב כראוי על השאלה הזאת, וכה הוא מטייל ארוכות וקצרות בחקירתו, אשר תחשיך עצה במלין, כי את שם „הכה החיוני“ החליף בשם „כח ההמתחה וההתכווצות“, אשר לדעתו הוא מגן וצנה מפני פגעי העת.

אין בדעתנו להעלות גרה את כל אשר דברו סופרי עם ועם תהפוכות על ישראל. הקנאה וההרגל יעורו את עיניהם לחוות שוא ותפל, וההגיין הישר לא ימצא די כח להשליך מעליו עבותות המשפטים הקדומים, אשר נשתרשו בלבם, עד כי הם מגששים באפלה. השכל יעבט ארוחותיו, יען

כי הרגש מאשרהו יוליכהו תועה, ובקבוצת עלילותיהם ושטנותיהם אשר יוציאו הוציץ אין משטר וסדר, אשה באחותה תענה כחשה וכסירים סבוכים תסכסכנה, אין חטא ופשע בין כל פשעי בני אדם אשר לא ימימו עליו; תכונות נושאות תו כחש, שני הפכיים בנושא אחד השוים רק בזה כי מצור אחד חוצבו, — משנאה נושנה שתובר לה יחדיו עם בערות נוראה וחסרון ידיעת תכונת העם אשר ידובר בו. היונים הקרמונים תעבו את היהודים, כי השבוס לעם מכחש באלהים, ותחת זה שנאום הרומאים, כי היו בעיניהם עובדי אלילים רבים והווים בחיק דמיונות ואמונות תפלות; מלפנים רגזו וחלו מפני גבורתם ואומץ לבם, נתנום לפוחזים ועזי נפש ורדפום בעבור זאת מורדף בלי חשך, ואחרי כן היו מלעיבים בהם, כי הם רבי לב ומפתדים תמיד. ומה הן החטאות והאשמות אשר לא העמיסו עליהם? חסר אמונה, ואמונה מלאה היות, עצלות ורדיפה אחרי ההון, עוני וחלאה, ועושר ואהבת תענוגים.

אם נשא עין על הקו העקוב מדם, העובר דרך דברי ימי ישראל, או נראה כי מקורות שנת היהודים יפרדו והיו לשני ראשים. מקור משחת אחד אשר כים נגרש יגרש רפש השטנות והמרנים בין היהודים והנוצרים, היא קנאת הדת של האחרונים, אשר עז בידה למשול ברוח האדם ולהטותו אל כל מעשיה זר מעשיה, והמעין הנרפש השני, אשר מימיו לא יהמו בישאון והמולה כהראשון, אך תחת זה מימיו הוירוניהם כמי השלוה ההולכים לאמ יתרו ויעמיקו עד מאד, היא קנאת עם, אשר נכנה בשם „צרות עין הלאומית“, והיא תכונת אהבת עצמו להרע. על הדבר הזה אשתוללו אבירי החוקרים המתחקים על ישרשי תכונות הנפש ולא מצאו להציב גבול לתכונת האהבה העצמית, יען בה טוב ורע נפגשו והרשע מכתיר את הצדק, על כן הוציאו חכמי יון הקרמונים — אשר רק ההגיון הנשגב המרקיע לשחקים היה להם לקו ולמשקלת ואל הנעשה בתבל לא הביטו — משפט מעוקל, כי האהבה העצמית פגול היא. אולם הבה נשוה בנפשנו איש אשר לא יאהב את נפשו, או נחזה בו בעל מדות מגונות, בער, עצל, וגבר לא יצלה לכל; איש חסר רגש האהבה העצמית, יאמר לנפשו שהי ויעבור עליך כל עובר, בל ידע להגן ולשמור חייו מארו וכבודו, הלא בוז נבזו לו, — מדוע? יען חסרה לו האהבה העצמית; והנה איך היתה למדה נכונה, התכונה הזאת אשר ישימו בה תהלה ויתנו דופי מאז? אמנם ישר יחזו בני אדם, גם בהוקירם את המדה הזאת, גם בשקצם ובתעבם אותה. האדם אשר עיניו פקוחות על דרכי החיים ואזניו קשובות לקול השכל הבריאי, לא ישגה כהחכם היודע פשר דבר שאלות החיים רק על פי חקרי לבו ומעלות רוחו, — לכן שגו חוקרי הנפש בתכונת האהבה העצמית, יען נעלם מהם כי היא אחת שהיא שתיים, חוקרי הנפש בעת הזאת חלקוה לאהבה עצמית להטיב לעצמו, ולאהבה עצמית להרע לאחרים; הראשונה תורה משפטים ישרים וחוקים צדיקים, אשר בהם יחיה האדם וילך לבטח דרכו על ארחות החיים, מחויקה ולכן במ ועווביה יכשלו, יפלו ולא

תהיה להם תקומה, והשניה תדיח את האדם ותסיתהו לשנוא את רעהו, לחמוד את אשר לו, ולשלוח בעולתה ידיו.

הנה אחרי ראותנו מה רבו מעשי התכונה אשר נקרא לה בשם „האהבה העצמית“ של כל לאום, ומה עצמו מפעליה בנוגע ליהודים, לא נוכל לדלג על חקר איכותה וענינה, בתקנתנו כי בזה נמצא מענה לשאלות רבות המתעוררות בלבנו בחקירת השנאה השמורה לישראל. כל איש אשר הביא לבב חכמה להתבונן על דברי העוסקים בפתרון השאלה אשר בראו להם בשם „שאלת היהודים“, מן אויבינו הממטירים עלינו חדשים לבקרים זרם ברד ואבני אלגביש, שמנות הרפות וגדופים, עד אוהבינו יועצי התקונים לרוחתנו ולישועתנו, המחבקים ומנשקים אותנו עד צאת נפשנו — הנה אין צריך לומר, כי אויבינו בנפש זיוולנו וגדפנו ויצעקו עלינו חמס, כי פרשנו את מוטות כנפינו על כל ענפי המשא ומתן והמלאכות, ויחלמו, כי רק אז יכון אושר הכללי, אם היהודים יכלאו בחוג צר לבל יוסיפו לאכול חלב הארץ — אין צריך לומר, כי לאנשי בליעל אלה האהבה העצמית להרע לאחרים היא רסן מתעה, אך גם אוהבינו המתנאים ומתברכים בלבם כי הם מחזיקים במעוז אהבת רעים, הבלתי כלואה ואחוזה בחילוק הדעות בדברים הממורים אל לב בני אמונה אחת לבני רעותה, האנשים הנושאים דגל אהבת אדם הכללית, בפתחם דבריהם ע"ד הטבת מצב היהודים, ראש דבריהם יסוב להטבת מצב עם הארץ ע"י הרחבת זכויות היהודים, אשר יפתחו לפניהם מקורות חדשים, לבל יאלצו לשאת עין רק אל המסחר הידוע אותם מעודם מפורזים בארץ הזאת, להניח את המקום הזה לעם הארץ להתגדר בו, ומשרש זה תצא תשועה לישראל בדרך תולדה מחויבת שלא היתה במחשבה תחלה (פסיק רישיה ולא ימות), גם הם, רק רוח האהבה העצמית מקשקשת לפניהם כוונ ומדברת כתוך גרונם. רבים מעורכי מ"ע ומחברי ספרים המרוממים שם ההשכלה וכל הגיוני העת החדשה, חפשי הדעות, הסבלנות, מושגי האזרחי ודומיהם, יעוללו בעפר קרננו, בלבשם קנאה כמדם, לריב את ריב האכרים מעם הארץ, אשר היהודים לפי דעתם יסובבום מכל עבר, ישתרעו כשפיון על ארחותיהם וישופום עקב, למען החיות את נפשם בפסולתם של חיל האכרים, — יודעים הם הסופרים האלה, כי העוני שורר באופן נורא גם בין היהודים המלהכים מעט מחיל האכרים בעמלם ובחריצותם, ובכל זאת מתכוונים הם לפתוח את המוסרות מידי האכרים, ולקחת את החררה שמהפכים בה עניי ישראל, — ואין איש שם על לב, כי אם תלקח מן היהודים המשענה הזאת ימוגו ברעב. האין זה עגאיומוס נורא? ומה גדול כחו לעור עיני בעליו, כי האנשים המתברכים בלבם כי יסולו דרך ההשכלה, לא יראו חובה לעצמם בדינם דין בני אמונה אחת לחיים ובני אמונה אחרת למות, והלא אם גם לא יודו כי עם ישראל הוא הנבחר מכל העמים, כדעת התמימים מקרבנו, או הציר השלוח ממרומים להאיר באור התורה והדעת בין עמי התבל, כדעת רבים ממשכילי

העת החדשה, הלא גם צאצאי הלאום הזה כאחד האדם הנמו, אשר לא יוכלו לחיות על פני האדמה, מבלי להם לאכול ובגד ללבוש! אם נראה אהבת עצמו ואת באיש אחר, הן נשליך עליו שקוצים ונאמר לו: „חרל לך מן האדם“, ואהבת עצמו של עם שלם, אשר יצרי איש ואיש משחקים בה, היא כמתנכרה ומסוה הצדק לה לסתר פנים, והעמים וגם הממשלות לא יבושו להחזיק בתאווה השובבה הזאת.

רבים מהקוראים יחשבו למשפט, כי רק הסופרים אשר יקחו שופר אל חנם לשפוך בו על כבוד ישראל, באהבת עצמו של הלאום הצפונה ומסותרת בקרבם, יעוררו מדנים; אך לא כן הוא באמת, גם רוב אוהבינו יתוו לנו רק חזון אהבת-עצמם. גם אוהבינו מתחילים בההנחה הידועה, כי היהודים לדאבון נפשם הם עור עם בתוך עם, (משנה לא וזה ממקומה, כמו להיהודים אין הצדקה להיות עם ככל העמים, האין זאת אהבת עצמו מגונה, וחמא גדול נגד הסבלנות מצד האומרים כן?) והמסחר הוא מוקף מכל עבריו מחבלי הקנוניא של היהודים, ולא יוכל להתפתח ממסגרותיהם ופרי לא ישוה לו, לכן למען הוציא את המסחר להפשי ממחויקיו בכח, למען שים קץ לערמת היהודים שאין כל בריה יכולה להתקיים מפניה, ייעצו להרגיל ולתנך את היהודים לעבודת שדה וחרם. גם הם מקוצר בינה בל יוכלו השב לנפשם: אחר אשר כל בני האדם שוים הם, מה לנו אם הסותרים יהיו מחויקי דת זו או אחרת, כה או כה הן מספר הסותרים בהעם לא ירב ולא יצער, כי הענין הזה ככו כל חזיונות הכלכלה המדינית יסודתו בסבות קודמות להם.

ב

(מה הוא הרגש הראשון כאדם יולד? האם כל אוהבי נפשם ישחיתו דרכם על הארץ? האהבה העצמית שרש פורה ראש ולענה לפי דעת הפילוסוף שאפפנ-הויער. עד כמה צודקים דבריו של החוקר הזה הרואה את העולם כעמק עכור? אכן מאסו הכונים היתה לראש פנה להשגאה לישראל. האהבה העצמית מדברת דבריה בלי מליצות).

ראינו איך תוליד תכונת האהבה העצמית הלאומית את החכמים שולל, אולם כבר הגדנו כי בתכונה הזאת יקר וזולל נפגשו, לכן למען הכדיל בין הטוב ובין הרע, בין האור ובין החשך, נכונן לבנו לחקר התכונה, והקורא המשביל יבין כי בכל דברינו אשר נדבר ע"ד מדת אהבת עצמו הפרטית, צפון הרעיון ע"ד האהבה העצמית הלאומית, ולא נהיה בעיניו כמכבירי אמרים בענינים היוצאים מגדר ענין הספר הזה.

היצר הטוב הטבוע בקרב נפש האדם יסתתר בתביון סוד נעלה. ההכם

אשר יתאוו תאוו להתחקות על שרשיו, לערות מקורו ולחקור מוסדותיו, הוא שולח יד לבלע את הקדש ולהעיב את יפעת התעלומה הטבעית אשר סתרה הוא תפארתה, וכל כבודה פנימה" — כדברים האלה כתב החוקר הצרפתי קארו בדברו ע"ד התפתחות כחות נפש האדם. זה היה דרך חוקריו הנושנים, אולם חוקרי העת הזאת פורצים את הגדרים האלה, וחושפים את זרוע עום, לגלות את מקור היצר הטוב המתנוסס בנפש האדם, ואם גם יחללו בזה את גאון קדשם. בין ההרגשים הנטועים עמוק עמוק בהנפש, אשר לא שתלום שם ידי מחוקקים ומדריכים אך מרחם הטבע הניחו, הכי נכבדים הם שני ההרגשים האלה: האחד הוא רגש אהבת-עצמו, והשני הוא רגש החנינה והחמלה. הבה נחקר את שתי התכונות האלה, ונחל ברגש אהבת-עצמו. נשוה נא בנפשנו כי ראובן משתוקק לעושר ונכסים לבעבור ויכל לחיות חי ענן, לעבודה אין לו תשוקה או אין לאל ידו לעבוד בידים חרוצות, לעומת זה מהיר וערום הוא לשלוח ידו בחיל רעהו, לכן יחמוס יגנוב וימלא זהב חוריו. לשמעון נפל חבל בנעימים, נחלת אבותיו שפרה עליו, לו הון עתק שמור באוצרותיו, וכל לבו רק להרבות הונו, מבלי לאצול אף מעט לאחרים. לוי יחפש זהב מטמונים, יעמול וייגע בידים חרוצות לרכוש הון, ורק לנפשו הוא עמל, ולרעהו לא יתן מאומה. האם שלשת האנשים האלה לא אוהבי-עצמם הנמו? הן כל איש פונה לדרכו, כל איש דואג לגוו ולטובו; הראשון ירע לאחרים, והשני גם השלישי מאום לא יעשו לרעהם ממוב ועד רע; אף כי מעלליהם שיחם ושיגם שונים זה מזה, בכל זאת לא נוכל להעלים עין מראות את הצד השווה שביניהם — שלשת האנשים האלה יבורו להם איש איש דרך אחרת לפי מעלות רוחו, בכל זאת שלשתם מקום אחד יצאו לפעלם, הגנב, הבילי, והחמוכר הון יבחרו להם דרכים שונים, אכן רוח החיה בקרבם היא אהבת עצמם ותועלתם.

כפי הנודע לא מצאו החכמים בנפש האדם כח אהר שרשי או מקורי, יען כי גם הכחות וההרגשים אשר נחשיב עליהם כי כמעין התום הנם ולא יקבלו אצילות שפע מכח אחר, גם הם רק תולדות ולא אבות, סבות ולא מסובבים; מלבד פעלי האדם הנובעים ממקור רגש אהבת עצמו, אשר הם לא ירוקמו בסתר הנפש מתאוות והרגשים שונים, אך אם אחת חוללתם, ע"כ יקר ונכבד הוא לאיש תכונות ללמוד לדעת את הרגש הכולל, אשר בתוכו צפונים ונעלמים הרגשים רבים; את המקור הזה הדרוש לחפץ חקירתנו נמצא רק בשימנו לב לחקר ענינים ומשלים שונים.

נשוה נא לנודנו שני אנשים אשר כל ישעם וחפצם הוא לעשות עושר; הראשון יעמול בלי הרף, ישתמש בכל מקרה הבא לידו, ייגע להוציא תועלת מכל רגע, לא ימלא למחסורי נפשו די ספקם, לא יאציל לרעהו אנורה אחת, — כללו של דבר, ענינו ולבו רק למטרתו. השני יעשה כמעשי הראשון ועוד יוסיף עליו, יש עקלקלותיו גם בנתיבות נלוזים, יוציא תועלת

וישתמש לרעה בהתום והאמן אשר יאמין בו רעהו, ידבא אביונים, ישלח ידו בעולתה במקום אשר שבט המשפט לא תשיגהו להשיב את המאתיו אל חיקו, — כל הדרכים המובילים להשגת תכליתו טובים בעיניו; נציגה נא נגד עינינו איש אשר דרכיו ומחשבותיו לא כן, — עשיר אשר רכש תועפות כסף ונכסים, אהבת רעים זרה ללבו, יחתום בערו בדלתים ובריה, אזניו אטומות לקול רעהו הקורא לעזר ולקול עני המבקש משען כסף. אי זה השם יקרא לשלשת האנשים האלה? אהבי עצמם, — אם כי שלשתם שונים בתכונותיהם ובהלך נפשם, האם יקראו להם הבריות רשעים? אך מעט מועיר אנשים נדיבי לב ואוהבי צדקה ישקצום בשם-הרפות זה. אם כן אפוא מדוע היתה תכונת האהבה העצמית כמטרה לחצי הרפות וגרופים בכל ספרי המדות? נשמע נא את אשר ידבר גדול פילוסופי גרמניא שאפפנהו יער על דבר התכונה הזאת: „תכונת אהבת-עצמו היא נוראה עלילה, היא מחדבת עולם, לו נתנה לאיש אחר הבחירה לבחור באחת משתי אלה, באבדן נפשו או באבדן כל העולם, למותר נחשוב להגיד, במה יבחר. כל איש יתברך בלבו כי הוא הנקודה התיכונה אשר סביבה כל העולם מתנועע, כל איש יביט על כל דבר מן הצד הנוגע לנפשו, וגם דברים העומדים ברומו של עולם ימוד בקנה המדה של תועלת עצמו. שמים לרום וארץ לעומק, אך אין חקר לרוחב התהום המבדיל בין ההשקפה אשר אנחנו משקיפים על נפשנו ובין ההשקפה אשר אחרים כימיים עלינו. חיוון מעורר צחוק הוא לחשיגה אל יושבי הארץ ולראות איך הם רומשים ועוברים לנגד עינינו כחגבים, כל איש יחשוב בלבו, כי הוא ואפסו עוד, הוא העיקר ואחרים טפלים לו, הוא עולם האמת והאחרים כצללים וכחזיונות לילה. סבת הדבר הזה הוא, כי כל איש נוגע בעצמו בלי-אמצעי, ובאחרים רק ע"י אמצעי, ר"ל בעצמו הוא נוגע בחוש ובטבע, ובאחרים רק ע"י הציור אשר יצייר אותם בנפשו. הנגיעה בלי אמצעית תהוק ותגבר, לה המשרה והשלטון על מחשבות לבנו... העולם האמתי היחיד ומיוחד הניכר ונודע לנו באמת, הוא העולם הפנימי בקרב לבנו, ואנחנו ר"ל כל אחד מאתנו הנהו המרכז של העולם הזה [עדה"כ וגם את העולם נתן בלבם (קהלת ג' י"א)], לכן נחשב כל איש בעיניו לחולש על היקום, ובעיניו אין מטרה נשגבה ודרושה אל חפץ הכלל יותר ממטרתו אשר כונן לו לפי מערכי לבו; אולם בעוד אשר כל איש גדול ורם הוא בעיני עצמו, ירד וישפל ערכו בהשקפה הכוללת והעמוקה אשר נשקיף על כל בני האדם; כל פרט הוא חלק 1/1,000,000,000 מן מין האדם כולו. על ארני היסודות האלה הטבעה האהבה העצמית המבדלת ומפרדת בין איש לרעהו כהתום גדול ועמוק. ואך בעל נפש נעלה ידלג על פני התהום, להביא עוד לרעהו. — המשפט הזה הוא ערוך בתבונה ישרה ועמוקה מאד. אך אם התכונה הזאת היא קשורה בחבלי הטבע בנפש האדם ויכול תוכל להכניע תחתיה את כל הנשיות האחרות, מדוע תוליד רק יציר זדון ורוע לב? נפלאות היא מאד! הן הודו

כל הוקרי הכמת מוג הנפש, כי האדם יולד בהכנות ידועות הטבועות בהנפש, נמשך מזה כי נמיות נפש האדם תזנינה אחרי הרע, ויצר לב האדם משחת במבעו, והאדם המוב דמיונו כחיה בת-תרבות ברצונה או באונס. אם כן הוא, תתעורר השאלה הנפלאה, איך חקקו בני האדם חוקי צדק ויושר, איך למרו זאבים לשאת עול אמונה וחוקים? — אחת משתי אלה יחייב השכל: או שהאהבה העצמית איננה רעה, או שאין לה העו והגבורה על כל תכונות הנפש.

האותות אשר בהם תצא לפעלה האהבה העצמית, היא השקירה והחריצות לתועלת עצמו, והערר רגש להועיל לאחרים, הגה על כן; טובן הוא כי על דרכי איש הולך בדרך זה יתנגשו מוקשים וחתהתים, הלא הם אחרים אוהבי-עצמם, אשר גם הם מלאים חפץ זה. אם נעלה על לבנו כי כל מפעל היוצא ממקור האהבה העצמית יעורר את הבלתי נוגעים בו לעמוד לו לשמן, יען כי לא יבוא להם תועלת, או יסב להם נזק, ומשפט הרוב לשבט או לחסד יכריע את הכף ויגמור דינו ע"פ ערך חפץ איש ואיש — אז נבין מדוע נחלו נמיות רגש האהבה העצמית חרפה ובוז מעולם, מפני שהם מלחמת הפרט נגד הכלל, המיעוט נגד הרוב.

בהיות כי כל איש משתוקק לעלות על תאות נבעות ההצלחה ולהגיע למרום קץ האושר הזמני, ובתשוקתו זאת לא ישים לבו לחוס על הצלחת אנשים אחרים, ונהפוך הוא, כי על ידי השחיתו כל חלקה טובה לרעהו, יסול לנפשו מסלה בחלד אל מקום שמה תנחהו מגמת לבו; אך על הדרך הזה יתיצבו לו לשמנה מכשולים רבים, הלא הן תשוקות רעיו אשר למטרה ההיא תאות לבם גם המה, — לכן יחשוב להם לאון את הדבר אשר יחשוב לנפשו לצדקה, מבלי השב אל לבו, כי ברצונו לכלוא את רוח רעהו, ימיש גם על נפשו אישמה וישים אסורים על ידיו, כי יסיר הוא הזכות מעצמו ע"י שלילת הזכות מאחרים. אם נחפשה דרכי הענין הזה ונחקרה עליו בתולדות בני האדם, או נראה, כי ככל אשר נשפיל לראות במדרגות השפלות בכולם ההשכלה, נמצא כי בין העמים השפלים בבחינת ההשכלה, מדת האהבה העצמית מונשה להרצובות עד מאד. נודע כי אין בזו ושמו ועבר נרצע להחברה, כהחברים בהחברה הלאומית או המדינית אשר הבל ותחו התחברותה, והחוקים המאחרים אותה דמיונם כקורי עכביש. העמים אשר חוברו יחדיו לחיות על פני האדמה על פי הסדר אשר שרר בימי קדם, העמים הפראים לגמרי או הפראים במקצת, אשר למראה עין נשפוט כי יתענגו על צחצחות ההפש והדרור, באמת הם עמוסי עבדות עולם; — בענינים שבין אדם למקום הגה בהיותם משמרים הבלי שוא, יתעו בישימון החרדה והפחד הנשקף להם מכל דבר טבעי, אשר בעיניהם מפאת אשר לא ידעו מהותו ואיכותו ישא עליו כבוד אלהים, וגם בענינים שבין אדם לחבירו לא ישקטו ולא ינוחו, מיראתם מפני משובת רעיהם ההולכים בשרירות לבם. במקום אשר אין

מבטח לכל איש יחיד, שם העבדות, וסדר מדיני ונימוסי בתכלית השלימות אשר יגין על כל יחיד, לא יעלה כיוונך מארץ ציה, לא ישגשג ביום נטעו, ואך אחרי מאות בשנים יעלה מערנות מטעיו. אף כי נראה כי העמים הנודדים יאריכו ימים על פני האדמה, אך תליפתם תבוא לא מפני חרב נשושה, לא מפני קשת דרוכה וכבד מלחמה, אך מפני לחץ הממשלה והאמונה המכבדות את אכפן ותהיינה כמועקה לשים מחנק לנפש כל איש. לא נרבה באותות ומופתים על דברינו, אך נביא הוכחה אחת מדברי ימי העמים המשכילים אשר תקופתם נודעה בדברי הימים למדי. הדת הנוצרית בימי הבינים הקיפה באזיקי ברזל את כל גויי אייראפא, ותצב גבולות עמים, ותחזק מוסדות אנודתם; היא נתנה עבותים גם על תכונת אהבת עצמו בחוקים כבדים מנשוא ותחציב בור להמדה הזאת עם כל נטיותיה הטובות והרעות, — על פיה אין להאדם להשתוקק לשום דבר, או להשתדל להשיג את הדבר אשר אליו תאות נפשו. צנפה כדור נשואה על כנפי רוח סערה, עלה נדף — זה סמל נפש האדם ותוערתו עלי אדמות. תורת המתקדשים מימי הבינים שקצה תכונת האהבה העצמית, וימררוהו רבו מכל עבר ופאה, כהמם דונג המסה את כל נפש בחוס רגשי אהבה לזהמת להמרום ונעלה, במקום לא יראנו האדם וחן, ועל כן שכבו כל העמים למעצבה בחיק הבערות והעצלות, והיו משועבדים וחוקים אל הכומרים ואל המושלים העריצים, כל חברה לאומית התנהגה בעריצות, וכאליל המולך בלעה כל איש יחיד. ההשכלה החדשה קעקעה את בניני הדעות הכוזבות האלה, אך לא הפכה אותם משרש, עוד עד היום לא הוכר ערך תכונת האהבה העצמית כראוי.

בחקירתנו הזאת ימצא הקורא את גדרי הטוב והרע במדת אהבת עצמו; המדה הזאת איננה כדברי שאפפנהויער מהרסת ומחרבת, אך רבת פעלים, אם תכליתה להטיב, ואם כל איש ואיש יבקש תועלת נפשו במדה הזאת שלא יסיג גבול אחרים. אפס אם רוחה כנהל שוטף יפרוץ את הגדר הזה, ותועי רוח ינחזה ברסן מתעה, או תעמיק תרחיב מדורתה ונחת הרועה תראה בזעף אף ולהב אש אוכלה. — כבר אמרנו למעלה כי הטבע נסך רוח האהבה העצמית בקרב עם כלו כמו בקרב האדם הפרטי. התכונות המתגלות לעינינו בקרב העולם הקטן של האדם, תתראינה ביתר שאת בקרב העולם הגדול. ההבדל בין חקירת נפש האדם ובין חקירת נפש העם הוא, כי החוקר אשר ישית את לבו לדרוש ולתור בחכמה אחרי תכונות נפש איש אחד, הוא יתחקה רק אל האיש ההוא, לא כן החוקר אשר ישים לבו לחקר עם כלו, עליו למצוא נקודה אשר ממנה תחוינה עיני שכלו כל מין האנושי.

בהשנאה ליהודים נראה את כל שחיתות מדת האהבה העצמית להרע לאחרים. הוכחנו למעלה איך נוקשו רוב סופרי העמים בהמדה הנאלחה הזאת, מבלי דעת כי אוהבי-עצמם-לאומיים המה; אך לא די אשר שונאינו

ירמסו ברגל את זכויותינו, כי גם יתמרמרו וימלאו חמה אם יראו בנו את חיים, המוכיח כי האהבה העצמית לא כלתה מלבנו, כמו רק להם הצדקה להגן על קיומם, להתגבר על שונאיהם בזרוע השופה או בתחבולה, ואנחנו מושבעים ועומדים שידינו מסולקות מכל רצון ומכל מעשה למובת עצמנו. האהבה העצמית הלאומית תתכן רק באהת משתי אלה, או כי יחשבו לעם אחד רק המחויקים במעוז אמונה אחת, או האזרחים הנאחדים בארץ מולדת אחת. שומנינו רחוקים חמה מדבקות באמונה מורשה להם גדולה כ"כ, שנרדן אותם לכף חובה ונחשדם שבעבור זה יוציאו אותנו מכלל החברים המסתופפים בהחברה הלאומית, מפני אשר לא נאמין באשר הם מאמינים; — גם זאת לא נוכל להתליט כי לבם צפון משכל לדעת תורת האדם וחוקי חברת אזרחים המורים, כי כל איש הנושא שכם אחד בעול הארץ, ומה גם איש אשר אבותיו ואבותיו חיו בארץ הזאת ובה קוברו עם מתי עפר, יחשב לאזרח בהארץ. נפלאה היא השנאה הזאת! החוקר הקל ברוחו ביגעו למצוא פתרונים להחידות הנעלמות, יגור אמר כי השנאה היא מורשה במבע ומתרבכת עם יניקת הילד חלב אמו. — לו החזקנו אנחנו בדעה הזאת, כי אז כבר כלינו את דברינו, אך נקוה כי לא ירע בעיני הקורא, אם נעמיק שאלה ונגביה למעלה על מרום החקירה הזאת, אף כי נלאהו בהצעות והקדמות הקשורות בהענן, ויאבה לתת לנו און קשבת, ולבחור כה וכה איזה פניני אמת בדברינו, מאשר יתפזן להסתפק בתשובה קצרה וחכרת מעם.

לא בכל מקום תדבר האהבה העצמית את דבריה ותתראה ערומה בלי לבוש, כי לרוב תתקשט בנוצות מליצות שונות. שונאינו הסופרים כמו הרגישו בעצמם את זרות התלונה אשר יתלוננו עלינו, מדוע אנחנו סוחרים את הארץ, מדוע אנחנו אומנים, רופאים, רוקחים, מלומדים, מדוע אנחנו חיים על פני האדמה, וימציאו את המלה עקספלאאטאציע. החייט העברי איננו כהחייט הרוסי או הפולאני, בעל מלאכה פשוט, אך עקספלאאטאמאר. זה לא כביר נדפס באחד מכ"ע מכתב מעיר גדולה אחת, בה ישפוך הסופר את מררתו על החורבן הנורא, אשר העקספלאאטאציע היהודית פרשה את מוטות כנפיה על ענף אחד מענפי המו"מ אשר רב טוב ועושר צפון בו. — הגע בעצמך קורא יקר! באיזה ענף? .. הוי! שומי שמים! הלא כל שואבי מים בעיר ונושאייהם להבתים, יהודים חמה! אהה, לעקספלאאטאציע הנוראה ..

אחד מנאמי נאום ברומעניען נשא דבריו — בהם יצר זרדן השנאה מצחק בעצם תומו בלא שלל צבעי המליצות — נגד שווי זכויות היהודים, כדברים האלה: „אדוני, אף כי רובכם נוטים בדעותיכם לתת ליהודים חוקה אחת בין כל יושבי הארץ, אנכי ארהיב עון בנפשי להגיד לכם את אשר יהיה באחרית הימים, אם יפת לבכם לתת ליהודים את משאלות לבם. העם הרומעני יוכל בקרבו עובדי אדמה, עושי מלאכה, סוחרים, רופאים, מליצים בשערי המשפט,

סודרים, מורים, פקודי המדינה, שופטים, שרים ובחירי עם; מאלה המפלגות יקום העם ויעמוד על מכונו. אנחנו בני העם, לנו נתונים המשפטים לנצחם ולשמרם כאישון עיננו. ביום אשר נכיר את היהודים לבני עמנו, ביום אשר נפתח לפניהם את שערי הארץ ונחלק עמם חלק כחלק את כל טוב הארץ, ביום ההוא נעלה אנחנו מן הארץ, ולהיהודים תקום לאחוזת נחלה. הטרים תדעו חכמת היהודים והרצינותם? במרה הזאת אשר אנחנו נאבד את הוננו, ימלאו הם זהב הוריהם. הם יעבמו בנו ואנחנו הלויים נהיה עבדים למו, מיום ליום יקנו את כל נכסי הארץ, ואנחנו נהיה נעים ונדים. בתי המשפט ימלאו שופטים יהודים. מה נורא הרבר הזה! אנחנו, נוצרים תמימים, עומדים לדין לפני בנים כחשים. כל פקודות הממשלה להם תפולנה לחבל, אתם עורכי דין לא תקבלו אלף כסף בעד מליצת משפט אחד, כי הם יעשו זאת במחיר מאה כעשרה ממנו. למה נשלה את נפשנו בשקר? הן רואים אתם עד כמה המה חרוצים ואנחנו קצרי יד, הם שוקדים במלאכתם ואנחנו עצלים שוכבים בחיק תרדמת נצח, הם חכמים מחוכמים ואנחנו פתאים. מה תהיה אחריתנו? נעשה לנו כלי גולה, או נשאר בארץ לקיים מה שנאמר לא יהדל ממך אביון. ואם בימים ההם יבוא בהם רוח נקם ושלם, לעשות לנו ככל אשר עשינו אנחנו להם, מה יהיה באחריתנו?.

ג

(איך הכתה תכונת האהבה העצמית שרש בנפש האדם ותעש פרי למעלה ככל הליכותיו וארחות חיו? ואהבת לרעה כמך. בנין חברת בני האדם. מצב הפראים. מצב העמים מן הישוב. מעתה נבין מה היא אהבה עצמית לאומית).

החוקר הצרפתי קלאוועל חדר בעומק בינתו עד נבכי תכונת האהבה העצמית, וגם הוא הוציא משפט חרוץ, כי פעלה נראה בכל סדריו חברת בני האדם. — בספרו הנכבד יאמר כדברים האלה:

„כל רגשי לב האדם, בין רגשי הטבע הטבעיים בקרב נפשו מיום הולדו, בין רגשי התאות בלתי טבעיות אך הדבוקות ומסופחות ע"י השכל, החינוך, או התרגיל אשר לבבו נותה אחריהם, יתהוו ויתלכשו בצורות שונות על פי ארחות חיו. תולדות ימי מין האדם, מאז היה לעמים שונים האחוזים וצמודים בחבלי האחדות, הן תאלפנה אותנו לדעת, כי במרה הזאת אשר הוסיף האדם לעלות במעלות מולם ההשכלה, בה במרה הוסיפו לצמוח ולהשתרש בקרבן תכונות ומדות שונות אשר לא בהטבע יסודתם רק בהשכל והרגש. משטרי חיי משפחה, סדרי קהל וממשלה, פקחו את עיני האדם לראות נבוחה, לפלם מעגלו על פי הצדק והיושר, וללמוד להשכיל ולהיטיב. בפנה הזאת לא הבריל הטבע ולא נתן מותר לאדם מן הבהמה. עינינו הרואות יום יום

כ יכל היה אשר היה תחיה בבדידות בלי חברת חיות בנות מינה, תתנהג על פי אהבת-עצמה לבד. התכונה הזאת היא הבריה התיכון המבריה מן הקצה אל הקצה את כל רגשיה והליכותיה; כאשר יאכופ עליה הרעב, תמרוק מרף מבני מינה או מבני מין אחר, להשביע את נפשה.

לשוא נחפשה דרכינו ונחקרה לראות את האדם וארהות חייו והליכותיו בהיותו בודד ונעוב לנפשו, ולהתבונן עליו איך יוכלל מעשיו במצבו ההוא, בכל זאת יש אתנו מופתים רבים המראים אותנו לדעת, כי ככל אשר תרחב ותסוב החברה אשר הוא אחר מחבריה, וככל אשר תוסף החברה אומץ, ככה תרפה ותשתקע אהבת-עצמו של כל חבר והוא מתחיל לבטל את רצונו מפני רצון החברה כולה. הפרא אוהב את נפשו באהבה עזה, או יותר נכון, באהבה איומה, כל הנוגע לזולתו זר ללבו, כל העולם בשבילו והוא עליון על כל הארץ. רק תקות תועלת או עונג לנפשו תוכל להמריצהו לפעולה או להוליד בלבו חפץ מה; אשתו נחשבת בעיניו כיצור הדרוש לחפצו, לכן יעמים עליה עבודה משא לעיפה, ואם יחלש כחה ותחדל מתת אונה לו, ישים קץ להייה למען קחת לו אחרת תחתיה.

הפרא שונא בלבו כל איש זולתו, כל ישעו וחפצו הוא להשמיד מעל פני הארץ כל זר, יען כל זולתו נחשב בעיניו כמסיג גבולו. בהכריעו אויבו תחתיו ישיש אלי גיל ימים רבים, אם ידו תאחו בערף שונאו או יענהו במכאובים קשים למען התענג, ואחרי כן יעשה לו מבשרו מאכל תאוה, ואת תאוותו ישביע פי שנים בהשמידו מפניו את בעל אומנתו, היוצא כמוהו ליצוד ציד, ובשבעו מבשרו; כל זאת הוא עושה בהיותו מלא אהבת עצמו, ומוסר כליות לא יפריע שלות לבו. איה אפוא רגש הצדק הטבוע בלב? מדוע לא יראה פעלו ולא ישים אותותיו אותות בלב הפרא? מדוע אנו רואים זדון ורשעה בין כל העמים הפראים בעת החיה ובין רוב העמים בימי קדם? גם מבלי נעמיק לחקר הסבות העמוקות, בנקל נמצא תשובות על השאלות האלה. כל יצור נוצר לעמל יולד, וילחם מלחמת הקיום למען יוכל להיות על פני האדמה; כל בעל חיים הנוון בבשר יצורים אחרים, — הטבע יאלצהו להמיתם ולכלותם. האדם הבודד הוא עומד נגד הטבע כולו אשר ירחיב כשאל פיו לבלעהו. לז סגר דלתות חררי לבו לפני רגש אהבת-עצמו רק רגע אחד, לז חדל מראוג לנפשו ויחוס על יצורים בעלי חיים ועל צמחים, או לא הכריעה הכף במלחמת החיים את הנצחון לו, אך להמון העומדים נגדו, ונפשו נכרתה מקרב החיים. בהאיש הבודד כמועדיו והפורש מן הצבור, תחוק מאד אהבת עצמו ותבנה מצודים על כל רגשי נפשו, עד כי בלעדה לא יבין מצעדיו על מסלת החיים. אם מן הנקודה הזאת נצא להתחקות על ענין החקירה הזאת, או נבין מעגל טוב בהליכותיה, ונמצא דעת לחשוב את תכונת האהבה העצמית לפלג היוצא ממקור ארחות חיי איש ואיש, אם

בודד הוא כמועדיו או אהבת רעים היא נר לרגלו, במדה הזאת תחוק או תחלש האהבה העצמית, תראה פעלה או תעלם ולא נודעו עקבותיה. הבה נציגה נא לנגד עינינו איש יושב בדר, נראה ראשית לו לחבר אליו חברים, למען תכון ידו בחברה, ובינה ישלה שרשיו, לעלות כיונק לפנינו עם מוח חיי החברה אשר יחליץ עצמותיו, ונראה עין בעין איך רגשי אהבת עצמו הולכים וכלים, ורגשי אהבה ורצון לבני עמיתו יעלו על תלמי לבבו, יגמלו יציצו ציץ ויעשו פרו; על יד אהבת עצמו, על יד מאווי חיים וענג לנפשו, תעלה לווית חן, אהבת רעים ורגש היושר.

אהבת רעים, תכונה טבועה בנפש אשר לה נתכנו עלילות רבות, ומשרשיה צומחות כל פעולות בני האדם בתכל ארצה, היא הרגש אשר ימריצנו להשתתף בשמחת רענו ובצרתו, היא פארה יוצאת מאלה עבותה, אשר על גל ברית החברה שרשיה יסובבו, סעיף המסתעף מן האחדות והשלום בין החברים; אכן היצר הטוב או אהבת היושר השוכנת בקרב נפש כל איש מן העמים המשכילים, על ברכי שתי אלה, אהבת עצמו ואהבת רעים, תולד, והיא קנה המדה או נפש המאזנים, בערוך שתי התכונות האלה מערכה לעומת מערכה. בהתעורר בקרבנו רגש אהבת רעים, כאשר נחל לשים לב לרענו ולהשתתף בעצבונו ובששוננו, אז יהיה מקור נפתח לאהבת היושר, אשר לפני כס משפטה יגשו שני בעלי הריב, האהבה העצמית ואהבת רעים, והיא תכוד להן בתכל כל אשר לוו וללו לבל יחסר המוג ביניהן. כן נחזה אהבת רעים רבת פעלים בין היצורים השפלים החיים בחברה וינצרו דרכיה דרכי האחדות וכל נתיבותיה וחוקיה, אורחי הכנסיה החפשית אשר בין הנמלים או בין הדבורים, ויכללו לעמוד למופת בגלל תכונותיהם הנעלות המתנוססות בתוכם, גבור משכיל או מחרף נפשו למות בעד הכלל, חזון נפריץ הוא ביניהם יותר מאשר הוא בחברת בני האדם.

ומפני כי אהבת רעים ממקור השתוות רגשי יחידים רבים אשר היו לאגודה אחת תצא, ומן האחדות ושתוף עניניהם וחפציהם היא בוקעת ועולה, לכן תפלס נתיב לה רק בתוך חברת רעים היא, ולא תצא מגבולה חוצה. רגשי אהבת רעים לא יצאו לשפוך את רוחם ולשלוט גם מחוץ להחברה הכוללת בקרבה אנשים יחידים רבים אשר התחברו. — זאת היא סבת החזיון אשר עליו כל קצרי ראות יתפלאו, כי משפחה, קהלה, או גם עם שלם, הנאחזים בעבותות אהבה, לפעמים לא רחוקות יקשיחו את לבם נגד חברת אנשים העומדים מחוץ להם. — על פי האמור ברור הוא לנו כי אהבת רעים אשר תתראה בחברת אנשים, מקורה בהתחברות וההתאחדות של אנשים שונים. הדבר הזה יתברר לנו עוד יותר, אם נשים לב לראות איך תקום חברת בני אדם ואיך תצמח אהבת רעים בתוכה.

המעורר הראשון אשר יעורר את בני האדם להתאחד ולכונן ביניהם סדרי חברה, היא תאות המין. גם בין בעלי חיים השפלים נראה, כי בהגיע

להם עת דודים, יתקרבו רבוא רבבות בעח"י אשר לפני כן התגרו מלחמה בגלל טרפם, ויתחברו בחבלי משפחה; כי ההרגשים העולים בקרבם, תאות המין והאהבה למשפחה, יכניעו את רגשי אהבת עצמם; אך אחרי אשר יגדלו הילדים, ובטלה האביונה בסבת בטול נסבותיה, או תשוב הכרידות, ואהבת-עצמו תכביר אכפה על אהבת רעים.

אולם ביחוד בתוך מין האדם נראה את תאות המין איך תמשול ממשל רב ותעזור עור לא מעט להתחברות בני אדם בודדים. היסוד הראשון אשר תיסר, היא המשפחה. רגשי אהבת רעים מעורבים ברגשי חשק, ישלחו ידם בראשונה לשבור את גאון האהבה העצמית, אכן הצר והאויב הזה לא יעזוב מרומי שדה, ואחרי כשלו ונפלו במלחמה הראשונה. עוד הוא מנצח ומתגבר על אויבו; כאשר נראה בין העמים הנורדים כי כל ראש בית אב שורר בביתו ממשלה בלי מצרים, וזאת נראה גם במורשה משנים קדמוניות אשר נשאר עד ימינו אלה, הלא הוא יתרון הגבר על האשה בזכותו. אך האהבה הנשענת על חמדת קיום המין ועל האהבה לילדים, תגבר עו להכות שרשיה העמוקים בלבב האדם, ולישר בקרבו הדורי רגשי האהבה העצמית בהקימה נגדם חפצי אחרים (ר"ל אשתו וילדיו).

אם כי חוג המשפחה לא ירחב ולא יסוב בגבוליו, ואהבת רעים היוצאת לפעולות אדם בתוכו, לא תשגיח פעליה עד מאד, — בכל זאת הוא רק הוא יזיל בקרבו מקור אהבת רעים, ושרשי רגש היושר בעביו שדמתו נמעו, כי כאשר תחלנה להתעורר בקרב לב האדם שאלות איך ימלא חפץ נפשו וחפץ אחרים (מבני משפחתו), ואיך ישים המעקשים והסתירות ביניהם למישור, ויחל לשפוט לתת לאחרים וגם לו, או יולד בקרבו הרעיון אשר הוא באבן הראשה לרגש היושר, לרגש מאוס ברע ובחור בטוב; הבאת נזק או דעה לאחרים, חטא לאהבת רעים, תיסרנו במוסר כליות אחרי כן, אם נעשה זאת בודון או בשנגה.

כמו שאהבת רעים תשכון בקרב כל בני החברה ורחבה ונסבה במדה ההיא אשר בה תגדל החברה, כן גם רגש היושר שונה הוא בתכונתו לפי מדריגת אהבת רעים אשר תקנן בלב האדם. הערבי, איש למוד מדבר, ישוב לביתו בגאווה וגדל לבב, אם ידו מצאה לשלול שלל רב ולשים לו למשסה חיל יושבי כפרים אחרים. מעשה חמס זה, אשר שקץ ישקצוהו כל איש אייראפא אשר נפשו ישרה בו, ישר הוא בעיניו כנבורת גבור משכיל, לו נביא את הערבי הזה בכרית העמים המשכילים ונלמדהו ארחות חייהם ומדותיהם, אז יקץ גם מועזעו הפנימי, מוסר כליות, וייסרהו על מעשה נבלה כזה. דבר המובן מזה, כי אהבת רעים ורגש היושר הנובעים מביקור חיי משפחה, הנם רק אפס קצה התכונות האלה מאשר תצמחנה אחרי כן למעלה למשכיל. נתחקה נא על התפתחותם, אשר בקנה אחד תעלה עם התרחבות סדרי החברה.

במעשה היסודות הברית עדת אנשים אין תאות המין פועלת פעולות גלויות ונראות כ"כ, עקבותיה תראינה לנו רק בדבר הזה, כי מאשר לא יאבה האדם להתחתן בבני משפחתו, עליו לבקש לו קרבת משפחות אחרות לבוא עמו במסורת הברית, אולם ראש הפנה לאהבת רעים הוא החפץ להתחבר, החפץ להגן על הכלל מפני הנחרים בו, החפץ להגדיל ולהאריך את חרשת המעשה והמסחר, וצרכים שונים הנולדים ומתרבים מיום ליום, אשר רק הכלל יוכל למלא ספקם — כל אלה תעזורנה לחפץ ההתחברות. בסדרי העדה, לא חפצי האב האם והילדים, יתחברו אלה עם אלה ויתפשו בסדר נכון כמו שהוא בסדרי משפחה, — אך בהם בית אב אחד יעמוד על יד רעהו, ואהבת רעים אשר תקשרם מעדנות, תבנה מעלותיה על מוסדות משפט: ואהבת לרעהך כמוך", או "חוקה אחת ומשפט אחד לכל".

כי יכביר הכח הכביר כח האחרות את ידו הקשה על האהבה העצמית, או ישביתה כליל, יען כי בפרצה לפרוע פרעות — או לא רק נגד העשוק והשרוד, לא רק נגד החלש והרפה תצא, אך לכל החברה תחמא וחותרת היא להרגיז מוסדותיה ולהשאות את הומת האחרות. לכן בעוד אשר אהבת רעים בקרב המשפחה שתולה על שרמת אהבת גבר לעלמה, וממנה תינק דשן ותעמוד לאורך ימים, נשענת היא בקרב העדה על אשיות חפץ האחרות, אשר כהחלו לפעול, לא ירפה אך ירבה פעליו לאט לאט וישלח כמתלהלה חציו לתכונת האהבה העצמית ולרובי תאוותיה וחפציה. בענין זה תשתלם אהבת רעים בשלימות נכבדה, יען כי האחרות בהמלחמה ובההגנה על עצמם, בחרשת המעשה, במלאכת מחשבת ובהשכלה, תפח בה רוח חיים חדשים. כל בני האדם היחידים הנמנים בבני הברה (עדה או עם או מפלגה) יחשבו לטוב את הרבר אשר יוכל להביא תועלת להכלל, גם יעלצו בקרבם אחרי עשותם דבר טוב זה, אשר רחש לבם לטובת החברה אשר במעווה יחויקו, (מעין זה הוא רגש אהבת ארץ מולדת). מן המקור הזה יצאו כמה מדות וארחות חיים משותפות בין בני החברה, אשר גם הם יכריעו את משקל הכף נגד האהבה העצמית. כל הכחות האלה הפועלים בלולים והמשתמשים בערבוביא, יולידו רגש טהור ווך המבדיל ומבחין בין הטוב והרע; הרגש הזה יחויק את המשמר על מפעלינו, יתן לנו בשכר מעשה טוב ענג נפש ושלות רוח, וינהיל רשע רע כרשעתו נדודים ורוח נכאה.

תכונת האהבה העצמית המנוצחת תשוב להצטמצם בתוך חברת משפחה ותחבקה באהבה ותאמצה לה, ותמריץ את האדם לאהוב ביתר שאת את משפחתו. לא רק אהבת משפחה יש בה ניצוץ אהבה עצמית, אך אהבת רעים בעדת אנשים גם כן מעורבת באהבה עצמית המעוררת להוציא מכללה שאר בני האדם העומדים מחוץ להחברה. נשוה נא בנפשנו כי בני העדה יראו חיי ענג ושלחה, ירבו ויפרצו על פני הארץ, ויבהרו להם ערים וכפרים לשבת בהם ויפיצו אל כל עבר, וקרובים הם זה לזה על פי שפתם וצרכיהם

הכללים ואורחות חייהם, ובתוך נקודה תיכונה אתת תמוסר ממשלה מאחדת ומחברת את כל חלקי החברה הזאת — או יצא מגזע העדה עם שלם. אהבת רעים לאומית, או אהבת ארץ מולדת, פורשת כנפיה על רבוא רבבות אנשים יחידים. הכה המאחד הוא אשר בעזר האהבה יצר את המשפחה, אשר ע"י אהדות ושיתוף הצרכים יכונן את העדה, הוא יוליד בלב האדם אהבה נמרצה, לא רק לכמה מאות בני עדה אחת אך גם לרבוא רבבות אורחי עם אחד: אהבת רעים של עם שלם, אשר מקום רחב ידים פנוי למפעליה, בעת שלום איננה אהבה עצמית לאומית, כי היא הולכת ומרחבת גבולה ומכנסת תחת כנפיה גם בני עמים אחרים, יען אז אין בהם שנאה וקנאה ויכולים לראות נכוחה כי מטרה אחת לכל העמים. דברי הימים האחרונים יורונו דעה, כי במדה אשר גדלה בין העמים הכרת שיתוף צרכיהם, במדה הזאת גברה אהבת רעים הכללית, — אולם בעת מלחמה היצונית או בעת מלחמה פנימית, מלחמת המפלגות וסכסוכי האזרחים, האהבה העצמית הלאומית תצא בכל עוזה. הן אמנם העת ההרשעה נחלה לה עטרת נצחון בהתגברת על התאוה הזאת, אך האורב עורנו יושב מאחרינו — עוד האהבה העצמית מסתהרת בפנה ועולה כאוב מארץ, בכל מקום אשר תקוה למצוא מעמד, בהגיע עת מצוא, ועלינו לאסור את המלחמה, בכל עת אשר תחרידנו, כי היום אשר תחלוף כליל עוד ירחק חק — כאשר נראה בעת הזאת אשר עלו כל בלחות תלאות ימי הבינים כאוב מארץ, ומי יודע מתי תשובנה לתהום הנשיה.

ד

(קנאת הדת וקנאת עם התקשרנה. סמל הקנאה, הכופים את ההר בניגות. האגרוף או שפתי חלקות? אוויטוס מקלערימאנט וגרעגאר הראשון. מה היא הסבלנות? באור גדרי הסבלנות לפי דעת החוקר מילל. איך מצאה הסבלנות קן לה באייראפא? ההבדל בין ארצות המערב ובין פאלען ורוססיא בענין זה. סבת הסכות לשנאת ישראל ברוססיא. העלילה כי היהודים יסירו לב עם הארץ מאחרי ההם).

כבר אמרנו למעלה כי שתי התכונות, קנאת עם וקנאת הדת, השונות ונבדלות זו מזו, משתמשות בערבוביא לפחת זיקי שנאה נגד עם ישראל. אכן התכונות האלה ביסודותיהן נפרדות הנה, אך הזמן קרם עליהן עוד מלמעלה ויתנוש אתהן יחד. מן האבות האלה יש תולדות מיוחדות לכ"א מהן, ויש תולדות משותפות לשניהם. בהעיר הרבקים באמונה קאטולית חמת נגד עם ישראל, — באמור הקנאים ראהלינג, שטעקקער וסיעתו, כי שנאה, קנאה, בערות, גאווה, אהבת בצע, רשע, עשק ונלוז, כפירה וכל כיוצא בהן על אדמת היהדות תצמחנה, בשלוח הקנאים צירים מסיתים לאסוף את

הצאן הנדחה אל העדר, תולדות קנאת הדת הנה; בקראו הסוחרים מעם הארץ המס על ישראל, או בחרחר נבוני המלומדים ריב, יען כי צרה עינם לראות גדולת חכמי ישראל, באמור רישארד וואנגנער בספרו „היהדות כחכמת הנגינה“, כי החכמה הזאת התבלעה והודה נהפך למשחית אחרי אשר חלו בה ידי היהודים מענדעלסזאהן, מאיר בעער, אדעֶענבאך, הלוי, והתיהדה על ידם, ויאמר כי כגורל החכמה הזאת היה גם גורל הספרות, תורת דתי המדינה ועניני הממשלה, אשר היו על ידם לשמה כמהפכת סדום ועמורה, יען כי אין בהם בינה לחשוב מחשבות, לדבר דבר, לנגן או לשיר כראוי, הן גלוי וידוע לכל, כי הקנאה וצרות עין (אשר בנוגע ליהודים קדשו מרוב ימים ואין רואה חובה להן), מדברת מתוך גרונו; ואם הוללים אחרים בני האספסוף, כמו בני בלי שם באשכנו ושאר חברות דומות לה, ישימו את היהודים מטרה לכעסם והותם, הנה בהם יצוק דבר בליעל, תערובת קנאת הדת וקנאת עם, ויצר הרע זה מושל גם באבירי ארצנו אשר ספחת הפאנלאוויזמוס פשתה בהם, וע"כ זרחה צרעת השנאה במצחם.

אם נזכור ימות עולם ונשים לבנו לחקר בינה לעתים, נראה כי לא רק בחברת מחויקי דת אחת מצאה הקנאה קן לה, ותשפוך רוח ממשלתה על כל איש אשר נפשו נחלים תלהט באהבת אמונתו, ותביא בקרבו המת עכשוי ושנאה עזה ונוראה לכל איש אשר רוחו זרה לאמונה הקדושה בעיניו, עד אשר לבו לא ייסרוהו, אם גם נפשו ישרה בו, בעשותו רעות הרבה לאנשים אשר בברית אמונתו לא באה נפשם, אך יהיה בעיניו כאיש אשר צדקות עשה ואחרי משפטי אלהיו מלא, — כי גם בין מחויקי שמות ודעות אחרות, אשר לא באמון ותום, לא בקדוש ונעלה יסורתן, תתערה הקנאה כאזרת רענן, ותגדל ותשגשג ואשכלותיה תבשילנה ענבי רוש למכביר. נושאי דגל התפש גם הם לא נקו מקנאה; רבים מהם הפכו לבם כנמרים ביום צר, ויתר שאת היתה להם בחמת אפם ובזרון מעלליהם על המאמינים הלוהטים באש קנאתם. בימי המרד הצרפתי ראינו את אהבת החופש, ונלוה לה קנאה אכזרית וחוסר סבלנות נגד כל איש אשר לבו לא הלך אחרי הדעות ההן. חופש הדעות בעניני הדת באשכנו הוליד את מלחמת ההולכים קדימה במורדי האור, ואת החקים נגד האמונה הקאטולית, אשר בערו באש קנאה ויהרסו שתות השלום. לא גרבה במופתים מדברי הימים, אך נזכיר למשל את גירוש הכהנים בעלי ברית ישוע בצרפת, אשר גם הוא היה תמאה גדולה להסבלנות, אם כי ע"פ מדת הדין הקשה היתה הצדקה להממשלה לבער מקרבה שונאיה. כי רוח מלפני הקנאה יעטוף וחלף ועבר גם על אהבת ארץ מולדת, צבי תפארת מדות נפש האדם, וישימנה כים נגרש, השקט לא יוכל סבלי התגרות תמיד מלחמות בשכניו היושבים מחוץ, או תשפוך נטפי רעל בהאהבה הלאומית, ותוליד קנאת עם לאזרחי הארץ אשר לא יצאו ממעי העם,

זלרגלי הדבר הזה הוללות שערוריות ומכוכות, כאשר נראה למדי בימים האלה בארצנו רוססיא ובאשכנז.

החפץ הנמוע בלב כל איש להורות ולהפיץ את הרעות הישרות בעיניו בין רבים, ולהתנשא לאלוף על רעהו, אשר גאון הפילוסופים קאנט קרא לו בלשון חכמים: „תשוקת הפרט לרומם את פרמיותו על פני הכלל“, הוא יסוד קנאת הדת בנפש האדם. הדת הקאטולית הציגה לה למטרה לאסוף את הצאן הנדחה אל תחת כנפיה, רק בבחירת הדרכים המוכשרים להשגת התכלית הלך לבב רבים וכן שלמים. רבים מהם בחרו להשתמש במוקדי שאול ובבלהות הרג ואכזר, לנצח בהם עקשות עם קשה עורף הדבק באלהי מעווז, ורבים לבשו בגדי צדק, וברוב טוב וישע, בשובה ונחת ובמסר אמרי נועם קוו לנצח ולהתגבר על קשי העורף. הכהן הראשי אוזיזום מקלערמאנט (579 לסה"נ) שלח דברו ליהודים אשר ישבו בארץ ממשלחו, לאמר: הלילה לי לאכוף אתכם לקבל דת האמת, אם דברי אשר יצאו מפי לא תשמעו ותקבלו האספו אלי ואהיה רועכם, אז תאכלו חלב הארץ ותתענגו בדשן נפשכם, ואם עיניכם טחו מראות ואת אמונתכם הרעה לא תעוזבו, נודו לכם מן הארץ הזאת ואל תוסיפו ראות פני; לעומת זה היתה רוח אחרת את לבב גרעגאר הראשון או הגדול (604—590), הוא כתב לשריו ע"ד היהודים: „רק בנעימות ובטוב-לב יצלה בידינו להביאם תחת צל כנפי האמונה; בחזקת היר, באגרוף רשע לא נוכל להחיות לב נדבאים“. בשנת 633 נמנו וגמרו בסוד כנסת כהני הדת במולידו, „כי עון ותועבה הוא להציק לאיש על דבר אמונתו, יען כי כל אשר יאהבהו האלהים יפקח את עיניו, ועיני איש אשר לא יחפוץ קרבתו יכסה בצלמות לבל תראינה נכחות“. וחמש שנים אחרי כן גזרו אומר בסוד הועד ההוא, „כי היהודים הנבונים אשר יעמדו במריים לבלוי המיר דת מורשה יגלו מארצם, וכל מלך אשר ישב על כסא המלוכה, עליו להשבע טרם ישים כתר מלכות בראשו, כי לא יהום על זרע מרעים אלה“. אכן לא נכריע את הכף להובא לאמור, כי רק דבר בליעל יצוק בתוך קנאת הדת; הן לא נבחר, כי כמו אלה אשר נתנו צדק לחוזק יד, כן גם אלה אשר בחרו בדרכי היושר והנכותה להפיץ את מעינותיהם, חשבו לנכון כי מיטיבים המה; אך נודע הוא, כי החפץ להורות, בכוננו עלילותיו אל האמונה, יהיה לכלי מושחת ומחבל; יען כי שוא עמל האדם לשלוט ברוח רעהו, ולשים מתג ורסן, על פי ערמה וזומה או בחיל ובכה, בהגות לבו ובמחשבותיו; — כל עוד לא הבינו עמי הארץ את חין ערך מדת הסבלנות, התחוללו מלחמות נוראות מבלי חשך.

ולמהשכלה וההשלמות—הדבר הראשון הררוש לחפץ אושר כל מין האדם, הוא חופש חיי יחידים והיי חברה כללית. חפץ החופש השוכן בקרב נפש האדם, הוא נמוי כקו על פני דברי הימים, וארוג ושלוב עם כל קורות העתים. הלוחות נשגבי הערך בספרי דברי הימים לבני אדם, כתובים פנים ואחור

בספורי מלחמות אשר התחוללו לרגלי החפץ הזה. מין האנושי השיג אחרי מלחמות כבדות רק אפס קצה החפש, ויגיל עליו כעל אוצר נחמד, — וידו עודנה נמויה למלחמה עד ישיג את כולו. — מה נוראה המלחמה הזאת !!

תחלת דבר החפש וראשית אונו, היא הסבלנות. הדעה הזאת אשר קורותיה והעתים אשר עברו עליה הלא הם כתובים על במות ישחק ומערות רומא, על חרבות מפלת בתי משפט הרת בספרד, על מצבות מוקדי היהודים והערביים שמה, על שדי פראוואנס, על עקבות מסעי נושאי הצלב ועל אלף מקומות כאלה הנזכרים בספרי דברי הימים. הדעה הזאת אשר התהלכה מגוי אל גוי ותתעה בשימון דרך עלי חלד, מוגשה לחרצבות ועל ראשה זר של דפנים, היתה כעוף נודד מקן משולח, עד הדורות האחרונים, אשר החלה למצוא מחסה ומסתור, גם זרוע המשפט היה למגן בעדה. למתקני הרת הנוצרית באשכנו נתכנו עלילות, אשר יצאה הדעה הזאת לפעולות אדם. במלחמות תקוני הרת באשכנו — יאמר חכם אחד — ראינו בפעם הראשונה, כי קבלו דעות נכחות להגין על משפטי היחיד נגד הכלל, ונתנו לבו את הדעה הקדומה, שרשות נתונה בידי הכלל להוכיח במוסר קשה מתי מעט אשר יתפרדו ממנו". אמנם, אלו לא עשו תקוני הרת באשכנו רק זאת בלבד, גם אז היו בעינינו כעטרת תפארת מפעלי מין האדם בעת החדשה. אף כי הדעה הזאת לא הכתה עוד שורש בכל פרטיה ותולדותיה, בכל זאת, רעיון הסבלנות בעניני דעות האמונה והמורות ישים לו מהלכים יותר ויותר מיום ליום בחיי הכלל והפרט. נכון נא לבנו לחקר תכונתה משיש עד ענף, בהיותה נכבדה ויקרה בפנת חקירתנו משתי פנים, — מפני הכריעה תחתיה את קנאת הרת ולפעמים גם קנאת עם, ומפני גדול ערך המדה הזאת בינינו פנימה.

מה היא הסבלנות? אחרי למדנו לדעת את מקורה נשיב תשובה ברורה על ענינה משרתה ותכליתה. בלב כל איש מצאו להן דעות ידועות לרגלי חנוכו, ארחות חיי והמקרים אשר קרו לו, כן גם כל עם יבדל מרעהו בתכונות ידועות אשר נפלו לו לחבל. כבר אמרו הקדמונים כי כמו שצורות בני אדם אינן דומות זו לזו כן גם דעותיהם אינן דומות, עד כי לא נמצא שני בני אדם אשר ידמו איש לרעהו במחשבותיהם ובהגות לבם בכל הענינים הנפולים תחת המחשבה והעוליים על הלב. אל נא יחפין האחד לאנוס את השני לחשוב כמו שהוא חושב ולהאמין באשר הוא מאמין, אל נא יחמוד העם כולו לשפוך את רוחו על עמים אחרים, גם כל יתעב האיש היחיד את רעהו אשר לא כמחשבותיו יחשוב ולא לפי רוחו יתנהל, — ישיב נא אל לבו, הן גם לאיש ההוא דעות אשר יחזיק במעוון; כמו שאני חושב אל נכון כי דעותי ודרכי חיי הן מכוונות לדרך האמת, הלא גם כן בעיניו ישרו דרכיו והגיוניו, לכן אל אנע בו, אולי לו הצדק ואני תועה, או אולי הוא התועה ואנכי מישירים.

אלך, אך למה זה אפריע מנותת לבו. — זאת היא הסבלנות, עמוד התיכון בבנין השכלת העת החדשה.

„החוקר הנעלה מילל יאמר: לו החזיק כל מין האנושי בדעה או באמונה אחת באין פוצה פה ומצפצף נגדה, ואיש אחר יצא מן הכלל לחרף את הדעה או האמונה הזאת ולענות בה כחשה, — אף אז לא תהיה הצדקה לכל העולם כולו לשום מחסום לפי האיש היחיד לבל יגיד את מחשבותיו קבל עם, — כמו שלא תהיה הרשות להיחיד ההוא לכוף את ההר כנגינת על כל העולם כולו, לבל יאמרו דבר שאינו טוב וישר בעיניו“.

אל נא נאמר בחפזנו כי החוקר הזה „גוזמא נקמ“. אכן באמת דבריו נאמנו מאד: נצייר נא בנפשנו, כי מאת החברה יצא אסר אשר יאסור במפגיע לבל יזיד איש להשמיע דעה אחת אשר באמת היא צודקת. אם כן הוא, דעת לנכון נקל, כי כל איש אשר ישתתף עם האוסרים אסר, אף אם מספרם יעלה לרבו רבבות, יעשה עול ויחטא חטאה גדולה להחברה, בגלל מנעו ממנה לקח טוב. — לפעמים תהיה הדעה הזאת האסורה לבוא בקהל דעה כוזבת ונפסדת, אך גם אז אין לנו הצדקה לכסות עליה ולהעלימה מפני שני טעמים: האחד, הלא יוכל היות כי בהדעה הזאת יש ניצוץ אמת, אשר יצא לאור בהתבררה ובהתלבנה ובהתפרסמה לנבונים רבים, אשר יחקרו בפנים שונים; והשני, הן אם גם נאמר, שדעת הקהל היא אמת גמורה לאמתה (מה שאין כן באמת), אבל אם תסור מדרך תבונות ותשים מתג ורסן בהיחידים לבל יוכלו לגלות את מערכי לבם, הלא תחלל מהיות דעת הקהל, ולא תהיה מעו להשכלת העם, אך אמונה נבערה ומצות אנשים מלומדה הנתונה כחומר ביד היוצר יחידים אשר ינחיה ברסן מתעה. „אורך ימי האמונות העומדות בעצם תקפן ועוון — יאמר מילל — איננו מפני אשר כהניהן יתנו כדור עליהן ולא יתנו לנגוע בהן לרעה; ונהפוך הוא, כי רק אז תכניה שרש בל ייבש לנצח, אם נושאי דגלה יקראו בראש הומיות את רובי תורותיה, ויתנו לבחנם ולבקרם... אוי ואבוי להחברה אשר לא תחפוץ לחקור ולהבין, אשר לא תחפוץ להסתפק באמתת הדברים אשר בחרה בהם רק להאמין אמונת אומן... העדר הספק הוא תהום שגיאות“.

„מה זרה ונפלאה היא דעת האנשים שאינם רואים חובה לעצמם, ואינם מבינים כי יתנאו להיות תמימי דעים — יאמר הלך מילל — בהניחם ליסוד מוסד בהלך רוחם ובמחשבותיהם, כי המשא ומתן המחקרי יתכן רק בעינים הנופלים תחת גדר הספק באופן מן האופנים, מה שאין כן בדברים ברורים ודאיים — ר"ל שהם בעיניהם כודאי“. מופתי ההגיון הצח אשר שפתי החכם הזה ברור ימללו יוכיחו למדי, כי דעה מוסכמת אשר תגדור בעדה מסביב לבל תגע בה יד החקירה, תתהפך למצות אנשים מלומדה ולעול ברזל אשר יכביד את אכפו על כל איש. החברה האנושית לא תוכל לעלות במדרגיגות סולם ההשכלה, ובה גם להגיע עד גרם מעלות השלמות אשר אליה תאות נפשה.

בלתי אם ירתה לאבן פנתה את משפט חפש הרעות; כללו של דבר: רק מפי הסבלנות תהיה החכמה אף תגבר חיל.

אחרי אשר בדינו מחקרי הסבלנות, נפן נא ונראה בספרי דברי הימים את אררות העמים השונים בפנה הזאת, או על נקלה נוכח לדעת כי בימי הבינים לא מצאה הסבלנות מהלכים בין עמי אייראפא, רק בארץ פולניא כבר הכתה הסבלנות שרש חזק. אף לא אחת מאסיפות בחירי העם הפולאני אשרה איזה חק אשר יתן לחרם את המכחשים באמונה הנוצרית השלטת בארץ. אז חשבו עוד כל ממשלות ארצות מערב אייראפא אל חק לדכא את היהודים. הענריך השני מאנגליא שם עליהם מס להקים עמודי צלב מכספס; הענריך השלישי מכרם למאות למלך רישארד; יאהאן הוציא את שניהם, שבר מלמעוניהם, והוכיחם במכאובים קשים מנשוא, למען יוילו זהב מכיסם. לפני המאה השתים עשרה לא נתנו להם בצרפת לקבור את מתייהם על שדה-קברות מיוחד להם. בהמיר אומללים רבים את דתם, גם אז נחרם רכושם, למען טהר את נפשם ממומאת הרכוש אשר רכשו „בימי עקשות לבס ושנעונם“. אחרי מלחמות כבדות אשר נלחמו אז העמים לאלהיהם, בין כל הצרות והרעות הרבות אשר באו בעקבן, התפרצו גם מחלות נוראות, — אז השליכו לבור את הנוצרים אשר הצרעת נראתה בעור בשרם (אות המחלה), ועמהם את היהודים הטהורים והבריאים, מפני קנאה עזה מדוע המה טהורים, אין זאת כי קסמים בידם והם הביאו את כל הרעה ואת נפשם שמרו, וככה שרפו אותם חיים, בספרד ובפורטוגאל העולם על המוקד „לעולה ריה ניתוח לאלהיהם“. באיטאליען אנסום לאכול בשר הזויר, וביום חג ועצרה צוום לבוא לשמוע את דברי המטיפים אשר השליכו שקוצים על אמונת היהודים. באשכנז היה מצבם מאין כמהו לרוע. בימים ההם ישבו היהודים תחת צל ממשלת פאלען שלוים ושקטים, — מימי מיעמשיםלאו הוקן עד זיגמונט אויגוסט הוחנו במשפמי ויזר וחוקי צדק ונכוהה; המלך זיגמונט הגדיל את חסדו על כל הבאים לפניו, ויתן להם רשות לשים עליהם שופמים ושומרים מקרבם. בארץ פולין בעת ההיא בכלל, לא נראה כי תחוק יד כהני הדת וכי דבריהם יהיו נשמעים כדבר מלך שלטון, כבארצות אחרות; אך כממלכת רוסיא גברה עריצות הכומרים והדביקות באמונתם, וטעמם ונימוקם היה שהם שומרים שמירה מעולה את אמונתם, אשר לא הכתה שרשים עמוקים בהמון העם, לבל יתפרדו למפלגות, ולבל ימירו את תורת הנוצרים בתורת הבל ובמשאות שוא, אשר במעוון יחזיקו עד היום בני כתות נפרדות מכנסת הדת הכללית ברוסיא, — ולכן התאכזרה עד מאד הממשלה בעת ההיא נגד היהודים, ותגדור בעדם לבל ימצאו להם מסלות בקרב הארץ ולבל יתערבו בהרוסים, — איזואן הרביעי צוה לאנוס את היהודים אחרי לבדו את פאלאצק (1563 לסה"ג) להמיר את דתם, ולהשליך אל היאור את אלה אשר לא יחפצו לסור מדת אבותיהם, והשיב למלך ליטווא אשר בקשהו לתת ליהודים לבוא ולסחור את הארץ כבראשונה.

לאמר: „הלילה! האנשים האלה הביאו אלינו מומצאת הנפש ומומצאת הגוף, מכרו עשבים אשר כל אוכליהם ימותו בכאב נעכר אחרי אכלם, ושם גואלנו מנואץ בפיהם, הם מלחזכרים.“

[ארשאנסקי יעיר בצדק כי סבת השנאה העזה הזאת הרצופה בתשובת פי מלך, הייתה התגלות כת הנוצרים אשר קבלו מנהגים רבים ממנהגי ישראל, והעלו כוזה חמת הממשלה עליהם למאד].

כאיש אשר יגור מפני אויביו לבל ישדרו את רבצו, לא יאמר די בשמרו את נחלתו, אך גם ישנם את מתניו לצאת למלחמה על צריו המתיצבים בפניו, וינסה את כח זרועו להרפם לאחור ולשבור את גאון עוֹם, לבל יוסיפו לגזול ממנו מנוחתו, — הן הוא יבונן לו רק מטרה אחת, — לשבת שאנן בנאות שקט אשר הנחלו לו, ורחוק מלבו לבלוע חיל זרים, אך חפצו זה ימריצוהו לעזוב את מנוחתו ולהתגרות מלחמה בשוטניו, לבל יגברו חיל ולבל יוכלו להתנפל עליו פתאום; הן אם כי לא יחפוץ לרשת משכנות. לא לו, בכל זאת מטרתו — חפץ המנוחה — ארוגה ושלוכה היא עם ההכרח, לצאת למלחמה על שונאיו. — במצב כזה היתה אז ממשלת רוסיא. האמונה הנוצרית מרם כוננה באיתן תקפה את קנה בלב העם, כי כמעט ירתה אבן פנתה; לכן המירו רבים מבני ההמון, אשר עמדו בשפל מדרגת ההשכלה, את לקחה הדין, ויבראו להם ברוח דמיונם בריאות חדשות, תורות שוא ומדוחים, ודבריו הבל ורעות רוח המושכים לבות נבערי דעת, וביניהם נצני איזה דעות כוזבות, אשר תכליתן היה לערב את הדת הנוצרית עם דת היהודים, נראו בארץ. לא נוכל להציל מפי סופרי קורות הדורות או מפי הנוסעים דבר אמת ע"ד המפלגות ההן, איזה רוח צרר אותן בכפניו, מה היתה מגמת פניהם וענינם, רק זאת נדע כי התערובות והזיווג אשר חפצו לזווג את שתי האמונות, לא עלו יפה, ובידי אנשי המפלגה לא נשאר לא ממוב למודי הנוצרים, ומה גם כי לא נגעו בקצה תורת משה והגיוני היהדות, רק קבלו איזה מנהגים חיצוניים, כי בראש המפלגה הזאת אשר עשתה בדים ותשלח פארותיה לכל קצוי ארץ רוססיא, וממנה הסתעפו סעיפים שונים, לא עמדו אנשים חכמים ונבונים היודעים לכלכל דבר במשפט, רק קנאים או מהבילים, אשר התימרו לשוא בכבוד מיסדי כתות חדשות בעניני הדת.

מי פתי יסור הגנה לחשוב כי מאת היהודים יצא הרוע להפריד בין המחזיקים יחד ברת מעוֹם, ולהפיץ ביניהם מעינות תורת משה? הן לא ידעו אז שלו כאלף וארבע מאות שנים, ימי המסע הארוך בארצות נודום ופוזריהם, וחדשים לבקרים פיצו עליהם צרות שונות, אשר הפליאו מכותיהן; יש אשר השמידום מן הארץ, ויש אשר הלמום ומחצום, וכה נדחפו ונהדפו מרחי אל דחי, מעמק שחת אחד אל השני, וכולם תפושים ושקועים ברעיון הנעלה והנשגב, לשמור כבבת עין את אוצר חמדתם, דת מורשה מרור דור; ושקועים היו בעמקי הרעיון הוזה עד כי כל דבר זולתו לא נגע ללבם, — לא התפעמו

בלבם שאלות חיים, חיי שעה לא היו בעיניהם נחשבים מאומה, וימשנו את את ידיהם מעניני התבל, ויזירו א"ע ויתבודדו ויבדלו מעמים אחרים לגמרי; ומי זה אפוא יסור עד כה מדרך תבונת, להוציא משפט מעוקל, כי היהודים זרעו זרע למפלגות אשר צמחו ברוסיא? מלבד זה היה המאמר „קשים גרים לישראל כספחת” כנר לרגלי היהודים מאז. המאמר הזה נחרת על לוח לבם, ולואת ישימו גם שונאינו יד לפה ויורו בעל כרחם, אם רק את האמת ישמרו לדבר, כי דת ישראל, אשר לא יוכלו לכהד כי לה תעודה ותכלית נעלה עלי ארמות, אחרי ראותנו את בנותיה הדתות הנולדות על ברכיה, אשר פרשו את מומות כנפיהם על ארץ רבה, — לא רדפה מעולם אחרי הכבוד הזה, ותאות קנין הנפשות זרה לה מאז היותה עד היום הזה, — דת ישראל לא התהפכה מסכות בתחבולות שונות להעמים חיי עולם הבא על אנשים אשר לא נשבעו לרגלה, ולכן לא ראינו קנאת דת צומחת על שדמתה, יען לא רצתה בגרים, לא ברצון ולא באונס.

ממוצא הדברים האלה אשר מהם כל גבון יקח לקח, כי אם נחם את צמיחת הכתות הנפרדות בעניני הדת מן הכנסיה הכללית ברוסיא להיהודים, נהיה כמיחסים אותה להעבריים או לבני הודו. אין ברצוננו להחליט משפט, כי הממשלה והכהנים בימים ההם, בשימם עיניהם לרעה על היהודים, אחרי אשר הכתות הנפרדות, וביניהן כת המתיהדים, עשו להן שם על פני הויץ, עשו זאת בלי שמץ טעם וסבה. מי לא ידע, איך יחקרו את היהודים וכל הנוגע להם; כל כקרה קטן מוצב ארצה וראשו ירימו השמימה, מכל חמא קל יעבתו כעבות העגלה בלי הגיון ומשפט, חמא כללי על כל ישראל. הנקל היה לאיזה משוגע רוזף קדים לברות מלבו כי דם ילדי נוצרים דרוש לחפץ היהודים, ודברו לא נפל ארצה, והאולת הזאת תאריך כחול ימים, ועוד כחה חדש עמה לבלע ולהכות חרם אנשים תמימים על לא חמס בכפם. הנקל היה לאיש חסר-דעה (האשכנזי „מארר”) לקרוא את קול הקריאה, „קץ ארצות אשכנז בא, כי היהודים יכסו את עין הארץ, והאשכנזים לעומתם כהגבים, — וקול הקריאה הזה הצמיח חברת שונאי היהודים בני שם, ודי היה אז לאיזה קלי דעת לאמר, כי היהודים יחפצו להפוך משרש את אמונת הנוצרים, ותמצא לה הדעה הכוזבת הזאת מהרה קן בלבות רבים וכן שלמים, אשר בנוגע ליהודים אינם רואים חובה לעצמם אם אינם עמלים בשבע חקירות ובידיקות לתור אחרי האמת כראוי. הן עד כמה נתקבלה הדעה הזאת לאמת, נראה בפתחנו ספר המשפטים הנוגעים לישראל, שם נמצא פקודת המלכות משנת 1348 כדברים האלה: אם איש תועה בעל דת זרה (יהודי) יפתה איש נוצרי לעווב את דת אבותיו ויכרות ערלתו, באש ישרף הרשע המפתה, אל תחמולו! (המאסף של לעוואנדה ציון א'). בספר המשפטים ציון 20 משנת 1738 לספ"ג, נמצא מעשה בשר צבא אחד, וואוניצין שמו, אשר נפתה לדברי יהודי ש' ברוך וימר את דתו, ויצא דינם לשרוף חיים את המסית

ואת המוסת . נקל להבין כי לא נוכל לדעת שרש דבר נמצא בענין ההוא, אולם זאת נראה כי המקרה ההוא הביא בעקביו פקודות קשות נגד היהודים , פקודות גירוש ושמד , הנוסרות כולן על אדני הדעה , כי היהודים צוררים לאמונת הרוסים היושבים לבטח אתם . הדעה הזאת היתה תואנה למלחמת הובה אשר לתמו הכהנים והממשלה ביהודים . כפי שאמרנו למעלה הוגבלה המלחמה בתחלה רק בגדר מלחמת מגן , אך לאט לאט רחבה ונסכה . בתחלה הושמו עונשים קשים על כל אשר יאמר עליו כי הוא נמה לסור מדת אבותיו, או כי לבו השיאהו לפתות איש תמים בדתו לעזבה ולהמירה בדת היהודית , ואחרי אשר מצאו פעם או שתיים לאיש יהודי פסולים , בטח לא פסחו על שתי השעפים והחליטו למשפט נכון , כי היהודים זו כחם לאמונתם , לשלוח דליותיהם עד למרחוק , ולזרוע זרע מדנים וחלוקי דעות בין אחים בני אמונה אחת . מי לא יבין כי הרעיון הזה , אשר היה בעיניהם אמת לאמתה ע"פ איזה מקרים המפורשים שלא כהלכה , בפרט בעת ההיא אשר ימין קנאת הדת רומטה , המריץ את הממשלה ואת כהני הדת לצעוד עוד צעד אחד להלאה , והמלחמה אשר דגלה ונסה הוא הפתגם : „הבה נתחכמה לו פן ירבה וכו' ונלחם בנו ועלה מן הארץ", פרצה נגד ישראל . ראשית מפעולת המלחמה ההיא היתה החברה לתמוך בידי המומרים , ואחריה חוקים שונים לרוח העת ההיא . על הענין יקר הערך הזה בדברי ימי היהודים לא התחקו החוקרים עד היום כראוי . בארצות מערב אייראפא לא מצאה העלילה הזאת מסלות . הרדיפות והצרות הרבות אשר התחוללו שם על ישראל לא נוסדו על החשד , כי יש את לבם לבלע אמונת הנוצרים , (בימים האלה הרימו באשכנו שוטני ישראל קולם כי היהודים יתרפו מערכות הדת הנוצרית ומהם היא נסכה כי תמה נכרתה האמונה מלב רבים) אבל היו פעלי קנאת דת איומה וערומה בלי לבוש , בעוד אשר ברוסיא היה להם החשד הזה לראש פנה . לכן לא חטא עם הרוסי עד הימים האחרונים נגד הסבלנות כיתר עמי אייראפא . אמנם הנסכה המקורית והיסודית הזאת לא היא לבדה הצמיחה את השנאה לישראל , עד מהרה התערבו בה עוד יסודות זרים ושונים , אשר לחקר עניניהם נשיתה לב בהמשך הדברים .

ה

(חקר השנאה לישראל בארצות מערב אייראפא . המחצית הראשונה והמחצית השניה של ימי הביניים . דעות חכמים ע"ד העתים ההם ושינויהם בנוגע לישראל) .

בכל ענין אשר שרשיו בקורות דברי הימים, ודליותיו נימשו אל גוי ואדם על רחבי ארץ רבה , לא נוכל להתוות לחקירתנו גבול ולצמצם אותה

בתוך פרק אחד מפרקי הזמנים אשר עברו, כי בזה לא נצא ידי חובת חוקר אמתו ותייר נאמן המתחקה על המעשים המקרים והנסבות בכל פנה ומקצוע שהם באים לאור עולם, ובכל תואר ומראה שהם ניכרים ופועלים פעולתם. ענינו של החקירה הנוכחית ימריצנו פעם ושתים לנסות הצדה, ולשרך דרכנו אל שדה חכמת הנפש וחכמת הכלכלה המדינית, בענינים שיש להם קשר וצרוף לדברינו. אם כן הוא בגררי היריעות השונות העולות בלולות בספר הזה, על אחת כמה וכמה שבעת שאנחנו משימים לבנו לחקר צמיחת השנאה ליהודים, בעם אהר, לא נוכל להעלים עינינו מן הנראה והנעשה באותו זמן בין עמים אחרים. כן אי אפשר לנו, להוציא ישן מפני חדש — להפוך עלה אחד בספר דברי הימים מרם קראנו מפורש ושום שכל את הכתוב על העלה הקודם לו, כי הקשר בין הנסבות המוקדמות והמאוחרות אמיץ מאד, ורק האיש אשר לא יבין הליכות העתים וקורותיהם, יתשוב, כי החזיונות אשר תראינה עיניו במין האדם בתוך לאומים שונים, כל אחד לעברו יתעה נפרד ובודד במועדיו, אולם בעיני המבין דבר לאשורו בל ינתקו מיתריהם ואסוריהם לא ימסו. תשומט נא אתנו עין הקורא להשקוף ממכוננו, — אשר יסדנוהו על ההצעות הקודמות על אדות כללו של הענין — על מצב השנאה לישראל, בעמים אחרים מבעלי ברית הדת הנוצרית.

„העושק והלחץ אשר מטרתם היתה להשמיד את ישראל, או לרכאהו לכל ירבה — יאמר החכם ראשער — נבעולפי דעת רבים משני מקורות נאמנים, אשר הקרו מימיהם כנהרות שאינם פוסקים. המקור האחד היה ממשלת הכהנים אשר רדו בהעם כחפצם, ויישר בעיניהם להגיש לחרצבות רשע את בני ישראל, יען לא נשבעו לדגלם ולא שחרו להם מכחם. והמקור השני היה הבערות, אשר ביון מצולתה. שכבו למעצבה גם בני מרום גם בני דלת עם הארץ ולא יכלו קום”.

אשר עם המשפט הזה לא נכחד, אולם אם גם רחוק מלבנו להגיד להאפיפיורים ישרם, הן אם נשים את האמת נר לרגלינו נודה, כי הם לא לבד שלא הגדילו את העושק והמרוצה. אך גם בקשו תחבולות לעצור בעד שטף קצף העם, מלכת שובב בדרכי לבו אשר שאף נקם לעם עברתו (ע"ו תעיד פקודת האפיפיור אלכסנדר השלישי, אשר אשרוה וקימוה קלעמענטיוס ואיננא-צענמי). גם החכם גרעטץ אשר עליו לא נוכל להשיא עון, שהוא רחום בדין ומוכה את האנשים אשר נגעו לרעה בישראל, או גם את אלה אשר רק קו חשד קל הטמ עליהם, כי בין צוררי היהודים באה נפשם, לא יכול לכחד דבר אמת זה. הקיסר פרידריך השני אשר עשה לו שם בשנאתו העוה לממשלת האפיפיורים וינהה אחרי תקונים חדשים ויחזיק במעוה אוהבי חפש, השמיע קול מושל ברמה ויחרף מערכות ישראל. מי זה לא יתמה על החפץ, כי במחצית הראשונה לימי הבינים, בעת אשר כל העמים היו מגששים באפלה מבלי אור חכמה, לא רבו צוררי היהודים, כבמחצית השנייה

אשר כבר הבקיעו להם קרנים מאור הדעת דרך בתוך ערפלי הבערות, וכמעט נוכל לאמר, כי לעומת שמצאה לה ההשכלה קן בלב העם, הלכה אחריה השנאה לישראל כצל, ותכונן כן מושבה!

גרעטץ יתן כבוד להקיסר קארל הגדול בגלל אהבתו ליהודים, וישפוט כי אהבתו היתה תלויה בעניני משא ומתן (דה"י V צד 217). גם הפקודות הרבות אשר הוציאו הכהנים ויסוכו בדלתים ובריה לכל יתחתנו הנוצרים את היהודים ולכל יתמכרו להם לעברים, מראים בעליל, כי העם לא צרר את היהודים, והכהנים היו אנוסים לכוף עליהם את הזר כניגית למען ישמעו בקולם. הננו רואים מן הספר העתיק על אדות היהודים מאת אנגבארד, כי המלך לודוויג, אשר כנוהו לודוויג הצדיק, הטח חסד ליהודים והיה להם למגן מחמת שוטניהם. התחדשות פקודות הכהנים לעתים לא רחוקות, תוכיה כמות נאמן, כי לא על נקלה עלה בידם לכונן את החוקים כקיר המבדיל בין הנוצרים והיהודים, ולשלוט בהעם לבל יעברו אדונים עברים, ולהצר צעדי היהודים לבל יפריעו את עבדיהם הנוצרים משבות שבתם ומועדם כמצות היום. משאר ספרי אנגבארד נראה, כי על כן ירא מפני התערבות הנוצרים והיהודים, לבל ימלך לב הנוצרים עליהם בראותם כבוד היהודים ורוב עשרם, ובשמעם מפייהם תמיד כי מהלצי נביאים ואנשי שם יצאו. הסופר ההוא בקש מאת הממשלה כי תשים לחק, להשיב לאיש עברי דמי עבדי העברי אם יקבל דת הנוצרית. בימי קארל הקרן היה קצב העונש בעד חטא מכירת כסף סינים, ליושבים בערי החומה עבדי המלך — מכת מרדות, ולאנשים בני חורין וליהודים — רק כסף ענושים. ההוכחה הזאת ביתר שאת תתן עדיה על הרבר אשר אמרנו. בימי היינריך השני התגייס כהנו של הנסיך קאנראד, ווענצעלין שמו, ולא עשו לו דבר, רק שמו חללו קבל עם; לז קרה כמקרה כזה אח"כ, כי אז נדון הגר לשריפה בל"ם. גם לפני מסעי הצלב, בימי מלך היינריך הרביעי, היה לב המלכים ושרי הממשלה טוב ליהודים. בספר הראשון הנתון ליושבי עיר ווארמס בשנת 1074 נזכרו שמות יהודים עם שאר יושבי ווארמיווא; היהודים הורמו שם על גפי מרומי הכבוד והתהלה, והוצגו למופת לשאר יושבי המדינה, ללכוד להטיב ולהישיר ארחותיהם לפי דרכי בני ווארמס היהודים. בכתב הרשיון הנתון לעיר שפיער בשנת 1090 מאת היינריך הרביעי, פורשו דתי המלכות והסדרים, ושם שם לו חק ומשפט לענוש את הנוגע בכבוד אחד האבירים (מפלגת האצילים אשר חיו על חרבם בימי הבינים) בקנס תשע ליטרא מעות כסף, ואת המגדף איש יהודי בקנס ליטרא זהב אחת. הכהן הראשי, אשר תחת צל ממשלתו חסו יושבי עיר שפיער, אמר בגלוי עם הספר, לערך ששת שנים לפני זה, כי יתימר בכבוד שוכני עירו היהודים. בכל כתבי הרשיון האלה נתנו ליהודים משפט בלי מוגבל לקנות שדות ובתים, לקנות עבדים נוצרים, לעסוק בכל מיני סחורה כמוב בעיניהם מבלי תשלום מכס, לשים

להם שופטים ושוטרים מקרבם וכדומה. בימי לודוויג הצדיק היו בין היהודים בעלי בתים ונכסים רבים; כמעט חצי העיר פאריז להם היה. בצרפת הדרומית שנה פהיליפפ אויגוסט לרעה אחרי כן את החוקים ע"ד מושבות היהודים. במשך העת אשר בין 1404—1616 לא היה ליהודים בפראנקפורט דמיין רשות להשתקע שם רק לגור ימים מספר, בכל זאת קנו להם בתים במקומות אשר גרו שם.

אין את נפשנו להוציא משפט מכל האמור, כי במחצית הראשונה של ימי הבינים רעו המלכים את היהודים בשבט מישור, ולב עם הארץ רחש להם רצון ואהבה. הן אמנם לא בפרק אחד מן העתים אשר עברו עלינו, עולתה קפצה פיה, אך רצוננו, לשים לב להשאלה מדוע היה לב עם האשכנזים טוב ליהודים במשך המחצית הראשונה לימי הבינים, וככלות הפרק הזה חלפה אהבת ישראל כצל ושנאה עזה לקחה עמדתה? נסבת הדבר הזה לדעתנו הוא, כי היהודים דרושים היו לחפיץ המסחר והמז"מ ובלעדם לא יכלו עם הארץ לכלכל את דבריהם, ולכן המו אליהם חסד. העמים האשכנזים כבר הרגישו את חסרונם כי אין ביניהם סוחרים באמונה משכילים, אך עדין לא מצאה ידם למלא ספקם בלי עזר היהודים, אשר כבר הגיעו למדרגה הזאת לפני זה, יען בימי נדודם למרו היטב ארחות המסחר וידעו דרכי תבל, בעוד אשר שאר העמים קפאו על שמריהם ולא התבוללו עם שכניהם, מפני חוסר דרכים סלולות וכהנה. עם בני ישראל אשר שאר רוח לו מכל יוצאי הלצי שם בכל דבר חכמה ומלאכת מחשבת, בשבתו שלום בארצו וקרנו רמה בממשלתו לא עשה דבר זולת עבודת האדמה ומרעה צאן, אשר נזכרו בתורתו ונתנו לו לתעודה עלי אדמות מיד המחוקק, אשר אולי על כן מנעם מבוא בברית עם עמים אחרים לרגלי המסחר, לבל יתערבו בשכניהם הרבים והעצומים ולבל יבולע לתורתם וללאומיותם. הנדר הזה אשר נדר בערו המחוקק, שמר נפשו מהלכד בפת אהבת הבטלה, אשר בה נוקשו שכניו הפיניקים הסוחרים, אחרי אשר עתקו גם גברו חיל ויתמכרו אל תענוגות והמדות שפלות, עד אשר עלה עליהם עם גבור ויבס אותם ולא השאיר למו פליטה. עבודת האדמה תוכל רק להחיות נפש בעליה, אך אין בה עושר שמור לבעליו, ובאפס עושר אין עצלות ובטלה, כי הרש למלא נפשו כי ירעב יעבוד ולא יוכל לחבק ידיו. אחרי אשר אבד ליהודים ניר ממשלתם ונפוצו ונפזרו על רחבי ארץ רבה, נשתנה מצבם בנוגע להמסחר תכלית שינוי. עוואלד יוכיח מפסוקים רבים בישעיהו (נ"ח) עזרא (ב') ומוביה (א'), כי היהודים שלחו ידם במסחר בעוד ישבו בגלות בכל, וראו פרי טוב מעסקיהם; וקרובה ההשערה אל האמת, כי בתקופת העת ההיא, ראו היהודים ראשית להם להאחו בארצות המערב באיראפא כמו שכניהם הפיניקים, כנראה מספר ישעיהו ובירמיהו אשר ידובר במועל דבר איים וחופים. אחרי ימי ממשלת אלכסנדר המוקדוני, ישבו יהודים כמעט בכל ערי-מושב חדשים אשר התבוננו לרגלי המסחר, וע"ז תעיד גם

ההגדה העתיקה כי יהודים יושבי אוזיא ביראם מפני מיטרת הסתירו את כספם ורכושם על האי כיאם (יוסיפון 7,2 XIV), ידריה האלבסנדרוני יאמר כי מספר היהודים יושבי מצרים עלה למאה רבבות ושני חלקי העיר אלכסנדרדיא היו מלאים יהודים. יהודי מצרים לא עבדו את האדמה לבד, אך עסקו במסחר ובחרשת מעשה, ע"ו יעידו ערים נאמנים בדברי הימים, ועל כולם יוסיף עוד יוסף הכהן לספר כי הממשלה הפקידה את היהודים למשגיחים על כל מעבירי הסחורות באניות לבל יעבירו מן המכס (נגד אפיון ב' ה'). קהלת היהודים ברומא נתיסרה בל"ם טרם שבות-הנצחון (כן נקרא שבות מושלי רומא כמנצחים ממלחמותיהם בארצות רחוקות) של פאמפעיוש, יען לולא זה מה ראה ציצערא לכתוב בספר 59 שנים לפני לדת הנוצרי, כי היהודים יתערבו ברומא בהליכות הממשלה ובאסיפות העם, לא מרובם מכל העמים אך מיד האחרות הטובה עליהם, גם לא נבין איך נלוו שמונת אלפים יהודים יושבי רומא למלאכי איראר אל אויגוסט (יוסיפון י"ו, ב' א'). הקיסר קלודיוש חפץ לגרש את היהודים מרומא, אך לא יכול להוציא את תפצו אל הפועל, יען רבו ועצמו שם במאד. שטראבא יאמר כי יכבד מאד לנוסע למצוא על כדור הארץ מקום אשר לא ישבו בו יהודים במספר רב או מעט, ויוסיפון ישאל גם הוא לתומו, איה אפוא גוי וממלכה אשר לא התבללו בהם יהודים? (קדמוניות י"ד ז' ג'). הן דעת לנבון נקל כי היהודים המפורזים והמפורדים בארצות רחוקות אשר על אודותם ידברו הסופרים האלה, לא קנו קרקעות בארצות פזוריהם ולא רעו צאן, אך מצאו חית ידם מן המסחר וממלאכות שונות, כדרך עם נודד אשר אין לו אחוזת נהלה בארץ אשר יבוא לגור בה.

אולם בתוך הפזור הנורא הזה היה צפון כח קבוצי כביר. בירושלים אשר שמה עלו שבמים להראות פני ההיכל במקום הנבחר, ולעלו בשמחת מועד בהמון חוגג, (לפי דברי יוסיפון נאספו שם 2,700,000 יהודים), היו שלש מאות ושמונים בתי כנסיות מיוחדים לבאים מערים רחוקות; מדי נקרא דברי ציצערא אשר יתאונן מר על היהודים הלוקחים עמהם זהב רב מרומא להביאו ירושלימה, תתעורר בנו ההשערה, אולי היה זה מין מסחר אשר ראו בו ברכה.

חכמי התולדות השוו את פרק מסע העמים ופזוריהם, (בהתהלת ימי הבינים נדרו עמים רבים, התגרו מלחמות והתבללו זב"ו והציבו גבולות לממשלתם), למבול גדול ונורא אשר השמיד את כל מעשי ידי העמים הקדמונים, את פרי שכלם ומלאכת כפייהם; ואת דת הנוצרית השוו להיבת נה, בגלל אספה אל קרבה מעט מועיר מכל ידיעות עמי קדם ודעותיהם בדת ובמוסר, לבל תכרתנה מן העולם, ולמען יהיו לדור נולד להמר לבנין השכלה חדשה ודעות חדשות. אם כן הוא בעניני הדת רמי הערך ורקי העיון, על אחת כו"כ בעניני חכמה משא ומתן ומלאכות שונות, נחוצים היו, מלבד תיבת נח זאת.

עוד מעברות ונשרים, להעביר לעמים בעת החדשה את אשר אגרו אבותיהם במשך אלפי שנה ברוב עמל ויגיעת רוח.

לאחר האמצעים האלה חושבים אנו גם את הממלכה הביזאנטית, אשר התעוררה באיתן תקפה במשך כל ימי הבינים, ובראשית תקופת העת החדשה נפלה משאתה ולא הוסיפה קום. עניני הליפין וערך הכסף ועוד סדרים נכבדים כאלה היו קבועים שם במשטר נכון במשך כל העת ההיא. אולם הכי נכבד הוא בין בעלי המשמר על השכלת הקדמונים, עם ישראל אשר נצבו כנד נגד הויזי שואת ימי הבינים, ונצרו והשאירו לדור אחרון את רגש לאומם, את אמונתם את ארחות חייהם תכונות נפשיהם שפתם והשכלתם, ויחד עם זה היו כעופל ובחן לההשכלה הקדמונית בכלל. לעומת זה הסיעו שינוים רבים את יושבי איטאליא גאלליה ספרד ובריטאניא ממצבם ויסערום אל כל עבר, — שינוים אשר אם כי הפיחו בקרבם רוח חדשה, בכ"ו העמידום בדברים רבים הנוגעים לההשכלה לאחור ולא לפנים. ככה למשל הנגו רואים, כי הדרכים לא לבד שלא נתקנו במחצית הראשונה של ימי הבינים, אך גם נתקלקלו והורעו מאשר היו באחרית ימי קדם, אשר אז טרחו כמה מטרות להכשירם לעניני מסחר להוליך ולהביא. דעת לנכון נקל מה נעמה אז עזרת היהודים התרועים ומהירים בתחבולותיהם, להעמים, בעת אשר דרכי המסחר היו אבלות, להקונה לא היה מוכר והמוכר חפש אחרי קונים, עובדי האדמה לא יכלו מבור יתר יבולם, ובארצות רבות היה רעב, ובכלל בכל סדרי המסחר היה תהו ובהו. אכן לא מקרה הוא, אשר יספר לנו שוימאן, כי פרק הראות היהודים הראשונים בארץ ואקסמן חל בתקופה אחת עם פרק התחלת המסחר שמה. לא סתומה וחתומה היא הנסכה מדוע האירה ההצלחה את פניה אל היהודים במרכולתם, בהשתדלותם בין המוכרים והקונים, בהלוואות כסף ובכל עסקיהם יתר משאר העמים, לא לבד יען אשר להם נהירין היו שבילי המסחר בעוד העמים לא ידעו עד מה, אך גם בגלל אחדותם, אשר חגג עליו העם הוזה כמות סביב, (אין בזה מעין קנוניא אשר יאמרו שוטנינו), והיא מעלה יקרה אשר נראה גם בין חברות אחרות מבעלי ברית דת אחת, ואשר בעבורה הצליחה גם חברת ההוגענאטים בצרפת והקוועקרים בבריטאניא. סאלוויאן יספר, כי סוחרים רבים בעלי ברית הדת הנוצרית ילידי סוריא, ישבו במארסיליא במאה החמישית, ובמאה הששית התישבו גם בגאלליא, ובמנהותיהם אשר שלחו לפניהם קנו לבות ראשי כהני הדת השלימים בעיר פאריז. ככה גם מצאו להם סוחרים יונים בימי המאה השביעית מסלות לספרד. אמנם כאין נחשבו מפעליהם לעומת היהודים אשר נשאו גם והלכין בראש בענין זה.

בין הדברים אשר התקינו היהודים בבינתם במסחר ובתרשת המעשה, היא הלוואת כסף בין איש לרעהו ושטרי חוב, אשר הוציאו את המסחר מקצרים ויתנו לו מסלה רחבה להתנהל לאשורו. בספרי התלמוד ובספר טוביה

כבר נמצא יסוד להבנת ענינים אלה, אשר היו מעוז להמסחר, והביאוהו למדינה אשר עליה הוא נצב כעת.

במשך הרבה מאות שנים היו היהודים כעין אפוטרופסים בעניני מסחר, לרוב העמים אשר לא ידעו עוד מעגל ישׁר בהמסחר ומששו כעורים באפילה. אולם כל אפוטרופסות אחרי מלאת להציער החוסה תחת צלה, ימיו, ושכלו אשר היה בושר יגמל, תהפך למשא לעיפה, ואם יבטח האפוטרופוס בכח ירו ויכביד את אכפו על הצעיר הנחשב בעיניו עוד כילד, או יפיה בו זיקי שנאה ורגש נקם אכזרי. אין בין עמים שלמים בענין זה לבין אדם יחיד ולא כלום, גם הם אחרי אשר יתפתחו ממסגרותיהם לא יסבלו עול אפוטרופסים זרים אשר למרו אלופים לראשיהם בטרם נתבשלו די צרכם. רדיפות היהודים במחצית השניה של ימי הבינים והשנאה ליהודים בימים האלה, הן תולדות קנאת משא ומתן, וגובעות הן מן המקור הנוצר, הרדיפות האלה צמודות ושלוכות הן עם דבר צמיחת מפלגת סוחרים בין עמי הארץ. (אי אפשר לנו להעלים עינינו מן הדבר כי בעת אשר נוסדה באנגליא החברה הראשונה להרחבת גבול מסחר חוץ, בשנת ה' אלפים קנ"ו, היה הגירוש הראשון, כנודע מספרי רמב"י).

בין רוב העמים חלתה ראשית הרדיפות בעת התחלת מסעי הצלב. בסוף המאה ה"ב ובתחלת המאה ה"ג הוטב מצב האשכנזים ונוסדו ערים רבים, וזו החלה השנאה לישראל לצמות, בפרט בהערים אשר בהן עלתה מפלגת האזרחים כפורחת. כן הננו רואים כי לא מסעי הצלב הצמיחו את השנאה, אך מצאוה מוכנה מכבר, ובמדה היא אשר בהן תחול צמיחת מפלגת האזרחים, בהקדם או באיחור לפני מסעי הצלב ואחריהם, כן גם תחול ראשית רדיפות היהודים. גרעמץ לא בלי מעם ישפוט כי בימי הבינים היתה ביצ-צאנטיען נקרת הצור אשר ממנה הוצבה השנאה לישראל. סבת הדבר הזה היא, כי ביצאנטיען ידעה עוד מימי קדם קצות הליכות המסחר, והעיר הראשית היתה המרכז הראשי של סחר אייראפא וכנעתה. באיטאליען, אשר קדמה לאור באור ההשכלה יתר מכל עמי אייראפא, כבר היה גירוש-יהודים בשנת 855. בשנת 945 אסרו הווענעציאנים על כל רבי החובלים לבל יקחו נוסע יהודי לדרך, למען עצור עי"ו את היהודים מבוא כבירת מסחר עם עמים אחרים. בצרפת הדרומית אשר בה נגה אור הדעת והחופש טרם הגיע זמולווא ראו הרדיפות ראשית להן. די עדות על דברינו יעיד המנהג הנאלח אשר היה נהוג בטולווא, להכות בחג הפסח יהודי אחד קבל עם מכת בלתי סרה. אחרי ההבל הזה הלכו ויהבלו עד שנת 1018, אשר אז האחרון הכביד לובש קנאות המכובר במצוה (?) הזאת ומית את האומלל בעתרת מהלומותיו.

בני אשכנז המורחית עוד נשאו עיניהם לישע תבונת היהודים, ולכן קרבם כמו נגיד, ואהבתם האריכה ימים יותר. בשנת 1297 הותן כל יהודי אשר היה לו עשרה מטבעות כסף, במשפט אורח בעיר סטענדאלל, עוד בשנת 1204 נמצאו בשלעויען יהודים רבים אשר שלטו בנכסים וקרקעות. עוד בסוף המאה ה"ג היה לשבועת יהודי תוקף כלשבועת נוצרי בשוויידיניץ וגלאנוי בבתי הפלילים. על פי עד אחד נוצרי לא קם דבר נגד איש יהודי. היהודים חסו תחת מחסה משפט הנסיך מושל הארץ בעצמו. אם צעק איש יהודי בבוא עליו צרה פתאום, ושכניו הנוצרים לא חשו לעזרתו, אז הוטל עליהם עונש שלשים מטבעות כסף. אם הביא איש נוצרי דבת יהודי רעה, כי רוצח הוא, וגודע כי שקר העיד בו, נענש הנוצרי ונשא עונו כרוצח נפש בודון. לב העם כבר החל להגות ליהודים שגאה, אשר דבקה בהם מאשכנז המערבית, אך הממשלה היתה ליהודים למעו. בווינא גזרו בשנת 1267 בסוד ועד השרים אומר, כי היהודים עשר יעשרו תבואת שדותיהם; דבר הלמד מזה, כי הורשה להם לקנות שדות ולעבדם.

אם נפן לראות קרמה, הן נראה כי מלכי פולאניא קרמו פני היהודים ברצון, אף קראו להם לבוא לארצם, לכונן מפלגת אורחים אשר תמלא את החסרון בין האצילים והאכרים, בחשבם למשפט כי הם לא ירעו ולא ישותו לעם הפולאני כהאשכנזים הגרים. בשנת 1264 נתן להם המלך באלעסלאוו כתב הרמנא, אשר אושר בשנת 1334 ע"י קאזימיר הגדול, וחזר ותקנה קאזימיר החמישי בשנת 1447. בכתב האחרון נאמר, כי בני העיר בלי הבל דת מחויבים להחזיק בית מרחץ כללי, ליהודים ניתנה הרשות כמו לנוצרים לקנות שדות וכרמים ולהנחילם, גם נאסר להועיד איש יהודי למשפט לפני כהני הדת הנוצרית. לפי המבואר למעלה נבין גם זאת, מדוע — לפי אשר יסופר בדברי הימים — היו הסוחרים וחרשי מעשה בני אשכנז המתגוררים בפאלען שונאי ישראל, ויתגדו בכל עונו להרשינות הנתונים ליהודים מאת המלכים, לטובם ולאשרם. — גם מלכי תוגרמא הטו ליהודים חסד, וגם על היהודים אשר מעבר לגבול ארצם פדשו צל ממשלתם, ותהי להאומללים החסות בצלם כמבטת עונו בעת מצוקה ההיא. באיאועט הראשון שמה שמחה רבה בבוא אליו יהודים מגולי ספרד לבקש מגן ומחסה. הן לא הסבו היהודים להתגוררים רעה, כהיונים והארמיים, אשר תחת מסוה המסחר התנכלו לרשת את ארצם ולהצות בהם מלחמה.

בערים רבות החלו היהודים לעסוק בהלוואת כסף או בעסקי הלפנים, אחרי אשר נאלצו מיד סוחריו עם הארץ להניח את מסחרם. הכהן הראשי מקאלאניא נתן רק ליהודים לברם רשות להלוות כסף בנשך. אם נכונן לחקר הדבר הזה, לא יפלא בעינינו. אם היהודים אחרי אשר גורשו מהסתפח בחליפות סחר הארץ וכתר ימים, ונשאר להם כספם מבלי יכולת להרויח בו, החזיקו בתחבולה הזאת למצוא חית ידם. הרבר הזה הצימית שרש חדש פורה ראש

ולענה, אל השנאה הישנה נצמדה גם האיבה בין המלוה והלוה, הקנאה השמורה לנצה בין העני והעשיר. צרות רבות אשר התחוללו על היהודים בסוף ימי הבינים, אשר מחוללהן הפצו עי"ז לשום לאל את שמרי החובות אשר בידי היהודים עליהם, הן בעינינו כהכנות לשמיטת כספים כללית אשר יפשטו הלויים את הרגל לנושים בהם.

מפלגת הבינונים או האורחים בעת החיה אחרי אשר הגיעה אל מרום מעלת ההשכלה, תבקש עצות לרפא מחץ מכתה ולתקן את אשר העותה וחטאה להיהודים. האצילים וכהני הדת אשר בימי הבינים לא שטנו כ"כ את היהודים, הם עומדים כעת לשטנה לשווי זכויותיהם ותופשם. בימים האחרונים נשתנה המצב הזה מעט והאורחים באו ג"כ במפקד צבא שונאי ישראל.

י

(קנאת הדת וקנאת-עם עם קנאת מו"מ תעלינה כלולות. מפעלות היהודים למרבה המסחר גרושת המעשה מאז ועד היום הזה. איך היה המסחר בעוכריהם ויוליד את השנאה העזה? דעת החכם קיעסעלכאך. עד כמה ישרו הגוינו?)

רק בבחינת קנאת-משא ומתן ידבר החכם ראשער ע"ד השנאה לישראל. מן הנקודה הזאת השכיל להבחין בין המחצית הראשונה ובין המחצית השניה של ימי הבינים, ולמצוא טעם לדבר מדוע עתקו גם גברו שוטני ישראל באחרית הימים ההם, אף חכמתו עמדה לו לישר כמה עקמומיות ופליאות המתנגשות בלב כל מבין, על הפני החזיונות המתראים בדרך מזור מאד בהשתלשלות השנאה, אולם אף כי דבריו נכוחים למבין, בל נשכח כי מלבד סבת האפומרופסות וקנאת מו"מ, עוד סבות אחרות היו כעצים ושמן למדורת השנאה. בעת החיה למדנו דעת להציב גבול בין עניני הדת ועניני התבל, בין משפטי הממשלה ובין משפטי הכנסיה הדתית אשר יסודתה בשמים, אולם לא כן היה בימי החושך אשר חלפו, כל חפצי בני אדם, מחשבותיהם, סרריהם ומעלליהם היו מעורבים ומכולכלים, סבוכים ומסוכסכים יחד. עניני התבל עלו בקנה אחר עם עניני האמונה, דיני אדם עם דיני שמים. הכנסיה הדתית חסינה את גבול הממשלה, והממשלה גם היא לא ויתרה מזכותה, ותלבוש קנאה כמדה להרוך תחתיה את כהני הדת המתקוממים להצר צעדיה. פעם רמה יד הראשונה ופעם התגברו האחרונים, פעם שקעה אש דת, ולנגדה משלה אהבת הענוגות וחמדות בני אדם ממשל רב, ופעם גאה גאז דמיונות הדת, ורק הם לברם שלטו ברוח האדם. עד ראשית התקופה החדשה נמשכה המלחמה הזאת, אשר השפילה לעפר את שני הצדדים. כל איש אשר דעת לו בדברי הימים ידע את קורות

המלחמה הזאת ועתות נצחון הצד הזה ומפלת הצד השני, ולהפך. שנאת ישראל אשר לא תכול היא, וכצל הלכה אחרי דברי הימים, תשא עליה נ"ב את תו העתים השונות. לכן לא נצא ידי חובת הוקר אמתי אם נשים לבנו רק לחקר נסבה אחת, מבלי כלול במערכה נסבות אחרות.

הבה נחקור נא עד תכלית את מפעלות היהודים בהמסחר ואח"כ נגיע להסבות האחרות אשר הצמיחו את השנאה. ה' קיעססעלבאך יאמר: „שגנה גדולה יצאה מלפני הוקרי דברי הימים, בהשקיפם רק מן הנקודה של הרת, על קורות ישראל והעתים אשר עברו עליהם בכנען ארץ מכרותיהם ובארצות נדודם בכל קצווי תבל, ולכן אשתוללו רבים וכן שלמים ממצוא מענה על שאלות רבות המתעוררות בעת החדשה על אדות היהודים”.

התלונה הזאת היא אמת לאמתה. סבת הדבר איננה, כי החכמים המעמיקים חקר בדברי ימי היהודים ובשאלת היהודים החדשה הם נבערים מדעת הכלכלה המדינית (המסחר והרשת המעשה), והכמת מה להם לשקלה בפלם החקירה, רק יען אשר חכמי הנוצרים וגם רבים מחכמי היהודים, נתעו לחשוב כי תעודת היהודים היא רק תעודת הרת לבר. אולם כמו שהחכמה העליונה המניעה אופני החיים והטבע, איננה מצדדת השגחתה רק על ענין אחד מעניני העולם והטבע, וכמו שברת משה וישראל הרת והחיים לא פרודות הנה, אך שתיהן שלובות וקשורות, ובנפול האחת לא תקום רעותה, כן גם לא נוכל ליחס לעם ישראל תעודת דת בלבד, יען בעקבה קשורה גם תעודה מדינית. אויבינו הנוצרים היו אומרים לנו מאז, ועוד עד היום לא פסק פומיהו מגירסא, כי היהדות האמתית חלפה כליל זה אלף ושמנה מאות שנים, ולא מפיה היהודים חיים, רק מגוית עמים אחרים ירדו דבש. החלק הראשון של הפתגם הזה כבר הוכחש למדי, ורק תועי רוח יוכלו להעלותו עוד על פיהם; אך גם על החלק השני תזרח השמש כי בכוב יסודתו, ולבבנו יגיל לראות חכמים נוצרים יבארו פרשת תועלת היהודים ורב טוב הצפון בהם, בהשבירים בר מתבואת שכלם לכל העמים בימי הבינים.

טרם יתאר החכם הנ"ל את מצב המסחר בימי הבינים ואת הרוח החיה באופניו, הלא הם היהודים אשר יצאו בעקבות הַיִּנְיָקִים „לחבר אויז עם אייראפא”, ישית לבו לקדמוניות ישראל, למצוא מענה על השאלה, איך הגיעו הדברים עד הנה. אחרי אשר המירו העברים הקדמונים את משלה ידם מרעה הצאן, בעבודת האדמה, והעם הנודד היה ליושב שבת אהים יחריו, מה ראו על ככה להשליך את עבודת האדמה אחרי גום ולאחוז במסחר? לנו בחקרנו הזוה אחת היא מה היתה הנסבה לריבר הזוה. הוא יאמר כי הרצון לחקות מעשי המצרים המריץ את העברים הקדמונים לאחוז בעבודת האדמה, אך שכח כי הראשון היה אברתם אשר קנה שרה מאת בני חת ויכוני לו מושב, ואחריו יצחק בנו עבד את האדמה וירא ברכה, גם בניו אחריו לא סרו מדרכו, וכל ארחות חיי השבטים וצאצאיהם תשאניה עליהן הותם חיי

עובדי אדמה. גם יטה החכם הנ"ל קו על שלמה ויתנהו לנומע את המסחר בעם ישראל, אך אשתמישתיה, כי נסיונותיו אשר נסה לבוא עם עמים רחוקים בכרית מסחר, עלו בתהו ולא נשאו פרי מאומה. לעומת זה צדק באמרו, כי התמורה הגדולה הזאת (ר"ל המעבר מעבודת האדמה להמסחר), מבבל יצאה, כי בעוד אשר היהודים אשר ישבו בכנען בימי משול מלכי פרס בארץ, עבדו את האדמה, נצמדו יהודי חוץ לארץ להפיניקיים במסחרם, ומסחר הפיניקיים אשר אחרי נלחם בהם אלכסנדר נהדף מעמדתו, נפל בידי היהודים. אחרי כן ירשום קיעססעלביאך לדבר הגדול הזה גבולות צרים כהתכנס בהם כל גדלו של הענין הנשגב הזה. מלכי בית תלמי חפצו לשים את מצרים למסלה העולה אל הודו, דרך שם תובלנה כל סחורות הארצות, ולכן קדמו את פני היהודים ברצון כבואם אל ארצם, ויתנו להם חוקים טובים ומשפטים יחיו בהם. הן נודע וברור הוא, כי אלכסנדר אחרי כוננו את אלכסנדריא נתן רשיון ליסד בקרבה ערת יהודים גדולה, וחלק להם חוקה אחת עם בני מוקרון ויון (יוספון ב' כ"א), ויען כי מלכי בית תלמי אהבו את היהודים, לכן פרצו ורבו במאד, נשאו משרות כבודות, עבדו בהצבא, ולעתים לא רחוקות נשאו משרות שרים מצביאים בראש חיל מצרים. היהודים אוו למושב להם באלכסנדריא העיר, חלק אחד מכונה בשם "דלתא", אשר שם תקע להם מסחרם יתד במקום נאמן, וכהפיניקיים שלחו משם פארותיהם קדמה וימה. הרבר הזה הביא את קיעססעלביאך להחשערה, כי יהודי אייראפא בזמן הזה הם יוצאי ירך הסוחרים יהודי אלכסנדריא, ויתמוך יתדותיו על ההנחה, כי מספר בני ישראל יושבי כנען ברחבי 360 פרסאות מרובעות היה 1,800,000 — מהם נפלו במלחמות רומא ובהרג רב מיליאן וחצי, והשאר 97,000 מצאו קצם בבתי הכלא במצור ובמצוק, עד כי רק מתי מעט מלטו את נפשם מהריסות ירושלים; אך כמות כההנחה אשר בה, יסודתה הטבעו על אדני תהו. גורל ארץ כנען היה חמש מאות פרסאות, והעם היושב בעריה הרבות היה כביר מאד במספרו, מלחמת הרומאים התנהלה בכבודות ולא בחפזון, וטרם הגיע חיל רומא עד שערי ירושלים, כבר נמלטו רבים לארצות אחרות מפני אבחת חרב ומגור השביה. בעת ההיא כבר מלבד קהלות יהודים בכל רחבי אזיא, גרו יהודים רבים ביון ובכל איי הים התיכון, בספרד, בגאלליה וברוב מדינות אשכנז, אשר לא מאלכסנדריא מוצאם אך מכנען באו או מסוריא. אם אין ראייה ברורה לדבר, ידים מוכיחות יש לההנחה הזאת. יהודי אלכסנדריא כנודע היו כמו מפלגה מיוחדת בהלך רוחם ובחקרי לבם, הם הריקו את כתבי הקדש מכלי הראשון אל כלי שפת יון, הם החלו לכתוב ספרים אשר די הגיון בהם, להבין אי זה הרוח עבר עליהם להתפרד לכת יהודים-אלכסנדרונים, בנו להם מקדש כמו רמים, ולא חוברו במחברת אחת עם יתר אחיהם, כי גם המשנה והתלמוד אשר ארץ ישראל מקורם הראשון, לא הפיקו מהם רצון, — לו יצאו היהודים מהלצי האלכסנדרונים כי עתה בלא ספק יצאו בעקבות אבותיהם

ובאמת נהפוך הוא, כי בכל משך מהלכם וגורדם הלך ילכו ותושבע"פ אתם ויחריו הם תמים עד כי רק בהם חלקת מחוקק ולאום ישראל ספון. לא בדרך זו השתרגו עלו הרברים, אך כך היה: יהודי נענן נשאר נאמנים לעבודת האדמה כמו שיספר יוסיפון, וגולי בבל סוריא מצרים ואיראפא, הנודדים בנוים בלי משען ומשענה, בלי כסף וזהב, התהפכו מסבות בתחבולותיהם למצוא חית ידם ממעט הכסף אשר המליטו אתם. רבים מהם בלו טפחות ימיהם בעמל שכירי יום, ויהי זה עין לחמם, ורבים מהם גלו מבוע למלאכות נקיות וקלות, לרווחים בלי עמל. אך שיהיה, עוד ימים רבים לפני לדת הנוצרי, התיסדו בארצות מורח ומערב קהלות יהודים סותרים, ידם האחת הובילה ממיטב ארצות אפריקא, ערב, פרס, הודו וסינים, ממבחר הבשמים, והעבירה גלמי בד מטהו משי וצמר גפן מצרימה, וידם השניה יסדה מושבות על איי קאנריא, בעמק הראנויא, באיטאליא, בצרפת ובספרד.

אף כי לבני ישראל אבד ניר ממשלתם וחרב הרומאים רמשה מבחר גבוריהם, בכל זאת נשוב נתפלא לראות, כי אחרי השבר הגדול אשר בא עליהם, היה עליהם נועם האחדות ביתר שאת ורוח הדת חברים במחברת אחת. עד מהרה ירשו היהודים את מסתר הפיניקים העווב, ולא לבד אשר הקימו והחיוקו את מחברת המסחר בין העמים החוסים תחת צל ממשלת רומא, אך גם שמו כל המעקשים אשר בו מאז למישור, ופלוסו לו נתיב אל העמים עוברי האדמה. המבאר הנוצרי הקרמון מארטיאן יאמר בבאוריו לס' יחוקאל: „עד היום יצורו את בני סוריא רוח חמדת הכסף בכנפיו, והוא יצנפם יצנפם וישליכם כדור למרחקי תבל; אהבתם לבצע גדלה כ"כ, עד כי בתוך מלחכות הרג ואכרן במדינות רומא, וישושו כעיט על הפגרים, לעשות עושר לא במשפטם. כהפיניקיים חתלו ג"כ היהודים להחליף סחורות אויב בהמתכיות אשר נמצאו באיראפא למכביר, אח"כ התרו החיוקו גם בעסקי הלואה ורבית, אשר גם הם מקורם בצור וצידון. יוסיפון יספר בקרמוניותיו, כי תלמי עאראנעטום נתן בחכירה את הכנסותיו ממדינות קעלעספריא ופפעניציא, לכנעני אחד, בעד 8000 ככר כסף, אח"כ בא אליו איש יהודי והציע לפננו כי יחפוץ לתת לו פי שנים. נחוץ היה ליהודים זהב וכסף רב, למען שלם במחיר הסחורות הנקנות בהודו, אשר שם לא רצו לקחת מחיר אחר, לכן הרחיקו נודד לקרב ארצות איראפא, ויחפרו זהב ממטמונים. אי לואת לדעתנו לא פרי דמיון היא ההגרה, כי עוד לפני לדת הנוצרים היו קהלות יהודים בערים עתיקות באשכנז, במגנצא, בווארמש, באולם וברעגענשבורג. כהפיניקיים לפנים אשר הורו להעמים אשר לחופי ימים שכנו איך להשתמש בכסף וזהב למטבעות חליפין, כן הורו היהודים, אשר הלכו עם צבאות רומא, לפראי איראפא ארצות חיים חדשים וסדרים ישרים. הסותרים הרומאים, אשר על אדותם יסופר בדברי הימים, כי נאחזו בעיר מארבאד בימי משול הבארקאמאנען בארץ, היו בלי ספק יהודים, וקרובה ההשערה לאמת, כי בעת ההיא נתגל

מכרי הוזהב והכסף בויבענביוגען . בעת אשר מאציטום הרומאי נסע בארצות אשכנז , החלו המייטאנים (האשכנזים) הקדמונים לעסוק במסחר חליפין ; בספריו יספר : כי שבמי העמים היושבים בקרב הארץ עוד לא ידעו ממסחר אחר בלתי כחליפין סחורה . שני תרגולים היו שוים בערכם לאזו אחד לשלם מחירו , שני אוזים במחיר חויר , שתי כבשות במחיר שה , לתך שעורים במחיר מדה חמים וכדומה . הכסף והזהב לא יקרו בעיניהם כלל , וכלי הזהב והכסף אשר הובילו שי לשריהם כחרשי האדמה נחשבו בעיניהם ; אך בני השבטים אשר לא רחקו מהרומאים , אשר קנו יין על יד גדות נהר רהיין , הם הוקירו זהב וכסף , וידעו צורת מטבעות רומיות . בימים אחרי כן , אשר כבר נמצא מעט כסף באשכנז , ובדתי המלכות היה קצב המסים והארנוניות ע"פ מטבעות , כמו למשל בין הזאקסען נחשב לערך סכום ידוע , פר בן שנה בימי הסתיו אחרי רעותו באחו כל ימי הקיץ ויובא אל האדמה , ובין הבאטרענ-זים חצי שק דגן או דבש , ורק אחרי כמה מאות שנים נודעו להפראנקים כל דרכי משטר הכסף של הרומאים .

כבר בימים ההם היו היהודים , אשר שקדו על המסחר ועל עסקי כסף , למפלגה גדולה ונפרדת בין הפראנקען יושבי הערים , וגם המלכים רצו את פעלם ויבקשו קרבתם למצוא בהם עזר . כילפעריך מינה בהיכלו סוחר עברי ושמו פריסקוס , אשר קנה בעבורו בשמים ומגדנות . בספרד אשר שמה הלכו היהודים מפני תגרת יד אדרינוס , מצאו כפי הנראה מסלות קודם לכן , והמבטאים הנוכחים במאסף המשפטים להגאטסהים , כמו : סוחרים באים מעבר לים , רוכלים בזהב בכסף בבגדים בעלי וכתם , בטח ירמוז אליהם . בצרפת התישבו היהודים בל"ם בכל חופי הדרום , במארסיליא וסביבותיה במאה הח' הי' , יחד עם סוחרי הרומאים האחרונים . ראשי רכולתם היו : נייר , שמן , סחורות משי ובשמים . הנקל היה להם להביא הלום ממבחר סחורות ותבואות אזיא , אחרי אשר העיר קראנאגארע בארץ הודו קמה להם לאחוזת נחלה על פי מלך הודו אשר הטא אליהם הסר , ובתוך ארץ ערב , בקרבת מדינת ערך , סרו להם ממלכה אשר קראוה האמעריה , וגם בארץ סינים ישבו שלמים ראו כל טוב . בחצר המלך גונמראד הבורגונדי נחשב יין נצה מכנען ליין יקח טוב מאין כמוהו . תרש העושה במלאכת זהב אשר למלך דאנאבערט זיה לבוש — לפי ספור כותבי קורות הרורות — , בגדי משי ואטון מצרים , באזור מעילו נוצצו אבני יקר מארצות הקדם . דעת לנבון נקל כי אך היהודים הביאו אל יושבי הארצות ההן — אשר לא ידעו במיב משא ומתן — את סחורות גרי אדמת ארצות אזיא הרחוקות .

כמו שאייראפא אספה אל השכלתה החדשה הגיונים ודעות רבות מן עמים הקדמונים אשר ישבו באזיא , דעות אשר עוד עד היום לא נשבתו מהרן , כן גם עבר אל חלק התבל שאנו דרים בו , לאייראפא , עולם קמון יזאמי , הלא הוא עם ישראל . חין ערך תועלתו לכל העמים בימי הביניים

יאיר לנגד עינינו, אם נשים לבנו להקר תועלת תקון המסחר וההלוואה בין עובדי האדמה הרבים. לא נכביר בעדים ומופתים רבים על דרכינו. לולא עמדו הסוחרים היהודים אחרי מפלת ממשלת רומא, בפרץ, לחבר אייראפא עם אזוא, ולהורות לבני אייראפא דרך המסחר והתליפון שלא ידעו ממנו, אזי לא עלה מצב האזרחים הבינונים למעלה, ובלעדן הן לא התכוננו הממלכות האדירות. הן על לב האצילים בני מרום עם הארץ אשר פנקו את נפשם בתענוגות, ועל לב האכרים אשר בלו את ימיהם בחיי שממון, לא עלה לכרות ברית מסחר עם ארצות אזוא הרחוקות, ולהם נחויף היה עם אשר יחברם עם העמים הרחוקים. הנה זאת היתה תעורת מפעלי היהודים בסוף ימי הקדם ובתחלת ימי הביניים, ועליהם יאמרו סופרי דה"ה העתיקים „כי עזבו את נשותיהם צעירים לימים, וזקנים שבעי ימים שבו אליהן“.

איך נהרפו היהודים ממצבם זה, ולמרות המרחפה הזאת נשארו איבר ראשי באיברי גוף החברה האנושית בנוגע להשכלה להמסחר ולכשרון המעשה בין העמים? מפלגת האזרחים הבינונים האשכנזים, אשר חלק להם המלך היינריך זכיות נכבדות ורבות, לגדות נהר דאנויא צמחה, ושם צמח ג'כ הריב אשר התלקח באייראפא התיכונה במאה העשירית בין היהודים ובני עמי הארץ הנוצרים. על גדות הים התיכון, בספרד, בצרפת הדרומית ובגענוא, מקום שם היו עוד רבים משיורי סוחריו רומא, לא קדמו העמים את פניהם ברצון כבשאר הארצות, יען מפאת הסוחרים ההם לא היו היהודים דרושים לחפצם כ"כ. השנאה אשר שנאו הגאמהים המערביים את היהודים בגלל עסקי רבית אשר התעסקו בהם, היתה נסבה אשר עמדו היהודים לימין הערביים ויעזרו להם עזר לא מעט לרשת את ארץ ספרד. יותר מכל המדינות היה מספר היהודים בגאלליא. שם סחרו את הארץ ברחבה, הביאו סחורותיהם דרך הים לנרבונא, טולוזא, מרסיליא, וכל סחר הארץ היה בידם באין פוצה פה ומצפצף נגדם. ועד כהני הדת הנוצרית בפאריז בשנת 615 בימי מלך כלאטאר השני, צעד את הצעד הראשון וידא ראשית לו, לאסור לבלי לתת משרה לאיש יהודי בתור פקיד במדינה. אחרי הפקודה הזאת יצאו עוד פקודות אחרות קשות נגד ישראל, עד אשר בשנת 848 מלאה סאתם, ורגשי נקם של יהודי בארדא נגד שונאיהם הנוצרים השיאום להסגיר את העיר בערמד להנארמאנגען אשר התנכלו ללכדה. אך בארץ אשכנז אשר שם ישבו לבטח, אכלו מחלב הארץ ועלו על מרום הגדולה והעושר, נדחו משאתם ע"י האזרחים הבינונים כעלות מסחר הדאנוי למעלה, ולשווא עמלו היהודים לשוב אל מצבם הראשון ברעגענשבורג, כי האזרחים כבר עתקו ויגברו חיל, והנקל היה להם להרוץ אויביהם אחר. עד הימים ההם מנע קארל הגדול מן היהודים רק את הזכות למסחר היין והפירות תבואת אדמת ממלכתו, ויחרם קשה, אם קנו כלי כסף וזהב מבתי תפלות.

הנוצרים. אך ככל אשר גדלו ערי אשכנז המערבית ואור חדש הופיע על מפלגת הבינונים, ככה רבתה ופרצה השנאה ליהודים, אשר חוקה אחת ומשפט אחד היה להם עד אז עם האזרחים. כצאת יושבי הערים ממפלגת האזרחים בין כל עמי אייראפא להתחרות על שדה המסחר, נדחו היהודים הזרים משאתם, כי אמנם זרים היו היהודים בין עמי אייראפא הקשורים אל אתם ומחרשתם. לא נכונה היא בפי האומרים, כי בראשית ימי הבינים נאסר ליהודי לקנות קרקע. האסר אשר אסרו ברוב הארצות על היהודים לבל יקנו אדמה, תכליתו היה להיות למגן לעובדי האדמה לבל יתרוששו ע"ז, ויצא לפעולות רק אתרי אשר נפסק מסחר היהודים מארצות המזרח לארצות המערב, והסותרים האדירים מאז היו לרוכלים שפלים סובבים בערים. אך בתחלה מאנו היהודים לקנות שדות, סבת הדבר הזה היא אחת שהיא שתים: אחת, מנעם מסחר החוץ אשר היה בידיהם לבדם, מהאחו במקום אחד מבלי מוש ממנו, ומהגביל חוג צד ליד מעגלם בעבורת שדה וכרם. המפטר בעת ההיא הכריח את בעליו לנסוע בלי הרף אנה ואנה, אשר על כן לא יכלו האשכנזים יושבי אהלים לעשות חיל בהמסחר, מרם אלפום ארחותיו היהודים הנוודים בנזים; ועוד זאת, כי בימי בריות האצילים לא נמצאה אדמה למקנה; על לב מי מבעלי הכפרים עלה אז הרעיון למכור אחוזתו בכסף, אשר לא ישא לו פרי מאומה, באפס חלפנים וחברות סוחרים אשר ישלמו נשך למכביר מן הכסף השמור אתם? רק דרך אחת נשארה ליהודים, להיות לשכירי האצילים, כי להתמכר להם לעבדי עולם הלא מאנו, ובדבר השכירות עמדה להם דתם לשמנה, כי לא יכלו לשאת באלה נפשם לפי דת הנוצרית, כאשר דרשו מהם. אחרי הימים ההם, כהחשב היהודים לעבדי הקיסרים, לא יכלו להיות לעבדים לאצילים, ולכן רחקו מעבודת האדמה, וישארו כגרים על פי תולדותיהם, דתם ומשלח ידם, אשר על כן כרעו נפלו כאשר כבדה עליהם יד הסותרים הנוצרים, והרשי מלאכה אשר התאחדו לחברות ויסגרו בעדם בדלתים ובריח מפני בעל דת אחרת וזולתם. אכן אף כי מפלגת האזרחים באייראפא, אשר לולא הרימו היהודים את קרנם כי אז אולי לא ראו אור עולם, קרעה מאת היהודים, תלמודי הפניקים הכנענים הקדמונים, את המסחר הכללי, עוד לא הגיע תעודת מפעלות עם ישראל עד קצה. כמו שהטבע תשכל את ידיה להקים לתהיה פגרים, יחיה מתיו ונבלותיו יקומון ליצורים חדשים מלאים נעורים, כן גם בדברי הימים לא תקפד כאורג חוט אחד במטוה קורות הדורות, אך תמשכהו להלאה לזקום בו עד אין קץ. זה הוא חותם תכנית פעלי דברי הימים. אחרי אשר בגרו ביהודים תלמודיהם ויושבי הערים, או נדרו אל הכפרים אשר רחקו ממרכז המסחר, להרים את קרנם ולהבר את האכרים עם סחר התבלי. אולם במקום אשר היהודים יושבים עוד היום בקרב הערים, תפשו

הם עסקי הכסף בידם, שהוא גם כן להם ירושה מאת הפיניקיים, ועלי נוסדו עסקי החלפנים בעת החיה.

ברבריו האחרונים האלה יתן החכם ק. ניב שפתים להרעיון, כי תעודת עם ישראל עוד לא השלימה חוקה. אחרי אשר הולירו את המסחר הכללי בראשית ימי הבינים, ואחרי אשר בנו על עמודים חוקים את המסחר האמצעי ועסקי רוכלים, אחרי אשר נגרשו מערן המסחר הגדול הכללי בתגרת ידי שוטניהם, — עוד תעודתם תסוב על צירה לשערי העת החדשה, ואת התעודה ההיא יכנה בשם עסקי החלפנים. החכם הנ"ל אשר התנה במעגל ובשרד נאמן את תנועת הזמן בנוגע ליהודים, קצר במקום שראוי להאריך. למותר גחשוב לבאר מה רב טוב צפון בפעולות החלפן בכל ענף מענפי המסחר, ולחוכרי כי מסחר החלפנים הוא פרי המצאת השמר חוב, אשר בצדק ישפטו רבים כי מאת היהודים יצאה, יען נלחצו לה ברוע מצבם, ובהכרח אשר עמד עליהם לקחת את הזנבם אתם בכל עת אשר תקדמם צרה פתאום. בתחלת העת החדשה השתרגו עלו צרכים חדשים ושונים. מלפנים היו עסקי החלפנים עסקי אנשים פרטים שאין להכלל חלק בהם, אולם אחרי אשר דרכי הממשלות נכוננו וישרו הדורות, המלחמות רחבו ונסבו מימי המרד הגדול הצרפתי, וגם בעתות שלום גדלו הקנאה והתחרות, והכנסות הממלכות היו כקומץ שאיננו משיביע את הארי, — ותאלץ הממשלה להשתדל להשיג כסף רב פרם נאסף מן המסים והארנוניות, ונוסף לזה צעדו המדעים וחרשת המעשה מצעדי ענק קדימה. המצאת כח הקיטור דרשה אוצרות תועפות כסף לסול מסלות ברחבי ארץ ונתיבות בימים רחבי ידים. הארץ כוסתה במסלות הברזל כבשכבה מעשה רשת, ואניות תרן אשר צפו על פני הימים פנו את סקומן לאניות הקיטור, — ועי"ז גדלה ההתחברות בין ארצות ועמים רחוקים כ"כ, עד שהצורך למסחר, לתבואה ולמלאכת כפים גדל עשרת מונים. השנוים האלה הסבו, כי המסחר וחרשת המעשה דרשו לחפצם סדרים ישירים בעסקי כסף, בהלואתו, בהנחתו למשמר, בחברות בעלי כסף רבים לתכלית תקון דבר נכבד בהמסחר. זה הוא סחר—החלפנים החדש, אשר ע"י הרבותו מיני שמרות וכתבי חוב שונים שעליהם יבון המסחר, ע"י סללו מסלה חדשה עוברת לסוחר, ע"י התקשרו בקשרים אמיצים בינו לבין עצמו ובינו לבין בעלי הכסף האחרים, וע"י יסוד חברות שונות, בנה שיטה ישרה בהליכות המסחר וחרשת המעשה לפי צרכי העת החדשה. סדרי הממשלה וחרשת המעשה החדשים לא יוכלו עמוד מבלי משענת מסחר-חלפנים החדש, ורק איש נבער מדעת לא יראה את תועלתו הרבה. חלילה לנו להלל את הנמיה החדשה, התחבולות הרקות והבטחון על דברים שלא באו לעולם הכרוכים בעקבה; יודעים אנחנו את המגרעות והמעוות הרב אשר בתוכה, אולם אין נמיה חדשה בהליכות רוח האדם, הנקיה מדופי. בכל עת אשר ירכיב לו גו החברה האנושית איברים חדשים, ישא כאב נעכר ומכתו אנושה לימים

רבים . אם כי מתאוננים אנו על המגרעות , אל נא נתעה להוציא משפט , לשים דופי בכל עיקרו של התקון החדש , אשר יצא לאור בהשכלת אייראפא . כל מבין יראה , כי השיטה החדשה הזאת מאת היהודים מוצאה , הם כרוה במשענות תבונתם , והם פתחו את מקורה לאדם רב . אך אין בזה סבה נכונה לקנא בנו , היהודים אשר גורשו מהסתפה בהמסתר הכללי , בקשו אף מצאו את הסגולה הנכבדה הזאת ; אך גם את הרע אשר בתוכה הביאו אל קרבם , ואולי גבר הרע על הטוב , והסיגים על הטהור .

מקור תעודת מפעלות היהודים — יאמר החכם פהיליפזאהן בספרו „שאלות העומדות ברומן של עולם“ (ובויו"ג פראגען) — עוד לא דלל וחרב , ואל נא יליוזה מנגד עיניהם כל חוקרי קורותיהם ברוח חכמה ודעת , כי התעודה הזיא אשר נתנה ליהודים לנצרה ולמלא אותה בתחלת ימי הבינים ובעת החדשה , היא רק אפס קצה תעורתם הכללית . בימי הבינים שלטה מארת הפירוד , הפירוד לפי אמונה , לאום , יחש , מעמד ומשלה יד כ"א , — אז בתרו את גוף החברה האנושית לבתרים , בשפל כל המדריגות עמדו היהודים , ודמיון שוטניהם לא נלאה מהוליד שעפי תהו ותחבולות און להשפילם לאשפות יותר ויותר , הם היו לסלע המחלוקת , וכמו מקאה היה וקיימת נגד הסדרים הנפתלים ההם אשר טחנו פניהם באכזריות ; ומן העת אשר החלו העמים לצרוף כבור את סיגי הרעות המשובשות הנושנות , ורגש הצדק והיושר , רגש הפש האדם במצבו החמרי המדיני והמוסרי , התעורר בין לאומים , היו היהודים כאבן בוחן , אשר ממנו נקל היה לדעת אם נטה הנצחון להולכים לאור הרעת או לשואפי נושנות . הפש האמונה והרעות הוא רק פארה אחת מעץ הרעת . שאלת הפש היחיד עוד לא נפתרה , כי כל עוד משפטים-קדומים יליו את היהודי על ארחות דרכו בעיני הנוצרים , כל עוד יראו בו רק כי יהודי הנהו ולא בתור האדם יראוהו , עוד הכמרה ממנו והלאה .

ז

(האבות ותולדותיהם בהשנאה לישראל . תולדות בלי אבות . עוד הפעם קנאת הרת . המחוקקים כפוסחים על שתי השעפים . רק האהבה העצמית הולירה אהבת ישראל . עד כמה אהבו המלכים והמושלים את היהודים ? התוקרים בנוגע ליהודים . שאלת היהודים . פתרון השאלה הזאת בין העמים הנאורים , אנשי המופת : וואלניא , מיראבא , גרענאר , בן מנחם , לעססינג , הערדער , הקינד יוסף השני , קלאפפשאקק , דאחם , יאקאבואהן , בית ראטהשילד , סיר משה מאנכאפיורי , מיכעלעט , קרעמיע , באקאנספיעלד (דיראעלי) , סיר פראנציסס נאלרשמידט . ריעסמער . שליידען . הברת כל ישראל הברים . פתגמי אבירי החכמה , קוביער , פייערבאך , שאפפעהויער , בערנע , שערד , באקל , מאנ-טעסקיע . דידעריא , קארנערי , לליאר , ע"ד הסכלנות ואהבת ישראל) .

אחרי אשר הארנו נתיב בשנויי מצב היהודים בימי הבינים, וראינו בהם אוצר כל כלי חמדה להמסתר הכללי שהוא אבי ההשכלה, נתקיר גם אחרי שאר הנסבות אשר אצלו מפעולתן על השנאה לעם-עולם. נודע הוא כי כל חזון אשר נחזה במעשי בני האדם ובתולדותיהם בימים שעברו או בעת הזאת, יש לו נסבה קודמת אשר חייבה את מציאותו, עד כי האיש אשר יבין את הנסבה, ירע כי החזון הוא תולדה מוכרחת, שהעדרו לא היה באפשר, אם לא נאמר כי שוננו מערכות המבוע. חכמי קורות העתים אשר כל ישעם וחפצם לדלות ממעיני התושייה ולהאיר בנר החכמה הצפונה בדברי הימים, לבני דורם ולדור נולד, יגלו נסבת כל חזון ומפעל. למותר הוא להגיד כי כל עוד הסבה קיימת לא יחל החזון, לא זאת גם זאת, לפעמים לא רחוקות נראה בדברי הימים, כי הנסבה נשבתה כליל, ובכל זאת התולדה אשר הולידה עומדת בעצם תומה ולא עלה ביד הזמן להכניע את גאון עוזה. לפעמים הנסבה ההיא אשר הולידה את החזון תכלה כליל, ולפעמים היא מתגלגלת תחת שוואת התמורות, פושטת צורה ולובשת צורה, והתולדה הראשונה עומדת וקיימת באיתן מצבה, בהיותה נשענת על ההרגל שהוא עמוד התוך בכל מעללי בני האדם והליכותיהם, ועליה לא יתכן לאמר, כשל עוזר ונפל עוזר, כי הנסבה המולידה איזה תולדה איננה מוכרחת לנשללה ולנשאה, להפוך בה ולסלסלה כל ימי קיומה, אך תצמיחה על תלמי הזמן, והצמח יגדל וישגשג כל עוד שרשו פתוח אלי מים וליחו לא ייבש. את הכח הזה יכנו החכמים בלשון קצרה בשם „כח המתמיד אשר לתולדות דברי הימים“. כן נראה לא לבד בימי העבר אך גם בעת החיה, סדרים אשר יסדם האדם בשכבר הימים, ואשר אנחנו לא נדע להם שום יסוד וסבה, אם לא נשאל על אודותם פי חוקר קדמוניות, המתחקה על שרשי דברים עתיקים. מה רבו נגד עינינו משמרי עוז בחיינו המדיניים והמוסריים, תקנות שהיו יפות בעתן, בהיותן אז מיוסדות על אדני נסבות נכבדות וצודקות, ועודן נראות לעינינו עומדות בתקפן, גם אחרי אשר זכר נסבותיהן כבר נשכה מלב, רק יען אשר הן קיימות עוד, ואין בנו כח להפוך אתהן משרש ולתקן תקנות לרוח העת הזאת לפי מאויינו ומעלות רוחנו! ואם נתקן אנחנו איזה דבר חדש אשר ינעם לנו מאד בעת הזאת, האם לא יהיה הדבר החדש הזה באחרית הימים למעמסה לדור נולד, אשר הנעים לנו לא ינעם להם, והדרוש להפצנו למותר או גם למכשול יהיה לנו, ובכל זאת ישאו עול טובלו, יען אשר אבותיהם הנחילום את הדבר הזה, — או אולי ישכילו הם יותר כמנו, ולא יבצר מהם אומץ רוח להשליך אחרי גוים כל אשר למועקה יהיה להם? — האם לא כגורל ענינים כאלה היה גורל הענין הרע אשר נתן הזמן להעמים לענות בו, הלא היא שאלת היהודים? סבת הסבות אשר המריצה את המהוקקים בימי הבינים, אשר אונו חקרו ותקנו חוקים שונים על אדות היהודים, היה חלוק הדעות בין היהודים והנוצרים בעניני הדת. הסבה הזאת כוננה אשורם ותצום להשמיר

את היהודים מעל פני הארץ, או לאבוף עליהם להנור משאר יושבי חלד, להברל לעם בתוך עם, — לאלצם לקבל דת הנוצרית, או להכביר עליהם עול כבד מנשוא. לאט לאט נספחו אל הנסבה הראשית והעקרית הזאת גם סבות אחרות, אשר עמדו לשמנה להראשונה, והמריצו את המתקיים לבהור דרך אחרת, יען חזו ביהודים עם כביר תועלת אשר רב טוב צפון בו לאוצר הממשלה, וישימו משמרט עליהם ויתנום לעבדים להקיסרים, אף נתנו להם חוקי צדק ונועם, להרחיב ולהאדיר את מסחרם, ובגלל החסד הזה אשר הטו להם, נתנו עליהם מסים רבים משא לעיפה.

הלתת ליהודים הרשות לחיות ולשבת בארץ במח או לא? השאלה הזאת התעוררה בלב המתקיים, הלכת אחרי קנאת הדת או אחרי חמדת תועלת? שתי הנסבות האלה אשר בראשונה התנגדו זו לזו, גם הולידו תולדות חלוקות בתבונתן, ברבות הימים נחה עליהן הרוח להתערב יחד ותחינה לגוף אחד נפלא ומוזר, לעיסה שהכל בה, לחומר משולל הצורה אשר יסודו אפס ותהו, ובעקב השנוי הזה היו המתקיים אשר דרכו עזו בדרך הנכונה לפניהם, לפוסחים על שתי השעפים, לצועדים קדימה ופוסעים לאחור, מפני הנסבות הנזכרות אשר הנחו אותם ברסן מתעה. החפץ להשוות שני הפכים בנושא אחד, ללכת בדרך קנאת הדת מבלי הסיג גבול הענינים המדיניים הדורשים הכנסות כסף, ואשר להם היו נחוצים היהודים במאד מאד, החפץ להתחוק בזה מבלי להניח גם מיה את ידם, הולכים שולל לתת למצב היהודים בימי הבינים ולהוקיחם אשר חוקקו, תאר מוזר מלא סתירות ותהפוכות. שני המעמים האלה, אשר תהום גדול מפריד בין האחד להשני, אשר למשמעתם הפצו המתחוקים לסוד, וכמו אלופים למדום לראשיהם להישיר ארחותיהם על פיהם, — לשמוע אל הקנאים בהדת אשר הפצו לראות בצרת ישראל, ולקול הקוראים כסף כסף, אשר הפצו לראות בגדולתם ורוב עשרם, הביאום במבוכה אשר לא יכלו לצאת ממנה. גם היהודים אשר מושלי הארצות לחשו באזניהם הבטחות נאמנות, כי לא יאונה להם כל רע ולא תפול משערות ראשם ארצה, ובאמת חשבוים לאזרחים מועילים לאוצר המלכות, לא בטחו בהם ולא יכלו למלט נפשם ממגור, פן יפרוץ ברבות הימים פרוץ רחב בדעות הממשלה, פן תקום קנאת הדת כחר פריצים ותמאמאם הלאה, מבלי שים לב אל התועלת הנובעת מהם להעם ולהממשלה. הן לא חוון יקר היה בימים ההם, כי בעת אשר הממשלה נלחצה בין המצרים וכסף היה נחוץ לה, קראה ליהודים לבוא לארצה, וערכה לפניהם חוקי צדק ומשפטי חפש, גם בצעה את הבטחתה והשלימה אותם בארץ וכל טוב המסחר נתנה בידיהם. אך לא לעולם חוסן, אם רק ראתה כי בעזר היהודים נחלצה מן המצר, מהרה שכחה את אנשי חסדה ובריתה, והגרשם בהרפה. בארץ צרפת ובספרד צמח המנהג הזה ויעש בדים במחצית הראשונה של ימי

זבינים ; בנוגע ליהודים התנהגו תמיד כפתגם שיללער : „הכושי עשה את שלו, הכושי יוכל ללכת“.

אחרי אשר קנאת הדת רפתה מהיות נסכה שלמת לבדה, היו לה עניני מושא ומתן לראש פנה, ויצאו על הבמה בתור תואנות להכיט און ביהודים, ולמלא ידי המוחקקים להכביד את אכפם עליהם בעבור זה. מסחר היהודים אשר עלה למעלה, יען אשר רק הוא היה מותר ליהודים, וגם מפני אשר יראתם מפני גירושים חדשים לבקרים לא נתנתם להאחו לקנות אחוזות בארצות מגוריהם, הם הוסיפו עצים להגדיל מדורת השנאה לישראל. השנאה הוסרה מעתה על יסוד נסכה מדינית, אשר בהתלכדה עם קנאת הדת היו לאשיות חזקות מאד. — במדה הזאת אשר הבשילו החוקים הקשים נגד היהודים מררות מעציבות רוח כל איש, ככה החרו החוקים המושלים יותר במעון השיטה ההיא. היהודים אשר נכאו מחלקי העיר אשר בהם ישבו נוצרים, ונאלצו לגור ברחובות נפרדים, ללבוש מלבוש שונה ממלבושי שאר יושבי הארץ, ולעסוק רק במסחר נמכזה, כמו בהלואות על רבית, בחורה על הפתחים למכור סחורה וכדומה, — ואשר יד הטבע חלקה להם ביד נדיבה, תכונות שונות אשר בהן יצטיינו ויברלו, — היו למורא ולתנא לעם הארץ. הפתאים חשבו כי במכשפים חלקם ויריהם נגואלו ברם, וכתנה הגרות מבחילות וזרות, אשר עוד עד היום נשארו בין ההמון. התכונות הנברלות של היהודים הוסיפו זרות יבדילות. בהם נברלו היהודים מכל עמי תבל, וכל אשר רבו ימי היותם נפרדים ובודדים במועדיהם, כן נשתנו תכלית שנוי מן הנוצרים, ותהי לאחרונים הזרות הזאת הסבה לשנאה טבעית, או יותר נכון, לגועל נפש, אשר אין לאל יד הבינה להשביתו לגמרי.

אלה הם ראשי היסודות אשר עליהם יתגאה בנדלו בנין החוקים בנוגע ליהודים העומד זה מאות בשנים, ואם כי החלקים האלה שונים זה מזה בכ"ו תכליתן ומטרתן אחת. בין חליפות וצבא הנסבות לשנאת ישראל, רק סבה אחת עומדת קיימת, וידי הזמן לא נגעו בה להורידה משאתה — הלא היא קנאת הדת. תמורת הדת היתה מאז בורית מכבסת כל הכתמים, כפורים לכל המאות היהודים. זה לא כביר יצא מ"ע „גאלאס“ הרוססי בשאלה קשה : „אם בלתה קנאת הדת מלב צוררי היהודים, כאשר יתברכו הם בלבביהם — יאמר מ"ע הנ"ל — הן מבלי חשך יאמרו כי לא בעבור זה הם שונאים את היהודים, יען אשר יחזיקו בתורת משה ולא בתורת הנוצרי, אך יען אשר תכונותיהם שונות מכל עם, ומחשבות לבם פונות לבצע, אם כן הוא, מדוע האיש היהודי אם גם יקריב את חייו ואת מאדו על מזבח אהבת ארץ מולדתו, לא יחשב בארצנו לאזרח אמתי, יען אשר בתורת משה יאמין, ואם יהודי ימיר את דתו. כי אז למחרת היום ההוא יהנה מכל זכות האזרחים ? האם בין לילה כלו חלפו תכונות נפשו הטבעיות ויצר לבו הרע ? איז זאת כי אם קנאת הדת מדברת ושלטת בהחוקים בנוגע לישראל“.

החוקים על אדות היהודים, הנוסדים על הימורות הנזכרים, יכלו להשתנות רק אתרי אשר רוה הרשה חלפה על עניני המלוכה וסדריה בסוף המאה שעברה. עד העת ההיא היתה הדת השלטת, הבריה התיכון המבריה כל קצות הממלכה; כל ממשלה התימרה בכבוד ממשלה נוצרית, אשר על כן לא היה ליהודים, אשר לבם רחוק מן הדת הזאת, חלק ונחלה לחיות תמים ואחדים במחברת עם יושבי הארצות. היהודים היו בעיניהם כזמורת זר, כמחבלים כרם הדת הנוצרית, לכן גם היותר משובחים שבאוהביהם בין מלכי ומחוקקי העמים, בקשו בעדם רק חסד, אך לא משפט; על החסדים אשר עשו להם שקלו מחיר רב, הניחו עליהם עול מסים ותרומות, ואם פזרו להם מלוא חפנים טוב וחסד, הן רק משפטים מיוחדים חוקקו להם, ואל תחת יריעות המשפטים הכוללים לכל יושבי הארץ לא באה נפשם. חיש בצעוד הממשלות את הצעד הראשון להשכיל להטיב, ועיניהן נפקחו לראות את הקוצים והחרולים אשר על דרכם, מהר חלו גם במצב היהודים חליפות לטובה, מני אז, חדלו לחשוב את היהודים כהמון גרים זרים, בארצות אשר בהן ישבו מאות ואולי גם אלפים שנה, והיו לאזרחים לכל חקורתם ומשפטם. דתם וקדמוניותיהם לא היו להם למוקש מהתלכד בתבלי אחרות גמורה ומוחלטת עם העמים. הממשלות הבינו כי לא טוב לפניהן להשאיר מצב הענינים כמו שהוא, למען הצמיח קרן לפלגות שונות בתוך הארץ, ותחלנה לישר הדורים עתיקים. הניגות כאלה כבר נראו בספרות המאה שעברה, אך עוד לא לחמו בעוז נגד ההרגל הנושן והנקדש. בראשונה, מוט התמוטטו החוקים הישנים נגד היהודים בצרפת, לרגלי המרד הגדול בשנת 1791. אולם בארץ ההיא, אשר בה נשאו היהודים בימי הבינים צרות ורעות מרבה להכיל, לא היה השינוי הזה כביר ורב פעלים בתולדותיו, מפני כי היהודים אשר ישבו בה מתי מעט היו, ובפרט כי בעלזאם אשר בה ישבו יהודים רבים עוד נשארו אז החוקים בעצם תקפם. למען שים קץ ומצוא פתרון לשאלת היהודים, הועיד נאפאלעאן הראשון בסוף שנת 1808 את ועד הסנהדרין הגדול, אשר בו נאספו גדולי חכמי ישראל, והתירו כל ספיקות הקיסר בדברים המתיתסים לדת ישראל; בכ"ז נתאחד שווי-זכויות היהודים בעלזאם, יען רבים וכן שלמים מגדולי הארץ ההיא אשר התקנאו ביהודים, קמו להם לשמן, עד אשר כונן לודוויג השמנה עשר את שווי-הזכויות בלי הברל דת לחק ולא יעבור בעלזאם, והאחרון הוסיף, הוא לואי-ג'יליפ, אשר הוסיף לוית חן לשווי הזכויות, בשומו לחק, כי כהני דת ישראל יקחו שכרם שכם אחד עם כהני הדת הנוצרית מאוצר הממלכה (1831). הממלכות האחרות לא מהרו לצאת בעקבות צרפת, אכן ממלכות קטנות אשר בהן שם נאפאלעאן את משטרו, כמו: וועסט־אֶהֶלֶן, בארען, מעקלענבורג-שווערין, חשו לצאת בדרך אלופן. אך באשכנז לא רק שווי-הזכויות אך גם הסבלנות ערנה לא מצאה לה קן. החוקר פֶּיכטע וּהַמְשׁוּרֶר געמחה ועוד רבים לא נוחה רוחם משווי זכויות

היהודים. עוד בשנת 1818 חיו המורים הראשים של חכמת דת ורין בבערלין את דעתם, לרגלי הריב אשר היה בין היהודים ובין ועד הממשלה, כי היהודים מעודם היו זרים באשכנז ועבדים, ולכן יצדק הועד בריבו. פקודות מלכי ברית אשכנז (בשנת 1815) לא יצאו מבח אל הפועל. גם מאסף חוקי הממלכה לפי הסדר החדש (משנת 49), אשר בו הוצב שווי זכויות האזרחים בלי הבדל דת לחק ראשי, לא אושר. במדינות קטנות מממלכות הברית, במעקלענבורג בהעסען ועוד, לא הפצו לסור מדרך ההבלים הנושנים, והשאירו להרפתם דברים נקלים ונבזים מחוקי ימי הבינים, נגד היהודים, ויעפרו בעפר את מאור ההשכלה, החפש והאחוה הכללית, עד אשר נשבתו כליל בשנת 1869. המשפט הזה אשר בכר פריו, שווי כל הזכויות, הוא ערוך בזה הלשון: כל החוקים אשר שלטו עד היום הזה נגד בני אמונות אחרות, למנוע מהם זכויות שונות, יפלו לבלי חוסף קום מן הוא והלאה, בפרט לא תוכל האמונה להיות למניעה לאיש, לבל יוכל בגללה לקבל כהונה ופקודה בעבודת המדינה או בעבודת הצבא. רבים מן החוקים הקשים כבר נמסו אסוריהם על פי החק משנת 1867. מן היום ההוא נערכו לפני באי כח העם שאלות שונות על אדות היהודים, ועל כולן השיבו הממשלות במענה רך, ולא הוציאו את הכמחותיהן לפעולות אדם. לזות שפתים וזאת המריצה את ועד העם להתאמץ להוציאו את המפעל למענהו; לאחרונה קיימו וקבלו גם מדינות אשכנז המערבית את חק שווי-הזכויות משנת 69, ויוחק בספר ויהי לחק כולל לכל ארצות אשכנז, אפס כי החק ע"ד התחתנות יהודים בנוצרים, וע"ד נוסח השבועה ליהודים לא נכנסו בגדר החק הזה, יען בחוקי המדינה הכוללים מקומם.

כמו באשכנז, באה לשאלת היהודים עת להנהג גם בשאר ארצות איי-ראפא המערבית, בסוף עשרות המאה הנוכחית. באנגליא מקום שם נאחזו היהודים אחרי הגירושים הרבים, במאה הי"ז בימי קארל השני וקראמוועל, נפתרה שאלת היהודים בדרך אחרת. עד קץ המאה שעברה נחשבו היהודים כנכרים באנגליא, ולא יכלו להכתב בכתב יושבי הארץ, אף כי כבר בשנת 1753 יצא לאור חק משמיע ישועה ליהודים, אך לרגלי השאון אשר קם בהעם לשמע הרבר החדש נשתק החק. לאט לאט השלמו האנגלים להרעיון לתת יד למפעל זה, לאסוף את היהודים אל האזרחים. אחרי אשר באמת אם כי השם אורה לא קורא עליהם, בכ"ו כבר רמה קרנם בכבוד, ובחיות כי לפי חוקי אנגליא כל יושבי הארץ שוים הם בזכויותיהם, לכן אחרי אשר באו היהודים ג"כ לכלל זה, ע"כ נהיו בפעם אחת אזרחים גמורים. שווי זכויות המחולט הכה שם שרש בל יבול, ויעש בדים ביתר שאת מכל ארצות היבשה וגם צרפת בכללן. אך מבשול אחד היה על דרך מינוי איש יהודי לחבר בבית קרואי העם, לא לרגלי השנאה, אך מפני חק נושן. אולם בשנת 1857 נשתנה נוסח השבועה לבאי כח העם בבית הועד. ואחד טבית ראטהשילר נבחר לבין קרואי העם, ואז נפל גם הקיד המבריל הזה. אם יורם כעת איש

יהודי למדרגה גבוהה באנגליא, לא יתוכחו ולא יוכירו מ"ע האנגליים כי הוא איש יהודי, יען לא נחשב הרבר הזה כדבר יוצא מן הכלל אשר ראוי להשתומם עליו. בענין זה הרחיקה אנגליא ללכת מכל העמים. ואם כי בענינים קטני הערך נפלגו ארצות מערב אייראפא זו מזו, בכל זאת בנוגע לחק ומשפט שוים היהודים לכל יושבי הארצות; ובהיותם חוסים תחת צל המשפטים הכוללים, שלובי זרוע ולב עם שאר יושבי הארץ, תכונותיהם הנפרדות הולכות וכלות. ההבדל אשר בו יבדלו היהודים משאר יושבי הארץ, שב אל מקורו ואל תוארו הראשון — אל-הבדל האמונה והלאומית, ענין שאיננו נכנס תחת גדר עניני הממלכה, כי הממשלות לא תשימינה לב לדעת כיצד מערכין וכיצד מתפללים יושביה לאלהיהם, כי הרת והממשלה, הארץ והשמים אינן נוגעות זו בזו כמלוא נימא.

אם נראה בנין גדול עומד למשגב תכסוף נפשנו לראות אבני פנתו אשר היו לו למסודות. ככה בראותנו את מעשי ידי הזמן להתפאר, הריסות חרבות הרעות הקדומות ובנין חפש האמונות ושווי הזכות, כן תרב תאות לבנו, ללכת הלאה, להביש אל האבנים, לחשוף את המסכה הנסוכה עליהם, לראות את הדגולים מרבבה, מלאים רוח הזמן ועליוי גאותו, הלא הם הגבורים אנשי השם, אשר פעלו גדולות ונצורות.

בין אנשי המופת הרבים נחשוב רק יהודי סגולה אלה: וואלנייא, מיראבא, גרעגאר, בן-מנחם, לעססינג, הערדער, הקיסר יוסף השני, מאקקוילייא, קלאפפשמאקק, דאהם, יאקאבזאהן, בית ראטהשילד, השר משה מאנטיפיורי, מ. מיכעלעט, ברמיה, ביקאנס־יעלד (דיוראעלי), השר פראנציסס גאלדסמיט, דר. ריעססער, שליידען, ועל כולם את החברה הנעלה, כל ישראל חברים. אנשי השם האלה הם שונים ונבדלים זה מזה תכלית שנוי; כבני היל בצבא אחד, ישא כל איש מהם משרה אחרת, אולם כולם מלאים רוח חכמה, נאורים בתפארת החפץ הנעלה, וברוח כביר ישאפו אל משרה אחת.

זו א ל נ י י א. הוא ינשא רוחו אל חקר צפונות עולם ותעלומות שמבראשית, הגיונו ירחף על פני עיי חרבות הממלכות העתיקות, ובינתו חודרת אל גבכי הנסבות, לדעת מדוע נפלו הממלכות ההן למשוואות נצח. ככה בחקרי לבו יורה דעה, כי דבלי השוא אשר בהם דבקו העמים, בשנאם כל איש אשר לא כדעותיהם דעותיו, הם הוליכום שולל. ערוך לקרב נגד הדעות הכובות ההן, ולמד ארחות צדק לבני דורו, ויעמוד כאיש הבינים בין מחנה שואפי חדשות ובין הנוהים אחרי הנושנות, לחברם במחברת.

מ י ר א ב א. האיש המפואר הזה החל את מלחמותיו אשר לחם בעטו להקים את משפטי האדם לכל לראש, במלחמה להגן על היהודים, אשר משפטיהם, משפטי אמונתם ומשפטי חייהם היו למרמס. הוא חמל על העשוקים והרצוצים המתחבאים בסתר המדריוגה, וימהר לרוחתם לישועתם. למען היהודים, יצא בספריו נגד פרידריך השני, אשר לא ראוי היה שהעם יקראהו "הדגול"

בעוד שהוא עצמו התימר בשם "פילוסוף". דרכו זה ירמ לנגדו, מונעים רבים היו לו למכשול, אך הוא דרך עליהם בעזו, ובכח שפתיו שם לאל את תלונות מתנגדיו, ויוציא כאור צדקת העם הנדכא על לא חמס עשה.

גרענאר. הוא היה כהן ראשי קאטולו. אמנתו לא זוה ממקומה מרות התקירה של המאה הי"ח, אשר עלתה בפרדם האמנות וקציצה בנטיעותיהן, גם רוח המרד צורר הדת לא המישחו ממקומו כמלוא שעל. הוא כתב ספר נכבד ויקר על דבר הסבלנות, בימים אשר עדין לא מצאה לה מנוח, לא תחת כנפי החוקים, אף לא בחקרי לב חוקרים. אחרי כן השתדל בכל עזו לצקת רוחו בפעלים שונים, וויגע בכל מאמצי כחו להטות את לב הממשלה להרים את היהודים למדרגת שווי זכויות עם שאר העם. שם גבר מורם מעם זה וזכרו לא יסוף מדברי ימי עמנו.

משה בן מנחם. אפלטון השני, אשר עם כל פילוסופיותו דבק בכל נפשו בדת ישראל, ראש הגבורים האדירים והנערצים במלחמות הסבלנות. לעם סינג. הוא הציג לצלם דמות הצדק והיושר, נפש איש יהודי "נתן ההכם", בשירו הנעלה, אשר עליו יאמר געמיה כי אין על עפר משלו, ויזוממחו על, באמרו: "השיר הזה יכול היה לצאת רק מעטו, אשר מתת אלהים נתונה לו להאמין מבלי הזיות, להסתפק מבלי להואש, ולהגות דעות חפשויות, מבלי להתעוב עלילה לרגלי הדעות ההן".

הערדער. בכל משך ימי חייו, בין כל ספריו ומפעליו, אשר יענדו לזכרו זר אל-מות, לא סרה תמונת העם העשוק מנגד עיניו. האיש אשר לא קרא בספריו, לא יוכל לצייר בנפשו את אהבת המשורר הזה לעם ישראל. באהבתו זאת עשה מטעמים בהעתיקו לשפת אשכנז תפלות ומשלים והגדות וספורים מילדי העברים.

יוסף השני. על ידי המלך האדיר הזה הופיעה נהרה לישרים נדכאים. בימיו הוחל לקרוא בשם הסבלנות ושווי זכויות היהודים, והוא סלל למו מסלה.

דאהם. הוא היה אחד משרי מלוכה הגדולים בפרוסיא, רצונו לרוב האזרחים, שכן את דכא ושפל רוח ויהי משגב להעשוקים, גם התנוסס בחכמה רבתי ובהגיון עמוק, ויעשה לו שם עולם בהזוהיו בברק האמת בתוך מחשכי קורות הימים, בלי נמיה צדדית. הוא כתב שני ספרים ע"ד שווי זכויות היהודים, גם הדריך את הממלכה בנתיב הזה, וקצר קצירו עורנו בחיים.

בית ראטה שילד. בהיותם רצווי ההצלחה, גם הצדקה ואהבת עם יציצו כנזר על ראשם, השגואו פעלם בכל קצווי ארץ, להרים קרן ישראל בעמים.

השר משה מאנטוֹפֵיֹרִי. שם הישיש הזה זקן בית ישראל, מעוזו ומגן ישענו, והליכותיו בקדש ומפעליו העומדים למשגב, הלא הם

נדעים לכל איש אשר בשם ישראל יתפאר, עד כי למותר הוא להזכיר, כי הדר האיש הזה נראה על שנוי העתים לטובה עבור בני עמו.

מ. מיכעלעט. הוא היה גאון החכמים ואביר החוקרים. אהבתו ליהודים גדלה כ"כ, עד כי הוציא משפט כי רק ליהודים יאתה כבוד ותהלה בגלל השכלת העת החרשה. "קנאת הדת הנוצרית וקנאת הדת המחמדנית" יאמר עם ספרו, "יחד התקשרו לגרש את ההגיון מהסתפח בנחלתן. אנה אפוא פנה לו הנגרש? בין היהודים בקש לו מפלט. הם נצרו כבבת עין את מתת ההגיון והבחירה החפשית במדות וברעות".

כרעמיה. היה אחד מגדולי שרי המלוכה בצרפת, מליץ וחוקר, אהב עמו בכל נפשו ובכל מאודו ונלחם בעדם לעומת צריהם בכל עת.

ביקאנספיעלד. היה ראש שרי המלוכה באנגליא. הומר מגוע משפחה רמה בישראל, ואוהב בכל לבו לאום מחצבתו, וקדש שמו ברבים בספריו ובמדרותיו.

ריעססער. מליץ נשגב, אשר לחם בכל ימיו למטרת שווי זכויות היהודים באשכנז.

חברת כל ישראל הברים. בהם אצילי בני ישראל, מקריבים נפשם ומאדם על מובח אהבת עמם, מטרתם להושיע את ישראל בצרותיו, להרים קרנו ולהטיב מצבו בכל ענין, ופעליהם אשר פעלו למטרה הזאת רבו כ"כ, עד כי ספר גדול לא יכילם.

הנה לפניך קורא יקר אספת האנשים היותר גדולים בעבר ובהווה, כהנים גדולים העומדים לשרת בהיכלי המדעים, חכמי חרשים, גדולי המלכות ורביה, משוררים נעלים, אשכולות — אנשים שהכל בהם, אשר נלחמו למען מצוא מעמד להסכלנות. — למען כלול את יפי מחוה מלחמת הסכלנות, נקריב לפניך תרווי פנינים אמרי אבירי החקירה, אשר כתבו ע"ד הענין הזה.

"הטובות אשר ינחילו בני האדם לבאים אחריהם, גם היותר גדולות ומשובחות שבהן, לא תעמודנה לארך ימים, וכמלאת צבאן תשכחנה מלב; אולם הרעות הנכותות אשר יתנו לדור נולד, תוהירנה לנצח ככוכבי מרום; בזאת התנוססו היהודים והיו באמת לעם נבחר". (קאביער).

"אל האמיתיות היותר פשוטות וגלויות, יאחר מין האדם להגיע, ככה גם אל הסכלנות ושווי זכויות היהודים". (פיערבאך).

"כל שגנה תוליד תולדות רעות ומפסידות בכל עת; האיש הפרטי ינהום באחריתו אחרי אשר ידע כי נתעה בשוא, וכן הוא גם בעמים שלמים. לכן בכל מקום אשר אנחנו רואים משגה, נביט עליו כעל צר ואויב להאדם, ואין משגה — אם גם הסכמה כללית תעמרהו וההרגל מנן בעדו, — אשר אין החובה מוטלת עלינו להשתדל עד אשר נתקן את המעוות. משגה כזה יצא מלפני השלימים בנוגע ליהודים". (שאפפעהויער).

„למן היום אשר נשרף „הוסס“ על מוקדי אש (6 יולי 1415) בגלל דעותיו השונות מדעות כהני הקאטולים, כבר הלפו חמש מאות שנה, „והבערות הקרושה“ עוד תקנן בלב ההמון כמאז, ושנאת היהודים לנו למופת. אכן צערי שבלול יצעוד הזמן קדימה!“ (שעדר)

„בימי קדם היתה הדת כחריש מצל, אשר בו יסתתרו הרובים לרות במסתרים אל האויב, אולם אחרי אשר כרתו קומת אלוננו, היתה כסבך אשר בו יסתתרו בני בליעל להוציא הות לבם. השמרו לנפשותיכם מפני אנשים כאלה, אשר קנאת הדת סתרה למו, וענו להם כדברי משל הקדמוני הספררי. „בצל הצלב יסתתר השמן“. (באקל)

ה

(מה היא שאלת היהודים? חוקי המדינה מאין יצאו? האצילים וההמון, המשבילים והפחאים, מי מהם ישנא אותנו ביתר שאט? לפנים והיום. מה ישמנונו הסופרים בספוריהם הכדורים מלב? האר איש יהודי בניא החיוון ובחספורים. מה לנו לעשות להשכית את השנאה? בעלי הברכה (סאציאלי-סטים) ושואני ישראל חברת מתנגדי בני שם באשכנז. אהבת ישראל בספרות אנגליא. הגיוניהם להשיב לבצרון לאום ישראל ולהחזיר העמדה ליושנה).

מה היא שאלת היהודים? גלמה ראו עינינו בחקרנו על אדות השנאה, אולם היא רק סעיף קטן אחד מן השנאה. המפלצת הזאת יצאה מאת הדעה הכוזבת אשר דבקה בעמים רבים, לאמר: אנחנו קרויים אדם ואין היהודים קרויים אדם. רוח השנאה צרר אותם בכנפיו לחוות בהיהודים מין בני אדם אשר טבע אותם היוצר במטבע אחר, ולכן התעוררו בקרבם שאלות שונות, מה נעשה להם, הנתן להם לאכול משוב הארץ, או נעיק תחתיהם לשים מחנק לנפשם? ואם תמצא לומר, כי יתיו על פני הארץ, האם נתן להם לחיות בכבוד בתור האדם, או נתן עליהם משא לעיפה חוקים מציקים ומענים, אשר יתעיבו את פניהם לשומם כשקוץ משומם וכחרפת אדם? לולא שלטה שנאה לישראל, כי עתה לא ידענו את השאלה הזאת שאין לה שחר, אזי לא לומדנו לחשוב כי היהודים שונים הם מבני עם אחר, והיינו שואלים לתומנו את החפץ להצר צערינו: מי יוכיח כי דמא דידך סומק טפי, דילמא דמא דירן סומק טפי? השנאה טפחה ורבתה את שאלת היהודים. והאיש אשר יחליט כי שאלת היהודים נולדה לרגלי התכונות הנברלות שבהן יצמיין עם ישראל, וממנה יצאה השנאה, שוגה הוא. השנאה הניעה את לב המחוקקים לחוקק למען היהודים חוקים מיוחדים, החוקים הסבו בהשתנות היהודים, בכדירותם ובלבשם צורות מגונות, והתולדות האלה מכלכלות את האם הזקנה (השנאה) לעת זקנתה למען תוכל להתקיים ולהרבות ימים.. עד מתי?.

שאלת היהודים, ר"ל שאלת שווי הזכויות — מלתנו אמורה למעלה — היא רק סעיף קטן מן השנאה; הכה נפרש את דברינו באר היטב. נודע הוא לכל מבין, כי החוקים אשר יצאו לאור ולפעולות אדם בקרב עם בעת מן העתים, אינם מערכי לב היהודים אשר הרכיב העם ההוא אלופים לראשו, אך תגובת רוח הדור כולו, ועליהם נוכל לאמר „פני החוקים כפני הדור“. החוקים יציגו לעינינו צלם דמות כל עם וכל דור, וכבראי מוצק אנחנו רואים בהם ארוחות חיי הדור ודעותיו, חכמתו או האולת הקשורה בלבו, שאר דוחו או קלות דעתו. מלפנים היו רוח המושל ורוח העם נפרדים, המושלים דרכו בהגל גאווה על ראש העמים, ויסרו חוקים ותקנות לא „לפי חפץ העם וצרכיו רק כהעולה על רוחם. החסדים אשר עשו המושלים להיהודים מאז, לא היו פרי חפץ העם ואהבתו, והאות ע"ז, כי חוקים כמו אלה אשר לא ישרו בעיני העם במלו מהרה; אולם רוח החדשה, רוח ההשכלה אשר נחה על עמי אייראפא נושאת עליה את חותם חפץ העמים, ולא פרי ההכרה הם אשר באו עליהם המושלים בעקפים. החוקים הישירים אשר יצאו לפעולות לתת לישראל חפש ולהרימו למדרגה אחת עם כל יושבי הארצות, עלו בקנה אחד עם הדעות הנכוחות החדשות ע"ד סדרי הממשלה וחובתה המוטלת עליה, וע"ד חובת האדם באשר הוא אדם. בכל זאת אם נקח את החוקים לאמת המדה, ולאבן בוחן לבחון בהם את רוח העם, נחשוב למשפט, כי העמים אשר ביניהם יצאו חוקי שווי הזכויות לאור, נקו משנאה לישראל, והנסיין אשר אנו רואים יום יום יתן עריו כי נהפוך הוא; עוד השנאה לישראל על עמדה תעמוד, ואם כי פניה שונו וכחה אין עוד אתה, אונה להכביר פעלים עובה, וקסמיה רפו לעור עינים, בכל זאת אורבת היא עוד אלינו מסתר מחבואה.

במשך ימים רבים — יאמר החכם פהיליפזאהן — חשבו את קנאת הדת לנסבה ויסוד לשנאת ישראל, אולם השנאה קברה בימיה את קנאת הדת, ועד היום יחזיקו במעווה אנשים בעלי דעות ושיטות שונות, אשר הצד השוה שבהם כי מקנאת הדת רחוקים הם כרחוק מזרח ממערב; זה לא כביר חשבו חוקרים רבים את הלאום האשכנזי למתנגד מטבעו לעם ישראל. לו היה כן, היינו מרויחים בזה כי נצמצם את השנאה רק בעם אחד; אך לא כן הדבר, הן גם הסלאוונים גם הראמאנים לא נקו מן הספחת הזאת, אשר על כן לא נוכל להמיט את כל האשם על ראש עם אשכנז. אחרי אשר הנסבות האלה הוכחשו, חפשו וברדקו רבים בעם ישראל למצוא תכונות כאלה שעליהן נוכל לאמר כי היו נסבה להשנאה. מלפנים היו אומרים, כי כל מגמת היהודים היא להתפרד ולהעשות אגודה אחת, — עתה מלבד שיקבלו ברצון יהודים כאלה, אך שוא ידברו האנשים המחליטים זאת, ונהפוך הוא, מיום ליום ישליכו היהודים מעליהם עבותות הפירוד וישתדלו בכל עז להיות לאחדים עם האזרחים בעלי הדת הנוצרית; שמו עליהם עלילה כי ישחיתו דרכם בנתנם כספם

בנשך ובנשותם במסחרם לארחות עקלקלות. — אולם היתכן לפסול את כל העדר בעד כבשה אחת? במקום אשר הונח ליהודים, פעלם נראה על כל ענפי המסחר, ועסקי נשך הן לא להמאת הלאום יחשבו. קנצי למלין, השמלות אשר בהן כמו ערות השנאה, בלו מוקן, והיא עוד חיה תחיה בכל עת ובכל מקום. ומי יודע מתי נדבר שקר בהוציאנו משפט זה?

אמת הוא כי השנאה רחקה ממחנה איוה מפלגות. אוחזי רסן הממשלות בימים האלה — נדמה כי לא נפרזו על המדה אם נאמר כי רובם דורשים שלום ישראל והפצים בטובו, לא רק מפני אשר הסבלנות בעניני ההנהגה שמו להן לקו, רק יען אשר באו לכלל הדעה, כי קנאת הדת תביא רעה רבה להממשלה, יען תקרע את ממלכתה מיריה ותסגירנה לידי קנאים פוחזים, המתימרים בכבוד הדת ומוציאים לפעולות את כל אשר לבם חפץ בו. לפנים היה עם ישראל בעיני הממשלות כפרה אשר עמיניה מלאו חלב, והאהבה לא תדבק על כן בהפרה אך בתחלב, ויתנו להם מחסה ומשפט בארצותיהן רק לקמוץ מהן מלאו קומצן, ואם לקחו מהם די מחסוריהן אז סר גם צלם מעליהם, אולם מהרה הבינו כי הדרך הזאת מלאה מעקשים. היהודים השבילו בינה אחרי כמה הרפתקאי דערו עליהם, כי האהבה היא רק יען אשר יתנו כופר פדיון נפשם, ויהיו זהירים לבלי פור את כספם בעד ההבטחות הנעימות, פן יבוא אחרי כן חבר כהנים מתי שוא להעיר חמת העם נגדם לגרשם מן הארץ, והממשלות הבינו כי כל עוד יחשבו את היהודים כהמון גרים זרים, אשר תמול באו ומהר ילכו מזה, לא יהיו למקור ברכה ושפע להארץ, אך באמת יהיו למוקש ולצנינים בצדיהם, אם כי יוילו זהב מכיסם למכביר, ויחלו להחזיק במעוז הדעה, כי כל תושבי הארץ אורחים המה מבלי הברל דתם.

אכן תורת האזרח החדשה היא ולא ירעה איש בימי הבינים. בעת חומת הדת היתה בנויה לתלפיות, או היתה הדת היסוד אשר עליו היתה הממשלה מיוסדת, ולכן לא יכלו הממשלות לתת משפט רק צדקה לגר הגר בתוך הארץ ונבדל מדת העם, ואם המו המלכים הסד לישראל, הוא יען אשר מצאו במו תועלת, או מפני אשר השרים נטו אחרי הבצע ואין אדם מעוז פניו בפני בעל חובו, וגם המלך במסבו לא עצמו עיניהם מראות ברק הכסף. אך בעת אשר רוח החקירה החל לקשקש כווג, וירעשו מוסדי הדת, וילפתו עמודי התוך, אשר עליהם נשענה הממלכה, כי אלה אשר בנו מצודים על הדת מלאו את אשפתם חצים שנונים לירות גם את הממשלה, כרם הדת היה לבער, ועם מלכותא דרקיעא נשבר גם גאון מלכותא דארעא, ראו הממשלות לנכון, לשית להן על עפר אחר בצר ירחב מוצק אשר לא ימוט מרוח הבקרת והחקירה, או אגודתן על תורת האזרח יסוד, או חדלו מהיות נוטי שמים ויוסדי ארץ יחד, ויחלישו כי השמים שמים לכהני הדת, אשר ירקיעו בשחקים ויטיפו להעם מעולם העתיד לבוא, והארץ נתונה להם. אז חרדו אראלים.

ומצוקים ברומא, יען ראו כי לרגלי המשפט החדש הזה יבולע להם ויגורשו מן עדנם לעלות השמימה, יען מך הוא מערכתם להתערב בעניני התבל עמך העכור; ומגורתם זאת באמת באה, וממשלת השמים והארץ נפרדו אשה מרעותה. מני אז נבקעו מעינות חדשים לרעות נכותות וזכות ע"ד חובת הממשלה וע"ד חובת האזרח. מני אז בעלי דתות אחרות לא ישאו כלמתם מידי הממשלה יען יתכחשו לדת הארץ. הממשלות הבינו כי גבולות וגררים להבדיל בין בעלי האמונות השונות בהארץ היה יהיה ריסק איברים של הלאום, והדעה הזאת הפיצה אור חדש גם על מצב היהודים. שונות הן הממשלות בדרכיהן ותהלוכותיהן עם היהודים, ותליפות וצבא לרוח המתהלכת באופניהן, לרגלי המפלגות השונות אשר תגברנה ויד מי על העליונה, והשינוים האלה ישנו גם את מצב ישראל, בכ"ז היסוד המוסר תורת האזרח לא ימוט וכל הרוחות לא תזויינה אותו ממקומו.

אוהבי הדרור גם הם באוהבי ישראל ימנו. לא נוכל לחדד כי שותרי תושיה במאה ה"ח והי"ט, אשר לחמו בכל כחם מלחמת האור נגד החשך, ויחררו עז לבטל את כל הדעות הנושנות ולכלות עצבי קנאת הדת, עמדו גם בפרץ ויבקשו לישראל משפט ויושר. בעת יצאו חכמי אשכנז מתקני הדת הנוצרית נגד כהני הדת הרומית-קאמולית לענות בהם כחשם ורהבם, הן אז קנאו קנאת כל אלה אשר נפלו בעצומיהם, ואת קנאת הדת הכו מכת בלתי סרה אשר לא תוכל הרפא ממנה. אם יצאו הצרפתים אוהבי החופש ללחום בעד החופש ולהשביט את העריצות כלה מן הארץ, הן אז בא לפניהם גם זכר ישראל הנענה והנרכא על לא חסם בכפיו, וכפעם בפעם מדי יגורו מלחמות נגד הבערות הקדמוניה ונגד האולת הקשורה בלב עמים רבים כמו בלב אנשים פרטים, "היהודי הנצחי" עלה יעלה ויתן ענין רב לענות בו, ולבחון על פיו אם החשובים מושלים או הנאורים מוציאים לפעולות את דעותיהם. כי מי מכל העמים נשא ביתר שאת עמל ותלאה מיד המשפטים הקדומים כישראל? על מי הכבידה העריצות את אכפה, ונגד מי התנעשה והתהוללה קנאת הדת כמראה אשר נראה בישראל? על כן לא נפלאה היא בעינינו כי ישראל הוא אופן אחד במכונה של שאלות העת ומלחמת ההשכלה, ולא נפלאה היא, כי כל אלה אשר הקדישו את חייהם ליצאת במערכה נגד המחזיקים במעוז הנושנות, כל אלה אשר כוננו למו למטרה להפיץ דעת ולהרריך נתיב לחקירה חפשית, כל נבוני מדע אשר קנאת החכמה אשר האמונה צורתה אותה אכלתם, וכל אמיצי לב אשר נלאו לשאת בעול העברות ובכל אות נפשם ישאפו אחרי החופש, עמדו לימין ישראל ומבלי משים לחמו בעד חופשו וזכותו, ומה גם בארצות אשר גם היהודים מהרו חשו אל מחנה אוהבי הדרור, והסירו בחפזם את חוקי אמונתם אשר עמדו להם לשמנה מהתבולל בעמים, וסגלו להם את הדעות החדשות ויתנוססו בחכמה בדעת ובכשרון, ובכל עת אשר המפלגה הזאת רדפה את הטוב לדעתה ותלחם במפלגות אחרות, היו היהודים כמעט

הראשונים לכל מפעל נכבד, שם ביתר שאת התאהדו בני ישראל עם אוהבי החופש, ושלובי זרוע הלכו בדרך העולה למטרה אחת.

אולם בכל מעשי בני האדם רואים אנחנו כי לרוב יפעל ההרגל פעולותיו, ואם לא ההרגל ימשול כי אז ההסכמה הכללית תשתרר בעו, אך התכונה מונחת בקרן זוית. אוהבי החופש ברור הזה, אשר רובם רק פתגמי החופש שגורים בפייהם וכמצות אנשים מלומדה הם למו, אך לא כהראשונים יחדו לעמק הדעות הנעלות, קבלו מן הראשונים אהבת ישראל רק כפרי ההרגל; גם הם לא רחקו מתכונות שפלות, משנאה קנאה ותהרות, אך לא יכלו להגיד את דעותיהם קבל עם, מיראתם כה יאמרו הבריות. כל איש אשר התימר בכבוד משכיל ראה לו לחובה להיות גם אוהב ישראל, יען הילק ויילק יאמרו כן, אך בלב רבים זה ככיר להטת השנאה. נחוץ היה רק איש אשר יהיה הראשון למעול מעל בחופש ולשפוך את מררתו על היהודים למען היות למופת, כי שנאת ישראל ואהבת החופש והדעת כואב וטלה ידעו יהד; ובאמת כאשר יצאו באשכנו איזה אנשים ידועים ממחנה אוהבי הדרור והמילו רוח סער גדול אשר בשם תנועת מתנגדי בני שם תכונה. התחילו הרברים מבלבין, ומפלגות רבות נתנו ידן להרדיפה הזאת. ביניהן מפלגות אשר תחפזנה להתות אש מיקוד וליצוד דגים במים עכורים, ורבים מגדולי החכמים ישתחוו לפסל נסכה הקנאה, וגם הלגיון העומד תחת מול מאדים עומד נגדנו, ואוהבי החופש התרחקו מן חקצה אל הקצה.

המצאת הדפוס והדפסת ספרים אין קץ אשר רחבה ונסכה בימים האלה, גם היא עזרה לרעה לשנאת ישראל. במדה הזאת אשר המצאת הדפוס תתן מהלכים לכל הידיעות המועילות בין העם, ככה היא גם כלי חפץ בידי תועי רוח להפיץ את מעינותיהם חוצה. הספרות הנותנת אמרי שפר, בפרט הספורים הברזים וספורי אהבים, הם אוצר כל כלי חמדה לשונאי ישראל. בהספורים יאצרו ויחסנו כל הדעות הכוזבות, בהם יערכו שלחן ויביאו מטעמים במתק שפתים להחמון אשר מעדנים כאלה יערכו לחכו; כר נרחב הוא להסופר לשתול על ערוגות מטעיו ריש ולענה, ולהצמיח מדנים בין אחים, כל ספרות אייראפית מלאה מון אל זן ספורים כאלה, אשר מטרתם היא להציג את ישראל לעיני העם כשקוף משומם. לפעמים יעבירו בעב הענן צלם דמות יהודי נעלה ויקר רוח, ספיר גזרתו — ענוה ותם, גירוי — אהבת רעים, עצביו — צדק ויושר, וכל נפשו — נדיבות ובור לבב, וכולו מתואר בשדר ההפלגה עד כי תגעלחו הנפש היפה, וככה רחוק הוא מן האמת, כמו יקרא המספר לקוראיו; הן זה צלם היהודי, אשר היה לו להיות, אולם מה הוא באמת? אך רוב הספורים יציגום כשעירי בלחות, צבועים בצבעים כהים ועכורים, ויהיו להסופר כמו שטח שחור לתאר על גבנו את שאינם יהודים בצבעים מלאים זיו ומפיקים נגה. רוב מחברי הספורים לא ידעו את היהודים, רק ראו אותם מרחוק או שמעם הגיע לאונם, וגם הקוראים לא ידעו את

היהודים כראוי, ועל כן אין בידהם אמת המדה לערוך את ערך הספור, ובהיותם רגילים מאז לשמוע נאצות טהרפי ישראל, יאמרו בלבם: במה ידע המספר אותם עד תכונתם. אולם רע מזה גורלנו בנפלנו ביד סופרים אשר עלה בידם ללמוד לרעת אפס קצה ארחות חיינו ומעט מתכונותינו, הם מערבים את הורמיו ואחריומו, את האמת והבדוי, את האפשר והנמנע, ויחצבו לנו מן היהודים אלילים שונים, לנטלם ולנשואם, להשביעם בון או להרימם למעלה כמלאכי אלהים. לסופרים כאלה נאמר: הניחו לנו, לא מעוקצכם ולא מרבשכם.

השאלה מתעוררת בקרבנו עתה, מה לנו לעשות למען שכך את המהומה לבצור רוח שוטנינו? הנעשה אונינו כאפרכסת לשמוע את כל התלונות והגדופים, למען הרים קול לענות תשובות נמרצות על הדברים אשר יחפיוו עלינו? או נפשפש במעשינו, נבדוק בשבע חקירות ובדיקות וניגע למצוא ולראות נגעים בבתינו, למען רפא אותם ולמען טהרם? בכל אחד משני הדרכים האלה כגרעת כרוכה בעקבו. אם נרים קולנו ונשים שופר אל חכנו להגיד ישרנו ולענות בעדי שקך כחשם, הן אטומה און עם הארץ משמוע לדברינו שבהם נצטרך, בעוד שפתוחה היא ותחכה כאל מלקוש לשמוע שטנות ודופי, ומה יהיה לנו מזה אם קובלים אנו על שופטינו אשר ידינו דיננו ללא צדק וללא חכמה, הבזה נרגיע את הסער הגדול המסתער נגדנו? ואם נאמר לבני עמנו למדו היטב דרשו משפט ועשו צדקה, האם לא נסכיל עשו אם נבקש מבני אדם כי יהיו תמימי דעים וצדיקים גמורים כמלאכים? הן האיש אשר מישרים יתהלך, לא מפני חמת השנאה יגור כי ייטיב מפעליו, ואם לפתחו הטאת רובץ, האם יהפוך נמר חברבורותיו ויהיה לשה תמים בגלל אשר עמו ישא חרפה מפני רשעת הרשעים. הן אם גם נאמר אלף פעמים להמלוה את כספו בנשך, המחבל לאנשים אשר ההכרה יעמוד עליהם לשקוד על דלתותיו, כי יחדש בקרבו רוח נכון ורגש נדיבה יערה עליו מטרם להיות למושיע לרב אדם ולתומך כושלים, יען אשר שם היהודים מנואץ מפני שערוריות הנושכים נשך, הישמע לנו? או אם נאמר לו כי ישליך אחרי גוו את עסקו זה אשר לו יביא ברכה אך לעמו יסב רעה רבה, הן יענה לנו, אין אנו אחראין לאנשי עול אשר ישפכו עלינו בון, עוסק אני בעסק זה אשר הביאני אליו הנוכי וארחות חיי וכל המקרים אשר השתרנו עלי, ואויל איש הרות אשר יטיף לאיש לעווב את מסחרו בגלל איזה דמיון. יפה ונאה הוא התפץ היקר להטות את ההמון בקרבנו אל עבודת האדמה, אך אלה אשר יראו בזה תכלית להעביר שנאת ישראל מן הארץ, בהבל יאמינו. האמונה בנפלאות וברוחות לא-קרוצים מחומר, נפרצה מאד בין ההמון, ושמועות רבות ומעשים המביאים זכר לרבר יסופרו מפה לפה, והיעלה על דעת איש כי אם נוכיה בראיות ברורות על מעשה אחד למשל, כי פלוני ראה חוון לילה ואיורמן לו ניסא וכדומה, כי המעשה הזה לא היה דברים מעולם ורק ברמיונו

של המספר נולד, האם על ידי ההכחשה הזאת נשים קץ להאמונה בנמנעות ונפלאות? אם המספר הזה לא יאומן כי יסופר, מהרה יודעו מעשים אחרים אשר ימצאו אונים קשובות לרוב. אין זה רק פדרכסוס, להאמין כי ע"י תקון ידוע או הטבה פורתא במצב החמרי והמוסרי של בני עמנו, תחלוף השנאה כליל.

החכם פֶּהִיליפּוֹאֶהֶן ידבר על אדות השאלה הזאת כדברים האלה: „איך נשמע את התנין הנורא, או למצער נכשיל את כחו? אם נצא נגדו למלחמה ניגע לריק, תבונתנו תתפוצץ אל גבי מגנו ובו לא תגע לרעה. הן הוא אויב אשר במשאון יתכסה, במסוה יליט פניו, והליפות וצבא למראהו אשר בו יראה. עלינו להוציא לאור צדקנו, עלינו לפנות היום לימין ומחר לשמאל, לדבר קשות ורכות, מוסר ולצון, דברינו אלה יועילו מעט, אך לא יחרישו מתים ולא ישימו קץ להשנאה. עלינו לעמול מבלי הרף, לא לנו, כי אם לדור הנולד אשר יצא מתלצינו. אך הכותרת והחקם לתכלית פעלנו היא, לבל נצא בעקבות השופטים אשר ישפמו עין תחת עין, לבל נמול את הרע בכיוצא בו. הנקל הוא להאיש אשר יצא למערכה נגד ההבלים הנושנים, להטמא בספחת אשר שאתה תפחידהו. הלילה לנו מואת, אם כה נעשה ואבדנו את סגולתנו היקרה, את אמונתנו בערך האדם ובהובתו ותעודתו הנתונה לו, הן אז נועיל להותנו, לספות על ההבלים ונכרה לנו שוחה בירינו. גשוה נגד עינינו את המטרה להוכיח כחש התלונות אשר יטפלו עלינו, ולא רק דברינו אך מעללינו גם הם יאירו עיני אלה אשר בשנאה יבחננו ויראו פעלינו. אכן ידענו כי לא תמיד יביאו לנו מעשינו תועלת, לא תמיד ירימו חיים של יושר וצדקה ערכנו בעיני העמים, והשנאה המסותרת אשר בה לא נכר שוע לפני כלי ומשכיל לפני פתי, תפרוץ בכל עת אשר תמצא פתרון פת. אך כל זאת לא תצלה להשיבנו אחור ממטרתנו ומדרכנו הנכון לפנינו. הן שונאינו ישימו אשם נפשנו, כי בחבלי האחדות נתמך, הבה נתחברה לשים מחסום לפי שוטנינו ברצון כולל ובפעולות טובות ונכבדות לתקון המעשים והישרת הדעות, ואם גם אז האולת לא תכלה כליל, לאלהים פתרונים.”

באמרים קצרים אלה כבר רואים אנו את הרעיון, כי אחרית ותקוה לביטול שנאת ישראל רק בתשובות אשר נשיב על חתרפות והגדופים לא בפה רק בפועל. אך אגודת קהלות ישראל באשכנז הוסיפה באר היטב ותברר ותלבן את ההגיון הזה בטוב מעם ודעת. בימים האחרונים אשר סערת שנאת ישראל התלקחה באשכנז, והשנאה חזרה לאכסניא שלה נתנו משכילי ישראל את לבם לחקר השאלה אשר בה נדבר, וזאת אשר הורו והוגו וכתבוה וזכרו בספר:

1) אם כי לב כל אחד מאתנו יראב למראה החזיון המעציב אשר שם לו ארץ אשכנז לבמה, כי שונאי ישראל, שוטני דתו ולאומו נשאו ראש, ובמרת ערומים הגדילו המזרות ומשכו אדריהם לבות עם הארץ, — אל נא

יפיה בנו העצבון הזה זיקי שנאה לבני ארצנו בעלי ברית הדת הנוצרית, ואל יעבור מהר אהבתנו לארץ מולדתנו וחובותינו באשר אנחנו אזרחים! המסה הקשה הזאת תאיר עינינו לדעת ולהבדיל בין אוהב לאויב, ותכירנו ג"כ להתהלך בחקר נפשנו פנימה.

(2) לא נאווה ליהודי, אשר כתבי קדשו היו ליסוד מוסד לדתי כל העמים החוסים בצל ההשכלה, ובחלקת מחוקקו ספונה תורת מוסר ואהבת אדם בלי הבדל דת ועם — כי תמישינה אותו מן הדרך הזה, גם הצרות והתלאות היותר קשות ואכזריות. יהיה נא לנו מאמר חכמינו: „אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות“, למאור הגדול אשר יאיר לנו נתיב, להגדיל ולהאדיר בינינו חריצות עמלים בחרישת מעשה ובמסחר, לתת לבו את כל המשתכר ע"י תחבולות נלוות, ולשים להרפה את כל הרודפים אחרי כבוד מדומה, נוי והידור, ואת כל הגאים והחפצים להיות לכל לראש, אשר תגעלם הנפש היפה.

(3) האישי אשר יעבור חק ויפרוץ גדר היושר המסור לנו מאבותינו, בהליכותנו ובמשאנו ומתננו עם בני אדם בלי הבדל דתם, האישי אשר יתעוב עלילה בלי רגש כבוד ובלי רגש תום, האישי אשר יכזב או ישבע לשקר, חטא יחטא בחללו את השם, ובקהל יהודים נאמנים לרתם לא נחר שמו. החובה מוטלת על כל איש ישראל להתרחק מאיש כזה, לבלי לכרות עמו ברית ידידות או ברית מסחר, למען ינזר לבשת, כי בני עולה כאלה יתנו יד לשונאיו להשליך שקוצים על כל ישראל.

(4) תיקר נא בעינינו אהבת רעים נאמנים ונבקש קרבתם. אך נחשוך מאנשים קלי דעת, ונחרול לגמרי משונאי היהודים; לא נשפיק עצמנו בחברת בעלי ברית אמונתנו בלבד, אך גם לא נעובם! אל נפרוש מן הצבור מפני דברים מקריים, שבהם נבדל מרעינו. אל נא יהיה לבנו חי ומרגיש ומתפעל יותר מדי; אם נראה כי השנאה נגרנו עוד תעמוד, בל נשכה, כי עוד השנאה נטועה עמוק עמוק גם בלב נוצרים משכילים וישרי דרך. אך מבל משמר נשמור נא נפשנו, לבל נבקש תחבולות לבוא כאזרחים לא קרואים, ולתקוע לנו יתד בחברת נוצרים! רב לנו המריבות והמדרנים עם שומינינו, נחרול מהם. רק בעת אשר אנוסים אנחנו, נדע מה להשיב לחורפינו במתן וברדעת והגיון, מבלי להכלים את פני מחרפינו; הן הגרופים יוכיחו את שפלות השכלת האישי אשר ישאם על פיו.

(5) אתם, המושכים בקסת סופר, היו זהירים בדבריכם! הדלו לכם מכל ויכוח ללא חכמה וללא תועלת, והזהרו לבל תתנו לבו רגשי אמונת בעלי דתות אחרות, ולא דתכם לנפשכם! הדעת הצרופה בנחת נשמעה, בפלס הגיון שקולה, ולא בלעג ולוות שפתים.

(6) נהיה נא אזרחים מועילים לארצנו ולעמנו, כי בטובה יוטב גם לנו. אל ירדוף איש אחרי הכבוד במשרות גבוהות במדינה, אך יתנהג ויפעל

בדרך אשר תפארת לו מן האדם בארצנו . רק במקום אשר טובת הכלל תדרוש . החובה מוטלת על היהודי להצטיין , לא רק בנדיבותו להקריב מאדו , אך גם להקריב חייו בעת הצורך .

(7) יהי נא חזון השנאה הנוראה אשר יכאיב לבנו, כאצבע אלהים בעינינו, אשר יורה לנו ויעוררנו להרבות חריצות ושקידה להגיע אל השלימות ברעות ומדות . במדה הזאת אשר נוסף לפשפש במעשינו ולבקר את עצמנו , כן תקל בעינינו הבקרת , ומסר אוילים אשר ייסרונו שונאינו ללא צדק .

אלה הם קצות הדברים אשר ערכו ראשי אגודת קהלות ישראל באשכנז לאחייהם . בשימנו לבנו לחקר זעף העם, ולחקר הועקה אשר הקיפה את ארץ אשכנז לכלות חמתם ביהודים, נמצא זעיר שם זעיר שם סיגים ביהודים אשר עוררו קנאה וחממה . הגו סיגים אלה , היא מטרת טובי היהודים באשכנז . אך אם באמת הדבר הזה , יגער את שטעקקער וחילו לתהום הנשיה, ונברך על המוגמר בשנאת ישראל , נסתפק מאד . האשמות אשר ישאו בספר זכרון זה על אחיהם, באמת יסודתם . לעומת אשר לפנינו נמה ישראל שכמו לסבול באשכנז , והיה נכנע ומתון , אך אפים וזהיר , כן למן העת אשר החלו להתנוסס בחכמה ובכשרון , התרחקו מן הקצה אל הקצה , אל אהבת הרבנות וההידור, אל הנאווה וקלות הרעת . מני עת אשר נסע יתרם במ והחיץ המבדיל ביניהם נפל , וכמעט נכחדו מגוי, ולא היה דבר הוציץ ביניהם ובין עם הארץ , והחוקים המבדילים אותם נפלו , התחברו עם הנוצרים, מפתם אכלו ומנוסם שתו , וכל אמורי הדת עברו עליהם באפיקורן , מהרה שכחו כי אם גם את הדת יעבירו , לא יחדלו מהיות בני עם ישראל , ואם גם ירבו כשרון ומרע , לא תועיל להם , כי יוסיף רעת יוסיף מכאוב וקנאה , — ויהי להם הסער הזה למזכור-עון , לשוב על עקב בשתם ולהחזיק במעוז ישראל , ואם גם הקלקול בו יתר על השבה , אך איננה רעה מוחלטת . יקר הוא החיזון הזה לצופה ויודע בינה לעתים לחקור על השנאה לישראל בתמונתה החדשה הזאת , אשר תפריה שק אחר עלי גלדה , ושונאינו מלאו את אשפתם חצים אחרים, לירות לא אל דתנו רק אל לאומנו , ונסכו להם פסל בשם מתנגדי בני שם .

השם הזה אשר בחרו שומנינו באשכנז, יגלה את התחבולה החדשה שהחזיקו בה לכסות במעטה הצדק על הרדיפות והקנאה השפלה , ולהלבישן מלבוש נכרי . מלפנים אחוז בקרנות המובת, והדת היתה לכסות עינים לגחולי משפט ישראל , והיום היתה קנאת עם למסך הפרוש על רשע וכסל . מתנגדי בני שם יגידו את תעורת פעליהם , כי מן השם הוא להם לעמוד לשטנה ללאום ישראל ולא לדת ישראל . גם שטעקקער הנודע , ראש החברה אשר תכליתה הוא לחבר את שטת בעלי החברה (סאציאליסטים) עם דת הנוצרים , ולתוך בין כלליהם ולימודיהם, גלה בקהל כי שאלת היהודים איננה שאלת הדת , אך שאלה קשה העומדת ברומן של שאלות הומן והחברה הלאומית .

השנוי הזה הוא חותם תכנית הרור החי, צורתו הרוחנית וקלסתר פניו. לפני המרד הצרפתי, היו כל המלחמות בין לאומים, קשורות ושלוכות בעניני פירודי דעות העמים בנוגע לדת, אך מני אז יעוררו העמים מדנים רק מפני הבדל לאום. השנוי הזה עלה לאט לאט בעשרים שנים האחרונות והגיע היום עד מרום קצו; התאחדות איטאליא ואשכנז, והרוח החדשה אשר נחה על שבטי הסלאווים (הפאנסלאוויזמוס), הם תולדות הנטייה החדשה הזאת. בכל זאת האיש אשר יחשוב, כי מעת אשר קנאת עם נחלה מקום קנאת הדת, הרויחו היהודים והונח להם מעט מעצבם, אינו אלא מועה; נחפשה נא ונחקרה מה ירמוץ ויכוונו שושנינו בהמבטא „בני שם” אשר בו יפלו עלינו חמאת.

חזון גדול ונכבד בדברי ימי מין האדם אשר ראוי לשים לב אליו, הוא נצח תכונות הלאומים השונים וכחן אשר ינצור אתהן מן הכליון. יוליוס קיסר יתאר בספורי מלחמותיו עם הגאללים, את אויביו אשר נצב נגדם במערכה, ודרכי חייהם וכל שיחם ושיגם; וספוריו על אדות גאלליה העתיקה יתכנו מלה במלה אל צרפת החדשה. כן גם בדברי ישעיהו אשר יציג לנוגדנו בנות ציון האוהבות פאר ועדי, נתעה רגע קמן לחשוב כי אחיותינו בעת הזאת כמו חי נצבות נגד עינינו. לא נטה על כן מאורה הגיון, בבקשנו מקור תכונות ישראל בעת הזאת, בהיי אבותיו אשר יחד עם אבות שאר שבטי שם ישבו באזיא הדרומית מערבית. כל עם מן העמים האלה, האשוריים, הערביים וה־יניקיים, היו מצוינים בתכונות מבדילות אותו משכניו. אולם היו גם לעמים האלה תכונות משותפות, אשר נפלו חבל לכולם מיד התולדה, ונראות לנו בדברי ימיהם. התכונות האלה היו פתאום לורא ולשאט נפש למתי מעט אשכנזים, אשר יחשם בפייהם חומר גאווה, ויתגאו בתכונותיהם. נתורה נא בדברי הימים אחרי התכונות שבהן יבדלו שבטי שם משבטי יפת, ונמצא מענה נכונה, היש נסבה להאשים את ישראל בגלל תכונותיו אלה, או לא? התכונה היותר נכבדה ומצוינת של יוצאי הלצי שם היא, יתר הכשר ותבונה. השכל הכביר והנמרץ אשר בו חוננו בני שם, יראה פעליו בענינים שונים. הנוסעים אשר תקרו את הבערואינים וההינדוסים יאשרו ויקיימו את הרעה הזאת בטופתים מוכיחים. לבני אשור היו בתי עקד ספרים פתוחים לכל העם, עוד טרם למרו בני אייראפא את האלפ”א בית”א מן ה־יניקיים. הערביים עסקו במדעים בימי הבינים, בעת אשר יתר אייראפא היתה שקועה במצולת הבערות וההזיות. לבני שם היו חכמים גדולים, שלמה והארון אל ראשית למפת למלכים, ובשום עם לא הורם האיש החכם למדרגה גבוהה כבין בני שם. המדעים לא היו לבני שם לאבן משעות, לחדד את השכל ולהוליד סברות ודמיונות דקי העיון, אך השתמשו בהם למטרות מועילות. חכמת התכונה ראתה ראשית לה בין האלדיים, ושמות המדות והמשקלים בשפת יון גם הם מבני שם מוצאם. חכמת הרפואה היתה בימי הבינים בידי היהודים, ועוד

לפני אלפים שנה בראו למו היהודים חכמת דין ומשפט אשר תפליא את לבותנו עוד היום. המסחר בין העמים רחב ונסב בידי הפיניקיים מקדם, וזאתי כן בידי היהודים, שאר רוח בן-שם ויתרון כשרונם, יתנו לו להרגיל א"ע לתנאי חיים ולמצבים שונים ולאקלימים ותכונות ומנהגים, אשר בהם בן-יפת לא ימצא ידיו ורגליו.

מלבד הכשרון הנפלא נמצא בבני שם גם התפעלות וכח הרמיון. בן-שם נוה להתפעל יותר מבן-יפת. דת המאהאמעטאנית אשר פרוצה כברק ורחבה במהירות עזה, היא למופת על זה. השירה האהובה לבני שם היא שירי דמיון והתרגשות, אשר בהם ישפכו המשוררים את רחשי לבם; שירי הגבורה ושירי ספורים לא הכו שרש על שדמת ספרות בני שם. נביאי בני שם אשר בהם נפגשו יחד רגש לוחט עם הגיון נעלה, שונים תכלית שינוי מפילוסופי יון והתבוננותיהם. ההתפעלות והרגש לא מצאו מחוויקים במעוזם בין בני יפת כבין הערביים והיהודים. הראשונים אשר הערו למות נפשם בעד מחשבה היו החשמונאים. הדת, זה פרי הרגש, נתונה להעמים מיד בני שם. להיפך, רואים אנו את התאווה לכלחמות, כתבונה מיוחדת לבני יפת. בספרות בני שם לא נמצא מבטאים כמו: "שמחת קטל, ענג נצחון", אשר אותם מלאים ספרי האיליאדע ליונים הקדמונים, וגם הגרות העתיקות של האיטלאנדים. אולם בחרשת מעשה לפי חוקי הנועם והיופי, הרחיקו בני יפת ללכת, וגם בחקירה הגיונית עלו למעלה ראש. הכשרון והרגש אשר בהם יתנוסס בן-שם, יתנו לנפש כל אחד תכונה מבלדת אותו מן הכלל. בן-שם אחד לרעהו איננו דומה כבן-יפת אחד לרעהו. הרבר הזה פעל פעולה רבה על דברי ימי בני שם. לכן לא התכוננו ביניהם סדרי מפלגות אשר תרהבנה האחת ברעותה, אשר בהן נוקשו כל העמים בני יפת, עד כי עד היום לא יוכלו ליצאת ממוקשיהם, תחת זאת יתר הכשר לבן יפת לעבודה ממושכה הרורשת סבלנות. התכונה של בני שם, אשר הפרטים מצטיינים מן הכלל ואינם נבלעים בקרבן, תצמיח מדנים וחלוקי דעות, ובעת מלחמה תסב רעה רבה, לכן יצלח בן שם יותר למלחמת תנופה מאשר יצלח למלחמת מגן. לתכונה הזאת נתכנה עלילה, כי בשתי פעמים אשר בהם נצבו בני שם לעומת בני יפת על מרומי שדה קטל, במלחמת קארטאגו וספרד (בין המורים והספרדים), הכריע הנצחון לעבר בני יפת.

בחפצנו על כן לבאר את התכונות אשר נפלו לנו מורשה מאבותינו, נאספם באופן זה: יתר הכשר לענינים מועילים בעולם המעשה, וגם למדעים שמושיים, (כמו חכמת הרפואה, חכמת המשפטים), ורגש מתפעל. אולם מי ימצא במעט תכונות אלה צלם דמות נפש איש יהודי עם שפעת סגולותיה ותכונותיה? הראינו רק את תכונות בני שם ועברנו על פני התכונות המיוחדות ליהודים, כמו דביקות במשפחה, רגש חנינה, כשרון לחכמת הנגינה, וכהנה. לי שטנו לב לפעלי היהודים ותכונותיהם כאשר הם יהודים, אוי לא חויגו

דעה, כי בני יפת יחידים הם בהפילוסופיא, הן גם שפינוצה בצדק ימנה בין גדולי הפילוסופיא החדשה, מלבד יהודים אחרים. למען הוציא משפט צדק על עם ישראל, לא נוכל להעלים עינינו מן התורה והתלמוד, כי מה היו היהודים בלעדס? התורה והתלמוד לא לבני שם בכלל, אך ליהודים בפרט המה. ברור הוא כי גם מתנגדי בני שם, לא את בני שם הם עוינים, אך את בני אברהם יצחק ויעקב. דעת הקהל לא הלכה שולל אחרי השם המור, ותקרא את השמה ההפוכה הוואת כאשר נאה לה: „רדיפת היהודים“. הדעה החדשה לתת לכל לאום לאחד את נפוצותיו וללכת לפי רוחו, זו כחה וטובתה, כי הוציאה לחפשי את העמים הרציצים, אך היא גם הבעירה אש הקנאה ותסכסך עם בעם. ההשכלה החדשה תיגע ותעמול להגיע אל המטרה, ולמעת בלבנות כל בני האדם את הדעה אשר נקדשה לנו בני ישראל מכבר ע"י כתבי הקדש, כי אל אחד בראנו ואין הבדל בין עם לעם. חילוקי התכונות בין לאום אחד לרעהו אינם חלוקים עקריים, רק חלוקים בערך מדריגת ההשכלה של כל עם. אם אנחנו אומרים למשל כי בן יפת יבשר יותר למלאכת הצירים ולכל מעשה חושב, אין אנו מחליטים למשפט כי את בן שם השם המבע את הכשרון הזה, רק שהכשרון הזה מצער הוא בו אם נדמה אותו לבן יפת. יש עם אחד יוצא מחלצי יפת שהוא דומה בתכונותיו לבני שם יותר מאל שכניו וקרוביו העמים בני שבמו, הלא הוא עם הצרפתים, אשר בכשרונם, באהבתם להדשות ולתכירות שונות ובהתפעלותם הנמרצה, דומים הם יותר לבני שם מאשר לבני שבט המויטאני, הן מזה נראה כי לא נוכל להציב גבול להפריד בין בני שם לבני יפת. כל עם הוחן במתת כשרונות אחרים לרגלי העתים והקורות אשר עברו עליו, ורב טוב צפון בזה למין האנושי, כי כשרונות שונים כאלה יש במציאות בעולם, כי כל אחד יוסיף נפך משלו לאוצר המדעים והחכמות של בני אדם, וכל עם אשר יש לו תכונות נבדלות כמו היהודים, ראוי לתמכו למען ימלא חובותיו לטובת הכלל, ולא להציק לו ולהפריע אותו ממלא את פעליו אשר לו לבצע בתבל.

הגרנו למעלה, כי גם הלגיון הנצב תחת מול מאדים עומד נגרנו. לחוקרים קצרי ראות יהיה הרבר לפלא, כי אנשים החפצים להשואות משרש את כל הסדרים העתיקים, ולנתוין את מבצרי האמונות, אנשים אשר יתברכו בלבם כי יסירו כל מוטא וישימו קץ לעושק ועריצות, ישנאו את היהודים, יען יהודים הם וברת משה חיוקו. אולם נתורה נא ונראה מה הוא הכח היסודי השוכן בקרב שמת בעלי החברה, (אין רצוננו השאלה ע"ד יחוס העבודה והרכוש, אך הדרכים אשר בהם בחרו אנשי אגודת סתר), מה הוא הכח הנוציי המניע את כל אופני החברה, ואת האנשים אשר לא השכילו לחקר השאלה העיונית, ולא עלו למדריגת חובבי אדם להתעורר אל חנף, אך את ההמון, הרבים אשר נאחזו בסכך החברה הוואת, הלא הקנאה, לא קנאת הדת, כי הדת היתה כקוץ בעיני צעירי הדור החדש, רק עגל הזהב.

שם משטרו בארץ, ולו נתכנה עתה הקנאה. לפני שררה אי-סבלנות בעיני הרת, והיום הקימו את אי-הסבלנות לגברת בדברים אשר תוכל להכביר מעלליה יותר, בעסקי הכסף והרכוש. מה נעמה ומתוקה לנפשות רעבות ושוקקות קנאה כזאת, אשר אותה תסמוך התקוה, כי הגלגל יהפך, העשירים יגורשו מהיכלי תענוגיהם והם על מקומם יבואו, ואל מי יכלה הקנאה להסב את עיניה, אם לא להיהודים אשר ביניהם עשירים רבים, ורובם מותרים ואנשי הבינים בין המוכרים והקונים? כל הקורא במכ"ע תלונות על היהודים, ראה אלף פעמים הובא כמו החלטה שאין בה ספק כי היהודים הם עקספלו-אמאטורים; אין מאמר קטן או גדול המדבר על אדות היהודים שאיננו מבושם במבטא הזה. הקורא עובר עליו בקרת רוח וברגש קהה הנרגש בקריאת מלה שכבר דשו בה פעמים רבות, אולם באמת צפון במבטא הזה רעיון בעלי התברה; יהודי אשר יש לו בית הרשת מעשה אשר פועלים רבים יעבדו בו, ושלם ישלם להם וגם לו תהיה ברכה; יהודי קבלן אשר יעמיד סחורה רבה להממשלה וישתמש בפועלים הרבה; יהודי סוחר, אומן וכל כיוצא בזה—לא רק יהודי מלוה בנשך—הוא עקספלואמאטאר ביחוס הפועלים העניים, ומצורתו פרושה עליהם. התלונה הזאת אין בינה ובין תלונת העניים בעלי המלאכה מן הנוצרים נגד ממשלת בעלי הרכוש ולא כלום, ורק יען אשר ביהודים ידובר, אין מערער נגד הרעה הזאת ואין מסביר הדברים לאמתם, אשר היהודי באשר הוא יהודי איננו נוגש ומציק לבעלי מלאכה ולהמון העניים, ונהפוך הוא כי היהודי יאמר די במשכרת מצער, ואם נאמר לעוסק בהשאלה הזאת בכלל, למה יהיו היהודים שעירי העוואל?

הענין הזה באמת לא זר הוא ולא חדש בעיני צופה העתים לישראל, כבר ראינו למדי כי הכופרים כל עיקר והמתנגדים לכל אמונה, היו בכל עת ובכל מקום צוררים לישראל, ויחרפו אותו ואת דתו. אפיקורסי היונים והרומאים מקדם, וואלמער וסיעתו, ברונאר ותלמידיו שנאו וקנאו בישראל. לכן לא נתפלא בראותנו איך שתי המפלגות האלה, אשר בשטותיהן רחוקות הן זה מזה כשני קצוות מתנגדים, כת הרבקים באמונה וכת המכחשים באמונה, תתלבנה וחיו לאגודה אחת למען ענותנו ולהצר צערינו. בצדק יאמר החכם פהיליפפואהן, כי הראשונים ישטנונו, "אם כי קבלו ממנו את כתבי הקדש, והאחרונים ישטנונו יען כי קבלו ממנו את כתבי הקדש". אוהבי הנושנות ישטנונו על אשר שנינו פנינו שפתנו וארחות חיינו לטובה לרוח העת, והרל להיות לנו אורח ימי הבינים, והחפצים להפוך קערה על פיה ישנאונו על אשר לא נסוגנו עוד לגמרי מדת מורשה. בכל זאת טהורה שנאת התמימים, כי לשטתם ישפמו, ואם ימתחו עלינו דין קשה, הוא יען אשר דעותיהם ומבטם על עיני הרת ימריצום לזה; אולם הקנאים מאוהבי החדשות מלאים קנאה, ולפעמים לא רחוקות לא מלבם יצאו הרברים, רק בחפצם להרעיש את לב

ההמון ולהעירו לתהיה, ישפכו בו רוח עושים זה, למען יתעבר על ישראל, ויקו כי מזה תצמח להם פעולה רצויה.

אכן אם הלאינו את עיני הקורא להראותו רק צללים, הן החובה עלינו להראותו גם אור, לכל נהיה מנקרים באשפה... מבקרים בבקרת מבטלת כל, אשר לא לורות ולא להבר, אך נצדף כבוד את הסיגים ונבדיל את התבן מן הבר. נעזבה נא ארץ גזירה, מקום אלילי הקנאה והשנאה ימשלו, נסב עינינו מכמות המטבח, וממוקרי הנענים ממשפטים בלא-משפט, מחוקים עושקים ורוצצים, מספרות עקובה ממשפטים קדומים; נלך מעמק הבכא, אשר בו ערוך התפתה לישרי לב, ובו תשלטנה הדעות המצוות לגזור את העם לגזרים לפי פירווי אמונה, ונבוא אל ארץ אשר בה הדרור מצא קו, ונפן אל ספרות העומדת על מרום מדריגתה, אשר עטה עז ותושיה לההרדך את העם במעגלי צדק, ולאהוב את האמת והשלום. העם האנגלי העומד בראש העמים המשכילים, פתח זה כביר את ארצו לפני ישראל ויחוננה בשווי זכויות; אך מלבד הדרת נצחון הסבלנות החופפת עליו בגלל המפעל הגדול הזה אשר הוציא לאור באופן נעלה, עוד יציץ על ראשו נור גאון, בהיותו הראשון ללכת בדרך אשר עליו תהיה תפארתו לעד בדברי ימי עולם, לשים בספריו לאל את הדעות הכוזבות, ולשוות כבוד על נקובי ראשית הגוים. בעוד אשר בספרי שאר העמים, היהודי עוד יוצג למופת כל רע ונאלח, ורק יחידי מגולה ירימו קרן ישראל, יענדו עתה בספרות אנגליא—אשר עליה נוכל לאמר בצדק, כי היא ראי מלוטש אשר בו כל עין תחזה את דעת הקהל—זר תהלה להעם העלוב על לא חמס. האנגליים המפוארים בגלל תבונתם הכבירה, בגלל שאר רוח אשר להם בעולם המעשה. ושנאת כל דמיון שאין לו רגלים פה בארץ, העירו את הרעיון להשיב לבצרון לאום ישראל בארצו, והניצוץ הקטן הזה הפיץ אור על כל סביבותיו. יש דעות רבות אשר לא נתן אמון בהן, בכ"ז נכבדות הן בעינינו לחקור ולתור אחריהן, ומה גם בראותנו כי הן מפעמות בלב אנשים נבונים וידועים. האנגליים ההוגים בכל חפץ נפשם בכתבי קדשנו, לא יוכלו למצוא פתרון להשאלה... מה כח עם לא-עז זה, אשר זורה כאבק דק ברחבי תבל, ולא נשמד? איך נטה שכמו לשאת את הסערות המאליפות והשוואות המרובבות, ולא אבד נצחו השוכן בו, ותכונות לאומו לא נשבתו מטהרן, עד אשר בתבונתו מחץ רהב, מוסרותיו נתקו ואסוריו נמסו? ויבקשו עצות מרחוק, אמונה בנפלאות.

באמת לא יצרו הספרים החדשים מחשבה זו, אך יצקו מתכונת להרעיונות אשר התרוצצו בקרב הספרות זה כביר. האנגליים הקימו את עם היהודים על; לא יפלא אפוא, אם שמה עלו גם הסופרים החדשים לבקש מקומם. המחשבה הזאת לא רק דגי הרקק צדה, גם דגי לויתן בחכה הועלו, ביניהם נמצא את הסופרים הנאדרים: בארקלייא, מאיילער, מאקוילי, בעניש ודומיהם. סופרים רבים הלבישו את רעיונם במעטה ספור, אשר חותם תכניתו הוא רעיון

ישוב ארץ ישראל . ספורים כאלה רבו כמו רבו , וגם המשובחים שבהם רבים כ"כ, עד כי לא נוכל להזכירם לאחד אחד ולהחליט משפטם . בין הספרים האלה משפט הבכורה יאתה להסופרת המסתתרת תחת שם דוארו עלליאט, בספור, דניאל דעראנדא, אשר עשה לו שם בארץ והורק לכלי כל ספרות וספרות . גם ביקאנספיעלד בספוריו הגדיל והאדיר הצעת ישוב א"י, והעלה על הבמה נפשות אנשים מישראל לבעבור הציגם בתפארת אדם, ולמען שוות כבוד על עם אשר מחלציו יצא ובו יתגאה , אף כי את דתו עזב , וישם את הצעירה לפני הבכורה . גם בספרי העתים היוצאים לאור לחרשים, היה הרעיון הזה לענין רב לענות בו ולשרדה מחרשה אשר רבים האריכו עליו למעניתם . כמעט כל ספרי העתים בשפת אנגליא בשנים האחרונות ובפרט בשנת 78, מלאים מאמרים מאירים נתיב בשטה החדשה הזאת, שהיתה — לא נדע על מה זה ולמה — לעניא דיומא שהחכמים ואנשי מדינה עוסקים בה, ומחדדים זא"ז בהלכה להוציא דבר אמת לאמתו . יש בהם סופרים אשר בקרבם יתגבר הרמיון על הרעיון, הרגש על השכל, הלב על המוח, הם יחצבו להבות אש, יכוננו מיתרי כנוריהם, ישירו, ירידו שיח ויהמו כיונים ; שונים הם הדרכים אשר בהם יגלו לתבל את משכיות לבביהם, עליהם לא נתפלא ומהם לא נביא עדים לאמיתת השטה, יען כי השטה כמו שהיא מסוגלת היא באמת להלהיב את האנשים, שלכם נוח להתפעל . אך אם גם החוקרים המבקרים בקרת רוח ובהשקפה זכה וצלולה יעמדו לימין הקודמים, — תרי קלא כגון דא משתמעו לנא .

הן כרחוק מזרח ממערב כן רחוק מצב יהודי אנגליא בארצם ממצב אחיהם בארצות אחרות . האיש האנגלי הרד עם אל ועם קדושו נאמן, לא יוכל לחשוב אף דגע קטן , או יותר נכון, איננו תופס כל עיקר את הרעיון , כי הזכויות הנתונות לאזרחי אנגליא , לא תנתנה לאזרחים ידועים יען יחזיקו בדת יהודית . הסבלנות לא לבד שהכתה שרשים חזקים בהארץ , אך היא עולה בקנה אחד, קשורה ושלובה בכל סדרי המדינה ומשמרי הממשלה . האנגלי החרוץ ומחוכם, יש בלבו מינא קטנה שהוא נוהה אחרי כבוד האצילים, והיהודים הם בעיניו כגאון האצילים וגזרם . ימי הגדולה ואור ההצלחה לפניו, יחש היהודים אשר יתיהשו על נביאים ורוזנים, כהנים ומלכים, ועוד איזה תכונות יקרות שנפלו חבל לבני שבטי שם, — כל אלה ימריצום לשאת עיניהם לישראל, ולהתרפק על התקוה, כי בחיק עתידות ישראל יומל הגורל לעתידות אנגליא ושכם אחד למו עמו . רק בארץ כאנגליא, ורק יהודי אנגלי — ואם לא יהודי, הן לכל הדעות, סעמיט — היה יכול להשיב ליוצא ירך ויילהעלם המנצח, "בעת אשר אבותיך ארוני השר! רעו הזירי יער כבר ישבו אבותי על כסא המלוכה בירושלים". מלבד זאת עיני האנגלי לתועלת תמיד . לפי דעתו רב טוב צפון בתכונות נפש ישראל, וישתוקק על כן להתערב בס .

החוקר סמיט בספריו יכרר וילבן את הרעיון הזה, ויתעבר על בני עמו, אשר לא ייגעו די צרכם להוציא את הדבר הזה אל הפועל.

האנגלים לא יוכלו להאמין, כי יש בין היהודים אנשים אשר חשבו לנכון ליאש את לבם מן התקוה כי עוד ישוב ישראל לארצו. אלה הדברים אשר תשים עלליאט כפי דעראנדא (לדעת רבים לא משל היה, אך איש חי בעולם שאורתו תתאר המתברת בלי הפלגה): „מאוי העם ומשאת נפשו נדמו מעט קט, יען אין למו מקום לצאת לפעולות אדם, אך מי זה ישגה לחשוב כי כלו בתהו, מי יודע אולי יבוא יום ותחיינה העצמות היבשות להשניא פעלים“.

הרעיון להקים ממלכת ישראל על תלה, היה כלי מפץ בידי שושניהם מאז. נודעים הם הדברים אשר נשא אחד מצוררי היהודים בבית קרואי העם בהונגריא, העצה אשר יעץ לרפא שבר בת עמו אשר השבר מידי היהודים, למעת את היהודים בארצם, לבל ירעו ולבל ישחיתו בכל קצוי ארץ גם כל אלה אשר התנגדו לשווי זכותינו נתנו טעם לדבריהם, כי התקוה אשר יקו היהודים כי עוד ישובו לארצם לא תתן להם להיות חברים נאמנים לבני ארץ מולדתם; ועתה הגיעו האנגליים לרעיון הזה לא מתוך שנאה רקמתך חבה יתירה. לכן נכבד הוא לנו לדאות איך רעיון האנגלי דבק במשואות נצח, ויחזיק בתקוה עתידות ישראל, ובין כה וכה לא יתנו את היהודים להענין אל התקוה הזאת ולשבת כשומרת יבם לחכות לקראת בואה, אך כל הזכויות היקרות נתונות להם ביד רחבה.

מערכי לב אשר אליפהאנט ושאר הנוסעים והחוקרים, אשר יעצו נדיבות והטו קו על חבל ארץ כנען ליסד בו ערי מושב לעובדי ארמה, והרעיון הטמון לצפוניהם לסול דרך לישראל להתרומם לתור לאום מדיני, יעיררו לבנו להקר תעודת ישראל אשר נדה משאת ממלכתו ונפוץ בגוים, ועד היום הנהו מפורד ומפורד, ולהשיב על השאלה, מה פעלו נדחי ישראל בהארצות השונות, מה הביאו אל העמים אשר ביניהם נאחזו, מה נתנו למו ומה קבלו מהם.

נודדים היו בני ישראל עוד טרם נחרב בית מקדשם. בימי קדם כבר אהבו לנוע, ובדבר הזה יצאו בעקבות בני צור וצירון שכניהם, אשר הרימו פעמיהם לארצות רחוקות, עברו ארחות ימים ויתנו סחים לכל קצוי תבל. אופור אשר שמה שוטטו אניות שלמה מדי שלשת שנים, מקומו לדעת רבים בהודו הדרומית. תרשיש היה כלי כל ספק בספרד. בני עשרת השבטים אשר יד נוגש הקרימה לבצעם, הגלו לארצות רחוקות, והנוסעים יאמרו למצוא עקבות פוזריהם ממזרח שמש עד מבוא, עד כי רבים יחזיקו במעוז הדעה, כי האנגליים מהם יצאו ויהיו לעם; אלכסנדר המוקדוני אשר שפך ממשלתו על ארץ מצרים, יסד את העיר אלכסנדריא, ואחריו רב אדם ימשוך מכני ישראל ויהיו הראשונים להאחזו בה, וגם בעת ההיא כפי אשר יש ידים מוכיחות לההשערה — נדרו היהודים לאביסנינען;

אך שם התבללו בנזים ולא יכלו צאת, ויהיו לעם הנקרא בשם „פאללאשאם“ עד היום הזה. בממלכת רומא עלו היהודים פלאים ויפריצו במאד מאד בימי יוליוס קיסר אשר היה למעוז להם, לערך מאה שנה לפני חורבן ירושלים. הנוסע פואיל מטארסוס מצא קהלות יהודים נוסדות ומבוננות באיתן בכל ערי אויאי הקטנה וביון. בין התכונות המיוחדות לעם ישראל הבי נכבד הוא גם אומץ רוחם העשוי לכלי חת, למסעות ולמשא ומתן ולחדשות ונצורות. עוד גם זאת עמדה להם לישראל להתפתח לעם עולם אשר מלוא רחב התבל ממלכתו; כל דתי קדם שתו להן על עפר בצר, ותהיינה קשורות רק בארצות מכורותיהן, והאיש אשר עוב את ארצו, סר גם צל אלהיו מעליו ולא חסה עוד תחת מחסהו אשר רק בארץ ההוא, אך היהודי בכל מקום אשר ישב שם היה לו אלהיו לסתרה וישכון את כבודו והשגחתו שם. מספר יונה נשקף לנו רוח נביא אשר מרומים ישכון וצרה לו ארץ אחת מהתכנס בה, אך מלוא כל התבל כבודו, וגם בשאר ספרי הנביאים יטיפו דברים על ארצות ואיים רחוקים, ונבואותיהם ירתקו בידי ארץ; בדבר אשר ישאו נביאי ישראל דעם למרחוק, ובשיא הגיונם יחבקו תבל, יבדלו מנביאי שאר העמים אשר רק לעניני ארצם לבם ער, ולא יכלו על כן להגיע אל מרום הדעה הנשגבה כי כל בני אדם אחים המה. גם בני יון אשר עלו למעלה ראש במדעים ובמלאכת מחשבת, לא יכלו להתנשא משפלות הדעה הכוזבת, ויחליטו למשפט כי האיש אשר יעזוב את הארץ, יחדל אלהיו מהיות למגן בעדו. בימי חורבן ירושלים כבר היו קהלות יהודים בכל הארצות המשתרעות לחופי ים התיכון, וגם הרחק מזה באייראפא, והיהודים אשר באו עם השבי בתוך חיל רומא מצאו מנוס בכל מקום אשר הגיעו שמה, ברומא או בקארינטה, באלכסנדריא או במרשיליא.

בכל מקום אשר ההשכלה מצאה לה קן והעמים קבלו דת ותורת מוסר, שם מצאו היהודים מנוח לכף רגלם. במאה השמינית כבר התערו היהודים כאזרח רענן ופריצו באנגליא, ועוד ביתר שאת באשכנז במאה שאחריה. כלכת הנוסע וואססא די גאמא במסעיו בהודו, לא מצא איש אשר יבין את שפתו רק איש יהודי אחד הבין לשונו. עם קאלומבוס ארח יהודי לחברה במסעו הראשון. היהודים בסינים ובהודו היו הראשונים לעמים היושבים שם ישיבת קבע, והם היו גם הראשונים בין העמים אשר הביאו את ההשכלה ויסרו ערים בחלקי תבל: אמעריקא ואוסטראליא, ובעת החדשה הגיעה אלינו השמועה מיהודים היושבים זה כביר באיי אזארען. למותר הוא להגיד כי בכל מקום בתבל אשר שם עמים מן הישוב ישבו, גם יהודים ישבו בתוכו. מה פעלו נדחי ישראל בארצות פזוריהם? לא נמצא דבר אחד מפעלי רוח האדם. משמרו והליכותיו במשך אלפים שנה האחרונות, ומכל הדברים אשר מהלכים להם בהליכות עולם, אשר לא אצורה בו סגולה אחת שבה עורו היהודים להוציא את הדבר לפעולות. היהודים עורו ליעראם לתרגם את כתבי הקדש

(התרגום הוא אלגעטי), אשר בזה תקעו לדת הנוצרית יתר במקום נאמן ויטעות ברומא.

היהודים שנגנו למאהאמעט למודי רתם, אשר היו ליסוד מוסד לספר הקאראן ולדתו החדשה. אבן-סיר, איש יהודי, חבר לוחות אלפאנס, ובוה ירה אבן הפנה לחכמת התכונה החדשה. מורים יהודים דרשו ברכים בבתי מדרש המדעים בסאלערנא ובמאנטפערלליער את חכמת הרפואה, ומשם מוצא לחכמה הזאת לכל ארצות תבל. היהודים לקחו חלק במסעות הפארטוגזיים אשר גלו ארצות חדשות; עמרו לימין האיטאליאנים במפעלותיהם במלאכת מחשבת בעת עלתה החכמה הזאת כפורחת (פרק הגורע בשם „רענעססאנס“), ואצלו מפעליהם גם על תקוני הדת הנוצרית באשכנז. שפינוצה היה אבי החקירה החפשית והפילוסופיא הגרמנית. מענדעלסזאהן עזר ללעססינג לברוא גיב-שפתים וסגנון חדש בשפת אשכנז. היינע היה ראש מפלגת אשכנז החדשה והגדול שבמליציהם, ולאססאל יסד את כת בעלי החברה. מאססענא איש יהודי היה אחד מגדולי שרי הצבא של נאפאלעאן, היהודים לחמו בכל עז בשנת 48 ובמלחמות אחרות אשכנז ואיטאליא. בחכמת הכלכלה המדינית עשה לו ריקארדא שם לנצח, ובארצות המזרח בפרט בארצות הממלכות הביאו היהודים והצרפתים סדרים נכונים.

מלבד אשר היהודים התעוררו ויהיו חברים לכל עושי טוב ברחבי תבל, העבירו המה גם את טוב השכלת העמים מארץ לארץ, ובראו לה כנפים להתפשט ולהפיץ מעינותיה. הם היו הלולאות המתברות עם ועם בדברי ימי מין האנושי. קול דורי החכמה אלה דפק במגנצא, אשר שמה הביאו את המדעים מאיטאליא, ולולא אצרו היהודים את השכלת הערביים בני ספרד בספריהם, כי אז נאבדה לנו הפארה היקרה הזאת ותיבש יונקתה לעד. היהודים הביאו עמם השכלת הורו לבאגראד. הנוסעים היהודים בנימין מטודעלא ור' פתחיה מרענענשבורג הפיצו אור יקר על ידיעת מחקרי ארץ. היהודים הביאו את ידיעת הקבלה מפוקקא דעללא מיראנדולא באיטאליא אל יאהאן רייכלין באשכנז, היהודים היו תמיד אנשי הבינים לא רק במסחר עמים, אך גם בידיעותיהם ובהשכלתם, ולא מקרה הוא, אך על שרשי הנפש ותכונות הלאום תסובכנה הנסבות, כי איש יהודי, היינע, כבעל הכנפים הוליק את הקול מאשכנז לצרפת ומצרפת לאשכנז, ובמשך כל ימי חייו היו שרשיו פה ונפויו שם, וחבר שני העמים במחברת. מחלצי שם יצא עם נורד אחר: — היהודים. ומחלצי חם או יפת עם נורד שני: הצוענים. מה רחקו שני אלה זה מזה! אבן הרבר הזה דיו להפיץ אור על יחוס שם ליפת בהשכלתו.

הנה ערכנו לפניך, קורא יקר, את קצה מפעלות היהודים הנודדים. נפן נא ונראה מה היה לולא היו הם מפוזרים בנזים, לולא זאת לא רק פעליהם מעטו ויצערו, אך גם הם בעצמם לא היו אשר הם עתה. לו ישבו היהודים

במקום אהר, כי אז נוסף לנו לאום אחד על לאומי תבל, או נבלעו בעם ההוא אשר בקרבו ישבו ולא נודע כי באו אל קרבו, כמו ההונענאטים באנגליא. אכן צדקו דברי הכמינו כי צדקה עשה ה' לישראל אשר פורם בין העמים. תלאות ימי הבינים לא היו ליהודים מכתשת להלטם ולמחצם, אך מזרה, להפיצם על פני תבל; כעלות עליהם שואה בספרד, בקשו מנוס להם בהולאנד ובתוגרמא. המחברת אשר חברה את היהודים בהארצות השונות, היתה מועקה אשר עצרה אותם מהתבלול בעמים אשר ביניהם ישבו, ואם כי הדבר הזה שונה תכלית שינוי בימים האלה, אשר אפס המין ואור החפש יהל גם להם, לא נוכל לכתד כי בנפש היהודי יתנוסס רגש אהבת תבל, או רגש אורח תבל (קאסמאפאליזיזמוס) ביתר שאת מבשאר העמים. יסוד הדבר היה הוא ברת ישראל, אשר לא תדע פלגות, ובתקות עתידות ישראל אשר ממנה נשקפה אחדות כל בני האדם, ובפרט בקורות ימיהם אשר לא נתנום להקשר בארץ אחת. לכן גם הגבורים אנשי השם אשר יצאו למלחמה נגד הדעות הקדומות, נגד פירווי בני אדם וגאות לאומים, היו אהובים ורצויים בעיני היהודים וגם הם משכום חסד. אלכסנדר, יוליוס קיסר וגאפאלעאן, היו אוהבי ישראל. פעולות לאססאל בענין זה הלא נודעות הנה, וגם שיטת ביקאנ-ספיעלד בעניני המדינה נמתה לדעת רבים למטרה הזאת. במסחר בין לאומים הצליחו היהודים בחכמתם ועוזו רוחם יותר מכל העמים, ורק הפוזר עמד להם להגיע לכוררינה הזאת. היהודים השכילו יותר מכל העמים בעשותם להם שם עולם לא יכרת בהשפה אשר לכל בני האדם בלי הבדל עם, היא — חכמת הנגינה.

נכה הדברים והאמת האלה יאירו לעינינו דברי ר' יהודה הלוי, כי „ישורון בין העמים הוא כלב בניו האדם“. כמו שהלב הוא המרכז למרוצת הדם, ככה ישראל הוא הנקורה התיכונה, אשר כל הדעות וכל הפצי בני אדם בה יתכנסו ויראו בתזות הכל. לכן כל האומר כי הפוזר הביא רעה לישראל ולהעמים, אינו אלא מועה, ואף כי נפשנו מלאה תקות צמיחת קרן ישראל בארצו, בכל זאת הרואה בזה בלבד ברכה לישראל, שתהפך לעם כלוא בארצו וקופא על שמריו, אינו אלא מועה, וארצנו הקדושה תוכל להיות רק למרכז הראשי, כאשר נבאו החוים: „מציון תצא תורה וכו“.

ט

(חקי העתים אשר עברו עלינו בפאלען. באיזה זמן באו היהודים לאשכנז, לבעהמען, ולפאלען? מכתב ווייל מעיר שניידעמיהל ע"ד קדמות היהודים בפאלען. עד כמה יש כחלום זה דברים בטלים? מכתב הסדיא. במה עסקו היהודים בעת בואם לפאלען? יחוס היהודים לעבורת ארמה בעת ההיא. היהודים כמוחרים בעבדים. המשבעות בכתב עברי וגודל תועלתם לענין חקירתנו.)

התי ממלכת פאלען על אדות היהודים . סדרי הקהל בעת ההיא . אשמות
התגודים וענשיהם . המלך באלעסלאוו . המלכים : קאזימיר הראשון והשני) .

אחרי אשר עלינו על שלבי החקירה בהשתלשלות השנאה לישראל, מן
המדרגה התחתונה, פרק ימי הקדם, בטרם יצאה ההשכלה בגבורתה להפיץ
את הדעות המשובשות, עד הפרק הזה, היא עת החיה, ויגענו להאיר נתיב
בהליכות הענין הזה, בנוגע ליהודים בארצות אייראפא בכלל, נפן עתה
לחקור את השנאה לישראל בארץ פאלען וברוסיא . החקירה הזאת אשר לה
אנו נזקקים, דורשת מאתנו הצעה רחבה מאד, אשר בלעדה לא תתכן חקירתנו,
אם לא נחפוץ לעשות מלאכתנו רמיה; אולם בהצעה הזאת תכנס גם
החקירה שעליה אנו דנים, והיתה ההקדמה והענין שהיא קודמת לו, הפרוודור
והמרקלין תמים וצמודים . עלינו לכונן השקפה כוללת ומקפת על דברי ימי
היהודים בפאלען ואח"כ ברוסיא, וההשקפה הזאת תתן ביד הקורא המשכיל
תבל מדה או אבן בוחן לבחון את השנאה ומצבה בזמן מן הזמנים .

ההגרה הראשונה ע"ד עת בוא היהודים לאשכנז תשא דעה למרחוק
ונשענת היא אל זמן חיי הנוצרי . היא הטבעה על מסורות עתיקות הכתובות
בדתי מדינות האשכנזים, אשר מוצאם מימי קדם ובשם "ראי מוצק של
השוואבים" יכונה, וגם ספורים מסורים מפה לפה, שבהם יסופר על אדות
משפחת בית דאלבערג (נודע הוא כי קיסרי אשכנז הסגירו את היהודים בידי
שומרי חותם המלכות ולהם נתנו את המשפט להשגיח עליהם ולפקח על
עניניהם, ושומרי החותם מנו להם סוכנים ונתנו את המשרה הזאת על שכמם;
את המשרה הזאת נשאו במשך ימים רבים בני משפחת בית דאלבערג אשר
באו מירושלים ועשרם פרץ בארץ מאד) היו לה אבני פנה למוסדות . אולם
באר היטב יבוא זכר היהודים ברורות שאחרי כן בספרי המשפטים להאשכנזים,
במקום שבו ידובר ע"ד דתי הוויזיגאטים, ושם יסופר בבירור, כי היהודים
אשר באו ראשונה לסחור את הארץ עסקו במסחר עבדים במשך הרבה מאות
שנים, (מיטטערמאייער) . ועוד בשנת 1005 לספירת הנוצרים היה למן
משלה יר זה למקור המחיה והכלכלה, ובפרט הצליחו במסחר הזה ויגדילוהו
ויאדירוהו בארץ בעהמען במאה העשירית, ובארץ פאלען במאה ה"א (ריטמאר) .
אך לא אז ראו היהודים ראשית לשבתם בארצות ההן, כי כבר קדמו לבוא שמה
זמן כביר לפני זה, ומה גם בארץ בעהמען, יש לנו עדים נאמנים כי קדמו
לבוא, הלא הן המצבות העתיקות בעיר פראג אשר מן המאה השמינית
מוצאם, מלבד אלה אשר כלו מוקן, ואולי נושנות הן יותר מזה . הסופר
העתיק אשר כתב דברי ימי חיי וואיציעך, אחד מקדושי בעהמען, בספרו
יספר, כי בני בעהמען שנאו את היהודים בגלל אשר שלחו את ידם במסחר
הנבזה, בנפש אדם . וסופר דברי הימים הבעהמי "קאסמאס" יספר כי בעת אשר
עשתה לה השמועה כנפים, כי כל מלכי אייראפא נתנו ידם לאנשי מסע הצלב,

יראו יהודי בעהמען פן יבולע להם, ויתנו את כספם וזהבם למשמרת בידי אחיהם אשר ישבו בשלוח בפאלען, וכאשר הוסיפה אחרי כן השמועה ההיא להחרים, עזבו את הארץ וילכו ארצה פאלען, ובאמת הצילה אותם מנוסחם מן השאת והשבר, אשר כתומם באו על יהודי אשכנז אשר לא השו עתידות למו וישבו לבטח, וכבוא עליהם השואה פתאום היתה תבוסתם שלימה. מודעת היא כי עוד לפני מסע הצלב התלקחה שגאה עוה ליהודים בלב עמים רבים, אך נוסעי הצלב החליטו שלא המדרש הוא עיקר אלא המעשה, ובלכתם במסלה העולה בית-אל אל קברות משיחם, כלו בדרך את חמתם ביהודים, ויציקו להם למען ימירו את דתם, ואת היהודים אשר עמדו במרדם ענו באכזריות, ולא בחרו להם מיתה יפה אך העמיקו חקר וימצאו תחבולות שונות להאריך ימי ענותם. במגנצא עלו על המוקד לערך אלף וחמש מאות יהודים. בווארמיווא טרפו היהודים את נפשם בכפם ולא נתנו לאויביהם להתנהל לאט, ובטרעויר המיתו הנשים את עולליהן לבל יגדלו בין בני נכר. מי מנה מספר החללים בעת חושך ההיא? הן בארץ באיערן לברה הומתו כמה רבבות נפשות מישראל.

לא נוכל להחליט בבירור אם התישבו היהודים בפאלען במאה ההיא, שהיתה המאה השמינית למספרם, או במאה שאחריה, אך באחת משתים אלה התישבו בלי ספק. את השערתנו זאת איננו תומכים על סכת ווייל משינידעמיהל, המספר את דבר ראשית בוא היהודים לפאלען מבלי באר מאי זה מקור לקח את דבריו (אריענט 1849 גליון 31 עד 35), אך סמכנו בזה על המכתב אשר כתב חסדאי מארץ קרים אל היהודים בספרד, בימי מלוך זיעמיאמיסל בן לעשעק בפאלען, (המכתב הוה בכתב עברי נדפס בספר חקר קדמוניות הפולאני ביעלאווסקי צד 83—51).

טרם נבוא להציל דבר אמת כמכתב חסדאי אשר בו צורדים ותתומים הדברים הדרושים להפצנו, נעיף עין על תוכן אגרת ווייל. הוא יספר, כי כאשר נלאו היהודים לשאת סבלות האשכנזים הרודים בהם בלי חמלה, שלחו צירים רבנים מחוכמים ונואמי נאום בחן שפתים מגולי ארץ ספרד, לחלות את פני המלך לעשעק אשר מלך אז בפאלען, לתת להם אחוה בארצו, לעבוד את האדמה, ולמרעה צאן, ולתת להם להיות עושי מלאכה בארצו. המלך לעשעק לא נעתר לבקשתם לתת למו אחוה, אך את כל רחבי הארץ נתן להם להאחו בכל מקום אשר תאוה נפשם ולעשות כדברם. לערך אחד עשר שנים אחרי כן נתן להם רשיון לעבוד את אלהיהם כמשפטי דתם בלי מפריע, לשים להם שופטים מקרבם, ולהרחיב את סחרם כמוב בעינוהם; גם השכיל לשים פדות ביניהם ובין מפלגת האצילים פן יתנשאו להם לראש, גם חקק חוקים אשר היו להם למחסה מפני חמת דלת עם הארץ. ספר הברית הוה הנכתב ונחתום בטבעת המלך היה ערוך ושמור בגנזי הממלכה, ונאבד במכות מלחמת האשכנזים עם הפולאנים בשנת 1049. כדברים האלה יספר

לנו ה' ווייל על אדות ראשית בוא היהודים לפאלען, ועל אדות ימי אשרם וגאונם בארץ הזאת. אך כל איש יודע בינה לעתים יבין, כי הוא אסף הגדות בדויות רבות ויצר אתהן בחרט ויעשה עגל מסכה זה. בו צרורה ההגדה ע"ד גדולת היהודים בארץ הכוזרים, ששם עלו על מרומי ההצלחה, ממסחרם הכביר אשר פרץ קדמה, עד גבול ממלכת הכוזרים וימה עד קורדובה בספרד, גם נכיר בה עקבות ההגדה אשר יספר לנו סופר דברי הימים הרוססי נעסמאר, כי כאשר שאל המלך וולאדימיר הגדול את היהודים על דבר האמונה, יעצו לו לעשות כאשר עשה מלך הכוזרים ולטעת את דת משה וישראל בארצו. גם נספה בספורו המסופר במכתב חסדאי, כי שני אנשים מגדולי היהודים מר חסדאי ומר יוסף בקרו בהיכל המלך זיעמיאמיסעל, לרגלי עסק אשר היה למו עם המלך.

כזאת וכזאת ברו חזוי חזיונות מלבם בל"ס במאה ה"ג והי"ד, בעת אשר מלכי פאלען נתנו ליהודים משפטי צדק ויושר והעלו בזה חמת החמון, אשר קנאו בהגרים אשר כל הברכות האלה השיגום. מימי המאה ה"ב תחלנה שמועות מעציבות להגיע עדינו, כי האזרחים התלוננו על היהודים כי סתמו את מקור מחיתם, ויסיתו בהם את הגערים השונבים לירות בהם אבנים, ואחרי כן החלו גם האצילים, אשר עד אז המו ליהודים חסד ואהבה, להתמרמר אל ישראל ולהתלונן, כי היהודים ירוששום ויצודום למרחפות על ידי הנשך הרב אשר בו הם נושכים אותם. כל זאת היתה בעת אשר רת הנוצרית שמה את משטרה בארץ, אך בעוד דתי האלילים היו נטועות באיטן היו היהודים שאננים מעקת אויב. לפי המסופר באגרת ווייל באו היהודים לפאלען כאכרים עובדי אדמה. אך רחוק הוא מן הדעת כי היהודים אבו בעת ההיא לאחוז בעבודת האדמה אשר נקעו ממנה זה כביר, וגם הדרך להרשת המעשה ירט נגדם, כי אז נפרץ חזון חברות עושי מלאכה אשר גדרו גדר לבל יעזו בן דת אחרת להסיג את גבולם, ולא יכלו על כן לכונן להם יסוד נאמן במלאכות, רק המסחר לברו נשאר למו, והוא היה בימים ההם אוצר כל חמדה בארץ כפאלען הברוכה בשפעת יבול ומשתרעת בטבורה של אייראפא, במקום טוב.

מגיד הנפלאות ה' ווייל לקח לו לקו את המשל השגור בפי האיטאל-יאנים: כיון שבאת לשקר הרבה שקריך; הוא דקדק גם בפרטי ספורו ויקרא בשמות יהודים מספרד אשר הלכו לחלות פני המלך לעשעק הרביעי או זיע-מיאמיסל, להמות את חסדו לאהיהם הרצוצים באשכנו: עקיבא מעסטראמא-דורא, חזקיה הספרדי מצפורין שבארץ ישראל, ונתנאל מברצלונא, והוסיף להם בספורו אנשים יהודים אשר לא חפצו לשבת בספרד ולירושלים עיר מולדתם רחק מהם הדרך לשוב שמה, הם: אשקלון חכם גדול בחכמת ההנדסה, ולוי בכורי דובר צחות מפואר מבוכאר אשר בארץ חורו. גם יספר באגרתו, כי כשמוע קהל הגולה אשר באשכנו את השמועה, כי שערי ארץ פאלען

נפתחו לפני היהודים ששו ושמתו מאד, וכשנתים ימים אחרי כן בשנת 894 נקבצו המון גדול מיהודי אשכנז ויצאו את הארץ ויבואו פולאניה. הפולאנים קדמו את פניהם ברצון, והביטו עליהם כעל בני אדם אשר מחמר אחר קורצו. אם נאמין בנפלאות האלה, אז עלינו לאמר, כי הצירים הנאמנים אשר חלו את פני המלך הגידו לו כי כל הפץ היהודים הוא לעבוד את האדמה, לחשו באזני שולחיהם לשים לפי שעה מסוה עובדי אדמה על פניהם ולהסיר את המסוה לעת מצוא, כי אחרי אשר הואיל המלך לתת להם משפטים גחוקים טובים, אשר לפי דברי המספר נאברו בשנת 1049 לבלי המצא עור, היו היהודים— לפי עדות סופר דברי הימים גאלל— רוכלים לכל משפטם וחוקיהם, ומבלי היות לפניהם אז מסתר נכבד, אחוז בסנסן נמבוה, במסחר נפש אדם. אחרי מות זיעמיאמיסל ומיעמשיסלאוו אשר היו טובים ליהודים, קמו תחתיהם מלכים אחרים השונים בדעותיהם בנוגע לישראל מן הראשונים, ורק אחרי אשר נפלגה הארץ לפלגות, ושרביטי הממשלה באו לידו נסיכים ושרים קטנים, הוטב מעט מצב בני ישראל.

בשנת 1846 עלה חיוון חדש בחקירה הזאת אשר לא שערותו החוקרים מאז, ע"י ידיעת המטבעות העתיקות. בעת ההיא נראו לראשונה מטבעות שעליהם כתובות מלות עבריות. כל חכמי ידיעת המטבעות אשתלולו למצוא פתרון להחידה, וגם החכם לעלעועל ראש החוקרים בפנה הזאת, לא עשה תושיה ולא הרגיע את הספקות והשאלות בתשובתו אשר השיב, כי המטבעות האלה לא היו עוברות לסוחר ולא היה להן ערך וקצב במדינה, רק שעשועים עשו להם היהודים. אם כי תשובתו לא מצאה חן בעיני החוקרים בכ"ו נתקבלה בבית המדרש, להיותו ראש המדברים בין החכמים בהלכה זו. אולם במהרה קרה מקרה אשר מננהו נפוצו כל הספקות. ככה יספר מו"ל ספרים ע"ד החקירה ההיא (פאלקאוסקי): ביום 3 סעפטמבער בשנת 1872 העלה האכר קיוואצעק בכפר גלענבאנקא במחרשתו חמרה גנוה, אשר תועלתה גדולה מאד לדברי ימי היהודים בפאלען— תבה מלאה מטבעות עם כתובות בשפת עבר אשר עד היום היו חבושות בממון. המטבעות נעשו לפי הנראה בימי מלוך נסיכי פאלען הגדולה, מיעמשיסלאוו השלישי בשנות 1173—1209 ומלכי פאלען קאווימיר התם בשנת 1194 ולעשעק הלבן בשנת 1205. המטבעות תעדינה עדות נאמנה, כי היהודים החזיקו בימים ההם את לשכת השקלים במדינה. החסדים הרבים אשר הטו מלכי פאלען ליהודים והשלום אשר היה להם עם העם. הפיחו בהם תודה למטיביהם. על מטבע אחת אשר מספר שנת מביעתה נמתה, נמצא חרות: אברהם יגל, יצחק ירנן, ועקב ובניו יגוהו בו", ולשמחה הזאת היתה נסבה נכונה, מדי החלו גם ראשי הכהנים ברומא לדרוש שלום ישראל. לפי ההשערה, נמבעה המטבע ההיא בשנת 1264 לערך, בימי חוסן הצלחת היהודים, אחרי אשר נתנו להם החוקים הטובים למרכה השלום. השנה הזאת גם שנת 1834 אשר רצה

המלך קאזימיר את היהודים ויחנם במשפטים ישרים מלבד המשפטים הקדומים, היו הימים אשר בהם הגיע שלום היהודים ואשרם בפאלען עד מרום קצו. אחרי כן החלה רוח אחרת להתהלך באופני מצב ישראל, המלכים עוד טרם סרו מדרך היושר והצדק, אך העם החל להביט על היהודים ועל הליכותיהם בארץ בעין בוחנת; אז הוחל להתלונן עליהם, כי יתהפכו מסבות לצדור את המסחר בקרבם ולעבודת הארמה לא ישימו לב, כי יראו ברכה מטביעת המטבעות, וירבו תרמית ואון בשנותם את מדת השקלים וקצבם ככל אות גפשם. אחרי מות המלך הישר באדם מיעטשיסלאוו השלישי בשנת 1202, הנקרא על מטבעות העבריות בשם „הצדיק“ „החסיד“, דללו מעינות הצלחת היהודים, שלומם חלף כצל ושמש אשרם הסתתרה. המחוקקים הוציאו משפטים ממורים חיהם, מגבילים בחוג צר את משכנם וכל ארחות חיהם, אכן בשנת 1792 שבה ההצלחה להאיר פניה אליהם, כי אז נתן החק, כי מותר ליהודים לגור בכל מקום, בכל זאת תנאי בצדו, כי במקום אשר אליו לא סתרו היהודים לפני זה ועם הארץ לא יאותו לזה, בל יוכלו לגור. סוף דבר, כבודם הראשון לא שב אליהם עוד.

אחרי אשר דרשנו ע"ד בוא היהודים לפאלען ובחקר הימים הראשונים התהלכנו, למען היות בסים להשקפתנו, נשובה על עקב חקירתנו ונתבונן על ערך ישראל בעיני הממשלה והעם, ויהיו לנו דתי המדינה על אדות ישראל לפנה למשפטנו. את דתי הממלכה הם חקקו מחוקקים שונים בכלליהם, גם סופרים רבים אונו ותקנו אותם בסגנון לשונם ובפריטיהם. אם נכונן לחקר תכניהם עד תכלית, נראה בהם עקבות דתי רומא, ודתי הנער-מאנים המאוספים בשני המאספים לחוקי המדינה, המכונים בשם „ראי מוצק של שוואבען וואקסען“.

מלבד דתי פאלען הגדולה, ראוי גם להתחקות על סדורם בשלעיוען מטעם נסיכי שווייניץ וגלאגוי בשנת 1295, אח"י יבוא סדורם בפאלען הקטנה והנוספות אשר הוסיף קאזימיר הגדול בשנת 1334, והמלואים אשר שת עליהם קאזימיר יאגיעללאנציק בשנת 1447 ויקבע אותם לחוק ולא יעבור בכל רחבי הממלכה. שני הראשונים יבדלו מן האחרונים, כי יתרון להם באהבה לישראל, כאשר יוכח הקורא לדעת בהמשך הענין; אולם הצד השווה שביניהם היא הרעה הנשקפת מכולם, כי היהודים הם מקור נאמן לצרכי הממשלה, וכל הנוגע בהם הוא כשולה יד באוצר המלכות, ולכן צוו הפקידים והוקנים, להועיר איש יהודי אשר ימעל מעל מטביעת מטבעות שלא כדת או במסחר, לא לפני שער המשפט, רק אל שר הגליל בפני פקיד המלך.

קהלת יהודים נפרדת היתה מעם הארץ בחוקים אחרים אשר שלמו בקרבה, כי דת ישראל שררה בכל עוזה בקהלה, ועל פיה ישק כל דבר, וגם דת ודין בין איש לרעהו ביריה נתנו; אנשים נכבדים בגלל חכמתם, יחוסם או עשרם, נתמנו לפרנסים אשר השגיהו על כל עניני הקהלה, וגבוה עליהם

שר הגליל; הוא נשא את המשרה, להוציא לאור כל משפט אשר יצא מלפני השופטים, לאכוף את המסרב ולהטיל כסף ענושים;— גבוה מעל גבוה עליהם היה המלך בכבודו ובעצמו.

המקום אשר שם נעשו כל פקודות הועד, היה חדר מיוחד לדבר על יד בית הכנסת, שם ישבו אנשי משמר אשר הביאו כל דבר בחשבון וכתבו בפנקס, וכבוד הבית הזה גדול היה גם בעיני הממשלה כבית פקודות, עד כי הממשלה הטילה עונש כסף מחיר ב' ליטראות פלפלין, על כל אשר יהלל את כבוד הבית הזה בדבור או במעשה. בשערי הבית עמדו כסאות למשפט, ושמה הוגשו גם הנשבעים לשבועותיהם. כל איש אשר הוזמן לדין, מחוייב היה לבוא לבית הזה, וזלתי אם הוזמן הנאשם למשפט שר הגליל או המלך, כי הדבר הקשה בא לפניהם.

השמש הממונה בקהל יחד עם שומר הממשלה, מסרו את מכתב ההזמנה ליד הנועד לדין, ואם מאן לבוא, נענש אחרי מרי הראשון והשני בעונש מחיר א' ליטרא פלפלין, ואם גם בפעם השלישית עמד במרדו, כי אז במלו כל זכותיו ומשפטיו אשר היו לו בקרב הקהל.

המשפטים נפלטו לשלשה ראשים: משפטי אשמות, דברי ריבות על אודות תביעת כסף, ודברי ריבות על אודות משא ומתן. לפלגת האשמות נחשבו, הטאת רצה ופשע אשר ופשע איש בעמיתו. האפיפוד הוציא אסור מוחלט לכלי האשמים איש יהודי ברציחת ילד נוצרי לצורך הדם, ומשפט אשם כזה לא קבלו השופטים, אם לא העירו עליו שלשה נוצרים ושלשה יהודים, וגם אז אם הביא היהודי הנאשם עדים מצדיקים כמספר הזה, כי אז לא רק יצא צדיק בריבו, אך להנוצרי נעשה אשר זמם לעשות להיהודי. בדתי המדינה אשר יצאו מאת המלכים קאזימיר הראשון והשני, הותרה חרב המשפט נגד היהודים אשר יגנבו קדשי בתי תפלות הנוצרים וישתמשו בהם תשמיש חול או קדש לאמונתם, ולעדים על הדבר הזה קבלו השופטים שלשה יהודים וארבעה נוצרים, אף כי אינם נקיים מדופי בארחות חייהם, אם רק באמונתם נודעים הם לתמימים וחרדים; אם על פי העדים קם הדבר הזה, הומת היהודי ביד פשעו, ואם באו עדים אחרים וחקרו וענו כחשם, הומת הנוצרי; ואולם אם לא יכלו השופטים לברר דבר, והיהודי יצא לחפשי מאפס הונחה על אשמו, ואיש נוצרי מן האורחים או מן האצילים כלה חמתו בו, נחרם כל רבושו, וחיוו היו תלואים ברצון המלך.

בימי נסיכי שלעוויא נשתקעה ההלכה הזאת. הם דנו בה תוראת שעה, וימתיקו סוד עם אזרחי היהודים והנוצרים, באיזה אופן לשנות החק הזה ואיזה חק להביא על מקומו. אכן גם אחרי אשר כהני הרת ברומא אסרו על הנוצרים, — ולאסור הזה להט חרב החרם מתהפכת — לבל יעוללו על היהודים עלילות דם, התנכלו אנשים רעים וחמאים להצית את האש הזרה הזאת; ויען כי השופטים לא נתנו עור און קשבת בנקל למביאי הרבה הזאת, בקשו

החבולות להביא מופתים אשר יאמנו, ויממינו בבתי יהודים גויות ילדים נוצרים מתים, למען שים אשם נפשם כי הם הרגו את הילדים, ותלאות כאלה הרשות לבקרים עלו על ישראל גם בימי שלות.

בין פשעי גבר לעמיתו נחשבו גם דיני חבלות אשר יפצע נוצרי איש את יהודי, ולהיפך. הפצוע מחויב היה להראות להשמש ולהשוטר את אותות החבלה, שערות פרועות, כתמי דם או הכאות אשר מראיהן הפך תכלת וכדומה. בין יהודי ויהודי שפט שופט ישראל, ועל פי שנים עדים קם דבר, לפי דתי המדינה של באלעסלאוו נענש המחבל בעונש ריפוי ושבת, בכל העת אשר הפצוע לא יכול לעשות מלאכתו מפני מדוהו, אך בדתי קאזימיר נאמר, כי על היהודי להשבע אם לא ידיו עשו לו את הפצעים בגלל בצע כסף, ואחרי אשר נשבע בנקיטת הפך, קבל בעבור כל פצע ממראה תכלת עשרה פרוטות, ובעבור פצעים אשר נכרו בהם אותות דם, חצי רכוש החובל, בין ממלטלין בין קרקעות, והמחצית השניה היתה חרם לאוצר המלכות, ואם הכה המכה על קרקוד ויגו שער, ענשוהו השופטים לפי ראות עיניהם, אם מעט או הרבה.

רכוש רוצח אשר ירצה נפש בודון או בשגגה, נחרם כולו, מחציתו לבני הנרצח או לקרוביו ומחציתו לאוצר המלכות, ואם לא היה להנרצח מודע, נחרם כולו לגני המלך. אך גואל הנרצח מחוייב היה לתבוע אותו לדין, ואיש זולתו לא יכול לעשות לו דבר.

הנקל היה ליהודים להפיק רצון מאת הנסיכים והמלכים, אך לעומת זאת הקשיתו הכהנים האורחים ועובדי האדמה את לבם נגדם. בימי הפיאס-טים והיאגיועללאנים, לא רק מחצר המלך זרחה אהבת ישראל, אך גם הכהנים לא הדריכו מנוחה; — אך לא לאורך ימים נמשכה אהבתם.

היהודים אשר כפי שבארנו התערו כאזרח רענן ברומא, קנו את לב המושלים בשקידתם וחריצותם ובתועלת הרבה אשר הביאו לכל העם. מחוקקי רומא צוו לבל יזיד איש לנגוע לרעה באמונת היהודים, אף כי קראוה בשם אמונת תעתועים, גם נתנו ליהודים משרות כבודות בפקודות הערים. האהבה לישראל אשר מצאה לה קן ברומא לפני קבלם דת הנוצרית, שגבה חיל גם אחרי אשר הדת הנוצרית הכתה שרשיה שם, וגם בערים עתיקות אחרות אשר ראתה הדת הנוצרית ראשית לה מימים ימימה. במקום מושב משפחת דאל-בערג, בעיר ווארמיווא, אשר שם פרעו צוררי ישראל פרעות אחריו כן באופן מבדיל, היה מצבם בראשונה טוב מאד; שם הורשה להם למנות עליהם רב גדול בתור ריש גלותא, גם יכלו לחסות תחת משפטי הכהנים הראשיים הנוצרים. בכל זאת לא רק באשכנו, רביץ השנאה ומעון אי-הסבלנות מאו, אך גם בפאלען לא נחשבו ליושבי הארץ, ומה גם לאזרחים, גם אחרי אשר ישבו בארץ כחמש מאות שנה, רק לגרים אשר המלך יט אליהם חסד. לכן לא בא זכרם בדתי המדינה מן המאה ה"ב, ורק דתי המדינה הפרטיים ולא

הכלליים, אשר יצאו אחרי כן נתנו להם את הצדקה לשכון בכל ערי פאלען, ולהתענג על זכויות שונות. גם באלעסלאוו הושיבם לבטח, ואסר להשיבן בבתיהם את שלוחי הממשלה ושרי הצבא העובדים ממקום למקום; אסר ללכת על חצרות מתייהם, וצוה לחוש לעזרת יהודי הצועק בלילה לעזרה. קאזימיר הראשון והשני אשרו וקימו את זאת, והוסיפו, כי יוכלו היהודים לבוא לבטח לבית משכן נוצרי, לבית טרחץ הנוצרים, ולמכור בשר בהמה אשר לא יבשר להם לאבלה, להנוצרים. קהלת היהודים בודדת היתה במועדיה, ושופט העיר לא יכול להתערב בענינים הנוגעים בה. ריב פרמי הקריבו אל שר הגליל, וריב כללי אל המלך.

קאזימיר הא' והב', הוסיפו: כי לבקשת היהודי יבוטל משפט שר הגליל ויבוא לפני המלך; כי במשפט הנערך לפני שר הגליל, יוכלו אנשי הריב להושיב גם את ראשי העדה לפשר ביניהם; ובשום אופן מן האופנים, אסור להועיד איש יהודי למשפט הכהנים, רק למשפט שר הגליל שאיננו דן יהודי כי אם בחברת זקן העיר.

¶

(חובות להחזיק בתי טביעת מצבעות לוקחה מאת היהודים. השנאה לישראל התעוררה. היהודים ועבודת הארמה. מה היו חוכרי לשכות השקלים אדרי לוקחה מהם הזכות? דתי המדינה ומשפטיה ע"ד מסחר היהודים. מלוי ברבית. החק הנושן כי רק ליהודים מותר להלוות כסף ברבית. איך גדלו המושלים וירוממו את העסק הנכבד הזה? ממתוק יצא עו. הלפן יהודי בקראקו. תלונת העם על המלך בגלל אהבתו לישראל איך הצטרק המלך? קאזימיר ואסתר היהודית. המלך שב מדרכו ללחוץ את המלוים ברבית. מצב היהודים בעת ההיא ברוסיא. הקראים. היהודים בליטווא. כתב הרמנא אשר נתן וויטאלד ליהודים. המאסף של החוקים הנוגעים לישראל מאת הכהן הנוצרי מיקאלייא טרובא. הוספתיו אשר הוסיף).

מסכה אשר לא נרע שהרהר, חדלו היהודים בימי ממשלת לעשעק הלבן (שנת 1205 למספרם) להחזיק בתי טביעת מטבעות. קרוב הדבר כי יד שונאיהם היתה בזה להבאיש את ריחם בעיני הממשלה כי בעשק וגלול ונהלול, והמושלים בעת ההיא לא רנו דינם לזכות, ויהרפוס מחלקת העסק הזה. ככה שודר מעוזם במסחר נכבד, אשר נהלו באמונתם ובתבונתם, ונשא להם פרי למכביר.

מן העת ההיא היה ליהודים מקור טובות הממשלה לאכזב, וכל חסדם נבל ויחלוף. קנאת הנוצרים וישרי הערים ועובדי האדמה התעוררה, בראותם, כי היהודים יאכלו ממוב הארץ ומעמל ידיהם ישבעו להם. הם כרו את המסחר

במשענותם, ונאלצו אחרי כן לעזבו, ולהם נשבר מטה לחם; אהרי אשר פקחו את עיני העם, ויורום את דרכי המרכולת, אשר למרו בארצות נדודם ועשו בה חיל ברוח מבינתם. אז אולי היתה עת מצוא להרגיל את היהודים לעבודת האדמה, אשר מעין שתוה רוב בני העם להחיות ממנה את נפשם, כי המלאכות היו מעין חתום בפניהם, יען חברות עושי מלאכה שכו בעדם ולא נתנום לבוא אל קרבם. עבודת האדמה בעת ההיא עוד טרם הוגשה להרצבות העברות, היא היתה עוד עבודה חפשית, ונקל היה להם להתאחד עם עם הארץ בעבודה הזאת, אשר יתרה לה על המסחר, האחוז בימים ההם בחבלי מוקשים וחתחתים שונים, קצתם טבעיים וקצתם נמוסיים.

אולי לא נמצאו אז בתוך עם ישראל אנשים חכמים אשר אשרום בדרך בינה, ולו נמצאו, כי אז יכלו לבנות את היסוד הנאמן לקיום העם, והיו מנצחים על המון המכשולים אשר התנגשו על הדרך הזה, ועל האצילים אשר קמו להם לרועץ, — אך זה ברור הוא, כי הממשלה אשר חשבה את היהודים אז למעין אשר ממנו יחסנו תועפות כסף לגנוי הממשלה, לא רצתה בחליפה הזאת, וגם העם חבור עצבי הקנאה עמד לשמנה; בלעדי זאת היה מעבר כזה קשה עד מאד, אם נשוה לנגד עינינו את דביקות היהודים במקומות מושבותיהם, בבתי כנסיותיהם ומדרשיהם; את הכסף הרב הדרוש אל החפץ מאת מצב הענינים בימים ההם. הצלחת ישראל התעופפה, והמצוקה נחלה את מקומה; היהודים נשארו במשעול צר גדר מזה וגדר מזה, וכן התפתחה התחפוכה והיירידה ממרום קץ האושר אל עמקי הצרה והמרוצה. חוכרי לשכות השקלים ירדו ממרום מצבם והיו לחלפנים. העניים שלחו ידיהם במלאכות קטנות, ויען כי אכף עליהם פיהם להסיג ברב או במעט את גבול עושי מלאכה הנוצרים, התלקחה ביניהם השנאה, אך דתי המדינה עזרו מעט ליהודים במצבם החדש, כי שמו לחק: כי כל יהודי אשר ישלם מכס וארנוניות יוכל לסחור בערים ובכפרים בכל עת, וגם בימי השוק, וכל איש נוצרי אשר יפריעהו ויקום לו לשמן במסחרו, יענש וסחורתו תלקח לאוצר המלך.

היהודים נהגו מאז לבחור להם לחצר מות כר נרחב רחוק כבדת ארץ מן העיר, ובהולכים את מתייהם לקברות עברו לפני לשכות מכס שונות מבלי לשלם לשוטרים מכס, כי דתי המדינה פטרום מזה; לרגלי הדבר הזה יצא החשד על היהודים, כי יוליכו סחורה אסורה בארונות מתים להעביר המכס. על כל דבר פשע כזה שפטו השופטים, אם הוכיח גובה המס בעליל, כי חטא היהודי, או הושת עליו עונש העברת המכס, אך אם לקח ממנו הגובה בחזקה את המכס, בלי דין ומשפט, נענש הגובה בעונש גוול כסף. את המשפט הזה של באלעסלאוו בצרו קאזימיר הא' והב', בשומם לחוק, כי רכוש גובה המס יתום כולו, אם אין לאל ידו להוכיח בעליל כי מעל היהודי.

חק ישן נושן היה בחוקי ימי הבינים, כי רק ליהודים מותר להלוות כסף בנשך, ויען כי המלוים בחרו להם דרכים שונים לבטחון כספם, שמרי מלוה, מלוה על פה בעדים, שמרי עבוט או שעבוד נכסים, לכן מצאו בזה מחוקקי דתי המלכות ענין רב לענות בו. בראש המשפטים האלה נמצא החק: כי למלוה יהודי הזכות להשתדל בכל יכלתו לגבות מבעל חובו את המלוה והרוחים הנוספים עליה ברבות הזמן, ודתי הממשלה עומדים לימינו, להשתמש בכל האמצעים האפשריים לגבות את כספו אשר נתן, אם בא ריב לפני השופטים או לפני המלך על המשים מעות כסף, השביעו את המלוה (נשבע ונוטל), ריב ע"ד מכסת כסף קטנה בא לפני הרב, וגם אז הגישוהו אל האלהים להשבע. הלוה חייב לשלם את הקרן ואת הרוחים. אם שלם את הקרן בזמנו ואת הרוחים שלם שלשים ימים אחרי זמנו, כי אז עליו לשלם רבית ררבית.

ברתי המדינה, נאמר כי אין לאלץ איש יהודי לשלם את חובו ביום השלום, אם חל בשבת. ליהודי מלוה הוירד לנכסי הלוה, מותר היה לקחת בעבוט דברים מטלטלים, בעח"י או שאינם בעח"י, שה ושמלה וכל כלי הבית מלבד קרשי הנוצרים, ולהלוה היתה רשות לתבוע את המלוה לדין, אם היתה לו מענה על דבר העבוט אשר לקח ממנו שלא כדת. אם בקש הנוצרי מאת היהודי להשיב לו את עבוטו, והיהודי אומר כי לא היו דברים מעולם, או הודה לו במקצת וכפר במקצת, שבועה תהיה בין שניהם. אם הודה היהודי כי קבל עבוט מן הנוצרי, אך מען כי נגנב מביתו, והשביעו אותו השופטים כי לא שלח ידו. וְכִי יִטְעֹן הַנוֹצְרִי כִּי סוֹס גָּנוֹב בִּידֵי הַיְהוּדִי, וּבְעָלָיו עָמוּ תוֹבַע אֶת סוֹסוֹ, עַל הַיְהוּדִי לְהַשִּׁיב אֶת הַגָּנִיבָה; אֵךְ אִם הִרְשִׁיעָהוּ הַנוֹצְרִי כִּי הוּא גָּנַב אֶת הַסּוֹס, וְנִשְׁבַּע הַיְהוּדִי כִּי קָבְלוּ בְּמִשְׁכּוֹן וְנָקָה מֵאִשְׁמוֹ.

מן הדינים האלה גרעו קאזימיר הא' והב' במקצת והוסיפו עליהם במקצת. הם שמו לחק: כי אם ימות הלוה, מהויבים היוורשים לשלם את חובות אביהם; כי היהודי יוכל לפטור את הלוה ולמלך אותו בקבלת מעות וחזרת משכון, גם ביום השבת, אולם אם לא יאבה היהודי, לא יוכל הלוה לקחת בחזקה את עבוטו ולהניח את הכסף בבית. היהודים יוכלו לעשות להם בטחון להלוואתם, לא רק על מטלטליו, אך גם על קרקעות, במה דברים אמורים, אם דקדק עמו כמלוא השערה לפי פרטי נמוסי המדינה. בעל הנכסים היה יכול לשעבד את קרקעותיו לבעל חובו, רק אם השיג לתכלית זה רשיון פרטי מאת המלך, יען האדמה לא לו היתה לצמיתות, אך נתונה בידו לעבדה ולשמרה בכל עת אשר ימלא חובת אצילים באמונה. לכן אם בא על החתום על שמר חובו וחתם בטבעתו, היה מהויב להראות את שמרו להמלך, ולבקשהו לחתום על השמר בגושפנקא שלו. רק כתב האמנה כזה היה יכול להכתב — על פי רשיון פרטי של המלך — בפנקס אפותיקי של נכסי הערים והכפרים. ליהודי

אשר היה במחון כזה, הותר לפי מנהג העת והמקום לקחת מאת הלוה רוחים, קשימה אחת ממעה מדי שבוע בשבוע. המעה היתה 48 קשימות, מספר הרוחים במשך שנה היה כמספר הקרן. החוקה היתה מוטלת על שר הגליל לעמוד לימין היהודי, בחפצו לגבות את חובותיו שעליהם היה לו שטר פשוט או רשימה בספרי הנכסים, יען זה מקור מחיתו; ועל כל אלה דרוש היה להפצו כסף תמיד, פן יקרא פתאום לחצר המלך ויבוקש לפתוח את כיסו. אם הגיע זמן גאולת הנכסים או פריון העבוט, והלוה לא הסיר את השעבוד מן הנכסים, או לא בא לפדות את משכנו, ערך היהודי את הדבר לפני שר הגליל, והזמין את האישי אשר נשה בו ע"י השומר; אם לא השיב מאומה על ההזמנה, הרישות היתה ליהודי למכור את העבוט, ואם מכרו בלא זה נענש. ואם לא מצא היהודי קונים, היה העבוט לקנינו; אולם גם אחרי כן יכול הנוצרי להוציאו מרשותו, אם נתן הנוצרי ליהודי שעבוד נכסים. אם הגיע זמן גאולת הנכסים ולא השיגה יד בעליהם לגאלם, היה יכול היהודי לעשות בהם כחפצו, אם נאבד עבוט והיהודי אמר כי נגנב ממנו, או שלם כסף ענושים לשר הגליל, ואת חובו אבד, ועל השמש ומשרתיו היה לברר את הדבר ע"י הכרוות הקירות ודרישות. בעל העבוט היה יכול לחפש ולברוק בבית החשוד, אם הניח שקל זהב על המפתן, למען יהיה הכסף לשכר בשתו אם יחשדהו הנם, ואם לא הניח שקל ובא בחוקה אל הבית ומאומה לא מצא, הוטל עליו עונש גדול.

רואים אנו איך נטלו ונשאו המחוקקים בעת ההיא את עסק ההלוואה בנשך, הגדילוהו והאדירוהו, וירחיבו את גבולו ואת זכויותיו במאד מאד. בעד כל ענפי המסחר ותרשת המעשה עצרו מפני ישראל וכתרו גם הולולים, גם השיריים לקחו מהם, ורק את המסחר הנבזה הלז השאירו למו. כמה יגיעות יגעו לגרלו ולרוימתו — ועתה על פרי מעלליהם יתקצפו! על עסק ההלוואה בנשך ישליכו שקוצים, וצור ילדו ישכחו, ומי הוא מחוללו לא ישימן על לב! הגוכל להמיט אשם על היהודים אשר אחזו בעסק הזה, אחרי אשר ענו כבבל רגלם וישימו עליהם עבותים, לכל ינסו ולבל ירדפו לדעת ארחות המסחר הטוב להם ולאחרים, — בחבלי אהבה משכום, בזכויות רבות פתום לחבק אשפתות... גם נפתו, כי מה היה להם לעשות? היכלו לחבק את ידיהם, בעת אשר חבלי המחסור אפפום, ולהתמוגג ברעב, מפני אשר יקום דור אשר בו יעוללו עלילות ברשע על בני בניהם, כי הם הרו עמל וילדו את העסק הנבזה אשר היה בעוכרי העם, והעלילה הזאת תהיה להם למכשול ולפוקה? אכן שמחו היהודים, כי הונח להם מעט, כי נבקעו להם מעינות חדשים, אך שמחתם היתה עדי רגע. הן המה אשר הסכינו בצבא הליפות ותמורות, יכלו לראות מראש, כי אחרית שמחה תוגה, כי סוף כל סוף יתעוררו בני עם הארץ ויראו כי עסק ההלוואה בנשך יהיה להם למקור עמל, ומה גם בראותם כי היהודים יעשו חיל בעסק הזה, אשר היה חלקם מכל עמלם,

יקנאו בהם ויאמרו, כי הילם אשר רכשו בזעת אפם היה למשסה לעם נכרי אשר לא מכני אמונתם, אף לא שורש בארץ גזעם, גם לא יעבדו את הארמה ולא ישלחו ידם במלאכות. אך מה היה למו לעשות באפם תושיה ותחבולה אחרת? ובעת ההיא, עוד בני פאלען בחשכה התהלכו; האצילים אהבו לנום בחיק התענוגים, העם לא אהב עבודה למען הושע ממוקשי הנשך, ובני דלת עם הארץ היו שקועים ביון הבערות והעבדות החמרות והמוסרית, — והמלוה ברבית היה כעיש על הפגרים, ומצא לו בשר רך לתקוע בו את צפרניו ככל אות נפשו.

גם המלך נוכח לדעת, כי עוד רב הדרך לעבדיו הנוצרים להבין לעסק הזה, כי בשנת 1364 ביסדו בעיר קראקי בית מדרש מדעים, דרש בין עשירי הנוצרים, אחרי איש אשר יאבה לשאת על שכמו משרת שולחני ומלוה, להלוות כסף להתלמידים על רווחים קטנים, כי המלך רצה לתמוך בימים צדקו את שוחרי המדעים. אך עשירי הנוצרים לא שעו אל הצעהו מפני מעוט הרווחים, רק יהודי אחד נמצא, אשר ידע עת לכל חפץ, ורוח נדיבה שמכתהו לפתות את אוצרו להמקשיבים לקח בבית המדרש, ולא שאל יותר רק כדי שליט מן הרווחים אשר הציע הכלך בעצמו.

האהבה אשר אהב המלך קאזימיר את היהודים, לא עברה בלוי משים, הפולאנים החלו לבקש תנאוות על המלך, על אשר כנה את ישראל בשם, עם נאמן רוח, וכמו בזה נתן כותר ליהודים מן הפולאנים, וסופר דברי הימים הראשון לפולאנים, דלוגאשי יאמר, כי אהבת המלך לישראל העלתה צהנה ובאשה על כל הארץ, והוסיפו לאמר, כי בעד נערה עבריה, אשר משכתהו בעבודות אהבה, ועם על ברית קדשו, והוכן בשחר כסאו, ומאחיו בני עמו נקעה נפשו, כי רוח זנונים התעהו, ובחטאתו תונה הארץ ותתמוטט מכובד פשעיה.

ברצות המלך להשביח את שאון המתלוננים עליו אמר מדברותיו, אשר נשא בשנת 1347, כי נודע לו, כי היהודים שפע פאלען יינקו ויסיגו לפעמים את גבול הנוצרים, אך מה לו לעשות, אם הנוצרים בעצמם אשמים בנתנם יד לפושעים ולא ויהרו מפני מלכותם. הנה זה לשונו בסעיף 26 מחוקיו החדשים אשר ערך להעם: „בהיות כי היהודים חושבים תמיד תחבולות, לא רק להשפיל את כבוד אמונת הנוצרים, כי גם להרע להנוצרים בעצמם, לנצל את כספם ואת זהבם ולהציגם לכלי ריק, ראינו לנכון לשים לחק, לבל יווד איש יהודי בכל רחבי ארצנו, להלוות כסף לנוצרי על שטר שעבוד, רק על משכון השוה בערכו להמלוה, כנהוג מאז“. הדברים האלה לא חרשים היו, כי כבר באלעסלאו אסר ליהודים את ההלוואה על שמרי שעבוד, והתיר להם להלוות כסף רק על משכנות. בנוגע להתלונה אשר התלוננו על קאזימיר כי אסתר אהובתו הסתה את לבו לאהוב את בני עמה, הן דלוגאש בעצמו אשר עמד בראש המתלוננים, הגיד כי רק לקרובי אסתר המה המלך חסד. ברצות המלך להקים לרימטה את סערת העם, אשר התלוננו עליו, כי הוא

מעוז למלוי ברבית, נתן להעם להציק ליהודים בחוקים כטוב בעיניהם, ונתן תוקף ועוז לחוקים מעיקים. חוקים ראשונים כאלה נתנו בשנת 1368 בוויש-ליצא, ובכתבם נאמר כדברים האלה: „בהיות כי בעסק ההלוואה ברבית צפונה אהבת בצע, ורבים מן העוסקים בזה לא ירעו קץ וגבול להוצאת ממון חבריהם, ולא יבושו גם לחבול אחיהם חנם, לכן נמנו וגמרו האצילים לאסור על היהודים שונאינו וצוררי רתנו, לבל יזידו לקחת רוחים יותר מחצי קשיטה טמעה לשבוע, ואם יוסיפו היהודים לקחת רבית מרבית, ולא יגבו את חובם בזמנו, רק במשך שתי שנים להם יהיו הרוחים, ואחרי כן אין להם זכות לתבוע רוחים מאת הלוה, ולשמרי השעבוד הנמצאים בידם לא יהיה שום תוקף לרדת על פיהם לנכסי הלוה, גם הלוה איננו מחויב לעמוד בדין עמהם אם יומינהו“.

מן הדברים המבלבלים האלה נראה, כי מלוי ברבית נהגו להוסיף סניפים חדשים פעם בפעם על מלוה אחת, ועל הרבית ההיא לקחו משכנות או שמטות חדשים. רבית כזאת התיירו רק במשך שתי שנים הראשונות, ואחרי עבור העת הזאת, אבד שטר המשכון את זכותו, ולהמלוה לא היתה זכות לתבוע גם את הקרן, כי כבר הושב לו בתור רוחים במשך הזמן, והנתבע איננו מחויב לעמוד לדין.

כשבת וולאדיסלאו יאגיעללא על כסא המלוכה, עברה שאלת מלוי ברבית גם לרוסיה וליטווא. מטעם המלך יאגיעללא נתנה כתר מלכות ליטווא בראש קרובו וויטאלד, או כבר התענגו יהודי ליטווא על חוקי צדק הנתונים להם בפאלען, מאת באלעסלאו נסוך קאליש עם הוספתיו של קאזימיר. מאין באו שמה, ואיך הגיע להמלך וויטאלד לעשות בהם שינוים אחדים הדרושים לחפץ הזמן והמקום?

לא נכנים את ראשינו בין חוקרי קדמוניות, להחליט איך באו היהודים לקרים, ואם שם צמחה כת הקראים, או במפלגה קדומה יסודתה? כי הענין הזה, מלבד אשר חלק בו לב החוקרים ודעותיהם שונות מאד, הוא בנוי על השערות רפיוות, לכן נפסח על הפרק ההוא, ונחל בזמן אשר ידיעת דברי הימים, ידיעה ברורה בלי השערות, תאיר בו נתיב. נודע כי אחרי מות וולאדימיר הגדול (בשנת 1015 לסה"נ) עלה בנו שוויאטאפעלק על כסא מלוכת רוסיא. המלך הזה חפץ להרים את קרן המסחר ולהמשילוה בארצו, לכן קרב באהבה וברצון את הקראים אשר נדרו ברוסיא הלך וסחור מעיר לעיר ומכפר לכפר. ואף כי מאז לא חלקה השנאה חבל אחד להקראים ולרבינס, ומאז נחשבו הקראים בעיני עם הארץ כנצר משרש אחר, אשר לא על ארמה הזאת צמח, בכל זאת שמו גם להם עלילות דברים ויררפום בלי חשך, כי לא יכלו סוחרי רוסיא לראות כבלע הורים האלה את חילם. המלך וולאדימיר וסיעוואלאדאוויטש מאנאמאך צוה לגרש את היהודים מקיוב, אך הם לא מהרו לצאת את העיר עד אחרי השריפה הגדולה אשר הפכה את כל

בתי רחוב היהודים לאפר, או פתח להם הנסיך אנדרעי את ארצו, כי היה הנסיך שהוא חרד על דתו ובהרבתה חפץ מאד, ויקוה להטות את לבם כי יבואו בכרית הדת הנוצרית. בשנת 1233 שבו היהודים לסחור את קיוב וסביבותיה, וכימי ממשלת המאמארים פרץ מסחרם במאד, והיו גם כן גובי מס לממשלה.

הקראים בחרו להם למושב ראשי את חצי האי קרים, ולפי דעת רבים לא היו שם יהודים רבנים עד המאה הי"ג. מקרים הלכו לקיוב, ומשם הרחיקו ויבואו ליטוויא. ההגדה היותר עתיקה, אשר תספר ע"ד ישיבת יהודים בליטוויא, יסודתה בשנת 1171, על פיה נמצאו היהודים או בעיר הקטנה איישישקי, אשר בגליל ווילנא, היא נשענת על מצבה אחת נושנה מאד, אשר נמצאה שם (יארשעוויטש). כתבי הממשלה יעידו ג"כ במופתים נאמנים, כי סמך לתקופה ההיא, בזמן מאוחר מעט, החלו היהודים להאחו בערי ליטוויא, זמורו, ורוסיא, בהערים: בריסק, הוראדנא, לוצק, וולאדימיר, וגם בלבוב אשר בגאליציה ועוד. בכתב נושן אחד הכתוב בשנת 1356 נזכרו שתי מפלגות ישראל: "יהודים" (יודעי) ו"קראים" (סאראצעני). אך העדות היותר נאמנה, הלא הוא כתב הרמנא, אשר נתן וויטאלד בשנת 1388 בעיר לוצק ליהודים היושבים בליטוויא, הנכתב בשפת רוסיית עתיקה, ונתקף אחרי כן גם לשפת רוסיית. אלכסנדר יאגיעללא מלך פאלען ונסך ליטוויא שת עליו נוספת, ואת שניהם, ר"ל את דתי וויטאלד ואלכסנדר, אשר קיים ויגמונש הראשון מלך פאלען ונסך ליטוויא, במיעלניק בשנת 1507, ובווילנא בשנת 1514, ונתנו להם כח וזכות על כל רחבי ליטוויא.

החוקים האלה אם כי בעיקרם הם דומים לאלה הנתונים ליהודי פאלען, אך בפרטיהם נבדלים מהם מעט. באלעסלאוו וקאזימיר הזכירו רק את האנשים, אך וויטאלד הזכיר גם את הנשים, וישם לחוק, כי נוצרי אשר יענה אשה עבריה או יחבול אותה, יענש לפי חוקי המלכות הכוללים. וויטאלד והבאים אחריו לא בקשו מאת היהודים לתת את בניהם לצבא, ולא נתנו עליהם בעבור זאת מס, אך הספיקו במסים וארנוניות המוטלות עליהם. אלכסנדר בן קאזימיר הטיל עליהם לתת לצבא אלה רוכבים, אך המלך ויגמונש בטל את הפקודה בשנת 1514. הרשיון היותר נכבד נתן להם מאת וויטאלד מפני הסבה, אשר נבאר: יהודי פאלען התאוננו, כי משפטי נסיך קאליש ומלכי פאלען אחריו יכריחום לנעול דלת בפני לויים, יען לא הורשה להם להלוות כסף רק על משכנת, והם היו עלולים להגנב מתחת ידם, ובהקרות מקרה כזה אבד היהודי את זכותו, לכן לא הלואו היהודים כלל, ואם הלואו עשו זאת רק בעד רוחים רבים, למען ימנה להם החסרון ע"י משכנת רבה. בראות וויטאלד כי נשך כזה יוכל להחריב את המשא ומתן, הוציא בשנת 1388 חק אשר פאלען לא ידעתהו עד שנת 1459, והוא כי מותר להלוות

כסף על שמרי שעבוד בלי רשיון המלך, ואם לא ישלם הבע"ח את חובו יקומו נכסיו להמלוה לצמיתות.

מושלי פאלען אשר יצאו אחרי כן בעקבות מושלי ליטוא, לכונן סדרים חדשים במצב היהודים ביהוסם לעם הארץ, הבינו כי שמה כוונה היא לראות את היהודים רק כמקור הכנסות להממשלה, ולא יתכן להתנהג עמם כעם אספסוף זר. הם שתו לבם לראות, כי ליהודים השכלה מיוחדת, אשר מקורה בחיי היהודים מאלפי שנים, העתיקה מהשכלת היונים והרומאים, ומה גם מהשכלת העמים המהויקים בדת הנוצרית, אשר ממעיה יצאה, ואשר הם אלפום דעה בעוד מלאו מחשבי ארץ רשע וכסל, ואם כי לא בברו את דת היהודים והשכלתם, ככל ואת נתנו להן כבוד ויקר, יען גם האפיפיורים הגידו ישרם ויצו על הסרים למשמעתם לכבדן ולבלי לנגוע בהן לרעה. מחוקקי המלכות הבינו, כי לא יתכן להכניע עם ישראל כמו את האכרים תחת עול ממשלת שר הגליל או פקיד הכפר, כי לחפץ בני ישראל דרושה ממשלה מתוקנה ושופטים מיוחדים וקבועים בסדר מוב, יותר מן הסדר אשר בדתי בא- לעסלאוו; וכה נתן להם המשפט לכונן קהלות בכל ערי פאלען. בראש הקהלות עמדו ממונים הנקראים מושבעים או וקנים, ביניהם היה שופט יהודי או נוצרי, כפי אשר בחרו בני העיר ברוב מנין, ולעוזרים מנו לו סגן וסופר. כל בעל-בית נחשב בין חברי העדה והועד. מזה אנו רואים כי סדרי קהלות היהודים נתכנו במתכנת סדרי בתי משפט הפולאנים. ספרי „ואלומינא לעגום“ לא יזכרו מזה דבר, ולא יביאו גם את כתבי הקהלות. הכתבים בפנקסי הקהלות נערכו בסדר פנקסי פאלען ה'שנים. באבדן הכתבים האלה נאבדו ליהודים חמדות גנוזות, אשר יכלו להאיר את עינינו בתורת דה"ל לבני ישראל. כמו בבתי משפטי הפולאנים, כן גם בבתי ראשי קהלות היהודים, בא בתוך הפנקסים זכר כל העלילות והמקרים, הנוגעים לא רק לישראל, אך גם לכל העם.

הסדרים הנכונים ההם, אשר אחרי נטעם בידי המחוקקים עשו פרי ליהודים ונתנו להם גם להתנוסס, היו כעשן בעיני שוטניהם, והמריצום להתמרמר להם בעברתם; ויען כי בהחוקים הנוכרים לא נזכר דבר על אורות מצב היהודים ביותם כהני הדת הנוצרית, התחכם מיקאלאיי טרונבא, כהן ראשי מנגעווא, ואחרי השינו בשנת 1422 רשיון מאת האפיפיור לאסוף לאספה את כל החוקים הנוגעים לכהני הדת בפאלען, אסף שמה גם חוקים ילדי רוחו, ושפך את חמתו על היהודים, וייסר מוסר קשה את הנוצרים אשר שיהו ושיג להם עם היהודים, כי לא יהיה להם חלק בעוד"ב. במאסף ההוא נאמר: „הטא ועון פלילי הוא להנוצרי לאכול ולשתות עם היהודי, לשיש עמו משוש ביום שמתו, לצאת עמו במחול בהמון חוגנים בימי חתונתם; אסור לנוצרי לקנות מאיש יהודי בשר מפני ספק סכנה, פן יש בו סם המות, ואסור לכנוס לתוך ד' אמות של מלוח ברבית, והאיש אשר יעבור חק זה

היה בנידוי ; ואסור להמליכם לכעוס על עבדיהם הנוצרים אם יראו את היהודים קשה מפני שנאה צודקת” .

עוד נאמרו במאסף ההוא דברים ראויים לשים לב עליהם : „למען הכיר בין יהודים ונוצרים ובין יהודיות ונוצריות במחוז גנעזען , מצווים היהודים לשאת על בגדיהם תחית צמר אדום בלכתם ברחוב , והעובר חק זה ענוש יענש לפי ראות עיני הכהנים המפקחים על הוצאת הדבר הזה לפועל . ויען אשר כהן הנוצרי יפסיד מפני כי היהודים יושבים בבתים , ועי”ו אין לו מן הכתים ההם מאומה , לכן יוכל הכהן להביא בחשבון, עד כמה עולה הפסדו ולבקש זאת מאת היהודים . ליהודים אסור לבוא יחד עם נוצרים לבתי מרוח ולבתי טרחץ . אסור להחזיק עבדים או שפחות נוצריות , ובפרט מיניקות , ואם יחזיק , אסור לעבד יהודי ללון עמם יחד . אסור לתת לאיש יהודי איוה משרה , ובפרט משרת גובה המכס , ועוד כהנה וכהנה” .

(שרש פורה ראש ולענה . אסיפת ראדאם . תלונת היהודים , בקשתם אשר ערכו אל המלך . התשובה אשר השיב , למען יהיה הזאב שבע וחשה תמים” . השמועה מגזירת שמד אשר התירדה את היהודים . לשמועה הזאת ראו ידים מוכיחות בתשובת המלך הנדרשת לכמה פנים . טקור השמועה . כהני הדת בפאלען ורעתם אשר הרעו ליהודים . המשללה בהם קנאת דת כלי מחשבת פגול , או רק כמות עינים היתה להם ? דעת האפיפיור ע”ד היהודים המומרים . כהני הדת התרחקו יותר בדעותיהם . דלוגאש מורה ילדי המלך וצנור גדול ליהודים . הצרות והתלאות רבו מרבה להכיל . דעת סופר דברי הימים מיעכאוויטא ע”ד היהודים בדורו . הספר אשר הוציאו היהודים בשפת רומית להשיב חורפיהם דבר . השנאה גדלה לרגלי הספר הזה , עם מי הצדק ? תנועה חדשה במצב היהודים . מסחר המשקאות . ההביאו היהודים את המסחר הזה אל הארץ ? תוצאותיו הרבות בדברי ימי ישראל בארץ הזאת .

חליפות העתים כעב תעופינה לפנינו . חוקי צדק ויושר מלאו צבאם , והמשפטים המעוקלים אשר יצאו מלפני כהני און , היו לעינים למחוקקי חוקי הכנסיה וחוקי המלכות בדורות שאחריהם . המלך וולאדיסלאו יאנועיללא ראה , כי רוב החוקים האלה , אשר יפוררו בעוזם את בנין הסבלנות אשר הוקם לתפארת מאת מלכי פאלען הקודמים , לקוחים הם מחוקי שאר עמי איראפא , אשר לחצו ורצצו את היהודים , מבלי שים לב למצב המקום ולהומן , אם יתכנו החוקים האלה , ואם יש להם נסבה ויסוד בארץ הזאת או לא . הוא ראה זאת ויתעבר , וימתח עליהם בקרת קשה . הוא בחר ביהודי אחד ושמו וואלצעק אשר אהבו , גובה מס בעיר לבוב , ויפקידו לפקיד בכפר אחד

מכפרי אחותו, ולפני האצילים אמר כי יש לו תקוה, כי ימר היהודי את דתו אם יתערב בין הגוֹצֵרִים. בנתיבות האלה דרך גם קאזימיר בן יאגיעללא, ורק בזאת לא יצא בעקבות אביו, כי בעוד אשר אביו מצא חפץ ביהודים מפני תקותו, כי יביאם תחת כנפי האמונה הנוצרית, היו עיניו נשיות אל מטרה טרינית. גם בניו אחריו לא סרו מדרך, וגם אלכסנדר יאגיעללאנציק הנודע לצורך היהודים לא יכול לסור מדרך אבותיו לגמרי, ורק ערבוביא גדולה ובלבול דעות ומעשים נראו בכל דרכיו, אך בכלל היו המלכים עוד לחומה לישראל, כאשר פשתה מספחת השנאה בתחלה; אך עד מהרה הרימה השנאה את דגלה בגלוי. אלכסנדר יאגיעללאנציק שלח קול הקריאה ליושבי הערים, לבחור מקרבם צירים לשלחם אל האסיפה בראדאם בשנת 1505, ולמלא את ידם לאשר ולקיים חוקים חדשים, אשר ערכו שרי המלוכה, ואל היהודים לא פנה; ויהי הרבר לפלא בעיניהם, כי נגלתה להם האמת הנוראה בעצם תומה, כי אף אם עבדים נאמנים הם להמלך וישלמו את כל המסים, מסי הנכסים ומסים לגלגלת, נחשבים הם רק כרחל לגוויה, אשר רק אל צמרה ישימו לב, — ותפושם בשרעפיהם אלה ערכו היהודים את בקשתם אל המלך, כי יואל לאסוף אל מאסף חוקי המלכות, גם את החוקים הטובים הנתונים להם מאת המלכים הקודמים לו, וגם מאת אביו. קאזימיר יאגיעללא מלא בלי חמדה, וכמו כפאו ההכרח—את בקשתם, כנראה מטכתבו אשר כתב אל ראש שריו— כי לא מאהבת היהודים מלא אחרי בקשתם, ולא הם הפיקו ממנו רצון, אך עשה זאת לטובת הנוצרים, אשר החוקים האלה יהיו להם באמת למעוז ולמחסה לכל יוכלו היהודים להרע להם, וחזון שוא יהיו אלה אשר לא יבינו לרעו, וידמו כי ישחד מכתו ליהודים ונעזר לצאת לרוחתם.

הדבר הזה מלא את רוח היהודים יגון ועצב. למגנת לבם מצאו בזה דגלים להשמועה אשר עשתה לה כנפים, כי המלך גזר אומר להביא את כל היהודים בחוקה בברית הדת הנוצרית, והשמועה הזאת הוסיפה למצוא אונים קשובות, אחרי אשר הכהן זאבאראוסקי נתן תהלה ותודה להמלך, וידבר על אדות הדבר הזה כעל דבר נכון וקים, כמו מנויה וגמורה הוא בסודו ואין לחשיב.

מקור השמועה הזאת היה בל"ם חפץ הכהנים הקאטולים להשיב את הצאן הנדחה לעדרם. בראש הספר כבר השקפנו על ענין זה מנקודת-ראות מחקרית, ובארנו אופנים ודרכים שונים, אשר נראו בנטיה הזאת של הכהנים מאז. עתה נוסף רק דבר אמת קטן, אשר התברר והתלבן לנו במדה אשר העמקנו לחקר דברי הימים, והוא, כי ההמון בלבשו קנאות להפיץ את מעינות דתו בדם ואש, היתה עכ"פ מהשבתו רצויה. בחומו נדעך ממקומו, ויטוש תורת מוסר וחסד, ואהבת עולמים, אשר היא נס לרתו, נשכחה מלבו, ויאמין כי זה הוא הדרך לעטר תורת המחוקק בכבוד והדר. אש קנאת הדת

כזאת לא תמיד היתה טבעית, כי גם עשויה בידי אדם. אלפי פעמים קרא פי האצילים את ההמון למהלומות, ומאשרים מתעים הוליכוהו שולל; אלפי פעמים המה כהמות ימים מפני קנאה זרה ונסבה שפלה וכדומה, בכ"ו לפעמים היתה ההתלהבות התפעלות טבעית בלי מחשבת פגול, — אולם הכהנים שמו את קנאת הדת רק למסכה נסוכה על פניהם, הם ראו בזה תועלת רבה להרחיב את אמונתם, יען כי עדר צאנם יגדל, מעשרותיהם ותרומותיהם ירביון, ולהכנסותיהם יפתח מקור חדש. אחד מכהנים כאלה היה מורה ילדי המלך ולב המלך היה בירו.

חמאת ראש האסיפה בראדם הרושה על לוח דברי ימי ישראל. הוא בנה חיץ בין היהודים ובין עם הארץ, וירק את הניכיו לצאת למלחמה על ישראל, אף וימנו עמדה לו לירות את חציו בהם. הוא חדר אל לב המלך ויקניאוו בעצבי שוא, ויבעיר בו את האש הזרה, עד כי כאן-אונים היה המלך בירו, ויודרש להפצו להוציא את היהודים מאורה לאפלה, על לא חמס בכפם. אחרי צאת החוקים אשר חדש הכהן מיקאלאי טרונבא לפעולות אדם, והיהודים קימו אותם כפי יכלתם, שקטה הארץ מעט ולא התגלע ריב בין הכהנים הנוצרים ובין בני עם עברתם. החוקים אשר הדרשו הכהנים היו לרוח ראש כנסית הדת הקאטולית, אשר צוה לתת כבוד לתורת משה, ולהכין ליהודים מצב, אשר בו יוכלו לקיים את מצוות תורתם לכל פרטיהם ופרטי פרטיהם; לכן כוננו בקרב היהודים סדרים מיוחדים, למען יהיו עם בודד ובגוים לא יתבללו, ולא יפרצו גדר.

האפיפיור לא הרשה ליהודים להמיר את דתם, רק אם יעשו זאת באמת ובתמים; יען חשב א"ע למגין על דת היהודים. אולם הכהנים חשבו לנכון, כי ראוי לעורר את היהודים, למען יאבו להמיר דתם באמת ובתמים, יען לולא זאת לא יתעוררו מעצמם, ולפני "אתערותא דלעילא" נחוצה "אתערותא דלתתא". הכהן דלוגאש התעצב מאד אל לבו על אדות קשי ערף היהודים באמונתם, על רוע מצבם, ועל שעוריות מלוי ברבית, — וכיועץ נאמן יורה להם להשליך אתי גיום את עסקי ההלוואה ברבית, אך פה הרגיש כי צפויים הם אלי מות מרעב, ולכן ייעץ להם להמיר את דתם ולאחוז בעבודת הארמה ובמלאכות, (כי לולא זאת לא נפתחו לפניהם שערי השמים אלה), ולזאת עורר את בני עמו, לצאת בעקבות הספרדים, לקרב כמו נגיד כל יהודי מתנצר, ולכרות עמו ברית אהבה.

סופרי דברי הימים הפולאנים לא יוכלו לראות בתרפת ראש חכמיהם דלוגאש, הראשון לכותבי קורות פאלען, וילמדו עליו זכות, כי אף כי חפץ לפקוח את עיני המוכים בסגורים לראות אור אמונה הנוצרית, אך שקץ בכל לבו את התפץ לכוף עליהם הר כגיגות, למען יבואו בעל כרחם בברית הדת הנוצרית. אולם כל משכיל יראה, כי משא פנים לאחד מגדוליהם יעור עיניהם מראות נכוחות, כי לו שפטו מישרים, הן ראה יראו, כי שנאת דלוגאש נשאה

פרי חוקים מכבירים ומגבילים, ואם כן לא נוכל לכנותו בשם אחר, רק בשם „מכריח את בני אמונה אחרת. לקבל את אמונתו הטובה בעיניו“, וגם דברי הימים יענו בדעה הזאת את כחשה, כי מדוע לא חרף דלוגאש את יאהאן קאפיסטרן אשר בהיותו בקראקוי בשנת 1454 הבעיר זיקות שנאה בלבב ההמון נגד היהודים? הסופרים הפולאנים יענו ע"ז, כי לא יוכל לפגוע באיש אשר בקרושים נחשב, ועמו עוז ותושיה רבה בכנסיה הקאטולית, (יום מותו נרשם בלוח הקאטולי): אך לעומת זה יביאו למופת, כי השליך שקוצים על הכהן בודעק מווישליצא, מפני נתנו אמן לשמועה קלושה מן האויר והודיע בקהל, כי היהודים רצחו ילד נוצרי לצורך הדם, ובהעירו על הכוזב הזה הסב, כי התנפל המון נוצרים על היהודים ויעשו בהם הרג ואברן ויבוזו את רכושם, ואכפו עליהם לקבל את הדת הנוצרית. כדבר הזה הסב גם יאהאן קאפיסטרן בשנת 1454, וכמקרה הזה קרה גם בשנת 1494, בלי הרג, בלעדי אשר אנסו את היהודים להתנצר. רגלי המהומות האלה עזבו היהודים את קראקוי ויחישבו בקאוימיר. אולם היצא דלוגאש ידי חובת איש אמת, אשר לא עמד בפרץ בעת כי אנשים אשר קדוש יאמר להם מפי ההמון, ממנו פחים לישראל? רק שתי שערוריות כאלה אשר קנאת הדת היתה להן למכסה עתיק, קרו בבירת פאלען. בשאר הערים קרו מקרים כאלה לפעמים רחוקות, בפרט במקומות שהגיעה שמה עין הממשלה, אשר עד המאה ה"ז לא סרה מדרך הסבלנות בנוגע ליהודים.

עוד יוסיפו הסופרים הפולאנים לאמר: כי דלוגאש אשר לא נוקש במוקש קנאת הדת ולא פנה אל רהבים, לא יוכל לנמוע זמורת זר זאת על תלמי לב המלך; ובא האות על זה, כי אחרי מות דלוגאש, הוכיח המלך בעליל את חפש דעותיו בעניני הדת, כי נשא לו אשה מכנות דת יונית עוואנגעלית. ואיך יתכן לאמר כי בעת אשר נשא לאשה נסיכה בת דת אחרת, ומס להביא את היהודים כבירת אמונתו—הפה שאמר הוא הפה שהתיר! גם זאת היא שאלה שיש עליה יותר משובח אחת.

אך בכל זאת אם כי אוהבים הסופרים את דלוגאש, אוהבים הם את האמת יותר ממנו. על דבר עצתו ליהודים להתרחק מן הכיעור בעסקי הלואה ברבית, יאמרו כי זה הבל ורעות רוח, כי לו זנתו היהודים את מקור מתייתם זה, כי אז תמו לגוע, ויען לא היו לפניהם עסקים אחרים לאחוז בהם, היהודים נאלצו לקחת רבית רבה, והלויים גם הם הוכרחו לתת להם, ויען לא יכלו לתת להם בטחה אחרת על כספם רק משכון, והבטחון הזה היה כמשענת קנה רצוצן בעיני היהודים, מיראתם מפני מקרה גניבה, אשר יאברם את כל המלוה; וגם העצה השניה אשר נתן דלוגאש, להיחודים ולהפולאנים כאפס נחשבה. הוא דבר על לב היהודים, לעשות כמעשי אחיהם בספרד, לקבל עליהם עול האמונה הנוצרית, למען מצוא מהלכים ומסלה למשרות נכבדות בהממשלה; ואת הפולאנים העיר, כי אם יקרבו את המתנצרים וימשכום

בחוט של חסד, יעשו עי' את הצעיר לגוי עצום, להרבות כבוד העם, כי ברוב עם הדרת הממלכה" (לשונו מלה במלה). אולם היהודים לא חפצו לתמוך אשוריהם במעגלות אחיהם הספרדים, יען שנאו רמיה, והנוצרים לא רצו לקבלם, כי לא הגיעו עוד אל המדרגה אשר עליה נצבו במאה הי"ח, אשר אז כרתו ברית אחזה עם בעלי ברית פראנק, ובקשו תחבולות להתאחד עם היהודים לנצח.

העת בגדה אז ביהודים, בלהה לא נרע שחרה עלתה לחבל את כל מעשי ידיהם. אלה אשר יצאו לישע עמם, נכלמים ומרי נפש שבו ממקום המערכה; כל מכבדיהם מאז הוילום, וכל טוב נהפך להם לרועץ. אך מי הסב בכל אלה? ההם חטאו עד כי אין כהה לשברם? הן הם דרכו בדרך אשר סללו למו אלופיהם, גם נסו להתרומם, ללמוד להשכיל ולהועיל לעצמם ולאחרים, כאשר נראה להלאה, — אך השנאה לפתה בעמורי התוך אשר עליהם היה נשען קיומם ואשרם, היא מלמלתם מלמלה גבר, ותניעם בתנועות חזקות כל כך, עד כי נשתומם לראות, כי לא אבד לישראל נצחו בימי חשך ההם.

סופר דברי הימים מאצעי מעיר מיעכאו, הנקרא מיעכאווימא, יתאר את מפלגות האמונות השונות ברוסיה וליטוויא בדברים האלה: "מלבד כל הנוכרות, ישנה בארץ כת יהודים, לא מלוי ברבית כבשאר הארצות, רק חרשי מעשה במלאכות שונות, עובדי אדמה וסוחרים הממונים לרוב על לשכות המכס. היהודים יהגו בספרותם, וגם בחכמות נשגבות, כמו חכמת התכונה וחכמת הרפואה". מה ירמוו הדברים האלה? אין אתנו יודע עד מה. אך בעת ההיא שבה נכתב ספר זה (21—1519) שמו היהודים עצות בנפשם להשביח את שאון שושניהם ולרפא את הריסות מצבם, רוח עצה נוססה בקרבם, ויוציאיהו לפעולות ותפעל הרבה, אך לא לטובה, ונהפוך הוא.

ברצותם להוכיח כי גם הם לא נופלים הם מבני עם הארץ, וגם הם הביאו רב טוב להארץ, יצאו בספר מלא תבונה ותריצות, כתוב בשפת רומית, כי מטרתו רק להעיר את לב החכמים, וירו בקרבו לאבן הפנה את הדעה, כי: "בפאלען כמעט אין פולאנים עושי מלאכה, וגם הסוחרים מעטים חמה ומספרם חמש מאות, וסוחרים יהודים שלשת אלפים, ופי שלש מאלה בעלי מלאכות נכבדות".

המחברת הזאת אשר בה מחשבות בעצות נבנו להרים קרן ישראל, הציתה את אש השנאה שנית. היהודים נבאשו בחסותיהם ובעושי מלאכה הנוצרים, וכל שונאיהם נעורו מירכתי ארץ וקיפו עליהם יחד. בעלי המלאכות לא כהרו, כי היהודים ירבו ויוכלו לעשות חיל במלאכות, יען יאמרו די בשכר טעור, וינישו ע"י ראשי אגודותיהם בקשה אל הממשלה, לגרוע מזכויות היהודים, אשר יצלוו בהתחורות עם הנוצרים בחרשת מעשה, לא מפני שקידתם הגדולה, רק יען אשר לא תאר ולא הרר למעשי ידיהם, על כן יביאו נזק

להארץ ולא תועלת כאשר יתהללו הם בספרם בדי ריק. הממשלה נעתרה לדברי עקר אלה ותתן צו, כי במקום אשר יגורו בעלי מלאכה נוצרים אין ליהודים לשלוח ידיהם במלאכה, אפס אם ישינו לזה רשיון מיוחד מאת המלך, ורק במלאכות הררושות לצרכיהם בינם ובין עצמם מותר להם להתעסק. אך עוד יותר הרעו היהודים לנפשם בכתבם בספר את האמת גלויה, כי הנסבה אשר מפניה לא יצליחו סוחרי הנוצרים במסחרם, וישיתו על סחורותיהם מחיר גדול מנשוא, הוא יען לא ידעו מדה וחשבון בהוצאותיהם, יפזרו כסף על תענוגים וסרח העורף, בעוד אשר היהודים לא ישעו להבלים, אך למסחרם ישימו לב, ולפי משכורתם ישימו קצב להוצאותיהם.

הדברים האלה מרו ועצבו את סוחרי קראקוי במאד. לא היתה אז עת רצון להטימע דברים כאלה, בעת אשר אצילים גדולים בעלי נכסים אשר יד ושם להם בשער, אחזו גם בהמסחר והתחתנו עם שרי המלוכה, ולרגלי בקשם קרבת שרים ועמדם במקום גדולים, נאלצו להרבות בתענוגים ולהוציא תועפות כסף, אשר על כן כשלו במסחרם. הגאים ההם אשר לא דעת ולא כשרון היה להם לנהל עסק כראוי, אשר רדפו אחרי הכבוד, וכל מעינם היה בהתענג ורוך ופנק נפשם בתענוגות החיים, קצפו קצף גדול על היהודים, ויענו דברים: איך יעיוזו הנוכלים האלה לשים עין אל צפונותינו, למנות ולספור את הוצאותינו, ואיך יוכלו לרמות את נפשם אלה הנחבאים אחרי הכלים, אלינו החיים בארץ בתור אנשי המעלה! הקצף הזה הביא ליהודים עמל ונדודים, מסחרם הוכה שאיזה, כל עווס בו היה למשסה ולנחלה לקמיהם, וגם יהודים נודעים בשער ורצוים להשרים כמו לעוועק, אשר כמעט כל לשכות המכס תחת פקודתו נתנו בימי קאזימיר הגדול, לא יכלו מצאו נתיבות לעסקים נכבדים, אחרי אשר הקיצו מועזעיהם. נחלת היהודים נהפכה לזרים, המסחר אשר היה לחגא להאצילים, היה לתל שהכל פנו אליו, וגם השרים קמיט, וויעלאפאלסקי ודומיהם החלו להחזיק את לשכות המכס בווליצע ובאכענקא ויעשו שם עושר רב.

הרות הזה הכה את הקיקון, אשר אמרו היהודים בצלו נחיה — וייבש; הוא היה כצל נטוי, לא רק על העשירים בעלי הכסף, ולא הם לברם שתו מכוס התרעלה כי שודד מעווס, אך גם להעניים אשר גם הם מצאו חית ידם מאחיהם השליטים בהמסחר, באה עת צרה ותבלי המחסור אחווס מבלי תקוה להמלט מהם. דרכי המסחר בארץ נשכו, כי נבוכים היו הסוחרים החדשים ולא יכלו להביא בו סדרים ולעמוד על משמרתם כהיהודים המלומדים ורגילים, בקהלות היהודים נהיו לא-סדרים, אחרי אשר דללו וחרבו מעינות ההכנסות והעוני הראה את פניו הנוראים, רוח כזה כסה את עולם היהדות בארץ הזאת, ואיש את אחיו שאל: אל מי נפנה? מה נחל לעשות? המהפכה הגדולה הזאת היתה מקור לצבא הליפות שונות שהיו יסוד מוסד למצב הרשע, אשר התכונן על חרבות הסדרים הנושנים, הלומי חזויו המקרים. את רוס

ערך החליפות האלה, אשר כסו בתרולים שדה ישרון, ואשר נתנו למוט את השכלתו ואת כל קיומו החמרי והרוחני, אשר יסד לו לאט לאט במשך מאות בשנים, יראה הקורא להלאה. נעיר בזה את לב הקורא לשים את לבו על הפרק הזה, שהוא כעין פרשת הדרכים בדברי ימי ישראל. כאשר ראו היהודים כי לא התולים עם שונאיהם יושבי הערים, וכי באמת גזרו אומר לגרש את היהודים מכל וכל מהסתפח בעסקיהם השונים, כי דתי המלכות החדשים יתנו יד לצורריהם לעברם, יען לפי החוקים על היהודים לחלוק עם הנוצרים בכל מסחר חלק כחלק, ולבלי הרהיב עוז בנפשם לעשות עסק אשר יוכל להיות להנוצרים לתועלת, בקשו תחבולות למצוא מסלות לעסקיהם מחוץ לערים. מסחר המשקאות פתח לפניהם את שעריו, רעבים וצמאים, נענים ונגשים באו אל קרבן, גם השתכרו מתחלה ויראו ברכה; אך את כבודם השפילו לעפר, ומי יודע מתי כלה הדראון הזה, לולא ראתה הממשלה, כי הפרוץ מרובה על העומד, ולולא חשה לעורתם.

המסחר ההוא היה נקוב בשם "קארטשמא" בשפת פולאנית. הוראת המלה הזאת היתה בגאליציא משקה חריף. בפאלען הונח על הזכות למסוך משקה ולמכרו בעיר, ואח"כ נשתנה מובנו על בית אשר בו נמצא מסחר כזה. מותר היה לכל איש למסוך שכר ומי רבש (שני משקאות המצויים בין המון העם ומפלגת האזרחים) לצורך עצמו, אולם לעשות בהם מסחר למכרם לאחרים הותר רק לאיש אשר לו בית הכנת המשקאות, או להאיש אשר קנה ממנו את הזכות, להכין משקה למסכר. שני המשקאות האלה לא נעמו לחך האשכנזים, על בלי היותם חריפים למדי, ויוציאו מיץ מגרעיני דגן, משקה חריף, אשר קראו לו יין שרף (ווינוס ארוסמוס), ובמאה הי"ב לערך, הביאו את המצאתם לפאלען, ובעת אשר נתקבלו דתי מלכות אשכנז בערים רבות בפאלען, השתדלו יושבי הערים והשיגו רשיון, כי אין לאיש זר הזכות, לא בעיר ולא בגליל, למסוך משקה לצרכו או לסחורה, רק לבני העיר נתונה הזכות הזאת לצמיתות. ליושבי העיר דאנציג, אשר עשתה חיל ותעל כפורחת לרגלי המסחר הזה, היה ריב עם האצילים ויושבי הגלילות על אודות הזכות. ויגמנד הראשון פשר בין בעלי הריב והחליט, כי הזכות להאצילים למסוך משקה לצרכיהם ולמכור את הנותר לבתי המשקה. להמלה "בית משקה" היו הוראות שונות; בתוך העיר היה בית מרוח, ובכפר היה חנות פתוחה, אשר על בעלה נמל למסוך שכר בעד ארון הכפר וביתו, או לקחת את השכר הנמסך שם ולמכרו. הזכות לממסך שכר נצטרפה גם למי-דבש, ואח"כ למשקאות שונים. עד מהרה נודע הדבר בכל רחבי פאלען, כי הרשות נתונה למסוך שכר ולמכרו בבתי משקה בהגליל, והאצילים בסביבות דאנציג החלו להרתיע גרש תבואות, לעשות יין-שרף ולמכרו בתניות בכל הכפרים. את המשקה הזה חמדו בני פאלען עד מהרה. יין אשכנז לא נעם לחכם, מפני מעם המחמצת אשר בקרבן, ומחיר יין הונגאריא היה יקר מאד, מי דבש

אברו את מעמם, אך יין שרף טוב היה כוסם לרויה. הכהנים הראשים הגו ברוחם הקשה על המשקה החדש, "יען חדש הוא", ויאמרו כי בני התפת המציאותו להשביע בו מטרות את בני האדם, אך הכהנים השפלים מהם ומשרתיהם ועובדי הארמה קרבו את האורה החדש, ולא נתנו לכהנים הגדולים לגרשו, עד כי גם הם שנו את מעמם, כי הביאו אל קרבם את המים המרים והיו לאוהבים למו. אך הוא בפי שומני היהודים, אשר יחפאו עליהם חמאת, כי הם הביאו את שרש פורה שכרות ושחיתות מרות הלזה לפאלען, האצילים בעצמם יגעו להרחיבו ולהאדירו ולהכות לו שרש בכל עיר וכפר. הכהנים כוננו מיתרי כנוריהם וישירו לו שירי תהלה, הנמצאים עוד כיום אתנו בגניו הכתבים העתיקים, ורק היהודים אשר בעת ההיא נדחו מכל העסקים ואברו דרך בהמסחר, המירו כבודם בקלון והיו למוכרי משקאות, אחרי אשר לא היתה להם תקוה לשוב אל עסקיהם הראשונים והנכבדים. הם, היוודעים דרכי מסחר, הבינו כי מחיר יין שרף יעלה למעלה, וביראם לכל יקדמו האשכנזים לבוא, החלו לשכור את בתי המשקה בהערים ולקנות רשיונות למסוך משקה, ושחרו מבספם את בעלי הזכות להניחה להם, וכה נמצא כתוב בכתב עתיק אהר, כי בעיר דראהאצין הציע היהודי לפני הממשלה, כי יתן עשרה מעות יותר מן המחיר אשר נתן החובר הקודם, והזכות נתנה לו; ופרנסו היהודים בקראקוי ובאלקוש קבלו רשיון מאת הממשלה לקנות בתים ברהובות היהודים שם, להויד ולמסוך שכר גם יין שרף, ומי דבש ולמכרם לשותים גם ללוקחים לבתיהם.

ברוח נעצב הביטו על זאת היהודים העניים, ויתאוננו כי לא חלקה להם ההצלחה כסף, למען ויכלו גם הם לעשות עסקים כאלה, אף כי העול אשר המילה עליהם הממשלה והמגרעות הרבות והמכשולים כבדו מנשוא. שרי הגליל הכבירו את אכפם, והציקו מאד להתוכרים, וגם סגני-שרי הגליל ושומריהם לא נתנו להם מנוח. הם ומשניהם בקרו מדי שנה בשנה בבתי המשקה, לראות את המדה והמחיר, דברים אשר לא נעמו מאד להסוחרים. אולם היהודים הבינו, כי מלבד מטרת המשקה עוד ממרה אחרת להשרים בטסעיהם, ודבר אחר יצוק בהם. אך גם את זאת נשאו וסבלו היהודים, לולא הפרייו השרים על המדה. אוהב כסף לא ישבע כסף, והתכונה האחרונה היא באמת לצינינים בצדי האנשים, אשר שיה ושיג היו להם עמם. העלוקות-השרים, סכסכו סוחר אחד ברעהו, וידיהם היו נטויות תמיד לעקור ולנמוע, להדוף את זה מעמדתו ולהנחיל את מקומו לאחר, והם השתדלו לחתות אש מיקוד ולצוד דגים במים עכורים; הם אכלו ממגד המסחר היה ומלאו, ולא מועף לאשר מוצק בידם, כי קנסות חדשים לבקרים לא נתנו ליהודים לראות שכר בעמלם, וישיתו עצות בנפשם לפרוק מעליהם את עול הברזל, ולצאת למרחב עם מסחרם. הנקל היה ליהודים לבצע את חפצם זה לו נכנעו תחת ממשלת האצילים הרודים ביושבי אחוזותיהם, אך אבדן חירותם היה להם

למחמה. לו עשו זאת הלא נסע חופשם ונפלו בעצומי השרים, אך מסחרם יציץ ויפרח, ואם לא יעשו זאת הן צפויים הם אלו חסר וכפן. גם זאת הוסיפה חשק היהודים לשבת בכפרים, כי נשקפו להם שם עסקים טובים מפני בתי התפלות והמון הבאים להשתחוות שם בימי חגיגהם.

יב

(היהודים יצאו מירושלם המלך ובאו לרשות האצילים. המלכים לא ראו עוד לנכון להיטיב לישראל. אהבה התלויה בדבר, ככל דבר כפלה אהבה. יהודי המלך והסדרים החדשים בקהלותיהם. השתדלות היהודים להטיב את מצבם המוסרי. חסד לאומים חמאת, אם לא משפט ורת הנהו. עין יושבי הערים צרה ביהודים. השנאה הזאת כהערים פוונא, קראקו, לבוב, ווילנא, ווארשווא. ארץ פאלען היתה בעיני היהודים כמעוז בטח ולכן לא הבחילם קצף שוטניהם. עסקי היהודים בימים אשר החוקים הקשים גדרו עליהם בעד המסחר. מה הית הקהל ומה פעל? מיכל מבריסק (סעניאר, או פרנס ראשי). נסבות שנאת ישראל הכללית. מצב הענינים בעת ההיא ברוסיא).

בעת אשר התלקחו מריבות בין האצילים והמלך, במלחמה הנודעת בשם „מלחמת התרנגולים“, הציעו האצילים לפני המלך תנאי פשר, אשר ביניהם נאמר, כי מבקשים הם, אשר מן הוא והלאה יצאו היהודים מתחת מטלטלת שרי הגליל, והחוקים הכוללים ינהגו בהם.

בל"ס הפילו היהודים את תחנתם לפני האצילים, לחלות את פני המלך לשלול מאת שרי הגלילות את הזכות לפקח על מסחר המשקה, ולהרשות להם למצוא מחסה בהחוקים הכוללים, שהכונה בהם, דתי המדינה משנת 1264 הנוכרים למעלה; ואף כי הפשרה ההיא לא יצאה לפעולות, בכ"ו לא חדלו היהודים, והאצילים אשר היו למגן בעדם, להלאות את הממשלה בבקשותיהם להסיר מהם את סבלות ממשלת שרי הגלילות. כשנתים אחרי כן חדרו את הבקשה הזאת ויערכוה לפני הועד, אשר נשא ונתן בהרבה מעניני הממלכה בעיר קראקו בשנת 1539, כי וואיל הוד מלכות להוציא עתה את התנאי, אשר כבר בא זכרו בין תנאי הפשר, לפעולות; וע"ז השיב המלך: האצילים מבקשים אותי להניח להם להביא בבירת משפטיהם ואל תחת השגחתם, את היהודים היושבים בערים הקטנות ובהכפרים, ולי אין לענות על זה רק זאת, אם ירצו היהודים לפרוק מעליהם את עול השופטים אשר ישימו בקרבם מאהינם, ולבטל את הזכות אשר נתנו להם אבותי ואני אשרתי וקיימתי אתהן, הן אז לא תצמח לנו שום תועלת מהם, לכן גם היטיב לא איטיב עמהם, ואשלחם לררוד להיות נעזבים ומשולחים לנפשם.

ע"י התנאי הזה הותרו כל הקשרים, אשר חברו מאז את היהודים עם המלך. אם ע"י השינוי הזה הוטב או הורע מצב היהודים, על נקל נראה מדבריו ימי היהודים, אשר חסו תחת צל האצילים. לע"ע נשוב לחקר היהודים אשר חסו תחת צל המלך. יהודי המלך מחוברים ונאחזים היו בקהלות כמאז, והמלך גם ועד השרים היו להם למחסה. לפעמים השתררו עליהם בחוקי צדק ויושר, ולפעמים המשל ופחד עמם, כאשר נראה בפרסות את השנוים האלה בהמשך הדברים. תופשי רסן הממשלה שנו בכמה דברים את משטרי קהלות היהודים. בראשן לא עמד עוד שופט כמלפנים, רק חכם מלומד היודע בטיב גיטין וקדושין ובכל פרטי ההוראה. לפעמים היו שני חכמים בתוך עדה אחת. את החכמים מנה המלך בעצמו, ואחרי כן אשרה גם העדה את המינוי, אך לפעמים נתן המלך רשיון להעדות לבחור להן כלבבן איש. כן מלא המלך את ידי ראשי עדת היהודים בפוזנא, ואח"כ בשאר ערי הגוף ההוא. את ראשי הקהל בחרו כל אנשי הקהל, אך שר הגליל החליט אתרי כן את מוצא דבר בחירתם. בימי ממשלת זיגמונט השלישי ראו, כי אי אפשר לעדה בלא רב. אכן גם לפני כן רבו כמו רבו רבנים כאלה, אשר ביניהם כל תופשי התורה ויראי ה' מרבים נמנו, אך לא נקראו בשם תאר זה ולא נשאו משרה על שכםם; אך במאה ה"ז יחלו סופרי קירות העת להזכיר שם רב לעדת ישראל. הרון יאהאן אסמראראג שר גליל פוזנא, אשר נהל כל עיני עדת ישראל, הפקיד בראש העדה חכם, רב ווקנים. את החכם ואת הרב בחרו הזקנים בבית העשוי לדבר, ברוב דעות, על דרכי החכם אשר עמד בראש העדה ועל דרכי כל בני ביתו היו עיני המלך צופיות למען יהיה למופת לבני עדתו, אולם בענייני עם העדה לא התערב, רק בדברים אשר יכול בהם להסב נזק להכלל. במאה התיא הגדילו את מספר נושאי משרה בקהלה ע"י מינוי סנדקים (פרנסים), ובראשם עמד סנדק ראשון הנקרא „סנדק מעושר“.

אתרי אשר התכוננו הסדרים ההם באיתן, בקשו היהודים דרכים להרים גם קרנם במצב המוצרי, להנשא על עברות צוריהם ולהציל את כבודם אשר לעפר השכינו. בכלל נראה כי רגש הכבוד התעורר אז בקרבם, וזכר גדולתם הקיץ מתדרמתו; גם אתרי אשר טחנו השרים את פניהם וישימום כעפר לרוש, כמעט הונח להם, חשו לפא את הריסות מצבם המוסרי בינם לבין עצמם, מדרו לשוב לשקוד על דלתות החכמה, אשר זנחו בשנות ראו רעה, ולהתקרב אל עם הארץ. רבים מגבירי היהודים יגעו למצוא נתיבות לבנותיהם בהיכל המלכה, וגם להמלכה באנא היו שתי נערות עבריות. להגבור המהולל סמעאן באטארי היה רופא עברי, ואיש יהודי היה ג"כ פקיד ראשי בחצר המלך יאהאן קאזימיר. זיגמונט הראשון אסף אל ארצו את היהודים אשר נסו מכעיהמען מפני חמת המציק, ואת המוכשרים שבהם מנה לרופאים ולגובי המסים; איש אחד היה ביניהם ושמו אברהם, אשר גבה את כל מסי קהלות היהודים להממשלה. באמת קשה היה למלכים ההם להתאים את

הפצי היהודים עם הפצי הנוצרים יושבי הערים, לבל יחסר המוג ביניהם, ולמען ייטב גם לאלה גם לאלה. אורחי עיר פוזנא הנוצרים עלו על כל רעיהם בהמכשולים הרבים אשר הניחו על דרך היהודים; בלי הפוגות התעשקו הנוצרים עם היהודים על אודות הזכות למכור ולסחור בימי השוק, ע"ד מקומות החנויות וכדומה, ובעת ההיא כבר גדלה מאד קהלת היהודים בפוזנא, כי עוד במאה התשיעית והעשירית, ובפרט בעת אשר זיעמיאמיסל שם שם לו את בירת מלכותו, היו שם יהודים רבים; וללא אמת יוציאו הסופרים משפט, כי רק לאהבת קאזימיר הגדול את אסתר, ולחסדיו אשר לרגלי אהבתו זאת הטו לבני ברית אמונתה, נהרו היהודים מכל אפסים לפוזנא, לאור באור פני מלך דורש טובים.

ואם נקרא בשם לב את דברי דתי המדינה, בשלשת נוסחאותיהם, נראה, כי חסד לאומים חמאת, כי אם לא יתנו לרצוצי המשפט דת ודין רק צדקה וחסד, כי אז החסדים האלה רק כקצף על פני מים, רגע ינעמו ואחרי כן יחלפו ואינם. בדתי המדינה ההם השאירו ליהודים עוללות כאשר יתנו פאה לעני, ונתנו להם זכות ליסד בתי מסחר בהארץ, רק אם יאותו לזה יושבי הערים אשר בתוכן יגורו; על אדני הדבר הזה הטבעו שטונות צוררי היהודים: האזרחים בפוזנא, בקראקוי, בלבוב, בוולנא, ובווארשויא, אשר בתחלה היה לבם טוב ליהודים ויישר בעיניהם בתחלה לפתוח לפניהם את שערי הערים, בקשו עליהם אחרי כן תנאות, כי לא יעשו כתנאים אשר דקימו ביניהם בעת אשר השתקעו ויכדו מסחרם, מדוע? יען ראו כי כאשר הונח להם מעט גברו חיל ויצליחו. האזרחים בקשו תחבולות לגרש את ישראל, כשתומי עין לא ראו בשלמי כל טוב המסחר וגאינו, אשר לא היה טרם נהו כפות רגלי היהודים על אדמת הערים ההם. אולם נפש היהודים לא קצה במרירות השנאה. הצרופים בכור עוני ותלאות לא עזבו ברצון חלקת ארץ קמנה אשר בתרו להם, ולא חרו מפני אויב ומתנקם.

כזאת וכזאת למדים אנו מדברי היהודים אשר הגידו על אודות הארץ הזאת, איש אחד אמר: "היהודים יחשבו מאז את פאלען כארץ מפלט ומגן לכל החוסים בצלה", ואחד מתושבי פאלען כתב לרעהו, אשר עלה על כסא הרבנות באחת מקהלות אשכנז: "הסכלת עשה כי עזבת פולניא, טוב פת חרבה ושלוה בה, ורק פה יראו היהודים מגוהה כי טוב", ועוד אחד כתב: "לא כמחסה אשכנז החסות בצל פולניא, פה אין אנו יראים מפני שזאת רדיפות, מי יתן והיה זה כל הימים" (פערלעס במכתבו).

מתוך האמרים האלה אנו רואים, כי היהודים ראו את פאלען כמבטח עון, ולכן לא נבהלו מפני שטונות, יען ידעו את רוח העם אשר לא יכונן להשחית. הנקל היה למלכים אדירים, כמלכי בית יאגיעללא האחרונים, בויגמנט השלישי וסטעפאן, להקים את סערת העם לדממה, ולעשות שלום בין בעלי הריב, יען מלבד יושר לבם, אשר לא נתנם להוציא משפט מעוקל,

ולבקר פני אלה על אלה, גם ועד השרים עמד לימינם, וגם שרי הגליל עזרו עזר לא מעט לישר הדורים, אך לא יאהאן השלישי אף לא אויגוסט השני (אשר התכונות האלה חסרו להם, וגם העת והמקום לא היו ראויים לכך) מצאנו תושיה להסיר מדגים ומכשלה מקרב הארץ. כאשר התקוטטו האזרחים בהיהודים ושאנגם עלה באזני יאהאן, שפך את חמתו על היהודים, ואויגוסט גם הוא לא השכיל לעשות, כי הצית את אש המריבה בכהני הדת, יען חשב כי המה אשמים, ותרב המבוכה, וכדי בזיון וקצף.

בעיר לבוב הכבירו האזרחים את אכפם על היהודים, ומפני המסחר גדרו בעדם. בשנת 1521 שלחו קול הקריאה לאזרחי פוזנא, אשר בו ישחרום לתת את ידם להם לערוך לפני המלך את הרעות הרבות אשר יביאו היהודים למסחר ולחירת המעשה, ושם נאמר, כי גם יד הכהנים תכון עמם לבצע את החפץ הזה. המלך מסר את מכתב הבקשה לוועד השרים, והועד נעתר להם, ויוהיר את היהודים לבל יעסקו במסחר מיני סחורות אשר לא הורשה להם, ולבל יסובבו הלך וסחור בכפרים, אשר נאסר להם לפי דתי המדינה. בספר הזכרון הזה חזרו ושנו את העונשים של כל חטאות ואשמות בשנים לא-מעטים; אם ימצא בידי יהודי סובב במסחרו דבר גנוב, והוא ימאן לתת תורה ממי קנה או גנב את הדבר, יומת כשורד, מות נבל על במת המטבח. עוד הוסיף הועד, כי לפי חוקי הכנסיה, אשר כנודע הקרו ותקנו הכהנים. על היהודים להבדל במלבושיהם מן הנוצרים, ולהחוקים האלה ינתן תוקף חוקי מלכות; והאחרון הכביר, כי כל חמא וכל פשע אשר יפשע יהודי, על כל הערה החטאת רובץ. ההשקפה הזאת הרשה היא, ובעת ההיא ראתה ראשית לה בספרי החוקים לממלכת פאלען.

כבוא האזרחים הנוצרים להתלונן באזני המלך זיגמונט אויגוסט על היהודים, ולבקשהו להוציא לאור חוקים, אשר ירחיקו את היהודים מן המסחר, השיב להם, כי לא טוב יעשה אם ידח את היהודים מן העסקים, יען כי אז יאחזו בעשק ונלוו. ככה שם עליהם הוא בעצמו עלילות דברים, כי במתן שוחר לפקדי הועד ימו את לבם לטוב להם ולהרע להנוצרים בחוקים רעים. — בעת אשר בועד-המלכות בפיאמקוב התעוררה השאלה ע"ד מסחר היהודים, השיבו הנרדפים, כי בספרי הברית אשר כרתו עם יושבי הערים נתונה להם הרשות לעסוק בכל העסקים אשר תאזה נפשם, ויחקור הועד וימצא כתוב בספר הברית, כי אסור ליהודי לעשות מסחר גדול, לגבות מס, להחזיק בתי משקה, למכור מלח וכדומה, ונשאר להם אפוא רק עסק החלואה ברכית, ובגדר הדחוייה הזאת אהוו לבל יאבדו ררך.

דוד הולך ודור בא, ועון שנאת חנם נמשך בחבלי שוא. לאט לאט היו דברי בעלי אסופות מכהני הדת, אשר נכנה אותם בשם חוקי הכנסיה, כמסמרות נטועים בחוקי המדינה ויצאו לפעולות. הם אסרו ליהודים, לעסוק באיזה עסק נכבד, לנהל מסחר גדול, אשר יוכל להחיות בעליו וגם עוזריו

רבים סביב לו, לנבות מס, ולהחזיק עבדים מבני הנוצרים. על ההלוואה כרבית קצבו קצב עשרים למאה לשנה, ועל בני הערים אסרו אסר, לבל יכרתו ברית עם היהודים, להתנהג עמהם בצדק ויושר, ולבל יפתה לבם אחריהם. היהודים הרימו להממשלה מקרבם מס לגלגלת, ערך אחד, לזכר ונקבה, לזקנים ולטף, והביאוהו לגנוי המלך כפי אשר הותנה ביניהם, או מדי שנה בשנה, או לאיזה עתים מוזמנים במשך ימי השנה. אם בפעם אחת שלמו היהודים את המס הזה, כי אז הפקיעו את נפשם מחובת שעבוד המסים האחרים העמוסים על הבתים, על העבדים, על העסקים ועל כל משלה יד. בכל זאת ויתרה הממשלה מכותה זה, והמלך זיגמונט הראשון שמר את מוצא שפתיו, אשר הבטיח בשנת 1539 להאצילים, ויסגור לידם את היהודים, ולא אבה לשים לב לראות מה יעשה בהם, ובעקבותיו יצאו המלכים אשר מלכו עד סטאניסלאו אויגוסט. בימי המלך הזה התלקחה המריבה עוד הפעם, והיא הסבה בהרבר, כי גם היהודים העניים, אשר חסו עוד תחת שלטון המלך, פרקו מעליהם את עולו בהשבר להם מטה לחם. הריב התחדש מפאת בתי המשקה, אשר משפטם נהרץ כבר בשנת 1526 לטובת האצילים. ארון העיר או הכפר נתן ליהודים להתחזק בתי משקה ולמכור על חשבוננו כטוב בעיניו. אם לא הספיק משקחו אשר מסך, אז הביא משקה מבתי ממסך אחרים, וישתתף עם מחזיק הבית בהריוח אשר עלה לו. היהודים נאנחו מקצר רוח ומסבלות עול שרי הגליל ומשניהם, ובשמחה נכנעו למשמעת האצילים, במקום אין עין צופיה הליכותיהם, ואין פקידים גדולים וקמנים הלוקחים להם קרנים לנגח אותם, ישבו במנוחה ועסקו במסחרם, אף גם שלחו ידם בתרשת פעשה באין סחריר, כי חברות עושי מלאכה שמה לא הגיעו.

אכן לא הספיק המקור הזה לכל פזורי ישראל בהכפרים ובהערים הקטנות, — אך הרעב יפקח את עיני האדם לראות דרכים אשר לא תראינה עיני השבע. הנדחים מן המסחר רחב הידים בהערים, היו לטרסרים — לאנשי הבינים בין מוכרים וקונים. אך מכותיהם אשר הוכו מידי שונאיהם לא זורו ולא חובשו עי'ו. שומניהם באו עד מטרתם, לראות את כבוד ישראל עם אשפתות ישכון. היהודים היו לתופרים טובבים בכפרים, — כפי דברי אחד המופרים הפולאנים העתיקים — מגודלי זקן היו למגלחי זקן ושער ראש, לקוני בלואי סחבות ולרוכלים. גם במקום ריק, אשר לא היה שם כפר ואחווה, מכרו משקה. הנוסעים מעת ההיא יספרו, כי ביערים ובמקומות שוממים, נראו היהודים אצל פתח כל בגין חמר או מחלת עפר — עומדים ובקבוקיהם בידיהם.

משתאים ומשתוממים אנחנו להמראה, כי הרוכלים ההם הנופצים על פני הארץ, המתבוללים בגוים והתועים איש לעברו לבקש פת לחם הריבה, לא נתפרדו, וע"כ נתן כבוד לתיקון סדר הקהל, אשר מצא און לו ברתוקיו

ובחשוקיו לחבר לאחדים את כל איברי האומה המבולבלת ומדולדלת, החריבת ורעועה, לבל ימסו אסוריהם! כבר הבאנו למעלה את ההשערה ע"ד זמן ביאת היהודים לחוסיא ולליטווא, עתה נוכיח, כי בענינים רבים הוטב מצב היהודים במקומות החדשים אשר נאחזו בהם, בהוראנא, בריסק, דראהישינ, לוצק, וולאדימיר ועוד, ממצבם בארץ מברותיהם.

מני אז קם להם לשטנה המנהג אשר לא נדע ממי יצא, אם מן הספרדים הגבורים בקנאת הדת, או ממקור אחר הוא לקוח, אשר כל יהודי הממיר דתו יהיה לאציל. בתחלה בקשו מאת המומר עוד דברים רבים טרם נתן לו הכבוד הזה, והכבירו עי"ז את הוצאתו לפועל, אך ברתי המדינה האחרונים הרחיבוהו ויתנו לו תקף ועז, לא רק לאנשים, אך גם לנשים יהודיות אשר תמירנה את דתן, רק במשפטי שנת 1764 נוסף, כי יהודי אשר המיר דתו דינו כנוצרי, ועליו לקיים עוד תנאי אחד הדרוש להפץ השנת כבוד אציל, והוא לשקול מחיר בגללו.

צירי נסיכות ליטווא הציעו לפני השרים הנאספים היושבים ראשונה במלכות באלעסלאוו הרביעי בשנת 1633, לתת רשות ליהודים בליטווא בכלל ובפרט בוויילנא, לקנות בתים וליסד להם בתי מסחר, יען סחורות חוץ לארץ תיקרנה מיום ליום. השאלה הזאת נתקיימה, ויהודי ליטווא השיגו את אשר לא עלתה בידי יהודי פאלען להשיג, אף כי הם השתדלו בכל עוז לתת להם את הזכות הזאת, אשר יסורתה במשפטי מאגרעבורג הנתונים ליהודי זלאטאנאורא (גאלדבערג) בשלעזיען. — הסופר מיכאלאן אשר חי במחצית המאה ה"ו, התלונן על היהודים, כי ישימו רסן בפי הנוצרים במסחרם ע"י אשר יעשו חנף להשרים, גם ישימו מחיר יקר על סחורה גרועה ובלה, ויזיפו שטרות ומטבעות (יראשעוויטש). כצעקתה הזאת באה גם לפני השליטים בעת החיא, ובאסיפה הכללית בטלו את הזכות אשר היתה ליהודים לברם לקנות ולמכור מי דבש. שוטני היהודים הפצי קרבות התהוללו והתמרמרו, מדוע נתן הממשלה רק ליהודים את המסים, הריחים, וכל עניני אוצר המלכות בחכירה, ולהם תפנה ערף, וילבשו קנאות, והחזירו ליושנה את העמרה על החוקים הנפתלים המלאים אי-סבלנות ע"ד החוקת עבדים נוצרים וכהנה. אכן כל עוד מלכי בית יאגיעללא שמו משטרם על יהודי פאלען וליטווא, לצדק ולמישור שפטו את המריבות האלה. מימי זיגמונט הראשון נדע, כי הוא הפקיד עליהם סוכן או ממונה ראשי, מיכל מבריסק, גם הרשה להם לקנות אחוזות שדה ועוד.

כי הועילו המנובות האלה ליהודים להחליץ חושים מול אויביהם, לבצר עמדתם בארץ ולתפוש את המסחר בידיהם, נעלה הוא מעל כל ספק. בין העסקים אשר הבעירו זיקי שנאה בלב עם הארץ נגד ישראל, היה עסק גובי המס. סופרי הימים ההם יספרו, כי גובה המס איש יהודי, ברק כל עגלה הבאה לעיר, מנה את מספר הבהמות המובלות למכירה על יום השוק, מדרו,

שקלו ודקדקו מאד לערוך את ערך המס; והמה יספרו זאת במרירות ובשנאה מסותרת. אולם היפלא הרבר בעינינו, כי עמדו גובי המס על משמרתם כדרוש לחפיץ עסקם? בעיני ההמון נחשבו כעושקים ורוצצים, ולא הממשלה אך הם היו אשמים בגלל המסים אשר היו למעמסה, כי מח לב העם מהשכיל, ויפן אל השבט ולא אל מכהו. בין הסבות היותר נכבדות אשר עליהן נוסדה השנאה לישראל, היתה הראשונה במעלה — לפי דעת הסופרים ההם — עסק ממסך וממכר משקה, אשר נשא פרי ליהודים והעלה עליהם את חמת ההמון. אך מה היה להם לעשות בהלקח מהם עסקים אחרים? ההם אשמים כי התרוששו האכרים ועבודת האדמה ירדה פלאים, וכל מקורות המחיה והכלכלה חרבו, ע"י השכרות אשר במקשיה נלכד העם? ההם הביאו את המשקה המשכר לפאלען? ההם היו הראשונים להפיצו בין האכרים? הן ראינו כי האצילים והאזרחים התחרו יחד בעסק הזה, ויטעוהו על אדמת פאלען. אחרי אשר הסירו נסיכי מאסקוי את עול הטאטארים מעליהם, התפרצה המלחמה בין נסיכות מאסקוי ובין ליטווא ופאלען בדבר המדינות אשר כבשו הטאטארים מאת הליטווינים, והמרכז הראשי למלחמה הזאת היתה העיר פאלאצק הוישבת על גבול ליטווא ונסיכות מאסקוי. נסיכי ליטווא נתנו ליהודים לשבת אתם, ונסיכי מאסקוי בלכדם את העיר הרצו משפט (1563): כי היהודים אשר לא ימירו את דתם יושלכו לנהר דווינא; ואחרי אשר קרע המלך סמעפאן את העיר הזאת ותסוב לליטווא, שבו אליה היהודים הנגרשים, בנסיכות מאסקוי נאסר ליהודים להתגורר, מפני הנסבה ההיא בעצמה אשר היתה בעוכריהם בקיוב. הסותרים חלו את פני המושלים לבלתי תת את היהודים לבוא שמה, לבל יסינו את גבולם, והמושלים מלאו אחרי דבריהם. לכן השיבו הנסיכים דיקם את הליטוויאים אשר בקשום בשנת 1549 לבטל את החק הזה. גם בספר הברית אשר כרתו נסיכי מאסקוי עם מושלי פאלען, כעלות וולאדיסלאוו הרביעי על כסא מאסקוי, הותנה כי אין ליהודי פאלען לבוא שמה (קאראמזין). ע"ד מהלך הענינים והשתלשלותם ברוסיא נדבר להלאה.

יג

(המסים אשר שמו ראשי הקהל על העם. חובות הקהלות להממשלה. הצד השוה שבין שנאת ישראל בשאר ארצות אייראפא לשנאת ישראל בפאלען. נראים כאוהבים בעת צרם ומתחפכים לאויבים בעת יחדל הצורך. תלונת צוררי היהודים. השנוי אשר עלה לרגליה בתחלונות הממשלה בנוגע ליהודים. מקור השנוי ותכונתו. משגה שונאי ישראל. מה השיבה רדיפת ישראל אל חיקם? היהודים בגלילות אוקראינא. השרש אשר ממנו צמחה שנאת הקאזאקים לישראל שהתפרצה בימי חמיעלניצקי הנודע. כסכוכי הנשאים ונותנים בחוקים הנוגעים לישראל בבית ועד המחוקקים. דעות

מדוע שונות ע"ד מעללי היהודים להרע להאצילים או להאכרים עובדי האדמה. מי צדק בריב הזה? הוות הכל על השנאה. כהני הדת וקנאתם. האצילים המשחקים ביהודים. חכמי העם בעת ההיא. דעת הקהל ע"ד הסופרים המהפכים בזכות ישראל. במה עותה הממשלה נגד היהודים?.

אין לאל ירינו למצוא דבר ברור, לדעת להחליט על פיו אם אמת בפי השמועה, כי יראו ראשי קהלות היהודים פן תפרוץ עליהם שואה פתאום, על כן הכבירו על העם מסים שונים משא לעיפה, וקבצו על יד הון עתק באוצרותיהם, להיות לצלע נכון, לעורר בשהד את עיני השרים והפקידים, אשר הבטיהום נאמנה לעמוד לימינם בעד בצע כסף, בקום המלך או ועד המחוקקים לערוץ אותם מן הארץ; כי כן פרתו שמועות באויר בימי המאה הי"ז, כי קרובה גזירת גירוש לבוא וימיה לא ימשכו, והסופרים מימים ההם יספרו לנו, אשר לוו להם ראשי הקהלות כסף בכל מקום אשר השיגוהו, ואת נחלותיהם נתנו בערבון, רק למרבה האוצר השמור לעת צרה, גם נשארו החובות האלה ער החלוקה השלישית, אשר נחלקה ארץ פאלען לנפותיה בירי ממלכות רוסיה, אשכנז, ואוסטריא.

העת פלגה לשטף שנאת ישראל תעלות חדשות לבקרים, וכדלף טורד היו מדני שוטמניהם. כמחזה אשר ראינו בצמיחת השנאה לישראל בשאר ארצות אייראפא נחזה גם בפאלען. במשך המחצית הראשונה לימי הבינים התענגו היהודים על רוב שלום וישבעו מהלב הארץ, המלכים והעם קרבו כמו נגיד, בגלל יסדם את אבן הפנה להמסתר המביא עושר להארץ ומרוכמה אל תור המעלה והכבוד; בימים ההם והאזרחים עוד טרם היו, רק אדונים ועבדים, קצינים ודלים, עושקים ועשוקים, אלה מזה: האצילים הגאונים — בלו את ימיהם בקרבות ובתענוגי בשרים, ואלה מזה: האכרים — היו מבועים במצולת העוני והבערות, ויהי כאשר באו היהודים להארץ ויביאו סדרים נכונים זמשטרי ישר והכמה במסחר החליפות בין איש ליעוהו, במשא מתן הכללי וכל הלכות פרקמטיא, ויעשו להארץ שתיים טובות שאין ערוך לחמדת יקרן, פתחו מעינות הודשים למחיה וכלכלה, גם הקימו את עמוד התוך אשר ההשכלה נשענת עליו, על כן נחשבו כנואלים את העם משחת העמל והמצוקה, ולעומת שהרבו המלכים לדרוש טוב עמם, כן הרבו לתת ליהודים את מנון ישעם זמעום. אך חלפו הימים הטובים ההם, התהום הגדול המפריד בין שני הקצוות הרחוקים, בין האצילים והעבדים, בין העשירים הגדולים והעניים הגדולים, התמלא מאנשים לובשים צורה חדשה, ממפלגת אזרחים בינונים, לא עשירים ולא דלים, אשר על כן לא יכלו לפנק את נפשם גם לא קצרה ידם לעשות לביתם, וההמון התפתח ממסגרותיו, ויראו את המסחר כי טוב ואת הארץ כי נעמה, להחיות חיי שלווה את בעליה, קנאו ביהודים, אף הצליח חפצם בירם לערוך בניצוציהם מדורת קנאת דת, שאליה נתהברה גם איש וזה

מתאוות שונות המקננות ביצר לב אנשים רעים ופוחזים, ולאט לאט החלו גם הממשלות להתחמם לאור הזה אשר בערה ביעקב ואכלה את נוהו.

חובר חברים אחד יעץ להממשלה באחת מכתברותיו שיצאה לאור בשנת 1744, להוציא לאור חוקים, אשר לא יתנו ליהודים להסגין גבול הנוצרים, מפני כי טוב מצבם ממצב האזרחים והאכרים, ואתריו החרו החיוקין גם רבים מבני העם, ובתוכם גם האצילים, ובקול גדול קראו ולא יספו, כי מהיהודים יצאה הרעה להעם.

הממשלה לא אטמה אונה לקול התלונות האלה, ובהסכמת הועד יצא לאור בשנת 1786 חק זה: „לרגלי שחיתות היהודים, אשר יתבלו וישחיתו להנוצרים יושבי הערים, בקחתם להם לברם את כל עסקי מו"מ עד בלי השאיר מאומה, אנהנו אוסרים עליהם לעסוק בעסקים זולת אלה, אשר הורשו להם בספרי הברית הכרותה עם הערים בימי התישכם בהן, זולתי אשר יקבלו ע"ז רשיון מיוחד. האסור הזה חל על כל העסקים והמלאכות, וגם על עסק מכירת משקה, והעובר על דת המלך ענוש יענש, לשלם לגנאי המלך המשת אלפים מעות כסף". בהחק הזה צפונה הרעה, כי היהודים הם גרים בארץ; ולכן רשות לתת להם מחסה, רק אם לא ירעו ולא ישחיתו ליושבי הארץ. אך לא תמיד היתה הרעה הזאת נר לרגלם, ובדבר רוע מצב הארץ, אשר בגללו נתנו את האשם ביהודים, שגו פליליה, כי לא היהודים אך האכרים היו בעוכרי הארץ, ע"י עצלותם ושברותם, אשר הניאה אותם מעבוד את האדמה בידים חרוצות, וגם האצילים השחיתו העמיקן סרה; כי לא אל המסר והעבודה, אך אל תענוגות התבל נשאו את עיניהם בנובה לבם, ובשאת בנפש התהלכו עם האזרחים ממצב הבינוני אשר עמלו לתועלת הארץ, גם העמיכו עליהם עול ממשלה ככדה מנשוא, וירבו אי סדרים, שואה ומשואה, ועושר הארץ שב לתהו בתוך אי-סדרים ומדנים בין אחים.

האזרחים גם הם ירדו פלאים ויבואו עד נקיון שנים ומחסור, כי קצרה ידם להתחרות עם היהודים הרגילים ומומחים בהמסחר, וישפכו עליהם את עברתם. הממשלה חמלה על האזרחים אשר התרוששו, ותאמר להדיח את היהודים מן המסחר, או להקים ברית שלום בין שני הצדדים, אשר יעיק תחת היהודים ויצר צערם. יושבי הערים הגדולות לקחו להם קרנים לנגח את היהודים על פי חוקים נושנים; וכל כך עלתה הדיפה למעלה ראש, עד כי בשנת 1768 נעו היהודים מתוך חלק חמישי מכל ערי פאלען. סמאניסלאוו אויגוסט אישר וקיים את פקודת וולאדיסלאוו הרביעי, להרחיק את היהודים מעיר ווארשויא במרחק פרסא מסביב, ויושבי הערים אשר לא שנאו כ"כ את היהודים, הורישום מן חברות עושי מלאכה, גרשום והדיחום מהסתפת בעסקים, סגרו לפניהם את דלתות בתי הספר, ומאומה לא השאירו להם, עד כי נאלצו מעצמם לנוד אל הכפרים, ולבקש שם טרף לביתם.

ויהי בימים ההם, בראשית המאה ה'י"ז, כאשר באו היהודים לאוקראינא, היתה עת צרה ומצוקה להקאזאקים. סופרי הימים ההם יספרו לנו, כי היהודים בארץ ההיא עלו על אחיהם בשאר הארצות, ברחב בינתם ובעוזו רוחם הכביר. כבואם למקומות ריקים ונשמים, שקלו על יד בעלי הנכסים הון רב במחיר הזכות להויד יין שרף ולמכרו, גם לקחו בחכירה ריחים ויבלי מים (בגלל הרגה אשר בקרבם) וביד רחבה שלמו בעדם, גם השתדלו בכל עז למצוא שכר לכספם אשר שלמו, ע"י שקירתם בהמסתר, ע"י העלותם את ערך המחיר למעלה, כי היה להם האסר אשר אסרו בעלי הנכסים על איש זולתם לבל יעזו לגשת אל העסק, אשר להם לברם נתונה הזכות אליו, כמבטח עזו ומחסה נאמן, כי אם גם ישימו מעמסה ומועקה על הקונים במחיר כבד מנשוא, לא יתקומם איש נגדם. הם דברו על לב הנציבים הנוגשים בהכפרים, לאבד ולשבר את דודי הנחשת ושאר כלי נזיר יין שרף, אשר היו להקאזאקים מאז, לבל יוכלו להיות לשמן להם בעסקם, גם יתרה עשו אדוני הנכסים, כי מסרו ליהודים בחכירה את בתי התפלות אשר להקאזאקים, כי בתי תפלות מיוחדים היו להם יען החזיקו במעוז דת אורת-דוקסית יוגית, והם גבו מאת הקאזאקים מס ותרומה בעד כל ילד אשר הביאו במסרת ברית האמונה והזו עליו מים, ובעד כל חתן וכלה אשר ביום כלולותיהם נגשו אל הכהן בבית התפלה לשאת את ברכתו, גם את מסי בתי המשפט אשר ירימו מאת הבאים לשערי המשפט גבו היהודים, ומכסת כסף הביאו בעבור הזכות הזאת לאוצר בעלי הנכסים.

במחצית הראשונה של המאה ה'י"ח התלקחו ועלו תלונות שונות, ונשמעו גם בתוך אסיפות צירי העם, אשר קראו חמס על היהודים המשחיתים כל חלקה טובה בהארץ, ועל בעלי הנכסים אשר יתנו להם ידיים להרבות חמס ושווד ולמלא פני הארץ שואה והוות. בהתאסף הצירים בשנת 1738 להמתיק סוד, יצא ניעזאביטאווסקי מנאוונאראד ויחרף מערכות האדונים, אשר למגן ולסתרה הם ליהודים, וכל דברי נכסיהם על פיהם נחתכים, ודרש מאת הנאספים לקבוע לחק, לאסור על היהודים לשלום בנכסים, מפני הרעה הרבה הבאה בעקב הדבר הזה לכל העם. באסיפה ההיא השליך אלענדסקי ציר ווילקאווישק שקוציים על הנסיכה ראדיוויל ועל בנה, אשר מסרו בחכירה את נכסיהם ליהודים, אשר יראו ראשית להם לגרש משם את האצילים הקטנים ולהכביר את אכפם על עם הארץ, ואף הוא בקש לשים לחק, לבל יוכלו הבנים הכחשים למשול בפרך בעם שומר אמונים, ועל אסיפת 1740 לא הגביהו כ"כ למעלה ולא העמיקו שאלה, רק להטיל יתר מסים על היהודים, אשר יחזיקו נכסים בחכירה; אולם רבים יצאו נגד ההצעה הזאת ומעמם ונמוקם בפיהם, כי אם יוציאו השרים את החק הזה לאור, יתברכו היהודים בלבם לאמר, אך-באחבתנו ישגו השרים, ובעבותות אהבה יאמרו למשכנו ולקרבתנו אל עבודת האדמה, למען הרים קרננו בכבוד, דבר אשר

הם מלהזכירו, ובעלי ההצעה בשל רוב ויצאו מזה וידיהם על ראשם; ורבים הוסיפו לדרוש מאת הועד, לאסור אסור מוחלט על היהודים לבל יחזיקו נכסים בחכירה. — כשוך חמת המתלוננים, כי היהודים אשמים במפלת האזרחים, אחרי אשר שונאיהם צרפו מעשה למחשבה ובצעו לגמרי את הפצם, לנשל את היהודים משיבת כרכים ולהושיבם בכפרים ובערים קטנות המתלוננות תחת צל בעלי נכסים, נפרצה התלונה, כי היהודים ירכאו וירוצצו את האכרים, והם אשמים בענים הנורא, בעקת מצבם ושפלותם; ובאמת היתה התלונה הזאת כבירת כה יותר מן הקדמת. נואמי נאום וגבורי קסת הסופר מעת היא הציגו את המראה המוראה והנגאלה במליצה נפרוה, — את תמונת הלחץ אשר היהודים לוחצים את האכרים. הענין הזה עמד על סדר היום, ועוד עד היום לא חדל מהיות „ענינא דיומא“, ותל שהכל פונים אליו, לצעירי הסופרים עניי הדעת, אשר אין לאל יד שכלם למצוא תבן וחמר אחר למלאכת הסופרים; הותם תכנית דברי שושני ישראל הקדומים והחרשים ברבר לחצם את האכרים, היא כזה: בעל בית המשקה ימוץ את תמצית דם ההמון כעלוקה, וקסמים בידיו לבעד את חפצו, הלא הוא יין השרף. אף כי לא בתבונתם אף לא במהר המדות ויושר המעשים יעלו היהודים על האכרים (!?) בכ"ו נעלו עליהם במרמת ערומים, בנכלים תוך ושמי טוב. היהודי יתחפש לפני האכרים במסוה אוהב אדם, במסוה איש אשר ראוי ונכון, כי רבים ידרשו לשכנו להנות ממנו עצה ותושיה, לא לטובתו אך לטובתם. הרבה יתר ידע היהודי את חיל האכר מן האכר בעצמו, כל אלומה על שדהו, גם כל ערוגה, וכל בהמה במכלאותיו יודעים וגלויים לפניו. כל אכר עבד לזה הוא להאיש המלוה להיהודי, והיהודי יקח ממנו בחמדה את פרי עמלו לפטור את חובו, או ישלם לו מחיר מצער כטוב בעיניו, ולאכר אין כל ונעלם ממנו כחיר התבואות, ולכן יש לאל יד היהודי לסבבהו בכחש, מלבד זאת היהודי איש הבינים הנהו בין האציל והאכר, והוא מתעשר מפסולתם ורואה מימן ברכה בעצלות האציל ותפנוקיו, ובבערות האכר ושכלו המטומטם. בין שני הקצוות האלה הרחוקים, אשר לא יקרב זה אל זה, היהודי הנהו האמצעי, וגם הרבר הזה הוא בעוכרי האכרים, כי את אשר לא יוכל האציל להוציא מן האכר בתקפו, יוציא ממנו היהודי במרמת ערומים, ועי"ז הוא יסול לו נתיב לבית האציל, קונה אהבתו ויהיה דרוש לחפצו. היהודי יודע את נפש אדונו, את צרכיו, תאוותיו, הרגליו, מעלותיו וחסרונותיו, ולכן יהיה לרות החיה המתהלכת באופני כל הנהגת בית האציל; את סופרי האדון ועושי דברו ישחד מכספו, למען יעמדו לימינו לעת מצוא; את כל אשר נמצא באחוזת האציל לממכר, קונה היהודי, ואם לא השיגה ידו יביא סוחרים אחרים ולקח שכר סרסור נגלה ונסתר, גם היה קונה בעיר את כל הדרוש לחפץ אדונו, ואל כל אשר פנה היתה משכורתו שלימה. סוף דבר היהודים ררג דבש מגות האצילים וההמון, וידעו להכנות מחורבנם. — הן המליצות האלה

נודעות הן למדי גם בימים האלה, אך בההל עליהן אור האמת תחלופנה
 בצל.

מוצא דבר כל המליצות האלה היה, כי ביהודים תחול האשמה, אשר
 ירד מצב האכרים לשפל המדרגה, כי כל עמל האכרים לפיהם היה. אולם
 נודע הוא כי במשך שלש מאות שנה לחצו האצילים את האכרים בעול ברול,
 וכבו בהם כל שביבי רגש האדם, וגם במאה הי"ח כאשר שתה האכר מן
 הכוס אשר מוג לו היהודי, הן את יין השרף אשר להאציל שתה, הוא נעשה
 והוכן בבית האציל, וכספו בא לאוצרו. לו הפץ האציל לעצור בעד השכרות
 לבל תשחית ולבל יהיה לה חיל האכרים למאכלת, כי אז לא נתנו ליהודים
 את המסחר הזה. הם היו ראשי מסבי השכרות, אשר בלעו ארחות האכרים,
 ולא היהודים יאשמון, כי גדול המעשה יותר מן העושה.

לא הבינו זאת גם החכמים בדור ההוא, ובבואם לתפור את ערות
 הארץ לא ראו את הקלקלה והמכשלה בבתי האצילים, רק על ראש היהודים
 כעל שעיר העזאזל נתנו את כל החטאות והאשמות, ויחבלו תחבולות להרחיק
 את היהודים מעסק הזה. בכתבי דתי הכהנים משנת 1733 נמצא כתוב
 אסור חמור, לבלי תת ליהודים בחכירה בתי משקה. האסורים ההם היו
 כקוצים וברקנים אשר דקרו את העם ועוררו את השנאה, אשר התגעשה
 ותפץ זועה בסוף המאה הי"ח. סופרי העת ההיא היו מגבבים דברים
 בספריהם ודורשים לקחת מן היהודים את עמדתם הבצורה בעסק הנזכר,
 ובראשם הלכו שרי גליל שערארד, ובשנת 1786 דנו הלכה למעשה ויאסרו
 ליהודים את מסחר המשקה. אך האסורים ההם לא רחבו ולא נסכו בכל
 הארץ, כי לא היה להם דבר מלך שלטון ליסוד מוסד, ורק באיזה נפות שמו
 משמרם. בפאלען הקמנה, ובפרט באוקראינא, וואליניען, פאדאליען וגם
 בליטווא, עוד עסקו היהודים במסחר המשקה, ובמקומות אשר החוקים קמו
 להם לישטון, שחתו עצות בנפשם לפרוץ נדר בתחבולה; בכל זאת הרעו להם
 החוקים רעה רבה, גם לכל הארץ הרעו, כי שברו ליהודים מטה לחם,
 ולבעל בית המשקה, אשר הוצג כלי ריק בתגרת יד החוקים לא נשאר דבר
 אשר בו יוכל למצוא טרף לביתו, ובדבר הזה היטיבו אשר עשו השרים בפאלען
 הגדולה, כי השתדלו לתת לבעלי בתי המשקה עבודה בבתי מלאכה, אך
 בשאר המחוזות אשר גורשו מבתי ממכר משקה, מלאה הארץ עקת עוני
 ושואה וחמס הבאים לרגליו.

אכן גם בעת אשר עסק המשקאות היה בידי היהודים, לא היתה הצלחתם
 גדולה כדברי שוטניהם, אשר תארו את מצבם בצבעים מזהירים, למען
 העלות עליהם חמת קנאה; — דל ומצער היה חיל האכר, ורב היה שכר
 החכירה אשר נתן היהודי לבעל האחוזה, ורוב החוכרים היו עניים, אשר
 ידם לא השיגה לשלם מכספם, וילוו כסף וישלמו נשך להנושים בהם. גם חוקי
 הממשלה הרבו עמל ועוני בין היהודים, גם בין הנוצרים ממצב הבינוני וישובי

העיר והאכרים, כי כל משא המסים רק עליהם לברם היה עמוס, ומפלגת הבטלנים — האצילים, מאומה לא הביאה לאוצר הממלכה. במאה ה"ח השתרגו עלו המסים האלה וכבד המשא הגדול מנשוא, ובפרט היהודים כרעו רבצו תחת נטל המעמסה הגדולה, כי הם שלמו מסים רבים פי שנים מיתר העם, דתי המדינה משנת 1717 העלו את מכסת כסף המס לגלגלת אשר ערכו היה 210,000 זהובים לסך 220,000 זהובים, ואהרי כן בקשו להעלותו יותר ויותר. צירים רבים אשר ישבו בסוד המחוקקים, חוו את דעתם להגדיל את המסים הרובצים על היהודים ולשית להם נוספות, אך רעיהם מיתו בידם ויענו: כמובן נחפוץ גם אנו, כי ירבו היהודים לתת לנו כסף, ולו בדברינו יהי, יתנו מיליאן זהובים, אך מה נעשה, והדבר הזה ירוששם, ואם נשים עליהם מסים חדשים לבקרים, והתנקמו הם בנו והתעמרו באכרים, ותהיה הקלקלה מרובה על השבח". אולם ימין שואפי המסים רוממה, ואם גם לא בצעו את כל הפצם פעם אחת, עמדה להם להמריץ את הועד להחליט, כי יהודי בעל בית וחצר ישלם שמונה זהובים לשנה, ובעל בית לבד ישלם ארבעה, ובעד כל אשר לו משכן בביתו ישלם שנים, שונה ממנו הרב, כי חמשה ישלם. בשנת 1764 הרימו היהודים להממשלה מס לגלגלת שני זהובים לנפש לשנה, ויהי סך הכולל 858,862 זה"ו, ובליוויא שנים וחצי, ס"ה 336,036. בשנת 1775 הוטל מס לגלגלת שלשה זהובים, גם נפקדו פקידים להשגיח על השבון הנולדים והנפקדים. אולם הפרעות והמבוכה אשר באו לגילי הפקידים האלה במספר מפקד הנפשות הסבו בבוטל המס. בסוף המאה ה"ח עמלו להעלות את המסים, להכפיל את המס-לגלגלת, ולהרבות מסים חדשים, אך לא עלתה בידם, ונשתקע החפץ בתוך ההצעות, אשר חלפו כשעפים מחיוונות.

סופר נכבד אחד אשר עשה לו שם בספריו בהכמת דברי הימים, יאמר: הדעות אשר אבד עליהן כלח, קנאת הרת וקנאת העם אשר שלמו בסדרי הממשלה בנוגע ליהודים, לא נתנו להם להתפתח ממסגרותיהם בדרך ישרה, אשר תפארת לה מן האדם. כמעט ראתה הממשלה מעין מחיה ופרנסה ליהודים, מהרה לסתמו או להרבות מכשולים וגדרים סביבו, למען יכבד מאד הדרך על הבאים לדלות ממנו; הנסבה הזאת היא שהיתה בעוכרי היהודים לקחת מידם עסקי הכירת מכרה בארמה או מחצב בהרים, עסקי ממכר משקה ובתי מלון, מסחר בערים ובכפרים, כי את כל העסקים האלה אסרה הממשלה על היהודים, או הקימה גדר אשר לא יכלו לעבור עליו, והוא כי דרשו מאת היהודים, שיהיה להם רשיון דוקא מאת יושבי העיר או הכפר לעסוק במסחר הזה, והיהודים לא יכלו למלא את הדבר הזה, כי לב ההמון היה ביד הסותרים הנוצרים להטותו אל הפצם, וגם כהני הרת התנגדו למו והוסיפו שמן למדורת השנאה, וככה עלתה ממשלת קנאת הרת למעלה ראש, עד כי ירא העם מפני כל מלך חדש פן ייטיב את דרכו עם היהודים

וימ להם הסר ויבקשו מאתו להשבע, כי לא יסור מן הדרך אשר יורו לו. גם המלך סמאניסלאו אויגוסט נשבע בטרם שם כתר מלכות בראשו, כי לא יסור ימין ושמאל מן החקים אשר שררו בעת ההיא, ואשר השפילו מצב ישראל ושדרו הופשם ומשפטיהם. מדינת ליטויה היתה גם כן לבמת מזהה השנאה, כי יצאו מחוקקיה בעקבות מחוקקי פאלען, ויוציאו לאור חוקים רבים אשר היו מועקה לישראל; פסלו עדות איש יהודי בדניו עם בן עם הארץ, אסרו ליהודים להחזיק עבדים נוצרים, ורק המשרתים בבתי מלאכת שכר גם היכבים יצאו מן הכלל; אסרו לרופאים מבני ישראל לרפא חולים מבני עם הארץ, ועוד כהנה. בשנת 1775 יצא לאור חק אשר אסר על הרבנים לבלי גשוא ברכת קדושין לפני גבר ועלמה, אשר לא יוכיחו בעליל, כי יוכלו למצוא חית ידם מבלי לעסוק בעסקים הנאסרים ליהודים. דעת לנבון נקל, כי בעקב הלחץ הזה, גם מצב המוסרי ירד פלאים; שערי עסקים נכבדים ונוסדרים על יושר ונכותה ננעלו לפניהם, על כן נמל עליהם לבקש עסקים נלווים למען מצוא בהם חית ידם. בעד כל משפט צדק וזכות קלת הערך אשר נתנו לישראל בקשו המחוקקים מהם תרומת כסף בגלוי להממשלה, ומתן רב בסתרי להם, הן על כן נמל עליהם לשים שקר מעווס וללמוד כחש וערמה; בתי הספר אשר בהם הורו שפת הארץ וידיעות התבל, נסגרו לפניהם, ולא יכלו ע"כ להחיל מקפוא על שמריהם ולבוא במגע ומשא עם העם אשר בקרבו ישבו; נתנו להם סדרים לכונן להם ממשלת קהל, ועל ידי זאת נתנו יד לפושעים אשר מקרבם יצאו לאכול שאר עמם. ואם נסב עינינו מזה ונפן לראות את גורדי שונאיהם, אשר נצבו תמיד במערכה נגדם ועיניהם היו צופיות על כל שעל ושעל ומיחלות לשמוח לאיד, נראה ביניהם אדירים ונערצים אשר קצרה יד ישראל לקום נגדם, כהנים, בני חיל אשר פלסו חמס ידם להלחם בישראל, מושכים בקסת סופר אשר טחנו את פניו בעטם, אצילים רודים בפרך, ודלת העם, — ואז כמו חי נראה את מצב העם הנגש והנענה הזה.

אמת הוא כי בראש הגרודים האלה אשר הוצץ כפעם בפעם נגד עם עברתם, נצבו לבושי אדרת אמונה כהני הדת; להם נתכנו עלילות, אשר החלו לגרש את היהודים משבת בתוך הערים בימי המאה הי"ח, ולדבר הזה לא נטו בתחלה גם שוטני ישראל, כי לא יכלו לראות את העשק והמרוצת אשר תבאנה להגלי גירוש כללי, ושרי הגליל לא חתו מדבר עתק על הכהנים בשנת 1720, כי הם בעלילותיהם אשר יעוללו על היהודים ובלהט אש קנאתם להדת אשר עברה גבול, יהפכו את הארץ לשממה, כי ילפתו בעמוד התוך אשר היא נשענת עליו, בהמסחר. הכהנים בחוקיהם אשר הוסיפו לדתי המלכות, אסרו ליהודים לבנות בתים לה', ורק את בתי כנסיות הישנים לא פקדו לרעה, אף כי גם בהם צרה עינם, ואם חפצו לבנות בקרבת בית הכנסת בית תפלה להנוצרים, סתרו את בית ה' ליהודים, יען המקום אשר

בו יעמוד, פגול הוא להנצרים ויפריע אותם מעבודת אלהיהם, גם אסרו ליהודים לצאת הוצה בימי מועד, בעת עברם ברחובות עם דגלי קדושים ותמונותיהם. בלוצק שמו הכתנים בשנת 1722 לחק, כי ישלמו היהודים מס להעלות נרות, ורק בלילה התירו ליהודים להוביל את מתיהם לבתי מועד לכל חי, לעשות במחשך מעשיהם, לבלי לעורר את חמת ההמון ומשובתו. כל החוקים האלה מאת הכהנים יצאו. אך לא אמרו בהם די, ולא מועף לאשר מוצק ליהודים, כי לא לבד אשר בקשו תחבולות להצר צעדי היהודים בדרכי אמונתם, כי לדבר הזה אולי נוכל עוד לשאת פניהם, ולאמר כי קנאת הדת המריצה אותם לטמון מוקשים לדת זרה, אשר לא ישרה בעיניהם, אולם גם בדרכי עסקיהם נלחצו היהודים מאת הכהנים, וכל כהן הדת המיף ודבר על לב בני עדתו, לסור מעל היהודים, ולבלי לקנות מאומה מיריהם.

אכן רבים מסופרי דברי הימים הפולאנים אשר כבוד הכהנים יקר בעיניהם, וילמדו עליהם זכות, כי בכל פעליהם אלה רק מטרה אחת כוננו להם והוא להביא את היהודים בברית האמונה הנוצרית. בדבר הזה עמלו ויגעו הכהנים בפרט בימי אויגוסט השלישי, אשר אז למדו הכהנים את דרכי הספרדים והאיטאליאנים, והחזיקו במעוזם, להסיר את לב היהודים מאחרי דתם ע"י דרשות של רופי. אז החלה תקופת הויכוחים, ומימים ההם יסופר לנו, כי קאביעלסקי כהן לוצק, הועיר כפעם בפעם רבנים יהודים לויכוחים, וגם לבתי תפלותיהם סר לשאת שם מדברותיו בנאצות והרפות, והעשיר זאלוסקי אחד מאצילי פאלען, נדב הון רב להחזיק בירי הכהנים המתוכחים, למען יוסיפו חיל לעשות גדולות ונצורות במלחמת נאום; וגם בעיר לבוב תמכו בכסף את מלאכי שלום אלה, הלוחמים ברוח, גם בחיל ובכח, כי במקום אשר לא נקב הדין את ההר, דנו גם הלכה למעשה, וכלי מענים וחובלים גמרו את אשר החלו שפתי חלקות, ותהיה תחלתם באמרי רצון וסופם באונם וענוי. אין אתנו יודע עד מה להחליט למשפט, אם אחזה הכמשלה בעת ההיא את רסן השלטון בידיים רפות, או מפני השנאה היא אשר שנאה את ישראל, כי לא יכלה בעת ההיא לעצור גם בעד משוכת נערים פוהוים, אשר השתובבו משוכה נצחת ביהודים ויענום וירדפום מורדף בלי חשך, ולא גרשה מעליהם את הזבובים האלה; כי גם מפי היהודים, גם מפי הסופרים מבני הפולאנים, נשמע הד אנקת מעונים, אשר לא יכלו לחליץ נפשם ממצוקתם זאת. נערי בתי הספר, ובפרט תלמידי היעוואיטים, התעוללו ביהודים, ולא לבד נערים היו מטרה למהלכות כפיהם, אך גם את אנשים זקנים אשר פגשו בדרך הכו מכות אכזריות (קיטאוויטש), והתקלסו בהם. היהודים צעקו חמס באזני הממשלה, ובספרי החוקים (וואלומינא לעגום) נמצא חוקים אשר יצאו לאור בעת ההיא, למען היות ליהודים למגן ומחסה מפני חמת תלמידי היעוואיטים העקובים מעקבת מוריהם. וגם במאה הי"ח לא מצאו

היהודים מנוח מפני שומרי בתי המשפט, אשר הותרה להם הרצועה להתנפל על היהודים ולבקש מהם כסף; ועד כה הציקו ליהודים, עד כי היה הקהל להריקים ההם למס עובד, וירם להם תרומת כסף מדי שנה בשנה. גם האצילים הגאונים הרנינו את לבם בהכות ופצוץ אנשים יהודים. כצחוק היה להם לענות איש יהודי בענוים קשים ומרים, להפשיט את עורו מעליו ולפצח עצמותיו, ולקחת מאתו נקם בעד מכאובי הנוצרי המחולל בירי אבותיו. האציל מקאניאווא עשה לו שם בכל סביבותיו בשנאתו ליהודים, ובעמק תחבולותיו לשימם לשמצה; כטוב לבו ובתפצו לשמח לב שכנו, אשר נעצב, צוה להושיב יהודים בעגלה ככלוב מלא עוף, ולנסוע עמם עד לפני שערי ביתו, ולהפוך את העגלה על פניה להניעם ממנה, כאשר ינוע בכברה. האגני ההוא צוה לנשים יהודיות לעלות על ענפי עצים גבוהים והוא החריך וירה אליהן כאבק שרפה ותהי לו זאת לענן ולשעשועים. בשנת 1740 בקשו האצילים מאת ועד העם, להסגיר את היהודים בידיהם לגמרי, למען יתנחלו להם לעבדים הם וורעם אחריהם. אך הממשלה מאנה לבצע את הרבר הזה, כי בהם שמן חלקה, ולו היו היהודים לעבדי האצילים, כי אז לא יכלה לנגוש מהם את המסים הרבים.

גם גדולי החכמים בעת ההיא, המתירים בכבוד ההשכלה החדשה והמחוקקים במעוז אהבת אדם, לא עזבו את הבלי השוא אשר קננו בלבם נגד היהודים. החכם קאנארסקי לא חפץ להחל את ספרו המאסף לחוקי המלכות והנימוס בדת-מלכות הנוגעת לישראל, אשר באמת לה משפט הקדימה, לבלי להתחיל בדבר מגונה, והמשורר הנודע בזמנו מינאסאוויתץ אמר בספרו, כי יום בשורה היה לו היום, אשר הגיעה לאזני השמועה, "כי המלכות אסרה להנבזים אוכלי הילדים את הכירת בתי משקה וכל עסק". הסופר הנודע הארזיעוויץ מלוקאווא, כתב ספר מלא משאות שוא ועלילות תהו על היהודים, אשר נוכל לערכו לספרי איזענמענגער ופפֶּעֶרְקֶראַן. הרופאים הנבערים מדעת בעת ההיא, אשר חכמת מה להם לדעת את שרש המחלות ומקורן, אמרו כי היהודים ננועים הם בנגעים ובתחלואי זועה, ובלהמיהם ובתרמיתם יכו את המון העם בתחלואים אלה. אחד הרופאים כתב בספרו: "העם הזה אשר בו נספחו כל הטומאות, הוא הביא לנו את נגע דבק השערות, כי הם יניחו שערות מדובקות, לתוך יין שרף, לתוך שכר ומי דבש אשר ימכרו, וע"י זאת ידבק הנגע ברבים, כי כל הלאה וכל שקוץ אשר תגעלנו הנפש היפה ישימו בתוך המים המרים". (קאמפענדיום מעדיקים צד 369).

בתתם בכל עז למצוא הטאות ופשעים בכל איש יהודי, ולגול אותם אחרי כן על כל העם, כמה עלילות ושטנות עוללו עליהם! בשנת 1733 הטו קו חשד בעיר שיערפץ על איזה יהודים, כי ידם היתה במעל גנבה, אשר נגנבו הפצים מבית תפלת הנוצרים, וייסרו בשוטים את הפושעים (אשר

לא הוברר פשעם), ויצו להציב עמוד הקלון בתוך רחוב היהודים לראון עולם, למען יפיה מראהו תמיד זיקי שנאה בלב עם הארץ, להעם אשר עם גנבים חלקן, וישלח יד לחלל קדש. ואם יצא סופר אחד מאלף להיות למליץ לישראל, השיבו לו בתשובה השגורה בפיהם: „המדבר טוב על היהודים כבר לקח מהם (כסף), והמדבר עליהם רעות יחפוץ לקחת“ (יאבלאנאווסקי). בכל כתבי עמל מן העת ההיא, נראה את הפתגם אשר כל שומני ישראל יעלו גרה: „כי היהודי הוא עצל, נוכל, רוצח, קנאי וחדל אישים“, ובעל הקאמע-כיום יאמר, כי היהודים מטבעם ישנאו את הדת הנוצרית, במנהגיהם ובבגדיהם הם מאוסים ומכוערים, בגלל רוע מעלליהם אינם ראויים לבוא בבית חברת האדם, ואינם ראויים לכך, כי תתן אדמת פאלען את כחה למו; דבר הלמד מזה, כי חובה להשמירם.

הנה ערכנו פה את קצות הדברים, אשר דברו סופרי העת ההיא על היהודים, ומהם יוכח הקורא לדעת, כי גם בעת אשר עוד לא חמקו עברו הסבות אשר נתנו את ישראל לחרפה והשיבוהו עד דכא, בטרם התבוללו בהמון מקרי העתים, לא השכילו לראות את המקור. הן מי לא יראה, כי מקור הרע לא היה ביהודים כי אם בסכלות מתי שוא ובפרט בסדרי הממשלה? לו התכונן מצב יושבי הערים על משמרי עז ועל יסודות איתנים, כי אז לא התעוררה השנאה לישראל; לולא דרכו האצילים ברגל גאווה על האכרים, ולולא רצצום ולחצום, אזי לא עשו היהודים להאכרים רע מאומה. אולם הסדרים הרעועים ושרופי קרים, אשר על שתותיהם נוסד מצב יושבי הערים, נוע התנועעו מרוח המסחר אשר כוננו היהודים, ואחרי אשר האצילים ערו את יסודות הפרנסה אשר להאכרים והשמו את האדמה, הסגורום ביד היהודים, אשר אכף עליהם לרדות דבש מגוית האריה המת. בראות הממשלה כי האזרחים כמצב הבינוני רשו ורעבו, הוציאה משפט מעוקל, כי היהודים הם בעוכריהם, ותמחר להרחיק את היהודים מנבול המסחר, וככה צנפה אותם צנפה כדור, ולא מצאה נתיבות ולא ידעה מה לעשות בהם.

יד

(חפץ הממשלה להפריד בין היהודים ובין עם הארץ. המחוקקים בושו משברם. כוכב ההצלחה אסף נגהו. קנאת הדת הפילה הלל את עם ישראל, וההלל הגדול כקטב ישוד בגו העם. עדות השר הפולאני בוטרימאוויטש וחוות דעתו על דרכי הממשלה. כמה מעלות טובות לממשלת פאלען. מקור הרע. המצב הזה הוביש כל עצה ותושיה להטבת המצב המוסרי. הממשלה היתה צור מעון לחקלה. בלחץ המצוקות בוו היהודים דעת וילכו אחרי ההבל ויהבלו. מכתבי עמל כתבו, לא רק על היהודים ד על כל הסרים מרת

השלמת. שוט שוד וקרץ. רוח משפט וצדקה החל לפעם. המתקנים והצעותיהם השונות. אנדרוועיי ואמאיסי).

הממשלה בקשה התבולות להתיר את כל הקשרים ולפתוח את כל המוסרות אשר תחברנה את היהודים עם העם, למען יהיו בודדים במועדיהם, לבל יוכלו לנגוע לרעה בעם הארץ. אולם כל התבולות האלה עלו בתהו, כי כשם שאין אפשר למצוא את המרובע בכדור, כן אי-אפשר לשים חיץ וקיר בין מפלגה אחת בעם לרעותה. אחרי כן חשבו למשפט, כי יש לאל יד עבודת האדמה לכלות את הרע, ואם יהיו היהודים לעובדי האדמה, כי אז הרשעה כעשן תכלה; ובאמת יכלה עבודת האדמה להיות למקור המחיה והכלכלה ליהודים, לז באמת ובתמים רצתה הממשלה את מעבדם, אך היא לא נתנה להאכרים מבני ישראל חוקי צדק, ולכן לא יצא הדבר לפועל.

אחרי כל המסות והאותות אשר הראו את הממשלה לדעת, כי שוא עמלה, לא סרה מדרכה לבנות חומה מעבטיט, חוקים ונטל גזירות, בין היהודים ועם הארץ, ולא הרלה מקוות כי היה תהיה הרת אושר והצלחה להכלל. אולם אף כי הסירו מדרך בני העיר הנוצרים את המכשולים, אשר הניחו להם היהודים בעסקיהם, ויורח להם ככלות ההתחרות אשר הצרה צערם, ואף כי הושיבה בכפרים חוכרי בתי משקה נוצרים, אשר הרבו עוד יותר לכבוד את העם במוקשי השכרות ולהטביעהו במצולת התאוות, יען כי הם בהיותם אחיהם בני אמונתם ולאומם, יכלו לגור בהרמס ביתר שאת את האכרים, ויוסיפו להתגודר בבתי המרוח — הרבתה בוקה ומבוקה בארץ, כי הריחת את היהודים מדחי אל דחי, ותשים כבלים על ידיהם ותעקוד את רגליהם, לבל יוכלו להתפתח ממסגרותיהם, ירד מצבם החמרי פלאים, ובעקב המצב החמרי ירד גם המצב המוסרי עשר מעלות אחרונות. אנשי מפלגה הבינונית באו עד ככר לחם, והקחל רבץ תחת משא חובות גדולים ורבים, ולא היה מוצא לכסף להקל את המשא הזה. כל איש צופה הליכות היהודים בעת ההיא, יראה כי אז היתה להם עת מעוף צוקה ואפלה מנדה, ימים ללא חכמה וללא לחם. הנה המחוקקים חשבו, כי אחרי אשר הניחו לארץ מפלגה אחת מספגנות העם, אחרי אשר הביאו כליון חרוץ על היהודים, תעלה החצלחה כפורחת; אך הדבר הזה היה רב פעלים וכביר התוצאות בתוך כל העם, כי מקום זלעפות רעב ומסוס נוסם ליהודים, לא ימול להיות למקום ערן וכל חמדות החיים לכל יושבי הארץ.

אכן חוון שוא חוון להם או המחוקקים, והחוון הזה נתן חתינו והפיץ פלצות בישראל. הן את זאת יגיד לנו גם בוטרימאוויטש, האיש אשר בעיניו ראה ולבו הבין את מצב הענינים: „איך נואלנו — יאמר השר החכם — לבקש מאת היהודים, כי יהיו להארץ לתועלת ולעזר, בעוד אשר הארץ

איננה עזר כנגדם; איך נוכל לבקש מאתם, כי יאהבו עבודה, בעוד אשר לפי החוקים השוררים בארץ לא תשא להם עבודתם פרי, או איך נדרוש מהם, כי יאהבו את מדכאיהם, כי ישאו בריצון את העבותים אשר על ידיהם, ועוד יתרה יעשו, כי יאצילו עתרת נשיקות לידי האישי אשר ישימם עליהם?"

לא ידון רוחנו בהממשלה ההיא, לראות בה רק חובה ועול בנוגע ליהודים, לא נוכל לכהר כי ממשלת פאלען היתה גם בעת ההיא, בעידנא דרתחא, כמחבא רוח ליהודים, וכרחוק מזרח ממערב רתקו דרכיה מדרכי שאר הממשלות, מדרכי פרוסיא, באיערן, שלעזיען, זאקסען, לאטהרינגען ואוסטריא. עוד בשאר הארצות לא זרו ולא חובשו מכותיהם אשר הוכו בימי הבינים. בעיר מינכען נתן להם בשנת 1787 לראשונה הרשיון לבנות להם סנות לחג, ולנשים עבריות לכרוע ללדת שם. עוד מנעו מכל משפט-אזרח נפשם, ושווי זכויותיהם לא יצא לאור עד קץ המאה הנוכחית, וגם משפטי צדק אשר נתנו להם כפעם בפעם, לא עמדו נגד תגרת יד השטף העז, אשר הביא על מקומם שממות קדומים; בפרט בפרוסיא היו החוקים הטובים אשר נתנו להם במהרה למשטת הקנאה ולמבוסת המדנים בין המפלגות, ועוד בשנת 1834 דרשו כהני הנוצרים לפני היהודים, מטעם הממשלה, דרשות של דופי, למען הסיר את לבם מאחרי אמונתם. אך מקור משגה ממשלת פאלען במעלליה בעת ההיא היה, כי לא חשבה את היהודים כחלק מנוף העם, ולא השתוקקה להפוך את היהודים לחלק בתוך הכלל, לכן לא חקקה לנגדם חוקי רשע; ונהפוך הוא, נתנה להם חופש בלי מצרים, גם בצרה ואמצה את סדרי הקהל, למען יהיו כלואים ומסוגרים בתוכו, על כן גדלה פרע את הדעות הכוזבות והמשובשות, אשר מצאו להן קן בין היהודים גם בין הנוצרים, את שנאת אלה לאלה, ואת כל הזרות אשר נמצא ביהודי פאלען ורוסיא, ואשר לא עלתה עוד בידי השכלת העת החדשה לבער אותם עד תומם. הנה על כן עד צדק ישוב משפטנו, כי לא בשנאה אך מבלי דעת כוננה הממשלה את מצעדיה נגד היהודים.

והיהודים גם בעת אשר משטמה בלי מצרים התנשאה נגדם בשצף קצף, שמחו בחלקם, בראותם, כי הממשלה סוככת בכנפי צדקתה על דתם, ועל כל סדריהם ומנהגיהם אשר נקדשו בעיניהם מרוב ימים, ולא תהן לאויב ומתנקם לנגוע לרעה בקדשי מחמדם, ויתרפקו על מנהגי קדומים, ותחת רוח קטב ודבר אשר כמעט שם מתנק לחייהם בהליכותיהם בחלד, שאפו רוח דרוך משיב נפש בתורתם ובכל שכיות קדישהם. אכן אחרי כן שמו מחוקקים אחרים את משטרם וגיחוח מלכותם גם על נתיב התורה והמצוה, ורתת ומחתה מלאו גם בתי כנסיות ובתי מדרש מעיני ישע לחיי הרוח; אך הם לא יצאו מקרב שרי הממשלה רק מקרב הכהנים, כאשר בארנו למעלה, ולא רק בין נוצרי דת משה פלסו המס ידם בבלהות תלאות נוראות ובחוקים

מכלי לב וגו', שאר ונפש, אך על כל השונים והנבדלים מרת הארץ, על הנוצרים אשר לא נשבעו להגל האב ברומא ואין להם חלק ברת הקאטולית, שפכו את חמתם. דתי המלכות לא נתנו להם חוקי אזרח, ודתי הכנסייה אשר הוציאו הכהנים לאור, אסרו להם לבנות בתי תפלות ולעבוד את אלהיהם לעין השמש, ובשנת 1525 הוציאו חוק, אשר על פיו אסור לכל הנוצרים שאינם מבני ברית הקאטולים לגור בגבולי מחוזות מאזאוויען. וענים ומרודם עלו על צרות היהודים. בעת אשר במאזאוויען לא יכול איש פראטעסטאנטי להראות בחוץ, מראה לבל יעשה בו ההמון שפטים בלי חמלה, היתה מאזאוויען רבתי ביהודים.

אכן גם הדבר הזה ראוי הוא לשים לב עליו. בימים ההם לא היה המדרש עיקר, ולא החוקים והמשפטים אשר נכתבו בספר, רק המעשה, ולא כל אשר נגמר בסוד מושל נעריץ יצא לפעולות אדם, כי הפקידים לא ידעו את אשר לפניהם, ויד השחר בכל משלה, לכן הנקל היה ליהודים ללכת מנגד לחוקי הממשלה, ולפרוץ את גדר הרהויה; ומה גם חוקי הכהנים, אשר לא ברוח משפט והגיון הוגו, רק מלהט קנאת הרת ומרוח עוועים, הם נשתנו לבקרים, ומחומת עוועים מלאה אותם תמיד, לכן היו ספונים וחתומים בספרי דתי הממלכה, ואיש לא שם לב לגלות שפוני טמוניהם. רבים מן החוקים האלה, אשר נתן להם דבר מלך שלטון לתוקף ועו, לא ראו ראשית להם כלל לשים משטרי עוום בארץ, כי את אשר ההליטה האסיפה הראשונה, במלה השניה, ומשנה זוה ממקומה. לפי חוקי מאזאוויען אשר אשרו וקימו כל הנסיכים אשר משלו בארץ ההיא, נאסר ליהודים להתגורר שם, בכל זאת היה מספרם שם רב. בגליל ווארשויא השתדלו אוהבי ישראל לחדש כמקדם את הזכויות הטובות, אשר נתנו לישראל, אך לא עלתה בודם; וכשש שנים אהרי כן, בקש רודסקי ציר ציעכאנאו מאת הועד, לגרש את היהודים ממאזאוויען, או לשים עליהם חוקי מעמסה ומועקה, ומסים פי שנים מאשר שלמו עד כה. אולם גם לא אחת משתים אלה יצאה לפעולות.

בכתבי הכנסייה בפלאצק, אשר היתה בירת מאזאוויען לפניו, נמצא תלונות כי גדול מאד מספר „הבנים הכחשים“ אשר יתגוררו שם, ותחתיהם תנוף תחנף הארץ. אך לא יבקשו עוד המתלוננים למהר אדמת מאזאוויען מן היהודים, כאשר בקשו מאז, אך יאמרו די בהוצאת חוקים לאור, אשר יציקו ליהודים ולא יתנום להתחבר עם עם הארץ; ודתי המלכות בשנת 1775 בטלו את החוקים ההם, ויתנו ליהודים משפט להאחו במאזאוויען ולעבוד גם את האדמה. מעיר פוזנא גורשו היהודים פעמים ושלוש, יען כי שונאיהם בקשו עליהם תנאות, כי הם פשעו במקרי השרפות אשר עשו פרעות ושמה בהעיר בעת ההיא. בכל זאת למרות החוקים והעונשים שבו היהודים כפעם בפעם, אחרי גלותם, לעידי המדתם, „כל שתו תחת הגלב, ובכבוד אזרחים התומרו, (קראשעווסקי).

שונאי היהודים בווארשויא שקלו על יד השרים 20,000 דוקאמען, למען יוציאו לאור חוק להרחיק את היהודים מן המסחר, והשר פאניסקי היה להם לפה ולמליץ לפני השרים, ויודע הדבר להיהודים, ויטהרו ויאספו גם הם מכסת כסף כסך הזה, ויביאו אל שר האוצרות ויבקשו מאתו לתת להם מנות, וירך לבבו ולא אבה לבצע מומת שוטני ישראל. במחיר כמת כסף אשר הוילו היהודים מכיסם לאוצר פאטאצקי וסולקאווסקי, נתן ליהודים הרשיון למכור סחורותיהם בחנויות מחוץ לשערי העיר, ולהאחו שם לעבוד את האדמה; והדבר הזה, לפי דעת רבים מסופרי דברי הימים, היה להם רק לפתחון פה ולכסות עינים לפני הממשלה, ובאמת לא עלה על לב היהודים כלל לאחוז בעבודת האדמה, אשר לא ידעו ולא הסכימו בה. מכל זאת נראה, כי לוי יצאו כל חוקי בלע ומשפטי חובלים נגד ישראל לפעולות, ולוי עשו הפקידים בהממשלה כל אשר מכתבי עמל כתבו, כי אז לא עמד ישראל ביום צר; אולם החוקים היו צרורים בצרור הכתבים המכוסים באבק, וידו פרש צר, לא לגרש או לאבד, אך לקחת בצע כסף. לכן רבו ופרצו היהודים בפאלען, ויינקו מן השרים הצומקים — ממסחר הארץ, ויעשו הון, וכספם היה להם למגן וצנה מפני עקת אויב ופחד אכזרין.

בתקופת העת החדשה, במחצית השניה של המאה השמנה עשרה, בעת אשר כל מוסדי ארץ באייראפא מוט התמוטטו, וכל הסדרים העתיקים התקלקלו, גם על הפולאנים צלחה הרוח, ויהלו לכונן לחקר משטריהם וסדריהם. גדולי חקרי לב הרעישו את החוקים האיתנים מוסדי דור ודור, ויחתרו בכל עו להרגיז את מכוניהם, אשר עליהם נוע התנועה הארץ, אשר על גביהם עלו רהבים ושמי כוב, וערפלי הבלי שוא ומרוחים השתרעו, ועל משואות הבנינים ההם אבו לקומם סדרי משפט יושר וחוקי צדק ודרור. אז בראותם כי בלי תקונים לא יוכלו עמוד, עלתה גם שאלת היהודים על שפת כל איש. החליפות והתמורות אשר הליו במצב העם הפולאני לנגד יתר העמים, במצב ממשלתם ביחוס ממשלות אייראפא האחרות, לא שנו דבר במצב היהודים. אולם כאשר החל לקרוא בשם השכלה ותקונים פנימה לא שכחו צעקת עניים ושאונו שוטניהם, ולהחמולה הבלולה הזאת קראו: „שאלת היהודים“. מי זה מן התכמים הדואגים לטוב הארץ, וכול להעלים את עיניו מן היהודים, — אשר מספרם עלה לחלק תשועי ממספר כל יושבי הארץ — עם ננוע ומדוכא, אשר צעקתו עלתה באזני המחוקקים, להפוך משכבו בחלוי ולחבוש עצבותיו?

אחרי אשר בדי ריק יגעו המחוקקים המהבילים מאו, להושיב את היהודים בדר בסתר המדריגה, לבל תהיה להם נגיעה קלה ביתר העם, ונוכחו לדעת כי בקרב חברה מדינית אין מפלגה אשר בדר תשכון ובמפלגות העם לא תתערב, והיהודים למרות כל החוקים השכילו לחבר ולשלב את

עניניהם ועסקיהם עם כל העם, עזבו את דרכם זה, ויבקשו תחבולות אחרות לישר הדורים.

תחת אשר עד אז אסרו את היהודים בעבותי-חוקים לקרנות בתי מדרשיהם והנויותיהם, לבל יבולע מהם להעם, החלו לבקש דרכים לתקן את מצב היהודים בתקונים גדולים ונמרצים, ולהכשירם להיות אזרחים מועילים ונאמנים לארץ מולדתם, להיות לצלע אחת בנו העם, למען יהיו לעזר כנגדו, ולא לצנינים בצדו; הרוח הזאת היתה רוח החיה באופני הצעות התקונים באחרית המאה ה"ח, והיא חותם תכניתן. אולם טרם נשים לבנו לחקור בפרטות ע"ד התקונים המלאים חפש וצדק, עלינו להזכיר עוד הצעה אחת, מלאה מרוח י"י הבינים, עקובה מאגודות מוטה ורוכסי רשע, אשר היא האחרונה על עפר קמה, לתמוך ולסעד את שלטון הכהנים והאצילים אשר הפכו את פאלען לרבץ המצוקות לבני ישראל. ההצעה הזאת, אשר אונה ותקרה אנדרועיי ואמאיסקי, נערכה לפני ועד העם בשנת 1778.

בעל ההצעה יתחיל בשאלת ישיבת היהודים בפאלען, ועצתו יתן, לשים לחוק: כי בטקומות אשר על פי ספרי הברית הכרותה עם יושבי הערים אשר אושרו וקוימו מאת הממשלה, יתגוררו היהודים כעת, יתגוררו גם לחבא, בתנאי שלא יעתיקו את משכנם מן הרחוב אשר נועדה להם, ואסור להם בכל אופן לשים משכנם באחת הרחובות האחרות, ומה גם בהשוק, ועאכ"כ לשכור להם חנות פתוחה להמכור מה'ץ לגבול רחוב משכנם; ואל הערים, אשר מאנו וישוביהם מאז לפתוח לפניהם את שערי הערים, יוכלו לסור רק כרוכלים בימי השוק (§ 1,2).

בהיות כי המונים יהודים אשר אין להם כשרון ומלאכה למצוא חית ידם, ינהרו אל מדינות פאלען וליטויען, ויאחזו בכפרים, ואחרי כן יבואו גם אל הערים הקטנות והגדולות, לכן יבקש בעל ההצעה, להפקיד פקידים אשר עינם תהיה פקוחה בשקידה נמרצה על היהודים המתגוררים בהכפרים ועל הזרים הבאים שמה. משפט תושבים, והיא הרשות הנתונה לגור בארץ מבלי מפריע, יהיה רק לחוסים בצל קהל אחד מן הקהלות. כל קהל יהודים בעיר פקידו העיר ישגוהו עליו, ועל קהל כפר תהיה השגחת פקידו הכפר. מן היום אשר ההצעה הזאת תקובל ותצא לאור, מצווים כל היהודים הנמנים בקהלות לבוא אל בתי פקידו הערים והכפרים, ואיש איש יביא אות ומופת, כמה יש לאל ידו להחיות את נפשו ולהועיל להעם, אם במסחר, במחירת מעשה, במלאכת מחשבת, או בעבודת האדמה. האיש העוסק במסחר לכל הפחות יהיה לו אלף זהובים בהונו, אשר בהם יוכל לסחור. האיש אשר ישלח ידו במלאכה, יברר לדעת, כי ידע את המלאכה הישב. אם יש את נפש היהודי לעבוד את האדמה, יוכל להיות אכר עובד אדמת אדונו, או חוכר נכסים; כי אסור לאיש יהודי לקנות אף מלוא שעל מאדמת פאלען הברוכה. אם אחרי כלות שנה רצופה מן המועד הזה, יתברר

להפקידים כי ישנו איש יהודי שאיננו עוסק בהווית העולם מכל אלה אשר
הזכרנו, הרחק ירחיקוהו מגבול הארץ, ואם ימאן לצאת את הארץ יושם בבית
הסתר או לבין העובדים בפרך ביר פשעם. (§ 3,4,5).

היהודי אשר הוכיח בעליל, כי ירו משנת להחיות את נפשו ואת נפשות
ביתו, תעודה נתתן לו מאת הפקידים, ובתעודה הזאת יבואו על המפקד
הוא ונפשות ביתו, היא תהיה עמו בלכתו בדרך, כמכתב מסע, ומדי עבור
ששת שנים, על הפקידים לחקור ולדרוש, אם לא נהוג הוא לשנות דבר מאומה
בהתעודה הזאת, ואם תשא בד בכד כאו כן עתה, ואם לא יעשו זאת, ענוש
יענשו (6,7).

אסור ליהודי מתווך בין בעלי הריב או מלוה ברבית, לקחת אשה
ולחיות עמה זרע, והעובר ע"ז בכלא יושם כל ימי חייו; ועל הרבנים ומשמשי
הקהל החובה מוטלת להשגיח על משמרת החק, ואם יפשעו, יענשו בענש
הנזכר, וכל רכושם יחרם. פקירי העיר אשר יקילו בזה ויוקנסו בקנס אלף
זהובים (§ 8).

אסור ליהודים להלוות כסף בערבון הנכסים המשועבדים להקהל, או
בערבון הכסף המופקד מידי הקהל באוצר המלכות, רק על מטלטלין ובתים
מותר להם להלוות וללוות. פקירי העיר יבחרו מדי שנה בשנה שלשה אנשים
לראשי העדה, ויצווים לכלכל בכסף את כל צרכי העדה, ולאסוף מבני העדה
בעיר ובגלילותיה את מסי היהודים. על הממשלה להפקיד שרים יושבים
בסוד הועד להביא בחשבון את חובות הקהל, ולצוות עליהם להשיב את המשה
אשר נשו בהם (17).

הממשלה נתון תתן ליהודים מבטח עו, ותחי עליהם לסתרה, על נפשם
ועל מאדם, גם תתן להם לעבוד את אלהיהם ככל אות נפשם; ותחת זאת
תבקש מאתם לתת כבוד גם לדת השלטת, לבל יתקלסו בחוקיה, ולבל
יניאו את אחיהם אשר תהיה את נפשם לבוא בבריתה. כן אסור ליהודי
לנגוע בכלי קדשי הנוצרים, והעובר על האסור הזה יענש בקנס שש מאות
זהובים, או יכלא משך שנה תמימה. בעת אשר יעברו הנוצרים בסך עם
צלמי קדושיהם, אל יראה ואל ימצא היהודי ברחוב, ועל הפושע יושת ענש
כפי ראות עיני פקירי העיר (18).

אין לאיש יהודי לשאת משרה על שכמו באחד מענפי הנהגת המדינה
והממשלה. יהודי בל ימשול בנוצרי, בל יהזיק עבדים נוצרים, זולתי שכירי
יום. בתי תפלות היהודים ובתי קברותיהם, בל יחוללו מידי נוצרים. אין
לאנוס יהודי להמיר את דתו בדת הנוצרית, ואין להמיר דת ילדי יהודים נגד
רצון אבותיהם; רק איש יהודי אשר מלאו שנותיו, אם יקבל עליו עול דת
הנוצרית, יורם למעלת אורח. להמוטר הזכות לבקש מאת קרוביו היהודים
לתת לו את חלקו בהונם, ואסור לו לשוב אל היהודים ואל דתם כל ימי
חייו, או לדבר עמהם, אם לא בפני איש נוצרי (21—2).

ההצעה הזאת היתה הפרי האחרון, אשר בכרו הדעות הכוזבות להטיב את מצב הכלל על חשבונם של היהודים. מחברה אסף לאספה, לא רק כל חוקי זדון מאז, אך הוסיף עליהם עוד נופך משלו, משפט לא נודע עד אז בדתי פאלען, משפט אשר לא שערותו האזרחים החרדים על מסחרם, בעלי המלאכות העניים המהפכים בחררה, אף לא הכהנים לחומי רשף קנאת הדת. השנאה לישראל הולירה עמל מאז, בכל זאת לא נועז איש לבקש בפה מלא את גירוש היהודים, גם אם יעברו חק. הכהנים הועידו למשפט את המטרבים לשמור את חוקי הכנמיה, המלכים הענישו את פורצי גדר החוקים בעגש כסף או באסורים, אך מעולם לא יצאה השגגה מלפניהם, לגרש מן הארץ איש עני על לא חמס בכפו, רק מפני אשר אין לאל ידו להתפרנס מיגיע כפיו כי בגד בו הזמן.

כמה שפלה היתה ממלכת פאלען בעיני זאמאיסקי, כי הרהיב עזו בנפשו לתת לה עצה נפתלה כזאת! ומה בזויה היא השטה הנושנה בהנהגת המחוקקים, אם לא מצאו דרך אחרת לעשות את היהודים לאזרחים נאמנים, דק ע"י הגירוש. אכן לנגד החוקים הראשונים מבלבלי הרעיון, היתה הצעת זאמאיסקי עכ"פ ברורה, ואף כי מבטיו על ישראל כמבטי איש הרואה בארובות כהות, בכ"ז נכבד הוא בעינינו בגלותו הלז הלז מעל חפצי האנשים אשר דרך בעקבותיו. הספר הראשון מן הספרות החדשה בשאלת היהודים, היה חבור נדפס בשפת פאלען בשנת 1780 בשם "שיחה בין אציל פולאני, שווייצארי, ויהודי, בעיר דאנציג", והוא הקול הקורא לראשונה לסקל את אבני הנגף אשר על דרך הממשלה מיד החוקים העקשים. המחבר צלל בתכמתו הרבה לעמקי שאלת היהודים, ולפי דעתו רוח עושים הוא, לא רק בלב האצילים והכהנים אשר פני בני ישראל יטחנו, אך גם מהרסייהם ומחריבייהם אשר מקרבם יצאו, ירבו המומתה, לכן ייעץ לפחת נשמת חיים בעצמות היבשות של הקהלות, ולעבור במ ברוח בער. שביב אור זה אשר יחזה לנו בהחוברת ע"ד מצב הפנימי של בני ישראל בעת ההיא, יוכל להאיר לנו את הדרך לחקר בינה לעתם ולמצבם. אך המחבר גלה רק את המעין הנרפש, אשר ממנו נובע כל הרע הנמצא במצב היהודים, אבל לא נתן לנו רפאות תעלה, ולא יעץ תקונים, לכן נעבור עליו בדומיה, ונשים עינינו על הצעות, אשר בהן מחשבות בעצות נכונות להטבת המצב.

מז

(ספר הרש בשאלת היהודים. תוכן הספר והדעות החדשות אשר בו. הכאמת דרושים תקונים בעיני הדת להפץ הטבת המצב המוסרי? התנגדות המחבר לסדרי הקהל. דרכים לקרב את היהודים אל העם. הרחבת שפת הארץ בין היהודים. מערכי לב המחבר על אדות תקונים נחוצים בדי

המלכות . חוברת בושרימאוויטש בענין זה . הפעולה אשר עשתה החוברת על דעת הקהל בעת ההיא . הדעות אשר משלו או בלב הרבים . ראשית דרכי הממשלה לרגלי הגלות הדעות החדשות בהספרות . שימת עין על כל הספרים מימי וועד ארבעת השנים אשר דנו בזה . התפוכות ובלבול דעות . בספרי שוטני ישראל) .

בשנת 1782 הוציא אורח פלאי (אשר רבו הדעות עליו מי הוא) לאור בעיר ווארשויא ספר בשם Żydzi, czyli konieczna potrzeba reformowania żydów w krajach Rzeczypospolitej polskiej, przez oby-watela bezimiennego. (היהודים) או הצורך הגדול להביא תקונים במצב היהודים היושבים בהכנסיה החפשית הפולאנית , מאת אורח פלאי) . בספר הזה באר המחבר בטוב טעם ודעת את הצורך לתקן תקונים נמרצים , ואת התקונים המסוגלים לתכלית הטוב ; והוא פעל פעולה רבה על דעת הקהל , ויהי גם לעינים לבחירי העם אשר נשאו ונתנו באסיפתם במשך ארבעת שנים רצופות .

היסוד המוסד אשר עליו בנה המחבר את דעותיו , הוא סתירת הדעה הנושנה : „הקרעים אינן מתאחזין לעולם“ , והבאת ראיות בבירור, כי על נקלה יהיו הקרעים לאחד ולא יתפרדו , כי נכון הוא לשים קץ למלחמה בשלום , אשר תתחולל בפנים הארץ בין שני העמים , בין הנוצרים והיהודים , ואשר תרע גם לאלה וגם לאלה , ולמען בוא אל המטרה הזאת , אל שביתת המלחמה , צריכים שני הצדדים לותר כל אחד מעט משלו , כמשפט כל בעלי ריב , אשר לא יוכלו להתפשר באופן אחר , רק אם יתן איש לרעהו הנחה מה , לבל יחסר המונ . ההנחות האלה , אשר אתהן ידרוש המחבר מאת שני הצדדים , ואשר עליהן ייסד את התקונים , תפרדנה לשלשה ראשים : להנחות בעניני הדת , בחוקים ומשפטים , ובררכי החינוך אשר יחנכו את הילדים . שלש אלה לדעת המחבר , הן הפנות אשר עליהן נשען כל בנין חברת האדם , ולכן על שרשיהם יתחקה החוקר , בחפצו לתקן את המעוות בבני האדם . הנה שאלת היהודים היא גם כן מעוות אשר שרשיו עמוקים מאד , לכן רק זו היא הדרך לחקר פתרונה .

אל נא יפלא בעיני הקורא , כי המחבר , אשר נתנהו לחכם לב ודן דין אמת לאמתו בשאלה שאנו עוסקים בה , לא ידע דת ישראל על בוריה , לא ידע את טעמי המצות המעשיות , ובקש לעקור הרבה מהן — דבר אשר לא יעלה עתה על לב איש משכיל באמת , כי מה חפץ להמשיכיל בחפצו לתקן את מצב עמו , להזוי מלב העם מנהגים אשר הכו בו שרש חזק? מה חפץ לההשכלה אשר תכליתה היא הישרת המעשים וויכוח הדעות , לכופ את ההר כנגיית על האוחזים מעשי אבותיהם בידיהם , וכתענגנים ענג רוחני מן המנהגים שהם נוהגים בם ברגש קרש , לבל יעשו את המעשים האלה , אשר

הם נחנים מהם ואנחנו איננו הסרים, — אולם האם נוכל לבקש מאת איש אשר חי בעת ההיא, להחזיק בדעות חדשות אשר איש לא ידען אז? כל איש היה אז דבק כ"כ באמונתו, עד כי לא יכול לצייר בנפשו, כי גם לבן ברית אמונה אחרת לב מרגיש, וגם הוא כמוהו יחזיק בכל עו בתורה מורשה לו מאבותיו אשר זכרם יקר לנפשו, ולבו לא יסיתוהו בשפק על המסור לו מהם, ולכן אם ראו כי בני ברית דת נכריה נתונים בצרה, השבו כי אמונתם תביא זאת להם, ותהי עצתם אמונה להשליך אחרי גום את אלהיהם אשר יפן להם ערף ולבחור אלהים חדשים, — ולא יכלו לשער בנפשם, כי אין אדם שליט ברוח, למכור את חיי רוחו אשר יחבשו לכל עצבותו ויתנו לך כח לשאת כל עמל ותלאה, בחיי שעה ובתענוגי התבל. רוב שומנינו לשקר עשו עט סופרים, וישלכו שקוצים על תורת ישראל, על תכונות נפשו וארחות חיי; וע"כ יקר הוא לנו החזיון, לראות כי בין החשוכים ההם קם איש אשר רוח בו, ולא הת להגיד את רהשי לבו, כי תורת ישראל תמימה, אך החרולים אשר סופחו במנהגים המקולקלים ישותו את תאר ישראל וישפילו את ערכו.

„דת משה וישראל, אשר תשא בד בכד בכל כלליה בלמודי המוסר ותורת האדם עם דת הנוצרית“ — יאמר הפלאי — לא תוכל להקיר מקרבה רעה ליושבי המדינה, ולכן חובה עלינו, להקדישה ולהעריצה כחין ערכה. אולם יש מנהגים רבים אשר לא בהרת הצרופה יסודתם ועל עפר אחר צמחו, קוצים ודרדרים המה אשר עלו על תלמיה, בעת התנגלגל היהודים תחת שואתם, הנה הם ישיבונו לאחור ולא לפנים, כי הם יניאו את ישראל מקחת חלק בפעלי אורחים כראוי. אכן עלינו לתת חוקי הפש ודרור לדת היהודים, אך לא כן בתורת המשפטים ובתורת החנוך. הסירו ממנו את החוקים אשר נתנו לישראל ביחוד, ואשר יצוום לשים ביניהם שופטים מקרבם, לדבר בשפה נכריה ולערוך בה את ספריהם, החוקים האלה ישימו את ישראל לעם בתוך עם, אשר לכרד ישכון ועיניו הכלל לא נוגעים אליו“.

„מקרב העם נפקיד פקידים להשגיח על סדרי קהל היהודים, ורק עיני הדת להקהל יהיו, ובוה לא נסוג את גבולם כמלוא השערה, למען תהיה האמונה הפשית לגמרי. למען קרב את היהודים אל הנוצרים, נקבע את שפתנו להשתמש בה בכל ספרי פקודתם הערוכים ושמויים בבתי הפרנסים. ע"י התקון הזה וכיוצא בו ישכחו היהודים לאט לאט את השפה הבלולה אשר הסכימו אליה. גם הבגדים אשר ילכשו היהודים ישימום לסחי ומאום בעיני יושבי הארץ, ובפרט בעיני ההמון, לכן ראוי ונכון לאסרם. מס הגלגלת ירביץ על היהודים בלבד, אותו נבטל, כי לא יאתה למחוקקים להטיל מסים על בני אמונה אחת ולהטיל קנאה ותחרות בין בעלי דתות שונות בארץ“.

דבר החינוך לא באר המחבר בפרטות את דעותיו, והניח את הדבר

לשרים העוסקים בהלכות החנוך הכללי בכל הארץ, לתקן תקונים הטובים בעיניהם.

זו היא הדרך אשר יבור לו המחבר למפעלות התקונים. הוא נגע רק בקצה עניני הדת וההנך, וביותר שם את לבו לדתי המלוכה, והביא לו עדים נאמנים, מופתים המראים בעליל, כי רק אם אל זאת יכווננו המהוקקים, לעשות את היהודים לחברים מועילים ולהקים ברית שלום בינם ובין העם, אז תהיה תורת המדינה בפאלען למקור ישע לכל העם. כל התקונים האלה, לפי דעת המחבר, צריכים לצאת לפעולות במתון ובהירות יתירה, לבלי לנגוע בענין אשר יש לו יחוס וצרוף כל שהוא עם הדת, אך ביד חזקה צריכים להגמר ובאומץ לב בלי משא פנים וגם בלי חמלה, במקום אשר נחויץ הוא להשמיר את הציונים החיצונים והרושמים, אשר בהם יברלו בני ישראל מן העם, מבלי היות להם בסיס דתי. בכמה וכמה ענינים יבקש לקבוע חוקים החולכים מנגד לרוח הדרור, כמו למשל, לאסור ליהודים לתפור להם בגדים מסחורות צמר, אשר תכאנה מבתי הרשת מעשה מחויץ לארץ; ולתכלית הצלת האכרים מן השכרות ושחיתותיה, יבקש לאסור ליהודים למכור יין ושכר בכפרים; אך בהעדים יתיר להם, יען כי שם לא יוכלו להשחית ולבלע כ"כ להחמון, מפני כי עין הממשלה צופיה עליהם. גם עבודת האדמה נכבדה היא בעיני המחבר, ולדעתו נכון הוא כי היהודים יאחזו בה, ולתכלית זה יבקש מאת הממשלה לפנות את כל המכשולים, אשר יוכלו לעמוד להם לשטן על דרכם, ולהוציא לאור חוקים אשר ימצאו בהם היהודים חפץ, ועל ידיהם יתקרבו לעבודה הזאת המועילה להם ולהכלל, למשל לכל יהיו היהודים כפופים וחוקים אל השרים, ושיוכלו מבלי מפריע להעתיק את משכנם ככל אות נפשם, דבר אשר לא יוכלו עשותו האכרים, אשר נתונים נתונים הם וזרעיהם לארניהם הרודים בהם בפרך. כאלה וכאלה בקש הפלאי טאת הממשלה לטובת היהודים. בכל זאת לא נפל בפת המשנה, אשר נוקשו בו רבים וכן שלמים לאמר, כי רק עבודת האדמה ליהודים תהיה למקור המחיה, כי הוא הבין כי לא יתכן לדרוש זאת מאת עם אשר על סחרו יחיה זה אלפי שנים. בתוצאות התקונים ובפעליהם הטובים יאמין המחבר ולא יספוק כלל, ואת רוח בני עמו ירגיע, לכל יהנה לבם אימה פן תרב רעת היהודים אם יתירו את הרצועה, ויאמר כי היהודי המתוקן אשר בכל זכויותיו ומשפטיו בארץ יהיה כאורח הנוצרי, חבר מועיל ונאמן יהיה לבני עם הארץ, ורק בהממשלה האשם תלוי, אשר עד אז לא היו היהודים לחברים ולעוזרים, רק למשחיתים כל חלקה טובה בארץ.

בשנת 1785 נדפסה המחברת הזאת שנית, ובשנת 1789 יצאה לאור בפעם שלישית ע"י מאטעאוש טאפארי בוטרימאוויטש ציר גליל פינסק, אשר קרא לה שם חדש. המוציא לאור הזה, גביר לאחיו ואחד היושבים בסוד

קרואי העם בארבעת השנים, חפץ לעורר עוד הפעם את דעת הקהל על אדות שאלת היהודים, אשר לבו רחש להם אהבה נצחת, ואשר בכל עת מצוא, בספריו ובמדברותיו אשר נשא בהאסיפות, יצא לחרף מערכות שומניהם ולהציל את כבודם ומשפטם. בספר הזה שנה בוטרימאויטש כמה שנויים, הנוגעים לשאלת עבודת היהודים בצבא. המחבר הפלאי יזוה דעה, כי למען השוות את היהודים בכל דבר אל הנוצרים, נכון הוא כי יקבלו עליהם עול חובת אורה זאת, אולם בוטרימאויטש אשר ידע להלך לרוח העת, וידע את תכונות היהודים ואת שיחם ושיגם בעת ההיא, יאמר כי טוב להניח להזמן את פתרון השאלה הזאת, ועוד חזון למועד, עד אשר ימלאו היהודים דעה ורוח הדרשה תנוח עליהם, כי אז מבלי משים יתעוררו למלא את החובה הזאת. — „אל תעירו ואל תעוררו את האהבה עד שתחפץ“, זה היה פתגמו.

דעת לנכון נקל כי ההצעות החדשות האלה לא הפיקו רצון כזאת העם, כי רב מאד הדרך בין החוקים הנושנים אשר השתררו בארץ בכל תקפם, ובין מערכי לב המתקנים והחוקים החדשים אשר יצרו. אכן הרגש, כי תקונים דרושים הם אל החפץ, כבר פלס לו נתיב אל דעת הקהל, ותרם יד הרעיון, כי מצב העניינים כמו שהוא לא טוב ולא ישר הנהו, אך יען כי היהודים שנואים היו בעיני הרבים, וכל המא וכל פשע המיטו עליהם, לכן לא מצאו עוז בנפשם לשים תהלה בסדרי הממשלה, ולראות בתוכם את הנסכה ואת המקור לעמל ישראל, ולכן היו דברי הפצי התקונים לראשונה כקול קורא במדבר. לפי רוח המושל בעת ההיא, אשר אותו שמו למו לקו כל הנותנים לבם לחרף שאלת היהודים, מלבד אלה יחודי סגולה אשר במ נדבר נכבדות, כל עמל ואון, כל מזמה ורשע צרורים וצפונים היו בתוך הקהל. הקהל לפי דעתם שפך את רוח ממשלתו על כל עניני הדת, ויפרוש רשת ליד מעגל מסחר ועסקי אנשי בריתו, ליד ארחם ורבעם וכל תהלוכותיהם ע"י תהבולות גלוות ונסתרות, ויהיה הכריח התיכון המבריה את כל עדת היהודים מן הקצה אל הקצה כאיש אחד חברים, והמבדיל בינם ובין עם הארץ. כזאת חשבו כל חכמי לב, אך ההמון חשב את הקהל גם לאגודה, אשר בה ימתיקו היהודים סוד נגד הדת הנוצרית, ויתקשרו קשר להשמיד אותה ואת המחזיקים במעוזה, ע"י גניבת כלי קדש מבתי התפלה ורציחת ילדי נוצרים וכהנה.

את החוקים משנת 1768 הנוכחים למעלה, הוציאה הממשלה לאור למען הקים לרמטה את סערת הלבבות אשר גברה אז ע"ד שאלת היהודים, אך בסדרי הקהל העתיקים לא נגעה. אכן עוד כארבע שנים לפני זה אסרה הממשלה את אסיפות זקני היהודים מקהלות שונות הנושאות ונותנות ע"ד תקון מסים חדשים, גם הביאה בחשבון את החובות הרובצים על הקהלות, ותמסרם לפקידיו גנזי המלך. אך כל הפעולות האלה נגעו רק בעניני ממון,

אשר להקהלות, ולא בסדריהם הפנימיים. לפני ועד האסיפה העלו הצירים את השאלה הזאת, אך פאנינסקי אשר לפי דברי רבים מסופרי פאלען לא נקה משחר מאת הקהלות (קראשעווסקי) — התנגד לזה בכל עוז, וההצעה נשתקעה וירדה לטמיון. החוקים החדשים משנת 1768 ישרו בעיני העם, בכל זאת הוסיפו לשנוא את הקהל ולבקש עליו תגואות ועלילות ברשע. בין כה וכה, והמחבר הפלאי ואחריו בוטרימאווויטש גלו את דעתם להניח את סדרי הקהל על מכונם, ולבקש מאת פרנסי הקהלות רק לצמצם את פעולתם בעניני הדת אשר בצדק להם המה, גם יעצו נדיבות, להרחיב את גבול זכויות היהודים ולתת להם חוקי צדק, כמשפט כל העם.

באחד מספרי העתים יצא אחד מדברי בשם רבים, אשר באמת רבים שלחיהו ומלאו את ידו, נגד בוטרימאווויטש ומחברתו. המבקר יודה כי הממשלה גם היא אשמה בשחיתות היהודים, וירים כבוד, המחוקקים הגדולים הדורשים שלום העם", וביניהם יחשוב גם את בוטרימאווויטש ואת הצעתו, אולם יאמר: אף כי ההצעה היא שקולה במאזני צדק, בכ"ז אהבת המחבר למין האדם ונמיתו לרוח החפש, קלקלו את השורה, וימריצוהו להלל כמה מגרעות היהודים ולישר את עקמומיותם". בן הוא מערער על בוטרימאווויטש, אשר יחפוץ להסיר משכם נושאי משרה בקהלות רק את הממשלה בעניני התבל, מבלי להצר צעדיהם בשלטונם בעניני הדת, עד כי גם החרם יהיה להם לכלי חפץ, להשתמש בו בעת הצורך. תחת זאת יבקש המחבר להניח להקהל רק את ההנהגה בדברי עבודת אלהים, אך שאר הענינים אם כי יש להם איזה קשר וצירוף עם הדת, יהיו בידי שופטים נוצרים הממונים מאת הממשלה. גם נגד חפץ בוטרימאווויטש לתת ליהודים רשיון בלתי מוגבל לשבת בערים ולערוב מערבם, יאמר המבקר: כי הרבר הזה ימלא סאת שחיתות היהודים, ויסיעם לנצח מעבודת האדמה. בדבר עבודת הצבא, יהויק בדעת הפלאי, כי הוא תנאי שאין הממשלה יכולה לתור הימנו, ותחת חוקי יושר אשר יעץ בוטרימאווויטש יאמר המבקר, לעצור בעד הרוכלים העניים מהתעסק בעסק זה, ולתת רשות למסחר רק לבעלי בתים, אך תחת זאת יציע לתת לבעלי המלאכות מבני ישראל לגור בכל הארץ, ולבוא גם בבית חברות עושי מלאכה בין הנוצרים.

כן התעוררה שאלת היהודים בלב החכמים והעם, ספרים מספרים שונים נכתבו בשאלה הזאת, וכאשר נכונן לחקר הליכות רוח מחבריהם, נראה כי יפרדו לשני ראשים: הראש האחד, אשר לדגלו הנה גם בוטרימאווויטש, דרשו שלום ישראל ובקשו טובו, למען היטיב לישראל, למען חליץ רצוצים, ולמען השבית חמס ושוד; והראש השני, אשר רוב העם נטו אחריו, חפצו גם הם לתקן תקונים במצב ישראל, אך לא למובם רק לטובת העם, ואם כי בדברים רבים יחד נפגשו אלה ואלה, כי כולם חפצו תקונים ושנויים, אך בעיקרי חפציהם נפלגו ורחקו איש מרעהו, כי הראשונים נתנו כנפש רחבה

ובמרה נאה, והאחרונים בעין רעה. כי לו ראו דרך לפניהם להטיב את מצב העם מבלי הרים קרן ישראל, כי אז לא עלה על לבם לעשות טוב לישראל, אך יען כי אנוסים היו לשנות דבר גם במצב ישראל למובת העם, משלו ברוחם ויעצו לתקן מעט קט.

טז

(התפוכות בדברי העוסקים בשאלת היהודים. מקור התפוכות האלה. דעת החכם לאקקע ביחוסה לשאלת היהודים. הלוקי דעות בדברי התקונים אשר ראוי לתקן בדרכי החנוך בין היהודים. שתי נמיות בשאר התקונים. תקונים היצונים. שאלת הנהגת הקהל. זכיות היהודים לעסקי מסחר. השתדלות שונות לקרב את היהודים ולהרגילם לעבודת האדמה. מדוע לא יצא הרבר הזה לפעולות? בוטרימאויטש ויעויערסקי).

בכל מקום אשר ידברו הסופרים את דבריהם כמתארים את תכונות היהודים, ובמספרים את אשר חזו להם, שם מלאו חמת נקם ועברה נוראה, ויתמרמרו ויחפיואו על היהודים המאות כבודות מנשוא, ויתנום למועלים ולבוגדים בארץ מולדתם, ליונקי לשד הארץ ולמוצצי דם וישוביה. הם פתחו חלונות בבית המנוגע מכל עבר ופאה, ויחשבו לראות נגעים ופנעים עד אין מספר: משממה לנצורים, המרת בצע אשר לא תלאה עד שתכלינה כל הנשמות שבגוף עם הארץ; ובספרם את חזון לבם זה, יאמרו לרוח אמרי נואש, ויתיאשו מחבר את ישראל עם גו הלאום, גם אם יעלו עליהם בתקונים וסדרים חדשים. לו היו הסופרים ההם דנים על פי היקש ישר, לשלב משפט מקביל זה לזה, למען עלות על ידיהם לתוצאה נכונה, שהוא דבר הלמד ומתברר מהם, כדרך כל אנשי הגיון, כי אז לא יספו לחקור דרכי תקונים, אך גורו אומר לגרש בחרפה את היהודים, כאשר גורו ולא בושו אויבי ישראל מאו. אולם הסופרים ההם לא כן בדם, כי כמעט כלו לשאת את המשא ואת החזות הקשה, ויפנו לחקור הצעות שונות להטבת מצב היהודים, או שנאתם כעשן תכלה. ככה ישוב בעל המחברת „קאמעציום“ בחלק השני, מדבריו אשר יגיד בחלק הראשון, והפה שאמר הוא הפה שהתיר לראות בישראל—כפי לשונו— „מרגנותא דלית לה טימא“, אם רק תשמע הממשלה לדבריו, ותעש את התקונים אשר נוספו בעצתו. כמשפט הזה נראה גם בסמאשיץ, השר הגדול לפולאנים. מקור התפוכות האלה הוא לדעתנו, משא פנים להעם, כי ידעו הסופרים את אשר לפניהם, וישיתו בחלקות לקוראיהם, ויתנו להם הרפות וגרופים למדי על היהודים, למען הפיק מהם רצון, ואתרי כן סדרו לפניהם את ההצעות אשר אליהן כוננו את ספריהם. הנה כן טבלו בנפת את הערישה

המרה, למען תבוא כממתקים בקרב הקוראים, וחכם לא יטעם כי רפאות תעלה היא ולא מגדנות.

הן נודה ולא נכחד כי כבר באה דעת ללב הסופרים ההם, אם רק הבינו כי המעוות אשר ביהודים לא מקרבם יצא אך מקרב הממשלה, אשר בלעה ארחותיהם, אכן מרות טובות לא ראו רוב הסופרים בישראל, ונהפוך הוא, כי כל תכונה אשר בה הצטיינו היהודים בין עם הארץ ויצא לה מוניטין כתכונה לאומית, אשר להם לברם היא, לסחוי ומאוס היתה בעיניהם, אך תקותם סמכתם כי יצלח בידם לעקור אתהן משרש, להדש ביהודים רוח נכון ולברוא להם לב טהור מכל סיגי הדעות הנושנות, ובדבר הזה היה להם לא קקע לעינים, כי החכם הזה החליט, כי נפש האדם דמיונה כלוח טהור (טאבולא ראזא, עדה"מ הלומר ילד למה"ד לכותב על נייר חדש), אשר לא הרות עליו שום רושם וקו, ורק החנוך והלמוד יציירו על הלוח הזה ציורים שונים. הדעה הזאת מצאה לה מסלות ללב שלומי אמוני החכמים בעת ההיא, והמאמר: „האדם לא יולד רע או טוב, חכם או כסיל, והוא מוכשר להיות כה או כה, והדבר תלוי בהחנוך ובמקרי חייו, אם יזכה ארחו או יעוה דרכו, אם יחכם או יכסל". היה להלכה פסוקה לא רק בחנוך הילדים, אך הוסיפו לרונן כן גם בחנוך הקבוץ, בתקון רוח העם והישרת דרכיו.

את אלילי קנאת הדת השליכו החכמים ההם אחרי גומ, את דת ישראל לא חשבו עוד למכשול ולשטנה לחובת אורח, והיו אומרים: רשות לכל אדם להאמין באלהיו או לכחש, בתנאי שלא יגרום בזה רעה להאמונה השוררת בארץ, ולא יפקיע א"ע מידי חובת שעבוד בתור אורח. בדבר הזה היתה להם הולאנדיא למופת, וכבר נשנו ונאמרו אז דברים מעין אלה: היהודים היושבים שם אינם נתעבים ונאלחים כאחיהם בני אמונתם פה, כי משכילים וברי לב המה, כל משאם ומתנם באמונה וכל ישעם וחפצם להשכיל להועיל לארץ מולדתם ולחבריהם האזרחים. רק הגרועים וועירי דמן חבריא פצו פיהם גם לשפוך קלון על רבות ממצוות המעשיות אשר היהודים נוהגים בהם, ויאמרו כי דקדוקי היהודים שמדקדקים בטרופות, בתערובת בו"ח, ובשמירת חגים ומועדים רבים, ירוששום ויאכפו עליהם לאתחו במרמה. אך בכלל לא נוכל לאמר, כי נגעו לרעה בעניני דת. בהסכמה אחת הכירו את משפטם הסבלנות, ורבים מהם חוו דעתם, כי ראוי לכבד גם את מנהגי היהודים אשר לא בדת רק בהרגל יסודתם, ורק אחד מהם, קאללאנמיא שמו, בקש לבטל את תקף החרם. רק בעניני החנוך נפלגו ונפרדו הדעות, אלה מזה לא חפצו לכוון לתקר, והניחו את הדבר למוטחים בעניני החנוך, המחוקקים חוקים לכל העם, ואלה מזה תקרו ודרשו, ויחזיקו במעו דעות שונות.

כל בעלי ההצעות פה אחד דרשו מאת הממשלה לפתוח את שערי בתי הספר לילדי היהודים. אך בפרטי הדבר חלק לכם. רבים יעצו להוציא לאור

חק, אשר ידרוש מאת היהודים לשלוח את ילדיהם לבתי הספר ויאמרו, כי היהודים מטבעם תאבים הם לדעת וללמודים, ואם רק תחלתם תהיה באונם יהיה סופם ברצון, גם בקשו לעצור בכל יהודי צעיר אשר לא נתן לו חנוך בבית הספר כראוי, מעטוק במסחר. קצתם בקשו להביא את ילדי היהודים אל בתי ספר הכוללים, וליסר קשה את הנערים השוכבים אשר יפריעום מעבודתם, וקצתם בקשו ליסד בתי ספר מיוחדים ליהודים, ולמנות בהם מורים מובהקים, אשר תעודה תהיה להם על כשרונם מאת חכמי בית מדרש המדעים אשר בקראקא, ונתנו מעט לדבריהם כי לא ראי סדר הלמודים הנכון ליהודים כראוי זה הנקבע בין הנוצרים, יען ביהודים עיקר הדבר הוא להוציא מלב הנערים הכלי אמונה תפלה, ובנוצרים אין הדבר עולה על הדעת לעקור מלב התלמידים דעות אשר יש להן קשר ויחס עם הדת, ועוד זאת תעמוד לשמנה לבל יוכלו ילדי העברים לשמוע בלמודים יחד עם ילדי הנוצרים, כי אלה הראשונים הם נגועים במחלות שונות אשר דבקו בעמם, וחלילה לתת יד למאמ את ילדי עם הארץ. אחד הסופרים יען, לצוות על הניזירות המסתופפות בתוך בתי המקלט, ללמד את ילדי היהודים העניים, אשר ידם לא תשיג לשלם שכר מורה, כתב ולשון וידיעות מועילות, ולאסור עליהן, לבל תשתמשנה במקרה הבא לידן, לנסות להסית את לב הילדים מאחרי דת אבותיהם.

אולם בעוד אשר פלגות הדעות בעניני החנוך נגעו רק אל הפרטים, ובכלל יסוד הדבר הסכימו כולם, הנה בעניני האמונה, אף כי לא נפלגו בדבר הסבלנות, וכל איש, אם באמת ובתמים או במרמה, התימר בכבודה, תכיר עין יודע בינה לעתים פרשת דרכים וחלוק דעות בין החכמים אשר דנו בהם, והם ישימו אותותיהם אותות, בחוות דעת הסופרים השונים ע"ד המנהגים הקבועים בישראל, אשר רבים מהם, אלה אשר דרכו בעקבות חכמי העת ההיא חובבי אדם ואוהבי הרור בארצות אחרות, לא נגעו בהם לרעה, ואחרים חשבו לנכון להשמידם, יען היו בעיניהם כצדים וצנינים, אשר יתנו למוט רגלי המתקנים בנשתם אל המלאכה ליסד סדרים חדשים בחיי ישראל. לרגלי חלוק הדעות הזה, הביטו גם במבט שונה על המצוות המעשיות, אשר כנודע נקדשו אז בעיני ישראל ביתר שאת מן חובות הלכות ועיקרי עבודה שבלב. החוקרים אשר חשבו לקשורות ומשולכות בהדת, לא נועזו לבקש להשבית זכר להן, אולם אלה אשר חשבו לדברים היצוניים, אשר לא חלק להן בדת ולא יסוד בתורת משה, הפצירו בהממשלה למהר את הדת מן המנהגים, ולהרים על ידי זה את מצב המוסרי של היהודים, אף כי בעניני המצב החמרי לא אבו לעצור ביהודים ולסול לפנייהם דרכים חדשים, רק זכויות חדשות הפצו לתת להם.

חלוקי דעות האלה עלו והשתרגו גם בהפלפולים והמו"מ ע"ד התקונים אשר נכון לתקן בחוקי המדינה בנוגע ליהודים, והפרידו שתי פלגות גדולות;

בראש הפלגה האחת אשר כוננה לה למטרה להוציא מאת היהודים תועלת להממשלה, עמד קאללאנטיא, מחבר חוברת הקאמפניומוס, ומיכאל משאצקי, ובראש הפלגה השנייה אשר ררשה טוב לישראל, עמד בוטרימאוויטש, ומחברי החוברות „בינה לעתים“ „שעפים מחוינות“ ועוד. שתי אלה התנגדו זה לזה מן הקצה אל הקצה בנוגע לשאלת מלבושי היהודים, עסקיהם ונושאי משרה בקהלות, ובכמה דברים יחד הסכימו. כולם בקשו לצוות על היהודים, לערוך את ספרי זכרונות הקהל ואת ספרי המסחר ופסקי הדינים הנעשה על ידי קרבנים, בשפת פולאנית, ורק אחד מהם יבקש לתת רשות לכתוב בצדן גם העתקות בשפת עבר. גם נגד השפה הבלולה הנהוגה בין היהודים בקשו תחבולות להשבייתה, ולמטרה הזאת קלעו חוקים שונים, אשר ביניהם, איסור להביא ספרים כתובים עברית מחו"ל, ולהדפיס ספרים בארץ, והצעה לתת משען כסף להסופרים אשר יעתיקו את ספרי הדת מעברית הנהוגה בין העם לפולאנית צחה. בטול מס הגלגלת דרוש היה להפץ התקונים לדעת כל הסופרים, רק שאלת המלבושים היתה לסלע המחלוקת. האזרח הפלאי ובוטרימאוויטש, אם כי אהבו חוקי הפש ושאפו דרוו בכל לבם, בקשו לאסור לבישת המעילים הארוכים, וקאללאנטיא התרחק עד הקצה האחרון, וייעץ לגלח זקן היהודים ופאות ראשיהם, אשר ישנו את מעמם ויתנום לתוא ליושבי הארץ, וסופר אחר לא יאמר די בהשתוות המלבושים ליהודים ונוצרים בלי הברל, אך יעמיק אל נבכי החוקים הנושנים אשר שררו בפאלען, ומערמת בלואי דתי המלכות שעבר עליהן כלח יוציא חק, לאסור על היהודים לתפור להם בגדים מסחורות הבאות מחוץ לארץ, ולשאת שרשרות זהב, פנינים ואבני יקר. בין כל הסופרים ההם התנוססו ישרי לב, מהבר ספר „הגינות“ ובעל החוברת „שימת עין על דברי הימים“, אשר חוו דעתם, כי המחוקק החכם לא יהדר את בני האדם מחוץ, למען היות להם תאר והן, אך לנפשם כנימה יפלם נתיב לתקוניו, „הבה נתחכמה“ — יאמר האחד — „להאיר את עיני היהודים למען יראו באור הדעת, והיה כאשר יפקחו עיניהם, יתבוששו, יסירו את הבגדים הצואים, וישביהו כל אות אשר יברילם מכל האדם“.

יתר על כל אלה היתה שאלת הקהל, גם שאלת משפטי היהודים למסחר בארץ, נסבה לפירוד הדעות. בשאלה הזאת, אם ישאירו את הקהלות על מכונו, או ילפתו בעמודי התוך אשר הן נשענות עליהם, היה הדבר תלוי, אם יהיו היהודים נפרדים ובודדים בין העם, או יתערבו בהם; ואם נצייר בנפשנו, כי בשאלת זכיות היהודים למסחר, הוטל גורל יושבי הערים וגורל עלות המסחר בארץ או רדתו, לא יפלא בעינינו, כי השאלה הזאת הלהיבה את הלבבות ותעיר סער מתחולל בהארץ, בבתי הועד ובהספרות. אחרי אשר יצאה מחברת בוטרימאוויטש לאור נפרדו העוסקים בהצעות התקונים לשני מחנות. בדבר הזה נמנו וגמרו כולם, כי ראוי להוציא את היהודים לדרור מתחת סבלות ממשלת שרי הגליל וסגניהם ועוזריהם, ולתת על שכם

ראשי האזרחים היושבים בסוד בית פקודת העיר את המשרה עליהם, אך בנוגע לסדרי הקהל והרבנות היו דעותיהן שונות. קאללאנטייא בקש לבטלם לגמרי, לקחת מהם את המשפט אשר היה להם עד אז ללוות כסף באחריות בטחון נכסי הקהל, למסור את פקודת המסים אשר ירצו על בני הקהל להוצאות צרכי הדת, בידי פקודי שרי הגליל, ולשית ענש חמש מאות מעה על הנועז להטיל את החרם על איש יהודי. בדרך הזה הפך להרגיו את מוסדות סדרי הקהל, כי לו בצע את מערכי לבו, אז דללו וחרבו מעינות הכסף אשר להקהל, וגם כל תקפו ועונו סר, ולא יכול לשים התיתו על הסרים למשמעתו. קאללאנטייא נהה אחרי השווי המוחלט בהארץ, ומנקודת הראות הזאת הפך להשכיח זכר כל הסדרים הנפרדים אשר לבני אמונה אחת. בדבר הזה הוא חולק על כל שאר המתקנים, אשר כולם הורו, כי הקהל הוא לעזר ולהועיל ליהודים, ויחפצו רק לשימו תחת השגחת ממשלה גבוהה ממנו, ולברר לו את כל הרברים אשר לו למשול בהם. הסופרים אשר התקברו במקצת לדעת קאללאנטייא הציעו, להפקיד שופט וסופר נוצרי בבית פקודת הקהל, ולשים לחק, כי אנשי הריב אשר לא יאותו למשפט הקהל, יוכלו להגיש עצומותיהם לפני שופטים גבוהים מהם.

לא כן חשבו בוטרימאוויטש וחוכר חברים מחוכם "Uwagi i myśli" o השבתת שלטון הקהל היתה בעיניהם על וחמס, ואחד מהם, בוויכוח עם קאללאנטייא, אמר לו: אין לנו הצדקה להתערב בעניני דת ישראל, מפני כי לבנו צפון מרעת תורת משה והתלמוד, פגותיה ומוסדותיה, — "ינהגו הם בעצמם מנהגי נטון וקדושין המובים ומשובחים יותר ממנהגינו". אך מאת הרבנים דרשו ידיעת שפת פולאנית וידיעות אחרות הנהוצות לתושב בארץ, גם בקשו להצר צעדי אונם, לבל יוכלו לפרוש את רשתם גם על הענינים אשר לא יכנסו בגדר הדת.

בנוגע לשאלת חוקי המדינה, בדבר העסקים אשר מותר ליהודים לעסוק בהם, הסכימו כולם לאסור ליהודים מסחר המשקה. קאללאנטייא יהליש כי היהודים עברו את העם במסחר הגבוה הזה, ויבקש דוקא לאסור על היהודים בכל אופן מן האופנים, להחזיק בתי כרוז ובתי הכנת שכר, רק מעט מועיר סופרים ממוצעים הציעו, להתיר ליהודים להחזיק בתים כאלה, ולעשות יין שרף ושכר רק לסחורה ולא למשקה (למכור בעצמם לשותים). רובם בקשו לאסור ליהודים עסקי סרטורים, גם תפירת בגדים קרועים, ומבוב בכפרים בכלואי סחכות, והלואה ברבית; בפרט נתנה חמתם על הסרטורים, ויבקשו לשפמם משפט בני עולה, לכלאם בבתי הסדר, או לרדות בהם בפרך. הם הודו ולא כהרו, כי ע"י כובד החוקים האלה ימעט ויצער מספר היהודים, ומחיר הסחורות יעלה מעלה; אך תחת זאת היתה נחמתם בתקוה הנשקפת להם, כי הצלחת העם תעלה כפורחת, וסוחרי הנוצרים ירחקו מטרמית, וישפילו במחרם, כי יסתפקו בריוח מצער.

אכן גם בעיני קאללאנטייא לא ישרו החוקים הנפתלים האלה. הוא זרעיו הצינע, להרשות ליהודים להאחו בתוך הערים, ולבחור להם עסק ומשלה יד ככל אשר תאוו נפשם; ולנגד זה החרדים ורואגים לטובת העם נשאו נפשם לחוקים קשים, לשים חק וגבול למספר היהודים היושבים בערים, לתת את הזכות הזאת רק לאלה אשר יש להם אחוזת בית ושדה או מעט כסף, ולתת להם רשיון למסחר, בתנאי שלא יביאו מחו"ל את הסחורות הדרושות לתענוגי בשרים אשר למותר הם, והעוברים על החק הזה לא לאזרחים ולסוחרים יחשבו, רק לרוכלים נבזים. בכלל גבר אז החפץ להטות את היהודים לעסקים אשר ישאו פרי להארץ, להרושת המעשה, להקמת בתי מלאכה גדולים, ועל כל אלה לעבודת שדה וכרם. הם החזיקו אז במעו בעלי השטח, כי עושר הארץ רק על יבול האדמה יוסד, ולכן השתדלו לחבב על היהודים את המהרישה, בתקותם להרבות את תבואת הארץ, ולעורר עי"ז בלב היהודים אהבת ארץ מולדת. גם סטאשיץ, אשר לא אהב את היהודים, חפץ לתת להם רשות לקנות להם אדמה לצמיתות, להוציאם לחפשי מעול כל המסים, והבטיח להם גם לתמוך בכסף את האכרים מבני ישראל אשר ינהגו בחכמה ובחריצות.

לא חדש היה החפץ הזה בעתו. ברתי המלכות משנת 1775 הושם לחוק, כי עובדי האדמה מישראל חפשים ממש הגלגלת; והנאחזים במקומות נשמים — במשך שש שנים, ובמקומות נושבים — במשך שלש שנים, משאר המסים. נכוחים הדברים למבין, כי גם אחרי אשר בטלה הממשלה את המסים, עוד קצור קצרה יד היהודים העניים לקנות אדמה, אשר מחירה היה יקר מאד בעת ההיא, וגם לא נכון היה להם לקחת בחכירה, כי מפני קלקול הרכבים לא נשאה להם העבודה פרי; ומאין היה להסרסרים העניים אשר החיו נפשם בשממון מעסקם הנבזה, מוצא לכסף, לאחוז בעבודת האדמה. האם לא היתה העצה הזאת אשר יעצו לרפא מצב ישראל ההרוס, דמיונה כתשובת מלכה אחת אשר ענתה להמספרים לה, כי רעב בארץ והחמון ימוג ברעב, כדברים האלה: „הן יוכלו הפתאים האלה לאכול פתותי לחם משותים בחמאה, אם באמת עלה מחיר המזונות למעלה“. המלכה ההיא אשר נסתה בהתענג ורוך לא ידעה, כי רק אל הארוחה הדלה הזאת תשתוקק נפש הרעבים; ויועזי התקונים גם הם ברחב לבם לא הבינו, כי לא נקל הוא להעניים להעתיק את מושבם לכפרים ולקנות שם חלקת שדה, ויחשבו כי קרוב להם הרב מאד. לכן לא יפלא בעינינו הדבר אשר יספר סופר דברי הימים הפולאני משאצקי, כי גם אחרי ההשתדלות הנמרצה לא היו במאה הי"ח יותר מארבע עשר משפחות מבני ישראל עובדי אדמה, ועל זה הוא יתמה תמה!

אכן ידי המתקנים לא רפו גם אחרי אשר פעם ושתים יגעו בדי ריק. דעת החוקרים מעת ההיא, כי כמו שנקל לתקן איש יחיד כן נקל לתקן עם שלם, היתה להם לצור מעו, גם אחרי אשר התקוות היו להן לאכזב. רוח

מבינתם העירם לשאול „הן לפני אלפי שנים היו היהודים עובדי אדמה, ורק במשך מאות בשנים למדו ארחות המסחר והיו לסוחרים; מדוע לא נוכל עתה להוציא לאור חליפה כזאת ולשובב את היהודים אל אתם ומחרשתם?“ ועל זה השיבו: החליפה הזאת לא תוכל לצאת לפעולות במהרה, כי כמו שהשתנות היהודים מעובדי אדמה לסוחרים נהיתה רק לרגלי ענינים שונים, אשר התלקטו מעט מעט, כן גם ההשתנות ההפוכה תתנהל לאטה.

בדבר הזה נפלגו המתקנים שוטני ישראל מחובביו. הם הציבו להם למטרה, להוציא מן היהודים תועלת להארץ, בראותם כי מפלגת הדלים והשפלים תפרוץ מיום ליום, יעצו לעבוד בהם; ולמען עקור את המדה הרעה, אהבת הבטלה, ולמעת על מקומה את אהבת העבודה, הציעו לצוות על כל היהודים לאחוז בעבודה. נער יהודי בן עשר שנים הולך בטל, אם הוא גם בן איש עשיר, יוסר במוסר קשה ויותן לבית מלאכה. סמאשיץ אמר ליהודים לקחת נשים, אם לא יוכיחו כמה יוכלו למצוא חית נפשם, וליהודיות להיות לאיש, אם לא תדענה לתפור לטוות ולארזג, גם אמר להרב לסרר קדושין אם לא יראה תעודת ראש העיר, כי האיש הצעיר עוסק באמונה בעסק או במלאכה. בכלל חפצו לעצור בעד חתונות של בוסר, — לבחורים לא הרשו לקחת נשים לפני מלאת להם חמש ועשרים שנה, ולבתולות טרם היות להן חמש עשרה שנה. קאללאנטייא יעיץ לתפוש את הנודדים הבטלים ולאכפם לעבוד בפרך, ובעל החוברת „קאמעכזיזמוס“ אשר שם כל מעיניו תמיד בחוקים נושנים, שוה גם בדבר הזה את ההצעה של זאמאיסקי אשר הזכרנו למעלה לעיניו, ובקש לשים לחוק, לבל יעבור איש יהודי או אשה יהודית ממקום למקום בלי תעודת ראש העיר או הכפר אשר שם משכנם, ולבלי לכתוב בכתב יושבי העיר, את היהודים אשר לא יכשרו למלאכה.

אולם חוקים כאלה הנאים למתקנים עזי הנפש, לא הפיקו רצון מאת הנבונים. להחכם בוטרימאוויתש ולההולכים בדרכו, אשר העלו בד בבד את השתדלותם לטובת הארץ עם השתדלותם לטובת ישראל, זרו חוקים כמו אלה, אשר יכלאו את רוח החפש וילכו מנגד לרגש היושר והצדק. הראשונים הביטו על היהודים כעל חמר טוב לבנין סדרים מתוקנים חדשים בארץ, והאחרונים ראו כבני אדם וכחברים, אשר מצוה עליהם להרימם משפל המדרגה ולהרחיב את צעדיהם תהתייהם. החכמים והסופרים אשר נשאו ונתנו הרבה בשאלה הזאת, חפצו לעורר את הועד ולהיות לו למאור עינים, ע"י הצעות שונות המבררות ומלבנות את מצב העינים; ובאמת לא שבו דבריהם ריקם. ועד מהרה נשמע גם בבית הועד דברים אשר הורו, כי הספרות עשתה פרי. בשתי שנים הראשונות לא מצא הועד מועד לעסוק בשאלת היהודים, כי היו לפניו ענינים שונים העומדים ברומן של שאלות המדינה, ולא נשמע קול מדבר בעניני היהודים, רק קול בוטרימאוויתש אשר עורר כפעם בפעם את קרואי הועד בעוז מדברותיו, לטובת העם האומלל, אך כמעט התיר הועד את

השאלות הראשונות אשר מרדוהו, מלא אחרי בוטרימאויטש, להביא על סדר היום את שאלת היהודים. ביום 22 ספטמבער בשנת 1790 מלא הועד ידי שרים נכבדים לגמור הצעה לתקונים במצב היהודים, ולראש באי כח הועד נמנה הנסיך גארניש, אולם אחרי כן מלא את מקומו הקאשמעללאן מלוקאוו הנודע באהבתו לחרשות, יעויערסקי. בין החברים הנכבדים ישב באסיפה ההיא גם בוטרימאויטש.

תכונות שני אלה אדירי הועד, בוטרימאויטש ויעויערסקי, היו ערובה נאמנה כי פתרון צדק ונכוחה יתיר את שאלת היהודים. בוטרימאויטש, בגלל אהבתו הרבה לארץ מולדתו, אשר עלתה בקנה אחד עם אהבתו להעם הנגש ונדרף, ויעויערסקי בגלל חפצו להגדיל ולהאדיר את המסחר, אשר היה בעיניו כמקור הצלחת העם, נתנו תקוה בלב היהודים, כי משפטם כאור יצא. זה האחרון הגיד קבל עם: „את היהודים אני רואה כאזרחים נאמנים ומועילים, כי בלעדם אין לנו סוחרים בפאלען; רק המוליך את תבואת אדמתנו לפרוסיא, ולא המביא שעשועים ותעלולים למשחק הילדים מארצות אחרות, יחשב בעיני לסוחר. סדרים נכונים במצב היהודים יגדילו את הכנסות הממשלה וירימו את המסחר למעלה“. בין כה הגיעו הצעות שונות לאסיפת באי כח הועד; הפלאי ערך לפניהם את החוברת „קאטעכ׳ים“, בוטרימאויטש ערך חוברת חדשה, אשר בה לא נטה אף כמלוא השערה מדעותיו אשר נתן להן ניב שפתים בחבורי הקודמים, גם מאדעאוש משאצקי הגיש הצעה לתקונים.

יז

(ההצעה של משאצקי. הוראת שעה. מרדות אשר הפריעו את הועד מכלות את עבודתו לטובת היהודים. חובות הקהל היו לכבושול. דעות שונות בדבר הרמת מסים מאת היהודים. מצב היהודים בעת ההיא בעיר ווארשויא. מבוכות ושערוריות. תוצאות המ״מ בהועד. השנאה לישראל חוזרת הלילה. השאלות המדינות בפאלען היו למוקש ליהודים. מה ההוה הוה).

הצעת משאצקי נכבדה היא כאד בעינינו להתחקות על שרשיה, יען כי לפי דברי המחבר, היתה דעת כל היושבים בהאסיפה נוטה להדברים אשר כתב בההצעה. הוא חלק את היהודים לשלש מפלגות: לעובדי ארמה, לעושי מלאכה, ולסוחרים. כל איש יהודי יוכל לבחור באחת מאלה, ואז הפשי ונעוב יהיה לנפשו, ובין המשועבדים להשרים לא ימנה. בנוגע לעניני הנמוס והחוקים השוררים בארץ, חוקה אחת לנוצרים וליהודים, ורק בעניני הדת יוכלו לסור למשמעת ראשיהם אשר יבחר להם, והבחירה הזאת תעשה בהשגחת פקידי העיר. בעלי המלאכות והסוחרים מבני ישראל יוכלו לבוא בברית

אגודות העוסקים בזה הנוסדות בין הנוצרים, ולשאת עם כל החברים שכם אחד, ולהם תהיה הצדקה גם לעמוד בראש אגודות כאלה ולנהלן, אם יבחרו בם כל בני האגודה בגלל כשרונם ותבונתם. למען תקן את היהודים הנרפים להשכל ולחמייב דרכם, ידרוש מאתם לבקר בבתי הספר; אך אין אונס בזה, כי האונס לפי דעתו לא לעזר ולא להועיל. כל הציונים אשר בהם יצמינו היהודים משאר יושבי הארץ, כמו במלבושיהם ובהשפה המדוברת ביניהם, יבוטלו לגמרי מידי הממשלה ע"י חוקים אשר יכוננו להם למטרה הזאת. כל דבר אשר בדת יסודתו, לא תגע בו יד, גם כתות הפורשות מן הצבור יש להן רשות להתגודד ולהתנהג ככל אות נפשם, אם רק לא תפוצנה את חוקי המוסר ודרך ארץ. גבר מבני היהודים לא יוכל להמיר דתו לפני מלאת לו עשרים שנה, ועלמה לפני מלאת לה שמנה עשרה שנה. בכל הדברים הנוגעים לכלל, חובה ליהודים לכתוב דבריהם בספר בשפת הארץ, וספרי היהודים צריכים בקרת בבית המבקרים להממשלה. רשות ליהודים לקנות אדמה לצמיתות, ואחרי עבדם את אדמתם במשך עשרים שנה, ויכלו לקנות גם נכסים רחבי ידים ועבודה רבה. הדרושה אל החפץ. היהודי אשר יעווב סחרו ויקבע מושבו בכפר לעבוד חלקת שדה, תפשי יהיה ממס במשך עשר שנים, גם משען כסף יקבל מאת הממשלה למען יקן לו מקנה; ואם ישקוד בעבודתו יהיה גם אחרי כן פטור ממסים והממשלה תתמכהו בכסף. אסור ליהודים להכין יין שרף בבתי המלאכה, או למכרו, אך האסור הזה יהיה בתקפו רק במשך חמשים שנה, עד אשר ישונה מצב היהודים תכלית שינוי מאשר הוא בעת הזאת, שההכרח הוא נסכה לשיטת חק חדש זה. בחור לפני מלאת לו עשרים שנה ועלמה לפני מלאת לה שמנה עשרה שנה, לא יורשו להנשא, וגם אחרי כן עליהם להביא הוכחה וראיה, כי יוכלו להחיות את נפשם ואת נפש הילדים אשר יולדו להם.

ההצעה הזאת נבדלת היא משאר ההצעות, במעם נכבד אשר הוסיף בה מחברה משלו, שאין משלו בשום הצעה, והוא כי על כל החוקים הקשים אשר יבקש להעמים על היהודים, יניח חותם הוראת שעה. בעוד אשר שאר הסופרים כלאו את היהודים במצרים, ולא נתנו להם מוצא לצאת מחוג החוקים הכבדים מנשוא — הנה משאצקי לא השבם למרה נכונה, אשר בכל עת ובכל מקום ראויה היא למשול ממשל רב ביהודים, רק להכנות אשר תכליתן להכשיר את היהודים לברכת שווי זכויות האזרחים. גם את החפץ להמשיך את היהודים לעבודת האדמה, לא בירר אחד הסופרים הקודמים לו בבירור וך כמוהו — ובהצעתו לתת ליהודים הרשות לקנות אדמה, יצא נגד דתי המלכות מאז ונגד האצילים אשר החזיקו בהם, בפחדם לבל תסוב האדמה ליהודים.

המו"מ בהאסיפה התנהל בכבודות. בראשית שנת 1791 כלתה את מעשיה לחקור את כל ההצעות הערוכות לפניה, ותכן מכולן יחד הצעה

אחת, הכל תכליל וכוללת את ראשי דבריהם, ותערוך אותה לפני הועד. אך גם עתה שרדוהו ענינים רבים, ושאלת היהודים הונחה בקרן זוית, עד אשר קם בוטרימאווויטש ויבקש ביום 24 מאי בשנה היא מאת הועד להחליט משפט ההצעה לשבט או לחסד. אז ענה כלאניעווסקי ציר בראצלאוו, ויתן דופי במעשי האסיפה, ויאמר כי רעות רבות צפונות בה למחוזות פאלען-הקטנה, ולנגרה ערך הצעה חדשה, אשר און וחקר. כפי הנראה לא ישר הרבר בעיני כלאניעווסקי, אשר הסכימו אנשי האסיפה לתת משפט ליהודים לעסוק במסחר בתוך הערים. הועד לא החליט אז דבר, הצעת כלאניעווסקי נתקבלה למקרא ולבקרת, ואח"כ נאבדה בין הכתבים. את המ"מ בשאלת היהודים השמיטו לזמן מאוחר, לכן לא באו חוקים הנוגעים ליהודים, לא בחוקי מאי ולא בחוקי הערים, אשר יצאו בעת היא מאת הועד.

מן יום 15 אפריל עד אחרית השנה, שטרודים היו קרואי הועד בעניני שופטי הערים והגלילות, ובחוקי טביעת מטבעות, ולכן שררה דומיה בשאלת היהודים. בין כה וכה הפיצו חרשי משחית בין ההמון את בדי לבם, והשמועה הכוזבת עשתה לה כנפים, כי המו"מ על אורות היהודים לתת להם חוקים טובים, הוא עקב מתן שוחד אשר קבלו מאתם. בהאסף קרואי הועד ביום 30 ספטמבער, נשא בוטרימאווויטש את מדברותיו בעזו וכת כביר, ויעורר את הנאספים, "לרחם על העם האומלל, אשר מלבד קוצר ידו להחיש לו עזר, לא ידע בעניו, כי עזר דרוש להצצו", ובסוף דבריו: לערוך את ההצעה אשר, מפני חדשות וילדי יום תקנו ושנו בה כמה דברים", עוד הפעם לפני אנשים נבונים וירועים, לבתנה ולצרפה, ולהגישה אח"כ אל הועד". יעווערסקי אוהב היהודים עמד לימינו, וראש הועד הבטיח כי יפיק חפצם. האסיפה התחילה עוד הפעם את עבודתה, ואחרי נשאה ונתנה בענין ההוא במשך איוה חרשים, באה לכלל דעה אחת ותחליט: "כי היהודים לא יצלו להיות אזרחים נאמנים בהארץ, כל עוד לא תבונן הממשלה ביניהם סדרים חדשים, והסדרים החדשים לא יצלו אך יחמיאו את הממרה, כל עוד לא יבואו חובות הקהל בחשבון ובסדר נכון ומדויק, וזאת לא תעשה רק ע"י שרי בית גנוי הממשלה". כללו של דבר, גורו אומר, כי לפני גשתם אל חקר הצעות התקונים, על הממשלה להביא בחשבון את החובות הרובצים על הקהלות, למען דעת להעריך את המסים על פיהם.

ביום 24 יאנואר בשנת 1792 קרא בוטרימאווויטש בשם האסיפה לפני הועד, את ההצעה המבקשת משופטי הערים והכפרים, לרשום את חובות הקהלות ובתי הכנסיות. אחרי שלשת ימים נועצו על זה חברי הועד, ואחרי שנוים קטנים שעשו בסגנון הלשון, נתקבלה ההצעה ברוב דעות. למען הביא בחשבון את חובות הקהלות, מנו שופטים מיוחדים אשר לפניהם נדרשו להמליים לערוך את שמרי חובותיהם, והשופטים נצטוו לשלוח העתקה מן השמרות וחשבון כולל, ביום 31 מאי בשנה ההיא, אל פקידי אוצר הממשלה,

ואחרי כן היה לחברי האסיפה למנות את הכסף הננוז באוצרות הקהלות. מן היום ההוא, נאסר ליהודים ללוות כסף על שעבוד נכסי הקהל. ביום 20 פֶּעברואר הוציאה הממשלה קול קורא לכל שרי הגליל, להוציא לפעולות את החק החדש, וביום 2 מארץ החלו השופטים הממונים, לערוך חשבון חובות הקהל, את מעשיהם.

ככה נשמטה שאלת היהודים במשך איזה ירחים, עד תום מלאכת הפקידים הנוכרים. מן העת ההיא לא עסקו קרואי הועד בענין מעניני שאלת היהודים, מלבד שאלת המסים והעבודה בצבא. באסיפת יום השביעי לירח מאי נמנו וגמרו, כי היהודים מחויבים להציג לצבא מאתיים אנשי חיל, מסכת המלחמה אשר היתה בדעתם או להכין, ואז גורו אומר להעלות את כס הגלגלת של יהודי ליטוויא כדי חמש עשרה קשימות, והוא שלשה זהובים לנפש. אכן בשאר המסים לא הגביה הועד למעלה ולא הרבה לדרוש מאת היהודים, אף כי מצב הענינים בעת ההיא דרש זאת מידם, כי לא היו ימים לפאלען ללא שלום, לחרדת מלחמה ולצורך כסף, כימים ההם, בכל זאת לא שמו על היהודים חוקי מעמסה ומועקה, ורבים מאנשי הועד השמיעו דעתם, כי נכון להקל עוד את כובד המשא הרויבץ על העם הזה, בגלל העוני הרב אשר מצא לו מסלות לבין דלת ההמון. איזה מן הסופרים אשר נהו אחרי המלחמה ובקשו מאת הממשלה לערוך חיל צבא כבר מאד, בקשו להגדיל את המס לגלגלת; קאללאנטייא יעיץ להעלותו פי שנים מאשר היה עד אז, הפלאי בקש להטיל מס על חתונה עשרה אדומים, אך ההצעות האלה לא מצאו אוזנים קשובות. באסיפת יום 9 מארץ בשנת 1789 הגיד מאשינסקי בתוך מדברותיו, כי לא נכוחים הדברים לפני הממשלה להעלות למעלה את תרומת המסים, יען גם בלעדי זאת מצב החמרי של היהודים בשפל יושב; ובשנה שאחרי כן, כאשר נקראה לפני הועד ההצעה להרבות מסים לארנוניות, קם קובליצקי ציר אינפלאנט, בן משק בית שר הצבא צארמאריסקי, אשר הסופרים יתארוהו „ליטוויא עב הכרש ורחב הכתפות, אשר שערות שפמו כתלתלים יורדות עד צוארו, וראשו קרה וחלק“, ויאמר כי לא יאות לזה לעולם, — „חלילה להועד — היו דבריו — לסיים במעשה רשע כזה, להעמיס על בני העם העשוק והרצויץ מס כפלים“, וכל החברים נענעו בראשם ויורו לדבריו.

בשנה שאחרי כן, כאשר הפץ פאטאצקי ציר בראצלאוו לשום על היהודים מס לגלגלת יותר כדי מחצה, התנגד בוטרימאווויטש לדבר הזה, ויאמר „כי סדרים נכונים אשר יוסדו בין היהודים, ויעילו להממשלה הרבה יתר מתרומת מסים שאין רוב היהודים יכולים לעמוד בהם“. למען משוך אחריהם את לבות היהודים, התחכמו הסופרים להעיר בקרבם את רגש הכבוד, ובאמת לא רדים היו היהודים לארץ מולדתם, בעת צר פתחו את צירותו כספם ויחישו

עור להממשלה. קאללאנטייא יפאר ויהלל את הרוח הנדיבה המתנוססת בקרבם, והפלאי יציגום בדבר הזה למופת לכל העם.

בעוד אשר הנבונים בעם כתבו ספרים ונדברו יחד דברים אשר תוכם רצוף אהבה לישראל, היה הפכפך וזר המחזה לראות את התוקים הנושנים בעוון ותקפם, כי יושבי הערים מבני עם הארץ נצרום כאישון עינם, ויהיו כלי הפיץ בידם, להרוף אחר את היהודים התרוצים במלאכתם ומחוכמים במסחרם. בימי הועד נהרו יהודים רבים לעיר ווארשווא אשר שם היה מקומו, ובעת אשר בבית קרואי העם נשמעו דברי מליצי יושר לרוחתם לישועתם, מהרו היהודים לעסוק במלאכות שונות ובמסחר ולהגות מזיו החפש, אז אוו למושב למו את הרחובות: סענאטארסקא, פאציעואו, טלאמאצקא, קלא-פאצקא, ואת כל הרחובות המשתרעים מן היכל פרימאס עד מאריוויל ובית התפלה המכונה שו' טראיצא. אמנם לתפיץ הזה דרוש היה כתב רשיון להתגורר בעיר, מחירו היה מעה כסף, ורק במשך המשה ימים הועיל לבעליו, ויען כי תרומת כסף זאת מכתבי הרשיון עלתה עד סך 200,000 זהובים, שככה החמה על ישראל, והמנהגים הנושנים לגרש איש יהודי אשר נמצא בעיר ולהריעו אחריו בתצורות (קראשעווסקי) נשכחו מלב. דעת לנכון נקל כי הרבר הזה העלה חמת האזרחים הנוצרים. בספר הזכרון של ערי פאלען ועיר ווארשווא בראשם, אשר הגיש ראש העיר להועד, הובאו כתבי שטנות ותלונות על היהודים, כי ישברו כל מטה לחם להסותרים ולבעלי המלאכות מהנוצרים, והם בעוכרי כל יושבי הארץ. בשנת 1790 פרצה המשטמה ותחל להוליד שערויות ופרעות, בעלי מלאכות שונות, רובם תופרי בגדים התקבצו בשאון והמולה לפני בית מועצות העיר ווארשווא, וירימו קולם ויהימו בקול גדול, כי אם לא תגרש הממשלה את היהודים מן העיר — אז יתנפלו הם עליהם להרגם ולאבדם. השאון הזה עלה כ"ב, עד כי נאליץ ראש העיר להודיע את הדבר אל הועד, כי לא קוה להרגיע בעצמו את סערת העם ברעו. אז שלח הועד אל ההמון את אנשיו לשאול את פיהם מה יבקשו, ויענו להם, כי היהודים יעכרום, ולא יתנום למכור ולהשתכר מאומה; על זה הבטיחות מלאכי השלום, כי כל הרוכלים והסוברים בבתיים עם רכולתם כלה יגורשו מן העיר, ורק הסותרים מבני ישראל ישארו, ותקם סערת העם לרממה והעיר שקטמה. בחדש אפריל קמה עוד הפעם מחומה ברחוב, אך שר העיר מצא און לו לשים לה קץ.

ביום הששה עשר לירח מאי התהלך תופר בגדים איש נוצרי ושמו פוקס ברחוב קלאפאצקא, וירא איש יהודי נושא בגדים ויחר אפו עליו, ויאמר לנערים השוכבים אשר סביב לו לתפשו. לקול הרעש מהרו היהודים להצילו מידם, בין כה וכה, והפועלים הנוצרים אשר עמדו שם, הוציאו קול, בזרון או בשגנה, כי הנוצרי פוקס נהרג. ברגע ההוא מהר האספסוף לרחוב טלאמאצקא, ויתנפל על היהודים לעשות בהם הרג, אך היהודים עמדו על נפשם ויכנו

אחור את אויביהם. חמת ההמון גדלה עד להשחית וישם פעמיו לרחוב פא-ציעיאוו, שם בזז ושלל את כל הבא לידו וישליך את כל הסחורות אל הבארות. מהר באו אנשי הצבא להשביח את השאון, אך ההמון השליך אליהם אבנים ומיט, ולא עמד מועפו עד אשר באו היל הרובכים, ופיצום לכל עבר. קרואי הועד תקרו ודרשו על פרטי המקרה הזה וייסרו קשה את הפושעים; הנוצרי פֹּקס, אשר בתחלה נתפש בידי היהודים ואתרי בן נעזב לנפשו, הובא לבית הכלא, גם מאריאנסקי מרעהו הלך בדרך ההוא. צירי ליטווא ורוסינים עמדו לימין היהודים, ואחרים נתנו צדק לנוצרים, אך רוב הצירים הורו כי על ראש הנוצרים תחול האשמה ע"ד המבוכות. המקרים האלה הביאו להיהודים רעות רבות בעקבן. הממשלה נאלצה לשית עצות לראגו למנוחת יושבי העיר, ויתפשו את היהודים הנודדים העניים ותרחקם מחוץ לגבולה, בירח מארץ ואפריל הוציא השר וואנדאלין מנישעק לאור חק ומשפט, ואחרי כן מלא אהריו השר ראטשינסקי, לבל יעוו איש יהודי וולת האנשים אשר להם חנויות למסחר, לגור בעיר ווארשווא וסביבותיה. לסוחר לא הורשה להחזיק יותר משלשה משרתים, אסור היה להם להחזיק בתי משקח, לעסוק במסחר בגדים, ולמכור בחנותיהם ביום הראשון לשבוע אשר בו ישבתו בני עם הארץ. מפליאים וזרים היו החוקים האלה, בגלל צאתם לאור בימי אסיפות הועד, טרם נחבא עוד קול הדורש טוב לישראל, בוטרימאוויתש.

שאלות המדינה רמות הערך אשר השתרגו עלו כמז"מ של הועד, הפריעוהו מעסוק בשאלת היהודים; מגורתם עד מהרה באה, את אשר לא עשה המז"מ המדיני נסתה החרב לעשות, ואין להפלא על כן כי לא שמו מנהלי הממשלה אל לבם להטיב את מצב היהודים, בהיותם אחווים ונלכדים בסכך שאלה מדינית אשר נתנה פחד בלבם, כי עמדתם במדינה תלקח מאתם. האסיפה אשר נועדה להציע הצעה חדשה לתקונים במצב היהודים, לא הגיעה בעבודתה לירי גמר, כי המלאכה אשר קרמה לה, הבאת כל חובות הקהל בחשבון לא באה עד קצה, גם אין ביריני ספר זכרונות מעת ההיא, אך ידים מוכיחות יש להחשערה, כי ההצעה הנמצאה זה מקרוב, אשר יצאה לאור בשם סטאניסלאוו אויגוסט, יש לה קשר עם ההצעה אשר ערכה האסיפה בשנת 1791 לפני המלך, ואשר שבה ותקח אותה עוד הפעם לתקן בה את המעוות. על פי הכ"י ההוא הושם לחק, ליסד אצל כל בית הכנסת בית ספר פולאני, אשר השרים הממונים על עניני החנוך בהמלכה יפקחו עליו, לבל ילתת לילדי העברים לשמוע בלמודי התלמוד מפי מוריהם הנבערים מדעת, ולבלי לתת לבחור ובתולה להנשא אם לא בקרו בבתי הספר ולא השלימו שם חוקם; כל מיני מסחר יפתחו לרוחה לפני היהודים, אך מסחר המשקאות יוצא מן הכלל. הממשלה תתמוך בכסף את עובדי האדמה מבני יש-אל השוקדים ותרוצים בעבודתם. המשפטים הכוללים השוורים בארץ, ליהודים

ולנוצרים המה; אך יען אשר קנאת הרת ושנאה ליהודים עוד לא סרה מלב רוב הנוצרים היושבים בערים, לכן יהיה בכל בית משפט יהודי אחד חוקר דין; הרשות להם לפדות א"ע בכסף מחובת עבודת הצבא, וחובה לשנות את מלבושיהם.

ההצעה הזאת תבדל מהקדמות, בהחמירה באונס למוד הנערים בבתי הספר, בהסבלנות בנוגע לדין ומשפט לישראל, גם בעברה בשתיקה על סדרי הקהל, אשר בעיני שאר החוקרים, ובכללם גם בוטרימאויטש, היו לפח ולמוקש להתערבות היהודים בעם הארץ; אך בזה ישפל ערך ההצעה, אשר לא נזכר בה כי כל החוקים האלה המכבידים והמעיקים על היהודים הם רק הוראת שעה; רק משאצקי לבדו נמלט מן המשגה הזו, כמבואר למעלה.

ככה כלו כל ההצעות בתהו, מפני מקרי הימים, גם מפני כי לא יכלו לשבור גאון עוז השנאה לישראל. המשורר והחוקר הגדול נאמהע יאמר, "קנאת הרת היא יצר לב האדם מטבעו, ואם נחפוץ לגרשה מגו ולהשביתה כליל, תשים סתר מחבואה, ועד ארגיעה נחשוב כי איננה, אך כאשר נחרול לגרשה, תצא משם ותשוב לאיתנה כמקדם". כן פלסו החוקרים ההם את מעשיהם לכלות את השנאה, וכמעט דמינו, כי עוד מעט ואיננה, אך שוא במחור: אולם כה או כה, עלינו לתת גודל ויקר להכמים ההם, אשר לחמו מלחמתנו, הוציאו כאור משפטנו, ויועקו חמס על החוקים אשר רבת צררונו או. בהצעות הנזכרות לא המעשה הוא העיקר, כי לא באו למעשה ונשתקנו, אך המדרש, והן לנו מענינים מאורי נתיב בקורות הימים, ובמחשכי תהלוכות שנאת עולם.

יח

(חסוף געוץ בהתחלה. שנאת המחרים-שנאה התלויה בדבר. הוקי פאלען מצאו להם קן ברוסיא. הממשלה נעתרה לבקשת הסחרים. חקר דרכי הממשלה נגד ישראל. מה בין השנאה ברוסיא ובין השנאה בחוץ לארץ? הירוף בדוחק כי מחוקקי הרוקים הקשים לישראל טעמם ונימוקם עמם. מה חדש המחבר בחשקפתו? קנאת הרת נלוחה אל השנאה. יעליסאוועטא פעטראוונא והשובתה הנודעה. השנות חוק הגירוש אחרי כן ביתר תוקף ועוז).

כבר מלתנו אמורה כי בדברי ימי היהודים בפאלען, ימצאו השרשים והמקורות לתולדותיהם ולהעתים אשר עברו עליהם אחרי כן ברוסיא, יען כי ממשלת רוסיא לקחה לה לקו את משטרי ממלכת פאלען במצב היהודים. שתי נסכות היו בדרכי הממשלה עם היהודים, המגור לבל ימיתו היהודים את עם הארץ לעווב ברית אבותיהם, אשר הכהנים עוררוהו, והוא היה להם ענין

כביר לענות בו, והמתחה אשר הרגיוה את לב הסוחרים הרוססים, לבל יבולע למסחרם מידי היהודים אשר יתחרו להתגבר עליהם ולרשת מקומם במשא ומתן. — אם נתבונן בשים לב נראה, כי בכל פעם אשר קרעה ממלכת רוסיא אחת מנפות פאלען ותמסחה לארצה, שחרו הסוחרים הרוססים את פניה, להגות מן המסלה את היהודים אשר הסו תחת צל פאלען, והממשלה ניצתה לבקשתם, בחפצה להיות למגן לסחר בני הארץ. אנחנו לא נתפלא עתה על הדבר הזה, אשר היה נאות ומכוון להרעות אשר רחבו ונסבו בעת ההיא. כל ישע וחפץ ממשלה היה להטיב להסרים למשמעתה, להרחיב את ממדיה, ולהרים קרן בניה למרום הגדולה, אם גם בזה תציק ותרע לעמים אחרים, ותגזול מהם את אשר תאסוף אל קרבה. ימין אהבה העצמית הלאומית רוממה אז, והרעות החדשות אשר חותם תכניתן היא „אהבת האדם“ חוקה אחת לכל האזרחים, מרם נודעו. הסוחרים נתעו בשוא לחשוב, כי ההתחרות בעניני המסחר תעשה להם רעה, אשר הבל וריק הוא, כי ההתחרות היא רוח החיה באופני המסחר, ולעומת אשר תרבה קנאת סוחרים כן תעלה ההצלחה למעלה. בספר הברית אשר נכרתה בשנת 1678 בין רוסיא ופאלען נאמר: בהיות, כי כלה חק הברית אשר לפני זה, נועצו וגמרו שתי הממשלות הקשורות בעבותות אהבה ושלום, לתת לסוחרים שתי הארצות לבוא להגלי עסקיהם מארץ לארץ באין מפריע, כל העת אשר השלום יעמוד על מכונו. אנשי רוסיא יוכלו לבוא לערי המלוכה בפאלען, לקראקוי לווארשא ולווילנא, ואנשי ממלכת פאלען יוכלו לבוא למאסקוי; מלבד היהודים אשר לא נכללו בחק זה.

גלוי ונראה מזה, כי הממשלה לא חפצה כי יבואו היהודים להתענג במוב אשר צפנה ליראיה, והסוחרים חרדו לבל תלהם התחרות היהודים את מטעיהם אשר נמעו על שדה המסחר. בימי מלך פעטער השני בשנת 1792 נתנה הרשות ליהודים לבוא לערי רוסיא בימי השוק עם סחורותיהם, בתנאי שימכרו לסחורה ולא לצורך הקונים, ובמחיר הכסף אשר יאספו יקנו סחורות אחרות, ולבל ישימו בצרורם מטבעות זהב וכסף לקחת אתם אל ארצם, אך כאשר יכלו למכור את סחורותיהם, יאמרו להם להתגורר בהערים. עוד בשנת 1734 נעתרה הקסרית אננא אייוואנאוונא לבקשת הנסיך שאכאווסקי, ותתן רשות להרוכלים היהודים העוסקים בממכר סחורות בתוך גרודי הצבא, המכונים סלאבארסקי, למכור גם לקונים לצרכי עצמם, אך האסורים הנוכרים לא במלו. השנוי הזה אשר עלה בדרכי הממשלה, יעיד בעדות נאמנה, כי היא ירתה אכן הפנה לחוקים החדשים את ערך התועלת, ותבחן כל דבר אם הוא טועיל או מפסיד להכלל. ההנחה הזאת כבר נתבררה בהחק של הקסרית יעליסאוועטא פעטראוונא משנת 1742 אשר זה לשונו: *Какъ то уже по неодолеваемымъ предковъ Нашихъ въ разныхъ годахъ, а напоследокъ, блаженныя и вѣчнодостойныя памяти, вселюбез-*

вѣйшія Матери Нашей Государыни Императрицы Екатерины Алексѣевны, въ прошломъ 1727 году Апрѣля 26 дня состоявшимся указомъ, во всей Нашей Имперіи, какъ въ Велико-россійскихъ, такъ и въ Малороссійскихъ городахъ Жидамъ жить запрещается; но нынѣ Намъ извѣстно учинилось, что оныя Жиды еще въ Нашей Имперіи, а наипаче въ Малоросіи подъ разными видами, яко то торгами и содержаніемъ корчемъ и шинковъ жительство свое продолжаютъ, отъ чего не много какого плода, но токмо, яко отъ таковыхъ имени Христа Спасителя ненавистныхъ, Нашимъ вѣрноподанымъ крайняго вреда ожидать должно. А понеже наше Всемиловѣйшее Матернее намѣреніе есть отъ всѣхъ чаемыхъ Нашимъ Вѣрноподанымъ и всей Нашей Имперіи случиться могущихъ худыхъ слѣдствій крайне охранять и отвращать; того и для сего въ забвеніи оставлять Мы не хотя, всемплоствѣйшее повелѣваемъ изъ всей Нашей Имперіи всѣхъ мужеска и женска пола Жидовъ немедленно выслать за границу и т. д.

הדברים האלה ברור ימללו, כי לדעת המחוקק, החובה מוטלת על הממשלה להחזיק מגן וצנה בעד בני עמה, מפני הורים המתנכלים לערות את מוסדות אשרו ועשרו, ויען כי היהודים מאנו לבוא בברית האמונה הנוצרית, וסתי ומאום ישימוה — כפי הדעה אשר שררה אז — הנה בל"ם לא רק את הדת המה עיונים, אך גם את כל המחזיקים בה ישנאו בלבם, רק ערומים הם ויכסו את שנאתם במשאון, ובמו אופל יחבלו תחבולות להמיט עליהם רעה, לכן תחשוב הממשלה לנכון לבער את הרע מקרב העם. הדעה הזאת יסודתה בהדעות ע"ד הכלכלה המדינית מעת ההיא, ובאהבה עצמית לאומית, אך לפי שנויי העת והמקום, חלו בה אחרי כן תליפות ותמורות. במקומות שונים עזבו בני העם את הבלי השוא, וישכילו לדעת, כי היהודים לא לבד אשר לא ישפילו את המסחר, ולא ישלחו את המארה לעסקי הסחרים הנוצרים אשר יראו בו ברכה, אך יגביתוהו אל גרם המעלות, הפצירו בהממשלה לבטל את החוקים הקשים, והוא לא השיבה את פניהם ריקם, כי כמו שהקשיבה לדבריהם להרחיק את היהודים מגבול הארץ, כן שמעה בקולם להשיב את היהודים לבצרון. בערים שונות ברוסיא אשר בהן נאחזו היהודים והתנגשו על דרכם במכשולים וחתחתים אין קץ מידי שמוניהם הסותרים הרוססים, נראה את המלחמה בין האהבה-העצמית של הנוצרים, ובין חפץ הקיום של היהודים, מלחמת הקיום גדולה ועצומה. — ככה בעיר קיעונו צנפום הסחרים צנפה כרוך, פעם נפתחו לפניהם שערי העיר, ופעם גורשו בחרפה, כי כמעט שכלה חמת העם ולא הציק להיהודים, מהרה עתקו גם גברו חיל, וכי יבער

כמעט אף שושניהם וירדו מטה מטה. החוקר הקל בדעתו והמהיר להוציא משפט, יסב את עיניו בשאט נפש מרוב חוקי הגירוש מן הערים, אשר השתרנו עלו על היהודים ברוסיא, ויאמר בחפזו כי הממשלה הזאת הרבתה לשנוא ולהצר לישראל מכל רעותיה, אולם באמת אין זה אלא טועה. הן אינה דומה השנאה אשר תמריץ את בעלה לסגור את פתח ביתו מפני איש אשר לא ינעם לו, להשנאה אשר תדיח איש משאתו, תהרסו ותשליכו כנצר נתעב. מה גוראה ואיומה היא השנאה אשר תוליד את בעלה שולל להצמית את רעהו, להסיעהו מארץ מולדתו אשר בה הוקין שרשו, לשים לשמה את נהו, את מקום חנוכו גדולו והתפתחותו, ולגרשו אל ארץ אחרת, אל עם אשר לא ידע לשונו וארחות חייו! הן כאין וכאפס היא לעומת השנאה הקלה, אשר יסגור האיש בעדו, ולא יתן את החפץ להסתופף בצלו, לבוא אליו, כי לא ימצא האיש חן בעיניו; לשנאה הזאת רק חסר אהבה ואי רצון נקרא. בדבר הזה נפלגו ממלכות מערב אייראפא מממלכת רוסיא; באלה כבר היו היהודים נמועים בנוה שאנן, סדרי חייהם ערוכים ושמורים בכל, מסחרם מיוסד על אדני עמורים חוקים, עניני דתם על יסודות אמיצים, גבר במסלתו ילך באין מחריד, וכולם קשורים מעדנות בארץ מולדתם אשר בה אורו עיניהם באור החיים — כמה גדולה האכזריות להרגנו יסודותיהם, להתיקם ולעקרם ממקומם ולזרותם הלאה! אולם בימי צאת לאור החוקים הקשים על אדות גירוש היהודים ברוסיא, כמעט החלו היהודים לבקש להם מהלכים בין העם, וורים היו באמת, — ומי זה יתפלא אם בימי חשך ובערות ההם הגה העם ברזוה הקשה, לסגור את שערי הארץ בפני היהודים, ומי זה יתפלא כי הקשיבה הממשלה לקול שועת הסוחרים הרוססים, אשר התאוננו מה, כי מידי היהודים נגזרו, ומאז מצאו להם הורים ההם מסלות בארץ אספ כוכב הצלחת העם את נגזרו?; לכן לא ישגה החוקר עד תכלית להחליט, כי כחוקי הגירוש באייראפא המערבית, כן חוקי הגירוש ברוסיא, משפט אחד להם ורוח אחת תנוח עליהם. גם זאת בל נשבה כי בעת אשר בקשו להם היהודים נתיבות מפאלען לקרב רוסיא, אשר אז שגנה פאלען לרוסיא את דעותיה על דבר היהודים, החלה השנאה בפאלען לעלות למעלה ראש, מלכי צדק אשר המו חסד לישראל תמו, ותחתם קמו מחוקקי חוקי און, צרי עין ונבערים מדעת, — ודעותיהם רחבו ונסבבו אז ברוסיא, ולרגליהן באו המעשים המעציבים, חוקי גירוש ואבדן, רדיפות ותלאות מרבה להכיל.

לא לחנם הכברנו דברים על העתים אשר עברו על בני ישראל בעוד עמדה ממלכת פאלען על מכונה, ודקדקנו בפרטים רבים, עד כי נגולו לפנינו כספר צפונות השנאה, זממי הכהנים, תחבולות האצילים, קנאת ההמון, וביניהם כמראה הברק בתוך הערפל, חפצי הנבונים לסקל את הדרך ולהרים כל מכשול, — כי מלבד חין ערך הרבר הזה בעצמו, הגה הוא כפרוודור לחקר השנאה לישראל ברוסיא, אשר ראינו לחוקרים רבים ממיילים

בה ארוכות וקצרות, אך לא שרתו למצוא שרשים להפעלים והעלילות אשר נראה ברוסיה, ששם נופם, ומעפר פאלען צמחו. לפי דבריהם יעלו לפנינו דברי ימי היהודים ברוסיה כיונק מארץ ציה, ודעת לנבון נקל כי צמה אשר אין לו שרש, פרחו כאבק יעלה. את החסרון הזה השתדלנו בכל יכלתנו למנות, למען נציג לפני הקוראים חוות הכל.

לו כלכלה הממשלה את כל מעשיה נגד היהודים, על פי התועלת או הנזק היוצא מהם להארץ, כי עתה נשתנה מצבם לטוב או לרע לפי השתנות הזמן והמקום; היום היו מרחיקים את היהודים מן הארץ, ומחר קדמו פניהם בכבוד, שם התערו כאזרח רענן, ופה רבצו תחת משא חוקים כבדים, מפני כי הרבר הזה חליפות וצבא עמו, אך עד מהרה באה גם קנאת הדת בתוך הנסכות לשנאת ישראל. גם קנאת הדת שונה היתה ברוסיה משאר הארצות, שם לא אוו הכהנים להביא אל תחת כנפי אמונתם את כל הנבדלים מדת הארץ, וגם ההמון לא להט בקנאה; אך משאות שוא, כי היהודים מתנכלים להסיר את לב עם הארץ מאחרי דתם, אשר מצאו להן משענה בדבר הכתות השונות אשר נוסדו אז ברוסיה, הן עוררו את לב הכהנים והעם להכביד את אכפם על ישראל, ומלחמת מגן זאת נהפכה למלחמת תנופה נגד היהודים. אולם מוזאת צמחה רעה לישראל, כי במקום אשר חרלה קנאת מ"מ והמגור פן ישחיתו היהודים להארץ, קמה תחתיה קנאת הדת, אשר בדמיון יסודתה, ובכל היא מושלת.

בשנת 1743 ערך הסענאט מכתב בקשה אל הקסרית עליסאוועטא פעטראוונא, ע"ד האסר אשר אסרה ליהודים לגור ברחבי ארץ רוסיה, כדברים האלה:

„לפי החוק אשר יצא לאור מאת הממשלה הרוממה בשנה שעברה, מצוה עלינו לגרש את היהודים, זכר ונקבה, סוחר ופועל, עשיר ורש, מרחבי רוסיה, הגדולה והקטנה, ולתת להם את כל רכושם אשר רכשו בארץ, לקחת אתם לדרך, גם לבלי תת לאיש יהודי לבוא לרוסיה, וזולת האיש אשר יאבה לבוא בברית דת יונית עוונגנעלית, הוא ישב ברוסיה, אך עזוב לא יעובנה כל ימי חייו. למען הוציא את החוק הזה לפועל בכל תקפו, הודיע הסענאט גלוי לכל שרי המדינה, וגם בשנה הזאת, שנת 1743, אשרנו וקימנו את החק, ושלחנהו לכל ערי רוסיה הקטנה והגדולה, וגם לעיר ריגא, לעשות על פי דת המלכות -- והנה עתה באו אלינו מכתבי בקשה אלה“:

(1) „ברוסיה הקטנה יודיעו פקידו החיל החונים שם, כי על פי פקודותיהם אשר שלחו אל כל גדודי צבאותיהם, גורשו יהודים ויהודיות במספר 142 נפש -- וממקומות רבים ברוסיה הקטנה יודיעו החונים העקסאקטארים, כי היהודים יבואו מימים ימימה מפאלען לערי רוסיה הקטנה, לא לגור בהן, אך לערוב מערבם במשך עת קצרה בימי השוק, ואתרי אשר ימכרו את

סחורותיהם בכסף, ישובו לארץ מגוריהם מעבר לגבול, וישלמו את כל תרומת כסף המכס להמוכסים אשר להממשלה בכל ערי הגבול. יהודים רבים אשר לא הגיעה אליהם השמועה ע"ד החק החדש, באו כדרכם מאז עם סחורותיהם לימי השוק, ועוד הסחורות צבורות ומונחות אצלם, גם יש להם שמרי חוב מכספם, אשר הלוו לסוחריו רוסיא הרחוקים, אשר זמן פרעונם עוד לא הגיע, אי לזאת יפילו העקסאקטארים את תחנתם לפני הממשלה, לתת ליהודים הסוחרים לבוא עם רכולתם וכנעתם לערי רוסיא הקטנה, לעשות בהם מסחר וקנין בימי השוק, כפי החוקים הנושנים אשר נמצאו בדתי המלכות, לבל יגרע חלק הממשלה אשר עסקי היהודים לה כמעין לא אכזב, ולבל יתרוששו יושבי הערים, כי יפול המסחר למשואות וישוב לתהו".

(2) מבית פקודות מחוז ליפלאנד, מאת שר המצביא והנציב רייס, מאת הגראף פאן לעמס, ומפקידי העיר באו מכתבים: „אחרי אשר הודענו גלוי את החק החדש בריגא, הודיעו פקידי העיר ליהודים, לעזוב את העיר במשך ששה שבועות. אך יען כי העיר לחוף ימים תשכון, ובה יעלה המסחר כפורחת, והאסור לבל יביאו היהודים לימי השוק סחורותיהם, יוריד את עוון המסחר וירע רעה רבה ליושבי העיר, מצאו פקידי העיר לנכון לערוך את הדברים האלה לפני הממשלה הרוממה: (1) כל אצילי פאלען וחוריה גם סוחריה יתנו ליהודים כהונות בעסקיהם, וימסרו להם עסקי מקח וממכר, על ידיהם אנחנו עושים אמנה עם הסוחרים ההם ובעלי הנכסים, להם אנחנו נותנים את הכסף, ובידיהם אנחנו שולחים את סחורותינו הדרושות לחפץ הפולאנים, ואם נסגור את שערי העיר בפני היהודים, יכלה המסחר הזה בתהו. (2) היהודים אשר מסייהם יעלו לאוצר בערך 100,000 עפייסקי, יסעו עם סחורותיהם לערים אחרות, שמה ימכרו, ושמה יקנו גם את הנחוץ להם, על ידי זה יחדל המסחר בריגא, סוחריו ריגא ירדו מנכסיהם, ובאוצר המלכות תהיה מגרעת, החובות אשר לסוחריו ריגא בין היהודים יאבדו בענין רע, דרכי המו"מ ישמו באפס קונים לסחורות אשר יביאו הסוחרים באניות מארצות שונות, אי לזאת יחלו פקידי העיר את פני הממשלה, לתת ליהודי פאלען וליטהויען לבוא לריגא עם סחורותיהם באין מפריע, אך לא ישתקעו בה וגם לא יתגוררו אחרי אשר ימכרו ויקנו ויכלו עסקיהם. שרי הסענאט ירהיבו עז בנפשם להעזיר את לב הוד הקסרית על כתבי הבקשה הזכרים, אשר מהם יתברר, כי אם לא יוכלו היהודים לבוא עם סחורותיהם לימי השוק, אז לא רק ליושבי הארץ ירע בגללם, אך גם באוצר הממלכה יחסר הון רב, לכן נחזה את דעתנו בדרך הצעה, — אולי תואיל הוד הקסרית, למען הרחיב את גבול המסחר, ולמען הסיר את הרעה הנשקפת לסוחריו רוסיא הגדולה והקטנה — לצוות, לתת רשות ליהודים לבוא עם סחורותיהם רק לימי השוק, לערי רוסיא הקטנה, למחנה חיל סלאבארקי, לעיר ריגא, גם לשאר ערי

הגבול, ואחרי כלותם את המקח והממכר ישובו לארצם ככל הנאמר בחק החדש, הן גם לפי דתי המלכות בשנת 1728 הותר ליהודים לבוא עם סחורותיהם לימי השוק ולמכרו לסחורה, וגם אז נאמר להם להתעכב אח"כ בארץ".

על זה היתה תשובת הקסרית: „Отъ враговъ Христовыхъ не желаю интересной прибылью“ (משונאי הנוצרי לא אחפוץ תועלת ועזר להארץ). בתשובה הזאת נראה בפעם הראשונה פעל הדת, כי לה נתבנו עלילות, וישה לפניה גאון הסענאט וכל הבקשות שבו ריקם. בשנת 1744 יצא עוד הפעם מאת הסענאט חק הגירוש, ונאמר בו כדברים האלה: „בשנת 1742 יצא דבר המלכה לכל שרי המדינות: לגרש מכל רחבי ממלכת רוסיא, בין ממחוזות רוסיא הגדולה בין מהקטנה, את כל היהודים זכר ונקבה עם מאורם ורכושם מגבול הארץ, ולכלי לתת לאיש יהודי להשאר או לבוא להארץ בשום אופן מן האופנים ובשום תואנה ואמתלא, רק אם אחד מהם ימיר את דתו בדת הנוצרית - יונית השלטת בארץ, הוא יוכל לגור בה, אך לא יעזבנה כל ימי חייו. גם בשנת 1743 נשלחו עוד הפעם פקודות אל כל הנציבים השליטים בארץ לאשר ולקיים את כל הנאמר בחק ההוא, לבלי לסור ממנו ימין ושמאל, אולם עד היום לא באו אלינו עוד תשובות נכונות, אם דברינו יצאו לפעולות וכל היהודים גורשו כלה מכל ערי רוסיא ומעיר ריגא. הנה על כן, למען הוסיף תקף ועז לדבר הקסרית יר"ה ולהחק אשר זה פעמים, בשנת 42 ובשנת 43 שעברו, נכתב ונחתם בחותם המלכות, נצוה שנית להרחיק את כל היהודים מערי רוסיא הקטנה והגדולה ומעיר ריגא, ומכל מקום אשר הם נחתים שם, ולכלי להניחם לבוא אל הארץ לעתים מוזמנים, לימי השוק וכדומה, ולכלי להלאות את הסענאט בבקשות על אדותיהם, אך להודיע דבר ברור, אם יצא החק אל הפועל כראוי וכנכון“.

נפלא הוא המחזה הזה לנו, לראות כי בני העם עמדו לימין היהודים והשתדלו בכל עז להשיב את מוחשבת הממשלה, יען מצאו ביהודים תועלת, והממשלה אשר בפעם הזאת הלכה אחרי רגשי הדת, לא שמעה לקול העם, ואחת דברה ולא סרה ממנו, לגרש מן הארץ את הבנים הכחשים, ולהניח רק את אלה אשר יאבו לקבל עליהם את עול האמונה הנוצרית. הדבר הזה הוא מדבר בעדו, ואינו צריך לשום פירוש, כי פירוש הסברא הזאת הלא הם המקרים של הרג ואבדן, תחפוכות ושערוריות בימים האלה אשר גברה רוח רעה הזאת בעצמה.

י

(ממשלת הקסרית יעקאטערינא השנייה. גם היהודים מחו"ל לא טובו בעיני הממשלה יותר מיהודי פאלען. היהודים נתנה רשות לגור במדינת רוסיא הדרומית או ההרשה. היהודים וקהלותיהם במדינת רוסיא הלבנה. זכויות שונות להמומים. רשות נתונה ליהודים בערי מאהילעוו ופאלאצק להמנות ולהכתב בכתב הסוחרים. הזכות הזאת לסוחרים יהודים בעיר הקטנה שלאק. זכויות היהודים ברוסיא בעת ההיא (שנת 1786) בכלל. ליהודים הותר לבוא לעיר ריגא לרגלי מסחרם. בית דפוס הראשון לפערי עברית בעיר מאהילעוו. משפטי אורחים ליהודים ביעקאטערינאסלאוו ובמחוז מויריען. מסים מוטלים על היהודים פי שנים מן הנוצרים. קהלת היהודים במינסק. חבה יתירה נודעת להקראים).

בשנת 1762 עלתה קאטהארינא השנייה על כסא ממלכת רוסיא, ותחי השלטת לבריה בכל הארץ עד שנת 1792. בימיה רחבו ונסבו גבולות הארץ כדי עשרת אלפים פרסאות מרובעות אדמה פוריה ורשנה, ממשלתה התנוססה לנס בעת ההיא, כי הרימה את קרן רוסיא בכבוד ומכל מלחמותיה יצאה כמנצחת בתפארת גבורים. אף גם זאת התחרתה הקסרית האדוירה ההיא להנהיג את מרות העמים המשכילים בארצה, לצאת בעקבותיהם בכל דבר חכמה ובהליכות התבל, ותעמול בכל עוז להושיב את הנפות הנשמות אשר רבו מאד ברוסיא. לתכלית זה קראה לעובדי אדמה אשכנזים ולכל אנשי הויץ לארץ אשר יאבו לבוא לרוסיא, ותבטיחם לבלי שים עליהם מס ומשא ממשלה; ובגבורתה והצלחתה הנפלאה הרימה את כבוד רוסיא בעוון לאור באור השכלת אייראפא. בימים ההם נגרעה קרן פאלען, ושתי פעמים נמו ממשלות רוסיא פרייסען ואוסטריא קו על הארץ ותחלקינה את ממדיה. ביום 5 אויגוסט בשנת 1772 נועדו אדירי רוסיא פרייסען ואוסטריא ויחלקו ביניהם את ממלכת פאלען, ואז הרחיבה רוסיא את גבולותיה עד נהר דניעפר ודווינא, ובתחלוקה השניה ביום 17 אויגוסט בשנת 1793 נסבו לרוסיא רוב נפות ליטוהויען, וואליניען ופאדאליען, אשר לפאלען היו לפנים. גם אחרי המלחמה אשר נלחמה רוסיא בתוגרמא בשנת 1773 ואשר אז נשברה זרוע עון התוגרמים לפני אנשי חיל הרוסים, קרעה רוסיא מאת האויב את נפות הקרים ושאר גלילות הופי ים השחור.

במדינות האלה אשר בהן רמה יד רוסיא ישבו מקדם יהודים רבים ותהיינה להם קהלות ובתי כנסיות. שאלת היהודים התעוררה על כן גם בסוד ממשלת רוסיא, והמחוקקים החלו להתחקות על שרשי הליכות החוקים העתיקים אשר שררו בארצות ההן, ונועצו יחד, אם לתת לחוקים ההם

להשתרר בארץ, או לחוקק חוקים אחרים תחתם, או לכונן חוקים אשר בהם יתערבו החוקים הנושנים עם הרשים יחד. אכן לנגד היהודים בכלל לא שנתה הממשלה עוד את דעתה, ותחשוב עוד את היהודים כמשהיתים ומתבלים לארץ; וברבר הזה עלתה גם על ממשלת פאלען, כי בעוד אשר ממשלת פאלען בימים אשר שנאת ההמון ליהודים פרצה בארץ, נמתה אל הרעה, כי היהודים בארצה לא יצלחו לכל, אך היהודים בארצות אחרות הם באמת חברים מועילים ונאמנים לבני העם, ואותם הציגה למפת ליהודי ארצה, למען ילכו בדרך, כאשר הוכרנו למעלה, הנה ממשלת רוסיא לא שמה פרות בין יהודים ליהודים. זאת נראה מפקודת הקסרית אשר הוציאה בשנת 1762, בשנה הראשונה למלכה, אשר בה הרחיבה זכויות יושבי הו"ל אשר יבואו לרוסיא, ונתנה רשות גם לבני רוסיא אשר נמלטו מן הארץ, לשוב לארצם, פקדה לרעה את היהודים, וביראה פן יהיו גם יהודים בין הבאים מארצות אייראפא, וגם הם יהיוקו במעו הזכויות הטובות ויאחו בהארץ, הגירה באר היטב בתוך הפקודה: כי בחפץ לב תפתח את שערי ארצה לרוחה לפני כל בני אייראפא, אשר יואילו לכונן להם מושב בארצה, מלבד היהודים. אולם הרעה: „אע"פ שחמא ישראל הוא" רחקה מן הממשלה בעת ההיא, כי להמומים היהודים נתנה להאחו ברוסיא, ובשנת 1764 השיבה הממשלה לנציב קיוב על שאלתו אשר ערך אליה, „כי היהודים אשר ישבו בסלא-באדקא בליטוויא יוכלו להעתיק את משכנם לקרב ארץ רוסיא, אם יקבלו עליהם את הדת הנוצרית“.

בשנת 1769 יצא דבר קסרית זה: ברצוננו הטוב הואלנו להמות חסד להשבויים הוואלאכים, להיונים, להארמענים; לבני הכתות הנבדלות מן הדת השלטת בארץ ולהיהודים, אשר נשלחו אלינו מגדוד צבא הראשי, למען המות את לב אחיהם לבוא אל ארצנו, ונצוה, לעשות כאשר נעשה אחרים מלחמת תוגרמא הקודמת, לקרבם באהבה ולא כשבויי חרב, ולתת להם לאחוז בכל מסחר או משלח יד אשר תאוו נפשם, להשתקע בכל מקום אשר ייטב בעיניהם, רק ליהודים אשר בתוך השבי משפט אחר, להם תניהו רק את מחוז רוסיא החדשה לשבת בו; ובשנת 1774 כאשר הואילה הממשלה לצוות לשאת את ראש כל יושבי מחוז רוסיא החדשה, בא גם זכר היהודים, כי למען מצוא מספר נכון המילה הממשלה מס לגלגלת, ויהיה המס לאכרים שבע גריווני, ליהודים רובל כסף, ולמותרים (הנוצרים) רובל אחד 20 קא-פעק, ובכתב ההוא נאמר, לכתוב שם כל נפש מישראל בספרי הקהל, ולכונן סדרים בקהלות היהודים לפי צרכי המקום ולפי ראות עיני הפקידים, למלא את ידי ראשי הקהל להרים את כל המסים מאת היהודים הסרים למשמעתם ולהשיבם להממשלה, וראשי הקהל יוכלו לתת מכתבי מסע ליהודים אשר יחפצו לנסוע ממקום למקום. אך היהודים המומרים הפשים יהיו מן המס הזה, ויוכלו ליהנות מכל זכויות האזרחים ברוסיא, להכתב בכתב

הסוחרים, האומנים, לבוא בין עובדי הצבא או אל עבודת פקיד המלכות.

היהודים אשר ישבו בערי רומיא הלבנה, אשר ספחה רומיא לארצה מנפות פאלען, מצאו מחסה גם בצל רומיא, ומשפטי בני פאלען והליכות ממשלתה בנוגע ליהודים נשארו על מכונם. הממשלה נרצתה לתת ליהודים היושבים בהערים מאהילעו ופאלאצק ובגלילותיהם, להמנות בין מפלגת הסוחרים, וכאשר פנו אליה שרי הגליל בשאלותיהם מה לעשות בקהלות היהודים, אם לתת להם תקף ועוו לשפוט בין היהודים כל דבר ריב, כאשר היה לפני, או לא, ולא היה בית משפט יוכלו בעלי הריב להגיש את עצומותיהם, אם לא יאוו למשפט תרוץ אשר יוציא הקהל? השיבה הממשלה ברעת ומישרים, כי לא תדע את דבר הקהלות ועל מה אדניהם הטבעו, ונעלמים ממנה כל המשפטים הנתונים ליהודים מאת המושלים מאז, ולכן לא תוכל לדעת פשר דבר, ותמסור את הענין הזה אל השרים, לחקור ולדרוש את מצב הענינים, ולתת יד להקהלות אם הם מיוסדים על צדק ויושר, ואם פקודות מלכות פאלען מאז להם אבני פנה למוסדות, ובית המשפט הגבוה מעל הקהל יהיה הסענאט.

לפי השנות רוח הממשלה ולפי חליפות וצבא החדשות אשר נקרו ויאתיו חדשים לבקרים, פקדו המחוקקים גם את ספר הזכרונות דברי ימי ישראל, עברו בין שורותיו וישנו ויתדשו ויתקנו. ואם נשימה לב לתקונים האלה אשר עלו בימי ממשלת הקסרית קאטהאריןא, נראה כי הקסרית האדירה ההיא, אשר השכלת אייראפא היתה בידה גם להתנוסס, סרה מן החוקים הנושנים אשר ירתה הקסרית עליסאוועמא כיסוד מוסד למשפטי ישראל, ותפלס את פעליה במעגלי צדק, לתמוך נדכאים ולהשכין ישראל לבטח במקום אשר ישבו מאז. הקסרית עליסאוועמא לא שמעה לקול שרי ריגא אשר שחרוה, לתת ליהודים לשבת שם לסחור סחרם, ואחת דברה לא סרה ממנה, אין ישועתה ליהודים ואין מחסה להם בצל ממשלת רומיא; והקסרית קאטהאריןא הואילה לתת ליהודים משפט וצדקה, להכנות במפלגת הסוחרים בעיר הקמנה שלאק אשר בקורלאנד.

בכתב הפקודה ההיא נראה, כי היהודים אשר במיטאוי הגישו את בקשתם לשרי המלוכה, לחון את אחיהם בעיר ההיא במשפטי אורח, והשרים הביאו את הדבר הקשה לפני גבירתם, כי לא מצאו עוו בנפשם לתת מחסה ליהודים הנדרחים והנרדפים מבלי שאול את פיה, והיא השיבה להם ברעת ונכוחה, "כי אחרי אשר נתנה רשות לכל הנכרים מבני ארצות אחרות לשים משכנם בעיר ההיא ולעשות בה מסחר וקנין, ולא נתנה שיעורים לדבריה להבדיל בין בעלי דת זו לבעלי דת אחרת, לכן גם היהודים אינם יוצאים מן הכלל". דברים כהנה וכהנה הערוכים ושמורים בספרי דתי המלכות, הראו את הגות לב הקסרית, כי לא תבקש לסגור את שערי הארץ בפני

היהודים, אם כי כורים היו בעיניה; כי באמת זרים היו עוד היהודים בעת ההיא בממלכת רוסיא, ורק בהנפות הנספחות אליה ממדינות פאלען ישבו מאז וכבר שורש גועם.

אור חדש זה האיר על כל הליכות היהודים בנפות רוסיא הלבנה (מחוזות מאהילעוו פאלאצק ועוד), כי הממשלה שמרה להם, לא רק את הברית ואת החמד אשר נתנו להם מלכי פאלען, אך עוד הוסיפה עליהם, ותגדור כל פרץ רחב בחוקים ההם, ותשבר לרמסים כל סמל קנאה אשר נשאר עוד מימי החשך. בשנת 1786 יצאה מאת הממשלה פקודה ע"ד משפמי היהודים ברוסיא בנמוסי הארץ ובעסקיהם, כדברים האלה: שרי הסענאמ הואילו ברצון חוד הקסרית האדירה אשר גלתה ע"י השרים רואי פניה, לחקור ולכתון, 1) את מכתב הבקשה אשר הגישו היהודים המתגוררים במחוזות רוסיא הלבנה להוד מלכותה, אשר בהם יתאונו על עקת מצבם ומצוקתם; 2) את חוות הדעת של נציב המדינות ההן, הסענאמאר פאססעק, אשר דרש הסענאמ ממנו על דברת הבקשה הנוכרה, ומצורף לזה גלוי דעת של פקירי הערים על אודות הענין המרובר, והערקות מדתי המלכות והזכויות הנתונות ליושבי הערים ההן מאז; 3) מכתב בקשה של באי כח היהודים, צאלקא פייבישאוימיש ואחיו יעסעלעווימיש, כהוספה למכתב בקשה הנ"ל, ואחרי החקירה והבחינה הואילו הסענאמ ליצוות ברצון הקסרית, להשוות את היהודים לאזרחים בעלי דת השלטת בארץ בכל דבר, אחרי אשר לפי דתי המלכות נחשבים הם כאזרחים, הנה כל איש מאיזה דת ולאום שיהיה, יוכל ליהנות מכל הזכויות ולחסות בצל כל המשפטים השוררים בארץ, ולכן כה תעשו: את בקשת היהודים, לתת להם להוכין יין שרף, שבר ומי דבש, בבתי המלאכה אשר להם בלי הגבלת זמן, או לתת להם עכ"פ זמן מוגבל לעסוק במלאכה זו עד אשר ימצאו דרכים אחרים להחיות את נפשם, ולתת לקהלות היהודים את הזכות למכירת המשקאות בתשלומין אשר שלמו עד כה, השיבו ריקם, כי לפי החק אשר הוציאה הממשלה לאור בשנת 1783 על דבר הכנת המשקאות ומכירתם, ולפי הסדרים החדשים אשר יסדה בעסק הזה, לא יוכל כל איש וכל עדה לעסוק בזה, והרשות הזאת נתונה רק להממונים מאת הממשלה בבתי המוכנים לזה, ולכן לא יוכלו היהודים אשר באו עתה בכתב הסותרים והשושו בכל דבר להאזרחים היושבים בהערים, לבקש מאת הממשלה לתת להם זכויות לברם, ועליהם להשפיק בהתועלת היוצאת מהסדרים החדשים הקבועים בידי הממשלה למוכת כל בני המדינה; גם את הבקשה, לתת לראשי קהלות היהודים את הזכות הזאת, לא תוכלו למלא, כי לע"ע הזכות נתונה לאנשים אשר שלמו בעדה לזמן מוגבל, ואחרי אשר יתום זמנם, הנה הצדקה נתונה לכל איש לקחת מיד הממשלה את הזכות, וכל המרבה לתת בעדה הוא יזכה, ואם כן גם היהודים יוכלו אחרי כן לזכות במקח, ובדבר הזה אל תמנעו מן היהודים את אשר יש להם חוקה אחת ומשפט אחד

לו. גם אל וכבירו השופטים את אכפם יותר מדי על היהודים אשר לא סגרו עוד עד היום את בתי מכירת המשקאות אשר להם, ואל יענישום בעונשים קשים מנשוא יען יהודים המה, רק כמעשה אשר יעשו לפורצי החק מבני דת הארץ, כן יעשו גם להם. את האיסור אשר אסרו פקידי המחוות להאצילים בעלי הכפרים לבל יתנו את בתי הכנת המשקאות ומכירתם בחכירה ליהודים, כדבר הלמד מחוק המלכות משנת 1783 אשר הזכרנו, תבטלו לגמרי, כי לא נוכל להצר צעדי בעלי הכפרים ולצוות אותם לתת את זכויותיהם לאלה או לאלה; חפשים הם בדבר הזה ויוכלו לתת את העסק לכל המרבה לשלם מחירו, והם ידעו במח בלכלל את דבריהם לתועלתם ולתועלת יושבי המקום. אך לזאת שימו לבכם, לבל ישחית העם את דרכו לדרוף יין ושכר, ולבל יהיו בתי המרוח למוקש ולפח להעם, להפריעהו מעבודתו ולהסירהו לדרך לא-טוב; ועל דבר השאלה, אם יוכלו בני העם לבחור ביהודים לתת להם משרת שופטים או משרות כבודות אחרות, ואם יוכלו היהודים והנוצרים יחד להמנות בין חברי אנשי פקודות העיר, הנה לפניכם חק המלכות משנת 1785 וכמצותו תעשו בל תסורו ממנו ימין ושמאל, הוא יהיה לכם לעינים בהליכות הממשלה בארץ משפט, לתת ליהודים את כל זכויות האזרחים, לעשות מסחר וקנין ולעשות כל מלאכה כטוב בעיניהם, וגם בדת ודין חוקה אחת ליהודי ולנוצרי, ואם יקרבו אל האלהים והגישו את היהודי להשבע, לפי חוקי דתו ישבע ולשבועתו תתנו אמון; אולם את בקשת היהודים אשר יבקשו לשים ביניהם שופטים מאחיהם, אשר להם יביאו כל ריב, בל תמלאו, כי אם בכל הליכות האזרחים שוים היהודים להנוצרים למה ילמדו אלופים לראשם מאחיהם ויסוגו מארחות כל בני העם, אך ראשי בתי מועצות העיר ישלטו בהם; אפס בעיני דת היהודים, בל יקחו להם פקידי העיר קרני ברזל לשפוך את ממשלתם עליהם, רק ראשי הקהלות אשר בערי הגלילות ובערים הקטנות, הם ימשלו בהם ממשל רב וכביר, ואיש לא יניאם ממשלתם. השופטים אל ימרו פי המחוקקים חוקי צדק, אל ישיבו את פני היהודים הבאים לשחר את פניהם, ואל ישימו פדות בין יהודי ובין נוצרי, אך בפלס הצדק והיושר ישפטום, יהיו נא להם חוקי המלכות למחסה עזו, לתת ישע לנדכאים, ולא יהיו להם חוקי פאלען לעינים, אשר הבדילו בין בעלי הרתות השונות ולא חלקו להם במדה אחת זכויות הארץ, החוקים האלה נפלו, היהודים ימנו בין הסותרים ובין יושבי הערים, ישלמו את כל המסים אשר נמל עליהם, לכן חוקה אחת להם ולאורה הארץ וכו'. (A при томъ и не относясь на прежніе Польскіе законы и установленія, о различіи ихъ противу Христіанъ, поелику войдя они по запискѣ ихъ въ купечество и мѣщанство въ равное съ прочими состояніе, и платя въ казну равныя подати, также и нося прочія наравнѣ съ другими тягости, должны во всякомъ слу-

чаѣ защищены и удовлетворены быть наравнѣ съ прочими Ея Императорскаго Величества подданными). בפקודה הזאת נקבצו באו כל הדעות הנכוחות סגולות העת החדשה, וממנה יצאה תורת משפטי האזרחים מלאים זיו הסבלנות למדינות הון, אשר באמת נתפלא לראות, איך התערו וישגשגו בימים ההם ברוסיא, בעוד אשר במדינות אחרות אשר ברחבי הממלכה לא נתנה רשות ליהודים לגור.

בעיר ריגא נוססה רוח ריב ומשטמה בעת ההיא, ותחת אשר בימי ממשלת הקסרית יעליסאוועטא היה לב האזרחים ושרי העיר טוב ליהודים, והם דברו טוב בעדם אל הממשלה והממשלה נתנה להם כתף סוררת, נהפוך היה בימי הקסרית קאטהארינא; שרי המלכות בקשו את פקודי העיר ריגא לתת ליהודים הבאים ממהוות. רוסיא הלבנה, את החופשה לשבת שם לרגלי מסחרם, והפקידים נתנו להם רשות לבוא ולשכון בבתי מלון אשר ליהודים, אך היהודים התאוננו מר באוני הממשלה, כי צר להם המקום לשבת בו, והאר הנשחת יביא עליהם קרץ ואבדן, והממשלה המתה און קשבת לתלונתם ותיצו על הפקידים להרשות להיהודים לשכון בבתים אחרים, אם יצר להם המקום בבתי מלון היהודים הקטנים. בשנת 1791 חלו היהודים את פני הממשלה, לתת להם רשות לקבוע מושבם גם בערי רוסיא הפנימית ולהמנות שם בין יושבי המקום בתור סוחרים, אך הממשלה השיבה, כי אין לשנות בהנהגת המלוכה ולכונן חוקים חדשים בפנים ארץ רוסיא, ורק במחוזות רוסיא הלבנה יש תוקף לחוקים החדשים אשר הרימו את היהודים בתור אזרחים. אחרי כן, לרגלי עתירת היהודים, פרשה הממשלה את מטות החוקים האלה, גם על מחוז יעקאטערינאסלאו ועל כל מדינת טוירעין, וכה נטעו היהודים את משכנם בארץ הזאת, והתנהלו לאטם בצעדים קטנים. בשנת 1794 החלה שלות היהודים למוט בכל ערי המדינות, כי הוטל עליהם מס כפלים מאשר ישלמו הנוצרים. בשנה שאחריה חוסיפה הממשלה לבאר, בתשובתה אשר השיבה על דבר היהודים לשר הגליל במונסק, את החוקים הנזכרים, ותמלא אחריהם במעט נוספות, להשתדל להביא את היהודים הנודדים ככפרים, אשר אין להם מושב קבע, אל הערים לעשות בהן מסחר וקנין, לטובתם ולטובת כל בני העיר; גם חוסיפה להזהיר את ראשי הקהלות, לבל יתערבו בענינים אשר ישקו על פי פקודי העיר ושופטיה הכלליים, ורק בעניני הדת ישלמו כטוב בעיניהם.

והקראים התחכמו בימים ההם ויתכחשו לצור מחצבתם, למען תפוש את לב הממשלה, ויאמרו מה לנו וליהודים, כי תמ הממשלה עלינו קו ועלינו תרביץ קללתם, הן אנחנו ונחנו את לאומנו כי אין לנו הפץ בו, למה תקחינה שנינו אם הם אכלו בוסר, שקר דברי האומרים כי דת אחת ודברים אחדים לנו, ויודעים יבינו לנו ויתנו לפעלנו צדק, כי לא כמוהם נסלף ארחותינו, ותורת משה תמימה בדינו. לעת ההיא נתכנו עלילות, אשר הרבנים

והקראים נפרדו אלה מאלה בספרי החוקים השזורים ברוסיא, אלה על כנם ועל פרס, ואלה על פלגות משפטיהם, וההרצבות התפתחו, ולרגלי חליפות החוקים גדל התהום המפריד בין מקדישי התלמוד ובין מנאציו, בין המחזיקים במעוון הרעיון, ובין המעריצים דברים ככתבן, עד כי היה הדבר לחק, ואין מערער ומתעורר לקרב את העצמים הפוזרים. ערומים היו הקראים ולא ידעו בשת לזעוק על המחוקקים אשר לא הבדילו בינם ובין היהודים, וערמתם זאת הועילה למו, לברוא אתהם בריאות חדשות ולהוציאם מתחת יריעת החוקים אשר לישראל היו, ורוח והצלה עמדו להם ממקור זה. ואם נשוב ונראה, כי הנסבה אשר המריצה את הקראים לדבר דברים בשערי המשפט ולהבדל מקהל ישראל, היתה עקב המס כפלים אשר נטל על ישראל, כי עתה לא נוכל לבלוא את הרוח, משפוך בוו וקלון על המוכרים את בכורתם בעד נזיר ערשים, והנסים ממקום המערכה בתקותם כי ירוח להם. זכר לדבר רואים אנחנו בפקודת המלכות משנת 1795, אשר בה נאמר, כי הואילה הקסרית למלא את בקשת הנציב השליש בטוריען, אשר שחר את פניה בשם הקראים, לפרוק מעליהם את עול המסים המוטלים על ישראל, ולהשוותם בכל דבר אל האזרחים, יען לא חלק להם בישראל ושונים הם מהם בכל וכל, אך תהיה נא הרשות והירה לבלי לתת את הזכות והחופשה ליהודים רבנים, אשר במרמה ימנו בין הקראים להחזיק במעוון עקב משפטיהם הטובים. הקראים השיגו את אשר שאפו באות נפשם, והרבנים על עמדם עמדו, וזה הוא היסוד המוסר הראשון, אשר נתקו משפטי הקראים ממשפטי הרבנים ולא קרבו זה אל זה.

ב

(ממשלת הקיסר פאוועל הראשון. היהודים עברו ממהוו מאהילעוו לגליל נאוווגאראד הצפוני, והממשלה התירה את הדבר בדיעבד. היתר כעין זה על אודות היהודים בקאמיעניעץ פאדאלסק. משפטים וסדרים חדשים ליהודים בקורלאנד. ממשלת הקיסר אלכסנדר הראשון. משטרי מצב היהודים במשפטיהם וזכויותיהם בדת המלכות בעת ההיא. שווי זכויות היהודים בהערים אשר מותר להם לשבת בהן. העתקת משכן היהודים במהוות וואלין ופאדאליען מן הכפרים אל הערים).

הקיסר פאוועל הראשון תמך אשוריו במעגלות אמו הקסרית, ובימי ממשלתו המעטים הרים את גאון רוסיא בין עמי אייראפא, והחדשות ונצורות באו לרגליו בעניני המדינות. מרד הצרפתים שם אז את משטרו בארץ; וחיל אחו את כל מושלי המדינות מפני החדשות אשר לא שערון, בין המושלים אשר התאמצו לבצור את רוח המרד באיראפא ולהשיב את הסדרים

והרעות, אשר נגדם התנגש רוח הצרפתים שואפי התפש, על כנם, היה גם הקיסר פאוועל. בזרוע עוז ובתחבולות חכמי מדינה החליש את אומץ צרפת, ויסיר על ידי זה את הסכנה המרחפת על פני כל אייראפא, ואת ממשלת החופש אשר התקוממה בצרפת נגד הממשלה העתיקה, סגר על מסגרי ויבאלה בתוך גבולותיה. בענינים הפנימים חדש הקיסר רק מעט, כי עניני חוץ עמדו לו לשמנה, גם ימי ממשלתו הקצרה לא נתנו לו להוציא לאור את הגות לבו בארצו (אף כי לבו רחש רק טוב לבני עמו), בנוגע ליהודים, אך מצער הם החוקים אשר מהם נוכל לראות את הרוח אשר משלה בקרב הקיסר ותכונן מצעריו; בכל זאת נוכל להחליט, כי הקיסר הזה גם הוא צעד צעדים אחדים לפניו בהטבת מצב היהודים, ונתן להם יד להאחו במקומות רבים ברוסיא, אשר לפניו לא הותר להם לגור שם.

בשנת 1795 החלו היהודים יושבי מחוז מאהילעוו לבקש להם מסלות אל הערים, אשר לגבול הנוף הוא, בתקותם כי בהן יצלה מסחרם. בהערים ההן אשר לא לממלכת פאלען היו לפנים לא ישובו היהודים מעולם, ולכן לא היתה להם רשות מאת ממשלת רוסיא לשבת בהן; אולם בטח הבינו היהודים כי הממשלה לא תקשיח את לבה נגדם, כי הרהיבו עוז בנפשם להשתקע בהערים ההן גם בלי רשיון, ושרם שנתה הממשלה את החוקים אשר שררה בארץ על דבר היהודים ומקומות מושבותיהם. הדבר הזה לבדו יוכל להיות לנו לעינים, כי הממשלה בחרה בסדרים ישרים ובטוב מעם בארחתיה עם היהודים בעת ההיא. היהודים באו ממאהילעוו למחוז נאוונגאראד הצפוני ויקבעו בו מושבם, ואז התעוררו שומני היהודים ויצעקו חמס באזני הממשלה, כי העיזו היהודים לפרוץ חוק, אך דבריהם שבו ריקם, והיהודים לא זוו ממקומם. הממשלה השיבה להם, כי אע"פ שלכתחלה אסור ליהודים לגור במחוז ההוא, אבל בדיעבד אחרי שכבר התישבו בו, והפסד מרובה יבוא להם אם תצוה הממשלה להם לעזוב את הערים, אין למחות בידם. גם בזה רואים אנחנו כי לא כעין היתר לכתחלה היתר בדיעבד, נקל למנוע מאת היהודים חוקי צדק וחפשי, אך לא נקל הוא להדפם ממצבם ולהרסם ממעמדם, אם כבר תקעו להם יתד במקום נאמן ותלו עליו כל חילם ורכושם, עסקיהם וארחות חייהם. גם בקאמיעניץ פאדאלסק מצאו להם היהודים קן, על כן נאנחו כל שונאיהם ויועקו מרה באזני הממשלה, אך יצאו ממנה ויריהם על ראשם, יען השכילה הממשלה לדעת, כי אם עזבו היהודים את המחוזות אשר בהם ישבו ויבקשו להם מקומות אחרים לשבת, בטח צר להם המקום שם, וְלֵאלֹהֵי אֲבֹתֵינוּ אֲכַלָּה אֶרֶץ כִּי אֹסֵפוּ לְאִסְפָּה סוּגְרוּ עַל מַסְגְּרֵי וְיִסְכְּסוּ זֶה בֹּהַ מַפְנֵי קִנְיַת סוּחָרִים, וְחָק בְּחֻכְמַת הַכֹּלְכֹלָה הַמְדִינִית הוּא, כִּי הָאֶרֶץ תִּקְוָא אֶת יוֹשְׁבֵיהָ אֲשֶׁר רַבּוּ עַל הַמְדָּה וְאִין לֹאֵל יֵדָה לְתֵת לָהֶם דִּי סַפְקָם.

באלה ועוד כהנה נשקפה לנו מלחמת הממשלה עם ההמון אשר התמרמר ליהודים. הממשלה לא יכלה לצאת בזרוע נטויה נגד ההמון ולפתור את

שאלת היהודים „אך במשוך בקסת הסופר“, כי יראה לבל תעורר בזה את חמת ההמון, ויהיו מעשיה לאט, ולפי מעשיה אלה התנהלו גם היהודים לאטם וכשבלול תמס הלכו מחוץ לגבולם, ובכל פעם אשר נחו כפות רגליהם על מקום חדש, נסוהו בפעמיהם פן תבקע האדמה תחתיהם; ואם נכונן לבנו לחקך הדבר הזה, נשתאה לראות כי בעת קצרה כואת התרחקה ממשלת רוסיא מן הקצה אל הקצה בנוגע ליהודים. בשנת 1743 נתנה מענה אל העם אשר חלה את פניה לתת ליהודים הסוחרים לבוא אל הארץ: כי היו לא תהיה; ובשנת 1795 נתנה הממשלה תשועה לישראל ותוציא כאור משפטו, הרף שוטניו אשר בקשו להסיעו ולורתו הלאה מגבול הארץ. השנאה ליהודים יצאה מאכסניא שלה ובאה לאכסניא אחרת, ואין אנחנו יכולים לדעת אי זו הדרך עברה „מהתם להכא“. בין המעתיים מלפני הממשלה בשנת 1743 להסיר את רוע החוקים הקשים מעל ישראל, היו גם הקורלאנדים, אשר הרבו לבאר כי רב טוב צפון ביהודים לכל העם, עקב תתם מסלות להמסחר בקרב הארץ; ובשנת 1799 רוח אחרת היתה אתם, ועינם צרה בלחם צר ומים לחץ אשר מצאו היהודים בשממון בנפות קורלאנד. מדוע היו בתחלה נוצריים לרגעים ויחויקו במעוזם לתועלת המסחר ולטובת העם, ואחרי כן חלה ונתרצה השמיעו לישראל? שרש דבר נמצא בזה, כמוהו כהנסבה אשר המריצה את עמי אייראפא במחצית השניה של ימי הבינים יצרו את ישראל, אחרי אשר במחצית הראשונה קרבו כמו אחים ולא מנעו מהם כל טוב. בעוד אשר היהודים היו דרושים להפצם, ליסד יסוד להמסחר ולטעת אותו בקרב הארץ, כרתו עמהם ברית אהבה, אך כמעט למדו בני עם הארץ אל ארחותיהם וממלמדיהם השכילו, נקעה נפשם מהם וברית שלוםם הופר; גם בקורלאנד נתנו להם מנוחה ומרגעה בעוד אשר ראו בהם תועלת להארץ, ואחרי כן בלשון אחרת דברו על אודותיהם. הן ציץ נובל אהבה כואת הנה, אם לא באהבת אדם צרופה וזכה יסורתה.

בספר החוקים משנת 1799 נמצאה הצעה אחת מאת שרי גליל קורלאנד ע"ד היהודים הגרים שם, וז"ל: נציב המחוז קורלאנד לאנדרסדארף, אחרי אשר הרים את סם עבודת הצבא והודיע להממשלה את כל פרטי דבר תרומת כסף זאת, הביע את דבריו על אדות היהודים: כי יהודים רבים יושבים בקור-לאנד, אך יען כי לא ישבו ישיבת קבע ולעתים לא רחוקות יעתיקו את מקום משכנם מערים לכפרים או לערים אחרות, ע"כ שוורת ערבוביא ואי סדרים בספרי מפקד הממשלה, אף כי נמצאו שם בין הפקודים; בני הנעורים מבני העברים לא יבואו לקבל עליהם את עול עבודת הצבא, והרמת המס המשחרר מעבודת הצבא מקרבם, הוא דבר קשה עד מאד, מפאת מצב היהודים השונה מכל העם, כי רובם נעים ונדים ואין להם אחווה כלל, ורק המעט מן המעט עוסקים בכסחר וקנין ונמנים במפלגת הסוחרים, ואלה המעטים לא אחראים הם לאחיהם ואינם ערבים בעדם כלל, ולעצור בעד גדודי היהודים ומלמוליהם

התמידיים אי אפשר, כי רגיל הוא העם הזה לכתת את רגליו ואוהב לנוע; הנה על כן אין לאל יד הנציב למצוא תחבולה לשים קץ להמצב הרע ולהטיבו, ויבקש מאת הממשלה לשית עצות ולמצוא תושיה. הבקשה הזאת היתה לרצון לפני הממשלה, והסענאט דרש מאת ממשלת מחוז קורלאנד לשלוח לו תשובות נכונות על השאלות האלה: „לאיוו מפלגה מן התושבים יחשבו היהודים בקורלאנד, המסים העמוסים עליהם מה המה, החוקים אשר הם למעוז היהודים לשיבתם בארץ ההיא מה מהותם, ומה ענין כל החוקים העתיקים אשר שררו בקורלאנד מאז ביחוס היהודים?“ ולסוף נתן צו לגבות מאת היהודים את מס עבודת הצבא, מבלי לחכות על תוצאות המשא ומתן הזה.

ממשלת מחוז קורלאנד מהרה לעשות כדבר הסענאט, ותשב על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון. „מכל החוקים הנושנים אשר אספנו לאספה נראה, כי מעולם לא היה המשפט ליהודים לשבת בקורלאנד, ומאז נחשבו כפורצי גדר המתגנבים לבוא אל הארץ בלא רשות, זולת בעיר אחת האוענפאט אשר במחוז פילמען הורשה ליהודים לגור; החוקים האלה כתקפם אז כן תקפם עתה, כי לא נתחדשו חוקים אשר יבטלו את דבריהם, על כן לא יוכלו פקידי קורלאנד לפקוד את היהודים ולחלקם למפלגות ידועות כמשפט חלוקת יתר העם, וגם זאת תעמוד להם לשטנה לכל יוכלו להביא סדרים במספר מפקד היהודים, כי כל איש יהודי נפרד ובודד במועדו. 4581 נפשות יהודים זכרים אשר בקורלאנד, כמעט כולם, מלבד המעט אשר במיטוויא, דלים וריקים, ולא יקהלו לאגודה אחת או לעדה וקהל, כי נודדים הם בלי-חשך מעיר לעיר וממחוז אל מחוז אחר, וגם במסים וארנוניות שונים הם מכל העם, כי אין דבר חוק ומשפט ע"ד המסים אשר ליהודים לשלם להממשלה, מלבד המס אשר יתן חופשה מחובת עבודת הצבא. הנה על כן לא עלתה בידנו להרים מס מאומה מן היהודים, מלבד מאלה אשר בעיר האוענפאט ישבו ובה מערבם ומרכולתם ובין הסוחרים ימנו, וגם להבא אין אנו רואים יכולת כלל לאסוף את המסים מהם. באפס קהל בקרבם אשר יתן ערובתו על הכסף החסר, ועל זאת שחרנו את פני הממשלה הרוממה להורות לנו את המעשה אשר נעשה“.

על פי ההצעה הזאת בא הסענאט לידי החלטה, כי אע"פ שלפי דעת ממשלת מחוזות קורלאנד, מעולם לא היתה רשות ליהודים לגור שם, הן רואים אנתנו כי ישבו שם באין מחריר וזאת מהמסים שנה ומעלה, ואיככה נוכל להשכם למתגנבים אל הארץ, ולגרשם מן המקומות אשר בהם נחתים המה זה כמה, אחרי כי גם באיזה נפות ברוסיה הותר להם לשבת, אם כי לא ישבו בהן; על כן הואיל הסענאט לתת צו לממשלת המחוזות, לכונן לחקר מצב יושבי המקום, ולערך אל הסענאט דברים במועצות ודעת, באיזה אופן נוכל להניח ליהודים לשבת בקורלאנד, שתהיה ישיבתם לתועלת עצמם ולתועלת

הארץ, לאיזו מפלגה וסוג נוכל להכניסם, ומה נוכל לעשות, למען אסוף מהם את המסים כחק, ולמען עצור בעדם לבל יוכלו להפקיע א"ע מידי חובות כל יושבי הארץ; גם זאת תודיע להממשלה, הבאו לאוצר הממלכה מסים טאת היהודים מן היום אשר נסבה קורלאנד לממלכת רוסיא, כמה באו ואיך באו?.

מנהיגי ממשלת המקום בקורלאנד השיבו אל הסענאט על שאלותיו: כי אחרי אשר נשאו את ראש כל יושבי הארץ בשנת 1797, היה מספר הזכרים מבני ישראל 4581, מהם 896 כתובים בכתב יושבי הערים, אולם 3685 מפורזים ומפורדים בכפרים, וכאשר החלו הפקידים לגבות את מס עבודת הצבא, נפחת מספרם כדי 100 בהערים, והרבה יותר בהכפרים, והדבר הזה לבדו יעיד, כי אין ליהודים מושבות קבועים, ורבים מהם יושבי מדינות אחרות היו וישובו שמה; העוני שורר ביניהם בכל עוון מפאת מאסם בעבודה; היושבים בהערים ימצאו מחית נפשם מממכר בלואי סחבות, מעסקי סרסרים וכהנה עסקים אסורים, והיושבים בכפרים עוסקים בהכנת משקאות ובמכירתם בבתי מרוח, ומצער הוא מספר עושי מלאכה, ובמלאכות כבדות בחלה נפשם, גם בעבודת האדמה לא ימצאו חפץ. היהודים הרוכלים הסובבים בערים ובכפרים ברכולתם יסבו נזק רב להסוחרים, אשר שלם ישלמו להממשלה את המסים תמידים כסדרם, ואין לאל דיינו למנוע אותם מן הדבר הזה, כי ימעו אהליהם כפעם בפעם במקום אחר; גם אברה ממנו עצה להרים מהם את המסים, וגם מס עבודת הצבא לא יוכלנו לגבות מהם, ורק יושבי הערים ובעלי הכפרים אשר שם היו כימי מפקד יושבי הארץ, הם שלמו בעדם, ואם כי התלונונו מר באונינו על העול הגדול אשר אנחנו עושים להם, לא פנינו לדבריהם; ובאמת עוד לא נדע אם להשיב להם את הכסף אשר לקחנו מדיהם או לא, כי הם צדקו ממנו, ומרוע ישאו את עון היהודים, אשר אין להם עליהם שום משרה שלמון והגשחה כלל. הנה בעבור כל זאת, רק דרך אחת לפנינו וזולתה לא נראה, לאסוף את כל היהודים היושבים בגליל קורלאנד ובגליל פילטען, לקהל אחד, ולהראשים אשר יעמדו לנהל את הקהל תהיה הצדקה לתת רשות לכל איש אשר ראוי והגון יהיה לכך, לבוא בכרית הקהל, ולכתוב את כולם בכתב יושבי עיר האוענפאט, אשר שם רשות ליהודים לגור, אולם בערים אחרות לא יהיה להם משפט תושב, והיהודים ממדינות אחרות אשר באו לגלילות האלה שוב ישובו לארצם ולכולדתם, מלבד אלה אשר יוכיחו בעליל, כי ידם משגת לשלם מס כחק, והקהל יהיה ערב בעד תשלומי המסים. ובמה שנוגע להמסים אשר באו לאוצר הממלכה טאת היהודים, מן העת אשר קמה המדינה הזאת לרוסיא, נוכל להודיע להסענאט, כי מן הסוחרים היהודים אשר בהא-זענפאט וביאקאבשטארט הגיעו אלינו 10,094 ר"ב 50 קאפ', ומס עבודת הצבא מכל היהודים 13,743 ר"ב".

גם היהודים לא טמנו את יריהם בצלחתם; בעת ההיא הגישו יהודי קורלאנד אל השרים המופקדים על עניני הכלכלה המדינית, מכתב בקשה אשר נמסר אח"כ אל הסענאט, ובו יתלוננו היהודים על אשר פקדי הארץ יעיקו תחתיהם ויעצרו בעדם מהכתב בכתב הסוחרים, אף כי משלמים הם מסים חק. בין שאר הדברים יבקשו מאת הממשלה: 1) לתת להם לכונן בכל עיר המחוז (הויפטמאנשאפט) קהל ראשי, ובכל עיר קטנה קהלות אשר תהיינה כסניפים לו; 2) ראשי הקהלות ישפטו דברי ריבות קטנים בין בני עדתם, יגבו את המסים אשר להם לשלם להממשלה, ואחריות התשלומים בזמנם עליהם תהיה; 3) הם יקהילו את כל היהודים וישאלו איש ואיש כמה יחפץ לשלוח את ידו, ובאיו מפלגה יאבה להמנות ולהכתב בספרי הפקודים; 4) ליהודים אשר נכתבו בכתב הסוחרים (גילדע) חוקה אחת ומשפט אחד יהיה לכלל הסוחרים; 5) בעלי המלאכות יוכלו לעשות מלאכתם בטח באין מפריע, ועליהם ישגוהו פקדי הערים בערים ושופטי הכפרים בכפרים; 6) ליהודים הסוחרים יהיה המשפט למכור את סחורותיהם בכפרים, אך לא לשאר היהודים; 7) לעובדי אדמה מבני ישראל תנתן חלקת שדה בכסף — אשר ישלמו לחלקים שנה בשנה — וכברת יער צומח עצים לבנות להם מעון לשבת וכלים שונים הררושים לחפץ עבודתם, וחפשים ונעזבים יהיו לנפשם, כל יעלה עליהם עול האצילים; 8) רק ליהודים תהיה הזכות לעסוק בעסקי סרסרות בערי קורלאנד, וקהל יהיה למליץ אל המאניסטראט, לפני החפצים להשיג את הרשיון הזה; 9) אם תרבינה משפחות יהודים יותר מדי בעיר אחת, פקדי העיר יפיצו על פני הערים וכפרים מסביב; 10) חופשה תנתן ליהודים לעבוד את אלהיהם ולקיים את כל מצות דתם כרצונם, ולהיות להם חצרות קברות ובתי מטבח מיוחדים בערים ובכפרים; 11) ליחד להם מקום לבנין בתי כנסיות, לבל יהיו מוכרחים לשכור להם בתים להתפלל; 12) כל עוד לא יהיו בתי-ספר מיוחדים ליהודים, תנתן להם הרשות לשלוח את ילדיהם לבקר בבתי ספר האשכנזים, ולשלוח את צעיריהם אשר שאר רוח ויתר הכשר להם, לבתי מדרש מדעים אשר בחו"ל".

ראשי פקודות הכלכלה המדינית כוננו לחקר בקשות היהודים, ויציונו מערכה מול מערכה לדתי המלכות, אשר שררו בנוגע ליהודים. ויחליטו למשפט, כי אם כי בפקודת המלכות משנת 1794 אשר שם נזכרו כל הנפות ברוסיא אשר בהן רשות ליהודים לגור, לא נזכרה מדינת קורלאנד, אין מזה ראיה, כי בעת ההיא עוד לא נספתה קורלאנד לרוסיא, וגם הדבר אשר מושלי קורלאנד מלפנים לא הוציאו לאור חק על אדות היהודים, זולת החק אשר יתן להם רשות לשבת בעיר האוענפאט, לא יוכל להיות לסמך ומעדי לחפץ שוטני היהודים, כי יהיה איך שיהיה הנה זה יותר ממאתים שנה מתגוררים היהודים בקורלאנד, ואיככה נוכל לראות ברעה אשר תמצא אותם לרגלי

גירוש כללי מן הערים ומן הכפרים, לכן הלילה לבטל את הרשיון לשבת שם; אך בהיות כי תקונים נמריצים דרושים אל ההפך, למען עשותם לאזרחים מועילים, ולמען יהיה שבתם בתוך הארץ לעזר ולתועלת לעם הארץ ולהממשלה, נכון להוציא לאור חוקים כעין החוקים השוררים על אודותיהם בהנפות ברוסיה אשר רשות להם להתגורר בהן: 1) לתת רשיון ליהודים לעשות את סחרם מקנם וקנינם ולהכתב בכתב הסוחרים; 2) להרים מאת היהודים אשר ישתדלו להשיג את הרשיון הזה מס כפלים ממש הנהוג המוטל על הסוחרים הנוצרים, ואלה אשר לא יאותרו עוזב יעזבו את הארץ; 3) לצוות על היהודים היושבים בכפרים ובערים הקטנות לבוא אל הערים הגדולות, לגלות להממשלה את עסקם ומשלח ידם ולהכתב בכתב התושבים; 4) אחרי אשר יפקדו בדרך הזה וישלמו מקורם מס בעד שנה רצופה, ינתנו להם מכתבי מסע לתעודה, למען יוכלו ללכת לרגלי מסחרם אל כל מקום אשר יהיה רוחם ללכת; 5) לצוות על השוטרים לתפוש את כל היהודים אשר לא יהיו בידיהם מכתבי מסע כאלה; 6) להודיע להאצילים בעלי הנכסים, להאכרים ולכל יושבי הארץ, להסגיר את כל איש יהודי אשר לא תהיה בידו תעודה מאת פקידו עיר או כפר אל השופטים, ולכלי להעלימו; 7) רשות לספח את היהודים אל כהונות האזרחים בארץ, ואין בזה הברל בין בעלי האמונות; 8) ליסד בערים הגדולות פקודות הקהל אשר על פיהן ישק כל דבר הרת ועניני עבודת אלהים, אך כל דבר ריב ומשפט יבוא לפני פקידו הערים והשופטים הממונים; 9) לתת ליהודים לבנות להם בתי כנסיות במקום הטוב בעיניהם, כן גם חצרות-קברות ובתי מטבח בהמות; 10) לכלי לעשות את האצילים ערבים בעד מס היהודים, רק הם בעצמם משאם ישאו ואין לזר חלק בהם". אלה הדברים אשר ערכו שרי הועד אל הסענאט, והסענאט הואיל לאשרם ולקיימם ולשימם לחק עד היום הזה.

אכן השכילו היהודים לעשות לקרב את ריבם להממשלה (אחרי אשר שוטניהם אשר נחרו במ גם הם הגישו לפניה את עצמותיהם), ונושעו בזה תשועת עולמים, כי הממשלה הרפה אחור את כל הצובאים עליהם, ואף כי מעת ההיא לא אפס עריץ ולא כלה המץ, הן לא יכלו עוד שוטניהם לעזר במעו החוקים הנושנים ולעשות למו מהם קרנים, ויהיו מעשיהם אחרי כן רק פעלי משטמה עצומה אשר לא תפן אל החוקים ולא תחדל אף אם על אדני תהו ובהו הטבעה. הגה הרבר הזה אשר תמכה הממשלה את היהודים בימין צדקה, ואשר נתנה בהליכות החוקים דרך ובנבוכי סדרו מצב היהודים נתיבה, היה פרי ממשלת הקיסר פאוועל, אשר סקל את הדרך לבאים אחריו.

אור חדש נגה על רוסיה בעלות הקיסר אלכסנדר הראשון על כסא המלוכה בשנת 1801. הקיסר הישר באדם הזה אומן עלי הדעות הנכחות אשר שמו אז משטרן באייראפא, ומתנכיו החכמים ידעו להלוך לרות העת

ולטעת בלב הניכס הנעלה, נמעי אהבה לרעת וחופש, אשר שגשגו אחרי כן בימי מלכותו ויתנו תנובה לארץ רבה, תקונים נכבדים בכל ענפי ההנהגה ובכל מקצועות עניני המדינה, הוא יסד את עניני ההנרך ובתי הספר לעם על עמודים חוקים כל ימטו, ירה את אבן הפנה לסדרים נכונים בפנים הארץ בין העם והממשלה, פנה כר נרחב להריצות העם בעבודה, ויביא את מסחר רוסיא בתבל אל גרם המעלות, הוא הרים את כבוד אנשי הצבא ברוסיא, הגדילים והאדירים כאשר לפניו לא היו עוד, ועל ידי זה נתן תעצומות ועזו לרגש האחרות בהעם, לרגש הכבוד ולאהבת ארץ מולדת; כל זאת עמדה לו להביא את רוסיא בברית ממלכות אייראפא ואזיען, למען יהיו דבריה נשמעים בעניני המדינות. בין הרברים הרבים אשר בצע המושל האדיר הזה, נחשוב את עמלו ויגיעו להרים ולשכלל את שפות לאומי הסלאווים וספרותיהם, ולנשא את העמים מסתר המדריגה, אשר בה נחשלו בדרך ההשכלה, לצאת חוצץ במעגלי הדעת יחד עם כל עמי אייראפא המערבית; שבעה בתי מדרש מרעים יסד בהערים דארפאט, קאזאן, סארקאוו, מאסקוי, ווילנא, ווארשא, ופעטערסבורג, מהם אשר לא היו ומהם אשר היו והוא שנה בהם שנויים רבים לטובה, ומאתים וארבעה בתי ספר (גימנאזיען) ובתי מדרש לכהני הדת, ויותר מאלפים בתי ספר למתחילים, יסד ברחבי ארצו. הבתים האלה אשר בנה להחכמה, נתנו להשכלת הרוססים לעוף ביעף במשך עת קצרה אל מרומי השלמות. גם בהרחבת כתבי הקדש בין העם הגדול הקיסר אלכסנדר לעשות, כי ברצונו נוסדו חברות מפיצי ידיעת כה"ק, אשר השגיאו פעלן עדי שבתו ממלאכתן אחרי מותו, וברוח נדיבה פזר נתן לכל מפעל גדול בהספרות, וע"י משען כספו אשר נתן נדפסו ספרים רבים יקרי ערך, כמו "מסעי קרו-זענשמערן", "דברי ימי רוסיא מאת קאראמוין" ועוד ועוד. הוא קנה אספות דברי חפץ אשר מהם יתר מהם פנה לידיעות הטבע, ובתי עקר ספרים אשר בהם פעטערסבורג עד היום תתפאר, ובשנת 1818 קרא לשני חכמים מרושי קדמוניות אשר בפאריז, דעמאנזע ושארמאי, לבוא לבירת מלכותו ולהטיף לקחם בלשונות בני קרם. אך יותר מכל אלה שם הקיסר, אשר היה פמרון ופרקליט להשכלה, את לבו לבני הנעורים שותרי דעת, ורבים מהם אשר הבין כי כשרון טוב מתנוסס במו, שלח לערו חוץ לארץ לשמוע שם בלמודים מפי גדולי המורים. בכל עת ובכל מקום היו ידיו אמונה לחלץ את בני עמו מלחץ ארזניהם, הרוגים האצילים והעשירים; אך גם בזה היתה דרכו בשובה ונחת. עוד בשנת 1816 ראה ראשית לו לעשות הכנות להוצאת האכרים מעבדות לחירות; כי בעסטלאנד בליפלאנד ובקורלאנד הוציא את הדבר הזה אל הפועל, ובכל פנה השתדל לבצר ולאמץ את מצב מפלגת האזרחים, אשר עוד לא נוסדה באיתן ברוסיא, ומפעלותיו לתועלת המסחר וחרשת המעשה רבו כ"כ, עד כי לא נוכל לפורטם.

ברוח מלאה תקוה וגיל נשאו היהודים את עיניהם אל הקיסר הזה, גם לא בושו משברם. באור כל החסדים והטובות האלה, הבקיע לו קרן-אור בעד הערפל דרך גם אל ישראל, והקיסר הגין גם גגו על האוברים והגדחים, אשר מאז יצאו מרשות פאלען ובאו לרשות רוסיא היה מצבם תלוי על בלימה, ונסתם מהם חוון אם חוקים חדשים ישררו בהם או החוקים הנושנים על עמרם יעמדו, אם יגורשו מנו, או לא ישודר רבצם ועמדתם במסחרם לא תלקה מהם. הן הקיסר הזה מלכד אשר שם את עינו עליהם לטובה, ומשפט אדם נתן למו, אשר בעבור זה נאוה לו כבוד, משנה תהלה יאתה לו על אשר הוציא מאפלה לאורה את שאלת היהודים, פתר את החידה לעם רוסיא אשר לא ידע מן הוא, ואף כי העת קבעה את הותמה על פתרון השאלה, וכל החוקים על אדות ישראל אשר יצאו אז נחתמו בטבעתה ונושאים את תוה, ואין לאל ידם להרגיע את לב בן הדור ההי, אולם בדורו פתר הקיסר את השאלה הזאת באופן נשגב ומאד נעלה, ויסד יסוד בספר החוקים ברוסיא, אשר עליו יבנו ויכוננו את חוקי ישראל עד היום ולימים יוצרו.

הנה נביא לפני הקוראים את ההצעה אשר ממנה נתכנו עלילות לכל הליכות הממשלה בנוגע ליהודים, ויראו עד כמה נעלה ממשלת אלכסנדר הראשון בערכה על כל ההולכים לפניו, בשנת 1804 יצאה לאור הצעה ע"ד סדרי מצב היהודים בכלל, באלה הדברים לאמר: „התלוונות הרבות אשר יתלונונו יושבי המחוזות אשר בהם מתגוררים היהודים, במכתביהם אלינו ואל הסענאט, על רוע מצבם ועל ההפסד המרובה אשר יסבו היהודים לעבודת האדמה ולהמסחר, נתנו בלבנו ביום 9 נאוועמבער בשנת 1802, בפקודתנו אל הסענאט השליש בארץ, לצוות לכונן ועד מיוחד, לחקור ולדרוש בענין זה, ולבקש עצות לרפא הריסות מצב ישראל ולתקן את המעוות“.

„הועד טרח לאסוף את כל הידיעות המתיחסות לענין זה, ויתורו את כל החוקים אשר שררו מאז ביהודים, והנה זאת עלתה בידם, הצעה נכונה אשר ערכו לפנינו עם נתינת טעם ונמוק לכל דבר, והיא הפיקה ממנו רצון, כי ראינוה מתאמת בכל פרטיה ודקדוקיה עם רצוננו ומלאה צדק ויושר ליהודים ולנוצרים היושבים אתם יחד, ואחרי אשר גמרנו אומר לאשרה ולקיימה ולתת לה תקף דת בדת המלכות, הננו עורכים אותה לפני הסענאט, למען יוציאה לפעולות אדם כחפצנו“.

סדרים במצב היהודים .

I. הנוך הילדים .

(1) אין בין ילדי העברים לילדי הנוצרים ולא כלום, בדבר התקבלם ולמורם בבתי ספר השפלים, בגימנאזיען ובבתי מדרש מדעים אשר ברוסיא .
(2) אין למנוע את ילד העברי ממלא חובות דתו בשום אופן מן האופנים בעת אשר יבקר בבית הספר, ואין לאנוס אותו ללמוד דברים שהם סותרים את הדת או אפילו מתנגדים לה במקצת .

(3) ילדי העברים השומעים בלמודים בבתה"ס למתחילים, יוכלו ללבוש במלבוש הנהוג בין בני עמם, אולם לא כן הלומדים בגימנאזיען, עליהם לשאת מלבוש הפולאנים או האשכנזים, למען ידמו אל רעיהם ולא יבדלו מהם .

(4) בני העברים יקובלו גם לבית מדרש מלאכת מחשבת (אקאדעמיע דער ש. קינסמע) כפעמערסבורג, אם יהיו מוכנים לזה כל צרכו, אך צריכים הם ללבוש בגד אשכנזי .

(5) היהודי המשלים את חוק למודו בבית מדרש המדעים ומצטיין בחכמת הרפואה, הנתוח, בידיעות הטבע, בהנדסה או בחכמה אחרת, הוא נכנס לסמיכות. זה הכלל, אחר תלמיד יהודי אחר נוצרי זוכה בחלקו אם ראוי הוא לכך .

(6) אם לא יאבו היהודים לשלוח את בניהם ללמוד דעת, אע"פ שבתי ועד להכמים פתוחים לפניהם לרוחה, או חייבת הממשלה ליסוד להם בתי ספר אשר יתקיימו מכספם, ע"י מס אשר תשים הממשלה עליהם; בין הדברים אשר ילמדו שם צריכה להיות אחת השפות, רוססית פולאנית או אשכנזית .

(7) אחרי עבור ששת שנים מיום צאת הסדרים האלה לאור, מחוייבים היהודים לכתוב חשבונות כספרם וכל השטרות וכתבי התחייבות שבין אדם לחבירו, בלשון רוסית, אשכנזית או פולאנית, או עכ"פ לכתוב העתקה בלשון אחת מאלו מצד השני, וכתבים בלתי כתובים כזה, לא יהיה להם שום זכות וכה בערכאות .

(8) היהודים בני חורין הם בנוגע לשפתם. רשות להם לדבר בביתם בשפה הנהוגה ביניהם ולהשתמש בה בכל עניני דתם; אולם בשטרי חובות, בכתבי אמנה ובכל כתבים הנוגעים להכלל, עליהם לכתוב רוססית, אשכנזית או פולאנית. החק הזה יצא לאור מראשית שנת 1807 .

(9) מי שרצה בו הקהל למנותו חבר בין פקודי העיר באחת הערים הנספחות לרוסיא מפאלען, הרי זה צריך ללבוש מלבוש רוססי או פולאני, אם

לא ירצה ללבוש מלבוש האשכנזים, מה שאין כן ביהודים הנבחרים לבין פקודי העיר בהערים ברוסיה שהותר להם לגור, הם חייבים ללבוש מלבוש אשכנזי דוקא. מראשית שנת 1808 כל יהודי נבחר לכהונה זו צריך שידע במיב הקריאה והכתיבה באחת הלשוונות הנוכרות.

(10) מראשית שנת 1812 הדבר הזה יהיה נוהג ביהודים הנבחרים לכהונה בקהל או לרבנים, וגם עליהם תהיה ידיעת הלשון חובה.

II. פלנות היהודים לפי עסקיהם ומשלח ידם, והזכויות הנתונות להם.

(11) ארבע מפלנות הן ביהודים. (א) עובדי אדמה. (ב) בעלי בתי מלאכה ובעלי מלאכה. (ג) סוחרים. (ד) יושבי הערים.

(א) זכויות עובדי אדמה.

(12) כל עובדי האדמה מבני ישראל חפשים המה, ובשום אופן מן האופנים לא יוכלו להיות משועבדים ומתנחלים, זקוקים ומסורים לרשות.

(13) לעובדי האדמה מבני ישראל הרשות נתונה לשכון בכל מהוות ליטהויען, רוסיה הלבנה, רוסיה הקטנה, בגלילות קיוב, מינסק, וואלין, פאדאל, אסטראחאן, קאוקאז, יעקאטערינאסלאוו, כערסאן וטוריען, לקנות אדמה לא מעובדה לעבדה, למכרה, לשעבדה למלחה, לתה במתנה ולהנחילה, ככל דתי המלכות משנת 1802.

(14) מותר ליהודים לשכור להם פועלים לעבודת ארמתם, ולהתפשר עמם בדבר המשכרת כמוב בעיניהם.

(15) מי שקונה קרקע בתולה ומכנים אליה אכרים לעבודה עד כדי שלשים משפחות, והם בונים להם שם בתים לשבת ומכוננים להם כפר מושב, מותר לו לעסוק במכירת משקה במקום ההוא, אם הדבר הזה מותר הוא גם בהכפרים מסביב.

(16) הרוצה לקחת אדמה בחכירה לוקח. התנאים והאמנה שהוא מתנה עם בעל הכפר צריכים להכתב בבית פקודי המקום, ושויין בהם קלות וחמורות לקיים כמלוא השערה. מי שנתכוין למכור שם יין נגד הרשות, הרי זה אבד חלקו. כל שהתישב על אדמת האצילים, פורקין ממנו עול מסים וארנוניות חמש שנים. במה דברים אמורים, ביהודים שהתישבו לכרם ואין לאהרים חלק אתם.

(17) מי שאין ירו משנת לקנות לו חלקת שדה או לקחת בחכירה מאת בעלי הכפרים, ילך אל אדמת המלכות לגלילות ליטהויען, מינסק, וואלין, פאדאל, אסטראחאן, קאוקאז, יעקאטערינאסלאוו, כערסאן וטוריען. יש מקומות שמיחדים לזה עד כדי 30,000 דעמיאטין.

18) אין מושיבין אדם מישראל בעל כרחו, אבל מקבלין ברצון את הבאים לישוב ופוטרין אותם מן המס י' שנים, ומלוין להם מעות לשלם לחלקים בזמנים ידועים; כללו של דבר, שוים הם בני ישראל להקולוניסטים הבאים מחו"ל בכל זכויותיהם.

19) המקבלים שדה מן האצילים או מאת הממשלה, אחרי י' שנים הרי הם חייבים לשלם את כל המסים ואינם מנכים להם כלום, הכל כמנהג המדינה, לא לפחת ולא להוספה. חובר ביהודים העוסקים בענין אחר לבין העוסקים בעבודת האדמה, שהעוסקים בעבודת האדמה פטורים ממש כפול ואינם משלמים יותר מן הנוצרים.

ב) זכויות בעלי בתי מלאכה והפועלים.

20) כל בתי עבודה (פַּאבריקען) שהתירה הממשלה לנוצרים, התירה גם ליהודים, וכל הריגים הנוהגים בהם בין לזכות בין לחובה, אף היהודים בכלל.
21) חבה יתירה נודעת מהממשלה למיסדים בתי מלאכה לדברים הצריכים, כמו מטוה צמר, עבוד עורות וכדומה, שתועלת מהם להארץ; הממשלה תחזיק להם טובה בשביל זה, תיחד להם מקום ותמציא להם מלוה. עוד זאת התקינה הממשלה לטובתם, קופה של כסף 20,000 ר"ב נתנה לכל מחוז ומחוז ממדינת פאלען שנתחברו עם רוסיא, לתת מלוה לכל הרוצה ליסד בית עבודה, וכל הבא לימול ימול, בלבד שיהיו לו ערבים טובים; ולא זו אף זו, בזמן שהיהודים עוסקים במלאכה זו, עבודתם פושרתם מן המס הכפול, וזהו הצד השווה שביניהם ובין עובדי האדמה, כדי לחבב עליהם את העבודה ולהרגילם להתפרנס בכבוד. הרוצה להקים לו בית עבודה בתוך נכסי האצילים, אם יתצו לזה, יקים ואין מוחין בידו.
22) הקונים זכות לבית עבודה על קרקע האצילים, ומתנים עמם לקבל שכר ולהיות הבית להם לאחווה, האצילים מקבלים מן הקופה, הכל כמנהג המקום ולפי ראות עיני הפקידים.

23) הפועלים מבני ישראל שיש בידם אומנות-מה, יושבים במחוזות הנוכרים, ואין יכולין בעלי המלאכות הנוצרים וחברותיהם להרע כחם. אם בא היהודי להכתב בכתב חברת הפועלים מקבלים אותו. הערים שבכתבי חברותיהם נמצא תנאי מפורש לאסור, הן יוצאות מן הכלל.

24) כשם שהפועלים ברשות בעלי בתי עבודה פטורים ממש כפול, כן הפועלים העוסקים באומנות ברשות עצמם פטורים הימנו.

25) מי שאין ידו משגת להתפרנס מן האומנות במחוזות הנוכרים, הרי זה הולך אל שר המחוז ומוסר לו את בקשתו, ושר המחוז שולחה אל שר הפנים ומקבל ממנו רשיון ללכת אל מחוז שאינו מרובה באוכלוסין, כמו יעקאטער-נאסלאוו, כַּערסאן, טויריען, אסטראחאן, וקאזאן.

ג ד) זכויות הסוחרים והעירוניים :

26) אחד מסתר פנים - הארץ ואחד מסתר - חוץ, מותר ליהודים במחוזות הנזכרים. זה הכלל ואיך פירושא.

27) היהודים סוחרים בכל ואין מוחין בהם, קונים ומוכרים הכל, בין מעט בין הרבה, עוסקים בכל מיני פרקמטיא, וגם מכירת משקאות בכלל, בתנאים שיבואו למטה.

28) בעלי בתי העבודה, האומנים, החכמים הסמוכים, והסוחרים, הם באים לעסקי מסחרם, לקנין שלימות בדיעתם ולכל צרכיהם ככיוצא בו, לערי פנים רוסיא וגם לערי הממלכה, ואין בזה משום פריצת גדר, ובלבד שיהיו בדיהם מכתבי מסע מאת שרי מחוז מושבם, וצריכים הם להביאו בכל חדש אל שר הפנים. עוד זאת חומר ביהודים אלה ובנשיהם וילדיהם, שצריכים הם ללבוש מלבוש אשכנזי, וכל הלבוש מלבוש היהודים מוציאין אותו אל מחוץ לגבול.

29) אם לא יהיו היהודים חושבין את עצמם מכל אלה ולא יגיסו לבם, ושקורים יהיו בעבודת שדה וחרם, בחרשת מעשה ובמסחר, לא תרצה הממשלה בעלבונם, ותבטל לגמרי את המס הכפול, שהוא כמחיצה ביניהם ובין העם.

III. חובות היהודים מכל המפלגות האלה:

30) כל מי שלא בא על המפקד באחת המפלגות האלה לא ידור ברוסיא. כל שאין בירו תעודה חשוב בריק ונודד ואין לו תנינה.

31) מועד יעדה הממשלה שתי שנים מן היום הזה, לפקוד ולספור את כל יושבי הארץ, במקומות שבהם מותר ליהודים לגור.

32) כל איש יהודי חייב להוסיף לו אל שמו עוד שם כנוי למשפחתו, שבו יהיה רשום בכתבי הפקידים, ועל פיו יקום כל דבר בערכאות.

33) הרוצה לעבור ממפלגה למפלגה (מסוחרים לפועלים וכדומה) רשות בירו, ובלבד שיודיע להרשות.

34) מן יום 1 יאנואר לשנת 1807, במחוזות אסטראכאן, קאוקאז, רוסיא הקטנה והחדשה, ומן ראשית שנת 1808 בשאר המחוזות, אסור ליהודים באסור מוחלט להחזיק בתי מכירת משקה, בתי מרוח ובתי מלון בכפרים, לא בעצמם ולא בהשתתפם עם נוצרים ומנהיגים מסחרם על שמש,

לא לסחור וגם לא לגור, רק ללון לעוברים ושבים, האיסור הזה נהוג בכל בתים מעין זה השייכים ליהודים או לקהלות, שעומדים הם לצדי הרכיבים במקום

יסעו עוברי ארח.

(35) בעל הכפר שיתן רשות אחרי הזמן הזה ליהודי היושב בתוך נכסיו לעסוק בעסק זה, הוא מתחייב בדיון, ופותחין לחובה להענישו בעונש 5 ר"כ בעד כל חטא אשר יחטא בפעם הראשונה, והעובר ע"ז בפעם שניה כפלים ישלם, והעובר שלש פעמים, הכמשלה יורדת לנכסיו ולוקחתם לאחווה במשך י' שנים, ופקידיהם הם יורדים מכהונתם ולא ישובו אליה לעולם.

(36) היהודי העובר על האיסור הזה, ישלם בראשונה כסף ענושים 100 ר"כ, בפעם שניה 200 ר"כ, ובשלישית הוא נשלח לארץ גזירה לסיביר, ואם אין לו דמים לשלם את ענשו, דינו כדיון כל החייבים למלכות שאינם יכולים לשלם.

(37) כל התחייבות וכתבי אמנה על מכירת משקה, אחרי עבור הזמן שהם נגד החק הזה, בטלים ומבוטלים.

(38) כל החובות שהאכרים ושאר יושבי האכרים יתחייבו ליהודים בבתי משקה אלה, לא יהיה להם שום שווי כלל.

(39) בנכסיו הממשלה, הפקידים נענשים בשתי פעמים הראשונות. ואחרי כן יורדים מכהונתם ואינם שבים לעולם.

(40) אין האיסור הזה נוהג בערי המחוז ובערים הקטנות, בהם היהודים עוסקים או לא עוסקים הכל כמנהג המקום. בערים הקטנות אשר להאצילים חן, להם הזכות.

(41) כל מי שמוכר משקה בהקפה להאכרים היושבים בסביבות הגליל, אבר כספו, ולא יוכל לתבעו בדיון ולגבות ממנו.

IV. משפטי אורה אשר ליהודים.

(42) היהודים היושבים ברוסיה, המתגוררים או הבאים מארצות אחרות לגור לעשות מקנה וקנין, הם חפשים לנפשם ומחסה החוקים הכוללים לכל העם עליהם יהיה.

(43) כל העוסק בצרכי כלל לתועלת העם והממלכה, בחכמתו או בעבודתו, וזכה לדרבים הרבה כבני העם המצוינים.

(44) אין להסיג גבול היהודי, לתת לפניו מכשול, לגזול את חפשו וכדומה. אין למנוע אותם מעבודת אלהיהם ולא להציק להם בשאר עניניהם בדבור או במעשה; מהאזניהם וכתבי קובלנא אשר יגישו אל השופטים, דינם כדיון מחאות וכתבי קובלנא אשר יביאו בני עם הארץ, והייבים הפקידים והשופטים לשים לב אליהם באמת ובתמים.

(45) המקנים נכסיהם בחכירה ליהודי, צריכים שיקימו את כל דבריו כתב האמנה, וכל כתב הנכתב בין יהודי לשאינו בן בריתו דבריו קיימים.

(46) היהודי הרוצה לילך ממקום למקום, צריך שיעיד עליו בעל הכפר בכתב, שמלא את כל תנאי דתי המלכות, ושיעיד עליו הקהל שאינו חייב

כלום. מי שהעידו עליו פקידי העיר נותנים לו מכתב מסע, השוטרים תופשים כל מי שאין בידו מכתב מסע ומרחיקים ומשלחים אותם למקומות השוממים.

(47) מי שיושב בנכסי האצילים על פי שטר, עין פקידי הכפרים תהיה צופיה עליו לעמוד לימינו בכל הדרוש להפצו.

(48) היהודים היושבים בערי המחוז ובערים הקטנות נתונים הם להשגחת פקידי המקום ההוא ושוטריהם.

(49) אחר דיני סמונות ואחד דיני נפשות נדונים ע"י השופטים הכוללים לכל הארץ, והיהודים אינם יוצאים מן הכלל. אין להאצילים הרשות לדון את היושבים בנכסיהם. היהודים הבוררים להם דיינים לפשר ביניהם, דינם דין.

(50) בערי המחוז ובערי הגליל (גובערני, אויעוד), היהודים בוררים להם רב וראשי הקהל, ומביאים ההצעה אל ממשלת המקום, והם נכנסים לפקודתם. בערים הקטנות בוררים להם היהודים ג"כ, ואין רשות להאצילים להתערב בזה ולא להטיל על הדבר הזה מס.

V. על דבר כהונת הרבנים.

(51) חייב כל רב לפקח על עניני הדת ועבודת אלהים ולשפוט כל ריב בנגד ענינים אלה. רצה לזכות את בני עדתו כמוסר השכל ובאמרי נעם מוכה, אבל אין רשות בידו לפסוע על ראש בני עדתו בגזירות וענויים. מוכיח הוא אותם תוכחת דברים בכותלי בית הכנסת, אבל אינו מעמיד את דבריו לא על דיני קנסות ולא על חרמות ונדווים וכיוצא בו, נגד מי שלא בחר בו ובמשנתו. ואז הרב יעבור על זה, יענש בפעם הראשונה 50 ר"כ, בפעם השניה 100 ר"כ, ואם יוסף לעמוד במרדו, ישולח לארץ גזירה, וכל משפמיו וחרמיו לא שרירין ולא קיימין.

(52) הרבנות לא עסק הוא ליהנות ממנה רק כבוד ותפארת לה מן האדם, על כן אין להרב להטיל מסים או להכביד על בני עדתו למען בצע כסף, וצריך הוא להסתפק במה שיאמרו בו די בני עדתו הנותנים לו שכרו כפי נדבת לבם.

(53) הפורשים מן הצבור יכולים לבנות להם בית הכנסת לעצמם ולבור להם רבנים. אך הקהל אחד הוא ואין שני לו.

VI. כהונת ראשי הקהל.

(54) ראשי הקהל משגוחים על גביית המסים הנהוגים, שיהיו נגבים תדיר כסדרם מאת כל בני העדה, והם אמרכלים בקופת הקהל. והיובים ראשי הקהל לתת דין וחשבון לבני עדתם מכל הכנסותיהם ותוצאותיהם,

ולערוך השבון מסודר בשפת רוסית או פולאנית, לפקיד הערים או לפקיד הכפרים, שיהיה נושא בד בבר עם החשבון שהם מוסרים לבני עדרתם. על כל דבר פשע אשר יפשעו, תובעים אותם לדין ועונשים אותם כראוי. אסור להם להטיל מים חדשים בלי ידיעת המכשלה.

נפל נפל הקיר המכבד בין היהודים ובין תושבי ארץ רוסיא מאז ראו הדברים הנעלים האלה אור. המחוקק השכיל לבחור את המובחרים מחוקי פאלען ולמלא את חסרונותיהם, ויחזה לו חוות הכל על עם ישראל, אשר בו עברו לפניו כל אנשיו השונים, וכל ארחות חייהם ושיחם ושיגם. רבים ממחוקקי פאלען נסו גם הם להביא סדרים נכונים במצב ישראל, אך היו מגבבים דברים, ולא יכלו אחרי כן לצאת מן התהו אשר יצרו, ונאחזו בסבך ולא מצאו דרך; אך הדברים אשר הבאנו כולם אוטרים כבוד לבעליהם, ואף כי לא נתנו עוד חוקה אחת ומשפט אחד ליהודים ולעם רוסיא, בכ"ו הנם גץ שיצא מתחת הפטיש והפיץ אור גדול על מחשבי מצב היהודים. במשך שנה אחרי אשר נתן תוקף ועוז לדתי המלכות האלה, נרצתה הממשלה להסיר מאת היהודים המחזיקים תהנות בתי הדורה את המס הכפול, מבלי פנות אל דברי שוטניהם אשר התנגדו לזה בכל עוז. ככה הלכו חוקי רוסיא בנוגע ליהודים לפנים ולא לאחור, אם כי התנהלו לאטם במהלכם זה.

כא

(יהודים יושבי הכפרים באו במצור ובמצוק לרגלי דתי המלכות החדשים. הוראת פנים בהחוקים כדברי המחמירים. התקונים החדשים בתק גירוש היהודים מן הכפרים אל הערים. בטול המס הכפול בנוגע להסוחרים מבני ישראל. השתדלות שר הפנים ליסד בתי מלאכה לאריגת צמר ברוסיא ולקרב את היהודים למלאכה זאת. שנויים לטובה. היהודים בקיוב. הבאים לגור בגלילות הערסאן. תלונת סוחרו פאלאצק וסוחרו ווילנא על היהודים, תוצאותיה. היהודים הוכשרו לעדות ע"ד נוצרים. התיסודות חברת ישראלים נוצרים. אות לטובה לקולוניסטים העברים. היהודים בבסאראביע ומשפטיהם. החבולות היהודים ואחריתן. היהודים כמלמדים בבתי מלאכת משקה ברוסיא הפנימית. חוק ע"ד שירות נוצרים בבתי יהודים. גדרים לגדרים לבל יצאו היהודים מגבול וכיותיהם. ועד מיוחד להטבת מצב היהודים. זכויות שונות למוטרים. מניעת יהודי חו"ל מבוא לקרב רוסיא, הרהקת היהודים מן הגבול במרחק 50 וויערסט. איסור ליהודים להתישב בגלילות אמטראחאן וקאנווקאז. כתות, המתיהדים, "השובתים" בין הנוצרים ברוסיא).

הנוגשים אצו ביהודים יושבי הכפרים לעזוב את משכנותיהם, כי כלה ונחרצה היתה מאת דתי המלכות לשים קץ להרעה הרבה, אשר היהודים

בכפרים פורשים את רשתם על עם הארץ, כאשר חשבו והושבים עוד היום רבים למשפט. אולם הנקל הוא להסיע המון אדם רב ממקום למקום? הנקל הוא להביא בזרוע נטויה סדרים חדשים בחיי עם שלם, ולבצע בימים לא כבירים את אשר לא בצעה ידי העת במשך מאות בשנים? האומנם נקל הוא להתווה חזיונות, להסופר המעלה על הגליון את מערכי לבו, וגם להמחוקק אשר ברוח משפט ישפוט, לתת עצה כזאת, ולברוא פנים חדשות במצב העם בכח משיכה אחת בקסת הסופר; אבל איש המעשה אשר יהל להוציא את הדבר הזה לפעולות, עד מהרה יוכח לדעת, כי לא כל אשר ישר הוא בעיני החוקר, נוח הוא להעשות בידים ועד מהרה תרפינה ידיו, ובסתר לבו ילעג לנמהרי לב אשר יוציאו משפט בחפזם, מבלי השיב אל לבם, כי טוב פועל כפים מהלך נפש, ומדרשם הוא חזון יפה להתענג בו אך לא יעשה הצמח הזה קמח. הנה כן נחזה דברים רבים חרותים על לוח התולדה, ויודעים אנו כי נאמנו מאד, בכל זאת לא נבין לרעים, ולא נוכל לשער בנפשנו איך היו. יודעים אנו כי פעמים רבות גורשו היהודים מעיר לעיר ומדחי אל דחי, בכל זאת לוי יגיד לנו איש, כי בעלות השנאה לישראל כשוואה, גם בימינו ויכל גירוש כזה לבוא, לא נאמין לו. אם כך קשה גירוש אשר בשנאה מקורו, עאכ"כ גירוש אשר מטרתו להיטיב את מצב היהודים, להוציאם מן המצר ולהביא ריוח מעט בין הדבקים הכלואים בחוג צר; כמה רבו השטנות הנצבות לעומתו. האדם עץ השדה — כמוהו יעשה שרשים במקום מושבו ע"י עסקו, ע"י משאו ומתנו עם הבריות וע"י כל דרכי חייו, ומן השרשים האלה יינק ליה ויהיה בו את נפשו ואת נפשות ביתו, ואם נעקרהו בכח מן המקום הזה אז תיבש יונקתו, גועו יצמת, ענפיו יחרו ועלהו יבול. העשיר אשר כספו הוא מאדו, הוא חילו הנתון בידו בכל עת, יקח צרור הכסף וילך לו, אך נספוק מאד אם היה אחד עשיר מני אלף דלים ונגשים הפוזרים בכפרים, אשר מצאו מחית נפשם מרכולתם הקטנה או ממכירת יין שרף, ולדלים האלה נתן צו לנסוע מן המקומות אשר בהם נחתים היו, לעסוק במלאכות, לעסוק בעבודת האדמה, לישא וליתן בערים, אך לא למכור יין ומשקה, והמה לא ידעו ולא יכלו לעשות מאומה — רק לעסוק במכירת משקה וכדומה. את הדור הרך וצעיר, את הילדים, נוכל להדריך בדרך הטוב בעינינו, נפש הילד הוא נייר חדש אשר נוכל לכתוב עליו מכל עבריו אשר נחפוץ, אך נפש האיש המגודל הוא נייר מכוסה בכתב אשר רשמו העתים שעברו עליו, אותו לא נוכל לשנות, ועלינו לקבלו כמו שהוא או להרחיקו. כי לא אפשר הוא להפוך את העניים ומרודים, את העניים בדת ובהון, את הנרפים ורפויים, את הנוטים שכמם לסבול עול אשה ובנים ודאגת פרנסה — לעוברי ארמה או לפועלים במלאכה. זאת הבינו הפקידים אשר להם נמסרו החוקים להוציאם אל הפועל, והממשלה לא שבה

מחפצה, לפתח את הרצונות האכזריים ולהיטיב גם את מצב היהודים, וכאשר שאלו פקידים ממשלת המקום אם האיטור אשר אמרה ליהודים לגור בהכפרים ולהחזיק שם בתי משקה ועוד, הוא נהג גם בהיהודים אשר לא ימכרו משקה, ואינם טומנים פחים לרגלי האכזריים התמימים, אך יהיוקו ריחים או צידת דגים בנחלים, שהיא אומנות מועילה? השיבה הממשלה, כי גם אליהם יסוב האסור, ואם תתיר היום ליהודים האלה לשבת בכפרים בעסקים אלה, או תתן יד לאנשי תרמית לכסות את עסקיהם במשאון, ולשים עליהם מסכת עסק מותר. ההומרא הואת עוד הוסיפה להרע מצב היהודים, כי היא נחתה גם בהיהודים הרבים אשר עסקו בעסקים הנוכזרים.

הן מזה נראה, כי רק מאשר אהבת העם נגעה אל לב הממשלה הוציאה את החק הזה לאור, אשר מכנו לא ראתה שלומים לעמלה. לו חפצה לחמוס בזרון את עסקי היהודים ולגרשם מן גו, כי אז נורה אמר: יקוב הרין את החר, ולא גלתה למוסר אונם ולא עשתה מעשיה בשוכה ונחת; אולם הממשלה היתה מלאה נחומים לצרת היהודים, ולא אטמה אזניה משמוע עתירת דורשי טובתם, ולכן כבדה המלחמה הרבה יתר. כי ביד חזקה לא חפצה להסיע את היהודים מן הכפרים, מדאגה מדבר פן תרועם והרוששם ותרבה עליה מחנה דלים, אשר יהיו למשא להארץ, ולא תדע אחרי כן לפרוק מעליה את העול, ולהפיל את החק ארצה גם כן לא מצאה עוו בנפשה, לכן בחרה בין הקרה אשר מכאן ומכאן בשביל האמצעי, ובשנת 1804, כאשר בא המועד אשר יעדה הממשלה להרחיק את היהודים מן הכפרים, ותמו שלש השנים אשר נתנו להם להכין א"ע לדבר הזה, וצירי היהודים גם שרי הממשלה מגלילות וואלין ופאראל ומכל הגלילות אשר עליהם רחבו ונסכו דתי המלכות, ערכו את דבריהם אל הממשלה, כי מפאת אשר הארץ היתה אחוזה בקשרי מלחמה במשך שלש השנים, לא מצאה לאל יד היהודים לקדם את פני החק החדש בהכנות דרושות אל החפץ, והעוני הנורא הישורר בכל תקפו בטושבות היהודים, לא יתן להם לעבור מסקים למקום. היתה תשובת הממשלה דברים רבורים על אפנם, אלה:

(1) היהודים שלא התקינו עצמם לצאת מן הכפרים, כיון שתקפה עליהם שעת מלחמה, ומפני הרפתקאות דערו עליהם היו חושכים עצמם מן הרין, אנחנו מהפכים בזכותם, אעפ"כ:

(2) גור דין לא זו ממקומו, אך לא כל המקפיד מחכים, וידונו בו הוראת שעה אחרי שכבר שב שלומה של מלכות; צאו וראו איזה דרך ישרה להרגיל את היהודים לצאת מן הכפרים ולגלות למקום מ"מ בהערים, לטובתם ולטובת בני המקום.

זה הכלל, מדברינו לא נפל צרור ארצה, אך למען סקל את הדרך ולמען הרים כל מכשול אשר יוכל לעמוד לשמנה ליציאתנו אל הפועל, לבל יאחר עוד הפעם את צבאו ומועדו כאשר היה זאת בעקב מבוכת המלחמה,

קובעים אנהנו סדרים חדשים, ועל פיהם יראו הפקידים וכן יעשו להרחיק את היהודים מן הכפרים בלי איחור, כאשר נצוה:

(1) שרי הממשלה ושרי הצבא בכל מקום עושים כדת המלכות והנפטרים מחיובם זה מתחייבים בדین. ההרחקה וההבאה להערים מתחילים מן יום המיועד, ובמשך שנת 1808 מרחיקים כרי שלישי, בשנת 1809 מרחיקים ג"כ כרי שלישי, ובשנה שאחריה גומרים שלישי. עד כמה פוקדים פקודות, עד שלא יראה ולא ימצא יהודי אחד בכפר.

(2) שרי ממשלת המקום נושאים ונותנים בדבר, לשאת את ראש היהודים כחק איש לא נעדר, אחרי כן פותחים לדון, ממנים פקידים ופותחים בין ליכות בין לתובה ובוררים את השלישי הראשון לגירוש. מי שנתנו בו עינם הרי זה חייב לצאת.

(3) בראש השנה מתחילין וגומרין בסוף החדש השני. אם נמצאו דבריהם מכוונים ונגבר הרין, שולחין את פסקי הדינים של הגולים אל שר הפנים.

(4) ארבע מדות בגולים. ואם שרי הממשלה מכוונים דבריהם למדות הללו דבריהם קיימין.

(א) מתחילין ביהודים שיש להם בתים בהערים, והם עוסקים במכירת משקה בחנויות מצדי הררכים ובהכפרים.

(ב) הגיע זמן השלישי השני לגלות, כל המרבה בסחורה בחנויות בכפרים שרבו בהם היהודים הרי זה קודם. מחלקין אותם לחלקים שלשה, בכל שנה חלק אחד עוובים מעונם והולכים.

(ג) היה יהודי אחד בכפר, מצוים עליו לצאת בשנה השניה או השלישית.

(ד) במקום שבעלים רבים לכפר ואיזה יהודים יושבים בו, כולם גולים בבת אחת, לבלי להמיל קנאה בין איש לרעהו.

(5) אין מושיבין יהודי למכירת משקה בכפר מראשית שנת 1808, אבל אין מניעה לזה מצד הממשלה, אם הבעלים רוצים בו דוקא.

(6) אין היהודים שבים לכפרים שגלו מהם לעולם, לא לגור ולא להשתקע. הפקיד שפשע הוא נתבע לדין ועונשים אותו.

(7) ממונים ממצעים בין הפקידים ובין היהודים ומשגיחים עליהם לקיים את החק.

(8) אין בודרים ממונים רק מן האצילים, מי שיוודעים אותו לאיש נאמן וחכם.

(9) שרי המחוזות מוסרים את פסקי הדינים של הגולים אל הממונים, ומזכירים בפרטות את כל מי שאין בירו לקבוע מושבו בעיר מפני עניו.

(10) הממונים משתדלים במקום שאין כסף, להמציא כסף להעניים, לקיום החק, הכל לפי הזמן והמקום, בדרכים אלה:

(א) מצוים על הקהלות לתת משען כסף להעניים שאינם יכולים להתפרנס
בהערים ולשכור להם מעון, ומוכרחים הם לשבת על מקומם .
(ב) מעוררים את בעלי הכפרים ליסד בתי מלאכה וקולוניות ליהודים,
ומציעים את כל הראוי לזה לפני הממשלה, לתמכם בכסף .
(ג) מעוררים את היהודים העשירים ליסד בתי מלאכה, ומשתדלים להמציא
להם מלוה ממקור שהומינה להם הממשלה .
(ד) כל מי שאין ביכלת להושיבו בערים, משלחים אותו לנכסי הממשלה
בגלילות רוסיא החדשה, אסטראהאן וקאנוקאז, ומרגילים אותו לעבודה
הארמה .

בתשובה הזאת דופק בכל עזו התפץ העז לקרוע את היהודים ממסחר
המשקאות ומרכולתם שהם כרוכים ומשוכים אהריה, ולקרבם אל המסחר,
אל המלאכות ואל עבודת הארמה. זאת האחרונה קשתה כקריעת ים סוף .
אולם לא היא לבד היתה מטרה להממשלה, היא השכיחה לדעת, כי אחרי
אשר היהודים נקשרו במשך אלפים שנה להמסחר ועשו בו חיל עד להפליא,
טוב לקבלם בתור סוחרים ולהוציא מהם תועלת להארץ אשר בה המסחר
בשפל יושב, מאשר להרגילם לעבודה אשר הדבר מוטל בספק אם יעשו בה
תושיה. ככה נתנה הממשלה להסוחרים מבני ישראל חוקה אחת בסוחרים
הנוצרים, ומס המסחר (גילדע) אשר הטילה עליהם לא נקצב כפלים ליהודים
(פקודת המלכות משנת 1807) כתק כל המסים הכלליים אשר שלמו עוד היהודים
כפלים, האחת יען אנשים רוססים המה, והשנית יען בדת משה יחזיקו .
אכן הטובה הזאת נשאה פרי רק להעשירים, אך הדלים נאנחו תחת המשא
הכבד, אולם הפץ הממשלה היה גם להרים את מצבם משפל המדריונה .
בשנת 1808 עת הוציא שר הפנים קול קורא אל הסוחרים ואנשים רישי מעשה
ברוסיא, ליסד בתי אריגת צמר, ולחליץ את זמממשלה מן הצורך לקנות בגדים
לאנשי חילה "בחול", פקד גם את היהודים, ובין יתר דבריו אמר, כי עת מצוא
היא ליהודים הגולים מן הכפרים ונודדים בלי להם, לאתחו בעבודה הזאת, וגם
ליהודים העשירים שם דברתו להביא את כספם לדבר הנהוץ הזה. דבריו לא
היו כקול קורא במדבר, כי במספר מפקד בתי אריגת צמר משנה השניה, רואים
אנחנו שמות אנשים עברים .

הנה כה דברו שר הפנים בקול הקורא, לאמר: יש ויש בפאלען בתי
עבודה לאריגת צמר, וגם הצמר נמצא שם למכביר, אך באפס ידים הרוצות
לא יכלה המלאכה הזאת לעלות כפורחת. החסרון הזה יוכל לתמנות על נקלה
בירי היהודים, אשר בשנה הזאת יחלו להעתיק את מושבותיהם מן הכפרים
אל הערים כמצוה עליהם, זמן שלש שנים נתן להם ליצאת מן הכפרים עד
בלי השאיר אחד, וזולת אלה אשר ימצאו חפץ בעבודת שדה וחרם, המה
ישבו על מקומם. אכן קשה הדבר ליהודים לאתחו בעבודה זו, מפאת אשר
לא הסכימו אליה ומעורם החיו את נפשם רק ממכירת משקה בכפרים, וגם

מפאת ענים הנורא, אשר לא יתנם למוש ממקום, לשנות את ארעות חייהם, או לקבוע דירתם בערים; הלא בחפץ לב יתמכרו העניים האלה — אשר אין לפנייהם דרך אחרת — לעבודה בבתי מלאכה, ולא יהיו חייהם תלויים להם מנגד. אשר נחזה לנו אנחנו, ימהרו היהודים לקבל את העור אשר נושיט להם, ואם לא יחפצו בזה, ראוי ונכון לעוררם. הן המונים המונים יפילו את תהנתם לפני הממשלה לתת להם משען כסף למען יוכלו להצטייד לדרכם, ולהממשלה אין דרך למלא את כל משאלותיהם רק להניחם על מקומם ולכלכלם; ומה נכון הוא לפנייה לתת להאומללים מקור מחיה להתפרנס באמונה מיגיע כפיים. ישימו נא זאת הממונים על דבר העתקת מושבות היהודים על לב, וגם היהודים העשירים אל נא יטמנו ידיהם בחיקם, יהושו נא בעת מצוא לעזרת אחיהם, כי בטובתם גם להם ייטב, והממשלה תחויק להם טובה בעבור הרימם את קן המלאכה, אשר חסרונה נרגש מאד.

אכן נדיבות יעץ השר, אבל עצתו יכלה להביא עור מעט רק לכמה מאות אומללים, והחזות הקשה אשר חזה על היהודים שהם מחד גיסא מהירים והרוצים רק במסחרם, ומאידך גיסא דלים וריקים באין קשיטה אחת, היתה דבר אמת, וגם התקונים והשנוים אשר העלתה הממשלה בהחק ע"ד עויבת היהודים את הכפרים, החמיאו את המטרה, ובשנת 1809 הוכרחה לבטל לפי שעה את החק, כי אמרה נואש לפנות את כל המכשולים המונחים על דרכו, ותגיד בקורתה לאמר:

„ביום התשיעי לירח דעצעמבער לשנת 1804 היתה דבר הממשלה אל שרי המתווות להוציא את היהודים מן הכפרים מן ראשית שנת 1808, ואחרי אשר נוכחה הממשלה לדעת, כי מכשולים ותחתים חדיבה עוצרים בעד יציאת החק הזה לפעולות, הנחה עשתה ותצוה להוציא את היהודים מעט מעט במשך שלשת שנים; אולם שרי המתווות אשר קרבו אל המלאכה לעשות כמצות הממשלה, פה אחד יגידו, כי הדבר הזה לא לבד אשר קשה הוא, אך גם איננו בנגד האפשרי כלל, להכריח את היהודים כולם להעתיק את מושבותיהם. הדברים האלה המריצונו להודיע, כי החק הזה ישבות לצאת לפעולות לע"ע, עד אשר יתבררו ויתלבנו הדברים ונוציא לאור חק חדש, כי רוצים אנחנו, שכל השמנות והמכשולים אשר פגשו על דרכם הפקידים, אשר החלו לעסוק בהוצאת החק לפעולות, יהיו ערוכים וסדורים לחקירה ודרישה, ועל פיהם נוכל לתקן חק חדש אשר יקלע אל השערה ולא יהמיא מטרתו כהחק הקודם; להחקירות והבחינות האלה ישימו לפנינו, גם את הוות הרעת של צירי קהלות היהודים, אשר המתיקו סוד בדבר הזה, אשר גם הם יפיצו אור על השאלה שאנו עמוקים בה. שר הפנים יתן לכב את כל התעודות הכתבים והידיעות שיש להם קשר וצירוף עם הדבר הזה. המה יפרדו לשני ראשים: הראש האחד, כתבי בקשה אשר בהם יבוקש

מאת הממשלה לשנות ולתקן בהחוקים, והראש השני, הצעות דברים המורים עד כמה מן הנמנע הוא להגיע אל התכלית, מהם נראה, כי מפאת ענים אין לאל יד היהודים לעזוב את משכנותיהם ולכונן להם עסקים ומעונות חדשים, וגם הממשלה איננה יכולה להושיבם במקומות חדשים, ולכן עלינו לחפש דרכים ולחקור איכה יוכלו היהודים להחיות את נפשם בעבודת כפים, אחרי עיובם עסקי מכירת משקה. לדבר הזה קוראים אנתנו לעד מיוחד לחקר מצב היהודים ותקונים הדרושים לחפץ הטבתו, ובבני הועד הזה ימנו השרים וכו' וכו'".

עינינו הרואות מזה, כי פקידו המחוזות לא הקשיחו לבם מהמלה, והממשלה גם היא לא אמרה קבלו דעתי, בראותה כי דבריהם נאמנו מאד, אכן לז פתחו יושבי הערים את השערים לעומת היהודים הגולים מהכפרים, כי אז יוכלנו לדון את הממאנים להעתיק את משכנם לחובה, אבל בעת ההיא גם משערי הערים גורשו אמת ונכוחה, ולא היה ליהודים רק להטמן במחלות עפר ובנקרות הצורים, כי מזה ומזה הציקו להם, ולולא חסדי הממשלה אשר הטתה להם, מי יודע אם לא נצמתו בעת צרה ההיא. הלא בשנת 1810, שנת מלמלה גבר אשר הסיעה את יהודי הכפרים, ואשר נתנה לאחריה בינה בלב הפקידים, כי מנת מכאובים אשר ימנו להאומללים לא תצלה לבצע את הפץ הממשלה, התנכלו אורחי קיוב לשרד את רביץ היהודים מהם, ויגישו אל הממשלה מכתב בקשה, אשר בו יחלו את פני הממשלה, לשמור להם את הברית ואת החוקים הנושנים, ולגרש את כל היהודים מעיר קיוב, למען השיב את החוקים העתיקים על מכונם, ולמען שים קץ להמריבות והמרנים, השאת והשבר, אשר ימיטו היהודים על ראש יושבי העיר. אכן הקנאים האלה לבשו בושת, והקיסר בכבודו ובעצמו היה לסתרה על היהודים מפני חמת שוטניהם, וכפקודת המלכות משנת 1810 יצהירו דברי תשובת פיו אשר השיב להמעתירים, לאמר: „הקיסר הואיל לכונן לחקר משפטי ישראל בקיוב, ויחקר וידע כי בשנת 1794 היו שערי העיר פתוחים לפני היהודים, ובעת הזאת נמצא בה 452 נפשות מישראל, ובשנת 1801 היה שר המחוז למנן בעדם ולא נתנם לגלות מאת העיר, וממשלת רוסיא בנתנה משפטים חדשים ליושבי עיר קיוב, קבעה את חותמה גם על החוקים האלה. הנה בעבור כל זאת רשאים היהודים לשבת בקיוב, ועול וישע הוא להרסם ממצבם ולגרשם, ובכלל הפץ הממשלה הוא להושיב את היהודים בחערים תחת שבתם עד כה בכפרים, ואם ירעו וישחיתו במקום שבתם, יד המשפט תשיג את הפושעים, וחלילה לגרשם". כן החויקו היהודים מעמד בעיר קיוב בעור הממשלה, אך גם בשאר הערים התחוללה נגדם שנאה עזה, הסותרים הפצו לעשותם לבעלי מלאכה, ובעלי מלאכה קראו להם: „סחרו את הארץ אך אל תסיגו את גבולנו במלאכות", וכולם יחד רצו לעשות את היהודים לאכרים. אך כבוד היה הרבי מאד למשוך את היהודים לעבודה הזאת, לכן רפו מעט

ירי אלה אשר בתחלה נפטים גחלים להטה ובעונו לב שאפו אל מטרם, יען לא הבינו כי לא לדור אחד ולא לעשרה דורות המלאכה לגמור, ובכל זאת אין שום דור בן-הורין מן ההובנה לשים אבן על אבן להקים את בנין הסדרים החדשים על משואות הנושנים, אשר רופפו ולא יכלו מלט משא הנשענים עליהם; ובשנת 1801 שבתו הפקידים הממונים להושיב את היהודים בנפות רוסיא החדשה, את מלאכתם, ורוח כהה מרחפת על דבריהם אשר בהם יתנו דין וחשבון מפעולתם ויצטרקו על אשר נטל עליהם לחרול, הנה כה דבריהם: „לפי הסדרים החדשים, אשר יסדה הממשלה במצב היהודים, היתה שומה להושיב את היהודים אשר יחפצו בזה, לגלילות רוסיא החדשה ולתת להם שם חלקת ארמה לעבדה ולשמרה, אולם יען כי לא תשיג יד היהודים ללכת שמה ולהאחו על הארמה באין כסף, תתן להם הממשלה כסף מעט בתור מלוח, והדת נתנה לשר מחוץ חעיסאן ולפקידי כלכלת המדינה בבעסאראביא, לתת מזון ליהודים העניים, אשר לא ימצאו בתחלה די ספקס. לתכלית הוה, ר"ל להושיב את היהודים ואת האכרים הבאים מפאלען, נוסדה קופת צדקה מכולה 300,000 ר"ב. בשנה שעברה באו הלום שש מאות משפחות בני ישראל, יותר משלשת אלפים שש מאות וארבעים נפש זכר ונקבה, ובשנה הזאת מספר הבאים והעתידים לבוא עולה לשלש מאות משפחות, ולצרכם הוציאו מן הקופה לפי הידיעות הבאות מאת פקידיו כלכלת המדינה 145,680 ר"ב, ואם נבוא למנות לצרכי כל משפחה אשר תבוא להאחו על הארמה 270 ר"ב, ולצרכי מזון לכל נפש 5 קאפ' מדי יום ביומו, אז נמצא חשבון כי מכסת כסף 219,000 דרושה להפצנו, וכסף אין בידנו, כי מן 300,000 ר"ב, אשר הונחו אל הקופה, יצאו 145,680 ר"ב לצרכי היהודים שכבר באו, גם 151,800 לדברים שונים, נשאר מהם לא יותר רק 2,519 ר"ב. מלבד זאת יודיע שר הצבא הכולל מחערסאן, כי היהודים מתים שלא בעתם ממחלות שונות המתהלכות בניהם, מפאת אשר לא הסבינו לעבודה הזאת ומאפס נקיין בבתיהם, ואין שוה להביא הלום עוד המון יהודים, רק אחרי שתים או שלש שנים, אם נראה כי היהודים ימצאו הפץ בארהות חייהם החדשים. לכן המצוה על הממונים לבלי לקבל יותר יהודים הבאים, ולבחון דעת מי אשר לא יסכון ולא יכשר לעבודה, ונתנו להם מכתבי מסע וילכו אל אשר ילכו, והכסף אשר הוציאה הממשלה עליהם יהיה חסרון כים שאינו חוזר לעולם, כי לדלים האלה אין כל להשיב; ולהגיד לאלה אשר ישארו במקומם, כי אם במשך השנה הזאת לא ייטיבו דרכם ולא ילמדו ידם לעבודה בשקידה והריצות, תשלחם הממשלה לבתי אריגת צמר ועבדו שם חלף חובם עד אשר יצאו נקיים מן החוב העמוס עליהם”.

אכן הקשו הפקידים לשאול מאת היהודים, וללא חכמה חרה אפס כמו על אשר לא מצאו יריהם ורגליהם בסדרי החיים אשר לא ידעום ולא שערום אבותיהם, וכי לא מחוסר רצון רק מחוסר כשרון וכת לא עסקו כראוי בעבודת

האדמה בשנים הראשונות, הן זאת יורה לנו הדבר, אשר בימים ההם מעור במשך שנתים ימים תשע מאות משפחות לקול הקורא לארץ נכריה, בעוד לא היו מסלות ברזל והדרכים היו מקולקלים ורחוקים. הן לא מצאו היהודים מנוח בהכפרים לכן נצו גם נעו, וגם מהערים הרחיקו נודו, כי בימים ההם יצאו סוהרי הנוצרים נגדם הוציץ. בשנת 1814 הגישו סוהרי פאלאצק וסוהרי ווילנא את בקשותיהם אל הממשלה, אשר בהן יתאוננו כי היהודים העירוניים אשר לא בסוהרים נחשבו, יגולו מידם את מנת חלקם בהמסחר ויתנום למוט, ע"י אשר יביאו סחורות מערים רחוקות, ובתחבולות שונות הם מתנשאים לכל לראש, ובפעם הזאת היו דבריהם כורע נופל על אדמה פוריה, והחק יצא לעצור בעד היהודים מהשחית ובלע להנצדים. הנה האמה והמדה לוקחו מידי ישראל, מרוע זה לא בחר בהמעדר והמזמרה? הלא טוב הוא לעבור את האדמה מעסוק במפלי המסחר? אך שגגה יצאה מלפני השליטים בכלכלת המדינה ברוסיא החדשה, לרדן לחובה את ישראל אחרי נסינות שתי שנים! הממשלה פסעה פסעות גמות לפנים, להרחיב את זכות היהודים ולמלא את החסר במשפטי פאלען. בשנת 1814 הוציאה לאור משפט הכשר עדות איש יהודי בריב נוצרי, אשר לא מצאה ממשלת פאלען עזו בנפשה לעשות, בידה האחת הסירה את הכבלים מאת היהודים, ובידה השנית מפהה ורבתה את היהודים אשר התכחשו לצור מהצבתם, ולמען הטיב מצב היהודים השתדלה להניע את לבם לקבל את הדת השלטת בארץ. אם עוד בימים האלה חברות ממין זה עומדות באיתן בארצות אשר לוח ההשכלה ואהבת האדם תישרנה ארוחותיהן, למה זה נתפלא אם בימים ההם בארץ רוסיא חברה כזאת קמה ונתיחה, ומה גם כי החברה הזאת לא פרשה רשתה ליד מעגל האנשים אשר בכרית אמונתם יהיו, אך דרשה טובת אלה אשר בחפץ נפשם ימירו את דתם בדת הנוצרית, ואם לפעמים התאמצה בטובותיה וחסדיה על אנשים אשר לא דרשו זאת מידה, כי הטוב אשר בקשו בעדו אבדן כל הסגולות הרוחניות, אבדן תומת אמונה תוחלת צדק ושלות נפש, לא היה שוה בעיניהם לשקול בעדו מהיר כזה, גם לזאת נשא לה, אם נעמיק לחקר דרכי העת הזאת וההגיגות אשר פלסו להם אז נתיב בחלד, ואם נקרא את דברי המושל הישר באדם, אשר ירה את אבן הפנה ליסוד חברת הנוצרים מבני ישראל (Общество Израильскихъ Христіанъ) אז נראה כי לא נגע לרעה בכבוד דת ישראל, הלא כה דבריו: „כאשר נתן השם בידינו את שרביט הממשלה למשול בעמים רבים החוסים תחת כנפיו, נדרנו עם לבנו לתת לכל עם ומשפחה את נעימות החופש ועזרת זרוע המשפט, ועוד לא מש מקרב לבנו אף רגע קטן וזרון החובה הקדושה הרובצת עלינו, לנהל את כל העמים כאיש אחד חברים. וזה כל ישענו וחפצנו. כעת הזאת למשמע און שמענו את כל הלחץ והמצוקה, אשר ישאו היהודים אשר באו במסורת ברית הדת הנוצרית, אלה הצאן הנדחה אשר שבו נצמדו אל העדר

לעבוד אלהים אמת, כי נתונים הם בצרה מעבר מזה וטוה: עם היהודים בני לאום מתצבתם פתחו למוסרותיהם, ולא רק אשר לא יוכלו לצפות לעזרתם, אך גם אלי תלאות וצרות צפויים הם מיריהם, ואל הנוצרים עוד לא קרבו, לכן לא תמצאנה יריהם תושיה להחיות את נפשם בכבוד, וכה תועים הם הלום והנה, מרס יסולו להם מסלה חדשה בחלד. הצרה והעמל הזה אשר הטבעו במ רגלי היהודים המתנצרים, עוררנו לשים לב אל החלק הנכבד הזה של העם, אשר למשמעתנו יסור, אשר צולע הוא הלום והנה ולא ימצא מנוח לכף רגליו לא מפנים ולא מאחור, ואם כל בני האמונות השונות החוסים תחת שבט מלכותנו, שאננים מעקת אויב ומתענגים מזיו המשפטים השוררים בארץ, מדוע תהיה ארצנו כמשכלת ותתהלך בשלי עם האנשים האלה אשר זנתו את אמונתם ובאמת ובתמים בחרו להם את הדת הנוצרית, זאת היה לא תהיה, גם עליהם יהיה נועם מחסה המשפט, וכדרי חייהם יבונן על עמודים חוקים לבל ימעדו אשוריהם, כי לא נוכל למלט נפשנו מרשעי רצון ואהבה להאובדים והגדחים האלה, אשר התבלול סר מעיניהם ואור אמונת האמת זרח להם, לכן ניסר פנת יקרת להטבת מצבם, חברת ישראלים נוצרים; ואלה המשפטים אשר תשים לה החברה הזאת, וכו' וכו'".

בתוך הרברים האלה לא נמצא שמץ חרפות ונאצה ליהודים, אשר נאמנים הם בבירת דתם, וכולם אומרים כבוד להקיסר, אשר עם כל אהבתו ודבקו בדת הנוצרית, לא עלה על לבו להצר צעדי בני שאר האמונות ולא חפץ בתבליתם, ורק בתקון מצבם החמרי הפץ מאד, ולא נלאה לתמוך בידי היהודים עובדי האדמה. בשנת 1817 עשתה הממשלה הנחה להקאלא-ניסטים העברים, כאשר מלאה צבא חופשם מן המס, ותעשם חפשים עוד לחמש שנים, ולפרעון חובם אשר הליתה להם נתנה להם עוד שלשים שנה זמן; משאר דרכי עסקים ומשלה יד חסמו בעדם, למען ישליכו יהבם רק על עבודת האדמה. בין המשפטים הנתונים ליושבי ארץ בעסאראביא, היהודים עומדים בשפל המדרגה בשלבי סולם האזרחים, — יושבי הארץ נפלגו לתשע מפלגות, המפלגה השמינית היא הצוענים (ציניינער), והמפלגה התשיעית היהודים. היהודים בינם לבין עצמם נפלגו למפלגות, סוחרים, עירוניים, ואכרים, איש איש לפי עסקו ומלאכתו לאחת מהנה יחשב. המסים והארנונות וכל חובות בין אזרחים לממשלה, מוטלים עליהם במדה ההיא בעצמה שבה הם מוטלים על כל האזרחים מבני דתות אחרות, וכל המשפטים והזכויות אשר חלקו להם מושלי וואלדווא, ככחם אז כן כחם עתה יהיה. אך בזה נופלים היהודים מכל האזרחים, כי רשאים הם לקנות רק אדמה לא-נושבה, ואינם רשאים להסתפח אל אחת הכהונות, כמוהם כהצוענים. כל החוקים הקשים האלה נועדו לסעד ולבצר את עבודת האדמה בין היהודים. אך גם בה רבים מהם עטים העמיקו לסלף דבר חק ומשפט, להראות כעובדי אדמה ולהתענג

בנועם משפטיה המובים, בעוד אשר באמת לא עברו את הארמה רק עסקו בארמה. בעלי הכסף אשר פרי לא ישוה להם עסקיהם במסחר, שתו לבם לעסקי נכסים, הלוו כסף להאצילים ולקחו מעבור הארץ, או שלטו בנכסיהם בחובם, ואף כי במדינת פאלען לא היו היהודים רשאים לשלוט בנכסי הנוצרים, התחכמו בדרך „סחור סחור“, המה לא עדרו במערר ולא משכו בקרון, וגם שמותייהם לא נקראו על הכפרים, בכל זאת היתה ממשלתם עומרת אותם מסביב, כי האצילים ובפרט עולי ימים אשר רוחם נשאם לארצות רחוקות, לא עמדו נגד עוון הכסף, והם היו זוקפים עליהם במלוה, ולרגלי הדבר הזה דבה היתה העזובה בארץ, עד כי בשנת 1819 קראו בני פאלען חמס באוני הממשלה על היהודים, אשר בלהטיהם ירסו שתות החוקים ויתפשו את רסן השלטון בכפרים רבים אשר בעליהם קלי דעת ונרפים המה, והצעקה הבאה אל הממשלה ע"ד היהודים באמת היתה בעוכריהם, כי הולידה חק קשה אשר העיקה תחת היהודים לבל יסיפו לעשות כדבר הזה, כי לעול ולחמס נחשב אשר ישלטו היהודים בהנוצרים, ובפרט במקום אשר לא בעבודת כפים יעמלו היהודים, וישנם אחרים אשר יוכלו לשלוט בנכסים.

אכן במקום אשר דרושים היו היהודים לחפץ יושבי הארץ, שמה נקראו לבוא. בשנת 1810 הציעו שר הפנים, כי בגלילות רוסיא הגדולה יחזרו פועלים בבתי מלאכת משקאות, אשר ידעו את המלאכה הזאת על בוריה, ובקש להתיר ליהודים לבוא שמה ולהתעסק במלאכה זאת, עד אשר יהיו בעלי מלאכה הנונים מבני הארץ, וההצעה הזאת נתקבלה ויצאה אל הפועל, וכן ערבה ליהודים המנוחה ברוסיא כל עוד לא יצאו בני הארץ בעקבותיהם, וכמעט החלו הם ללמד אצבעותיהם למלאכה זאת, נכאו מן הארץ, ויהי משפטם כמשפט אחיהם מאז, אשר עשו הכל יפה בעתו ואת המסחר שתלו בארץ, אך כמעט נגלו להנוצרים שפוני טמוני האוצר הזה, הדפו את מוריהם למשוואות; אולם הם לא היו רשאים לעשות כדבר הזה, להשתמש בנוצרים לעבודת כפים לחפץ מסחרם ומלאכתם, כי כנבלה ותועבה נחשב בימים ההם אשר יהיו היהודי לשפוך את רוח ממשלתו על בני הדת הנוצרית. בשנת 1820 באה השאלה הזאת עוד הפעם על הפרק, ובפקודת המלכות נזכרו דברי דין ומשפט למנוע בעד השתמשות היהודים בעבדים ושפחות מבני הנוצרים, וביניהם נמצא כתוב לאמר: „שרי גליל הערסאן יעידו, כי הנשים מבנות דלת העם הנוצרי אשר תעבודנה בבתי יהודים, בגלל התערבן ביהודים תשכחנה ותעזובנה את כל חוקי הדת הנוצרית, תקבלנה מנהגי ישראל, ולפעמים תעזובנה לגמרי את דתן, ומספר הנשים האלה במחוז הערסאן וביתר הגלילות אשר מסביב רב הוא; שר עניני הדת והשכלת העם ישים לב להדבר הנודע מכבר, כי היהודים יחשבו להם לחק, להסיר את לב כל בני הדתות מאחרי דתיהם ולשית להם בחלקות, למען יצמדו אליהם, ולמופתים האלה המונחים לפניו אשר בשפה ברורה ידברו, כי הנשים אשר תעבודנה ארונים

עברים, העמיקו שחתו, ולהמאורע הנודע אשר היה זה לא כביר, כי היהודים הפיצו את למודי דתם בין יושבי גלילות וואראגעזש, וע"כ יראה לנכון להחליט ככל תוקף דתי המלכות, אשר יצאו לאור על דברת הענין הזה בשנת 1818 ובשנת 1819 ועוד, לכל יקחו היהודים לבתיהם עבדים ושפחות מבני הנוצרים החפשים או המשועבדים למלכות, והעוברים על החק הזה היהודים והנוצרים יהיו נתבעים לדין. החק הזה ייטיב גם ליהודים, כי על פיו לא יוכלו לקחת עבדים נוצרים, ואנוסים יהיו לקחת את אחיהם העניים לעבודה, והעניים ישברו עי"ו את רעבונם.

החובה מומלת על שרי הגלילות להשגיח היטב על שמירת החק הזה לכל משפמיו ופרמיו, ולהודיע לכהני הדת מי ומי המה העבדים אשר יעבדו בבתי היהודים, למען החזירם למוטב, אם באמת נפתה לבם אחרי היהודים. הועד הגיד להשר המפקד על עניני הדת והשכלת העם ישרו, והחליט לערוך את הרבר לפני הקיסר יר"ה. ביום 10 פֶּעברואר הודיע הועד את רצון הקיסר, כי הואיל לאשר את החק הזה, והדת נתנה להוציאו לפועל. בישיבה ההיא נזכרה גם ההצעה של שר מחוז גראדנא, אשר בה יאשים את היהודים כי הסבו להם את השלטון בהכפרים ע"י תחבולות שונות שהוכרנו למעלה, והועד צוה לשים משמרת למשמרת לעצור בעד מרמת היהודים.

אכן ממצב החוקים שאפו היהודים תמיד לבוא למרחב, וכאשר עלה חק קשה על אופק מצבם, חתרו בכל עוז לעבור עליו בתחבולה ולבלי התפוצץ אלי גבי מגניו. למה זה נתמה על החפץ כי הוסיפו היהודים הריצות, אחרי אשר התפתלו כל הימים נפתולי תחבולות, ומלחמת הקיום אשר סובב סובב הולכת בכל היקום הויה בס להלחם, למען גנון והציל את נפשם, כי אם הקימו תלי תלים של חוקים, הגביהו המה לעוף על במתי הבנין הזה, ושונאיהם הולידו בהם את תכונת הספוגית, ההמתחה וההתלחצות, שהיא אילותם הרוחנית והמוסרית, אשר לא תתן למוט רגלם; וכן הלכו תוקי הממשלה ותחבולות היהודים בסדר שווי ערך מערכה מול מערכה. בשנת 1821 הוציאה הממשלה לאור פקודה: "להשגיח על היהודים לכל יקחו לעצמם זכיות במסחרם אשר לא נתנו להם, לאמר: הסענאט שמע את הצעת שר האוצרות, כי בחוקי סדרי מצב היהודים שהוציאה הממשלה לאור בשנת 1804 נאמר בסעיף 13: לעובדי האדמה מבני ישראל הרשות נתונה לשכון בכל מחוזות ליטווען, רוסיא הלבנה, רוסיא הקטנה, בגלילות קיוב, מינסק, וואלין, פאדאל, אסטראכאן, קאווקאז, יעקאטערין, אסלאו, הערסאן וטויריען, לקנות אדמה לא מעובדה לעבדה, למכרה, לשעבדה במלוה, לנתנה במתנה ולהנהילה ככל דתי המלכות משנת 1801, ובסעיף 26 נאמר: אחר מסחר פנים הארץ ואחר מסחר חוץ מותר ליהודים, ובסעיף 28: בעלי בתי העבודה, האומנים, החכמים הסמוכים, והזוחרים, הם באים לעסקי כסחורם, לקנין שלמות

בידיעתם ולכל צרכיהם וכיוצא בזה, לערי פנים רוסיא וגם לערי המלוכה, ואין בזה משום פריצת גדר, ובלבד שיהיו בידיהם מכתבי מסע מאת שרי מוזס מושבס, וחייבים הם להביאו בכל חדש אל שר עניני פנים; עוד זה חומר ביהודים אלה ובנשיהם ובניהם, שהיבים הם ללבוש מלבוש אשכנזי, וכל הלובוש מלבוש היהודים מוציאים אותו מן הגבול, ובחוקי חברת הישראלים הנוצרים אשר אשרה וקיימה הממשלה בשנת 1817 בסעיף הששי נאמר: זכות יתירה זוכים בה החברים (בני החברה) שרשאים הם לדרור בכל ממלכת רוסיא, לעסוק בכל מיני מסחר פנים וחויץ אם ישלמו רק את הארנוניות, בכל מיני חרשת מעשה, להחזיק חנויות ובתי מלאכה, ואינם חייבים להכתב בכתב הסוחרים או האומנים, ופטורים הם ממס המוטל עליהם, כי הוציאה הממשלה אותם לדרור מכל החובות האלה". מתוך דתי המלכות האלה אנתנו רואים ברור את הזכויות אשר הואילה הממשלה לתת ליהודים, לאלה אשר נכנסו בברית הדת הנוצרית נתנה רשות לעסוק במסחר פנים וחויץ ברהבי הממלכה, ולא לה אשר באמנתם יחיו נתנה כעין הרשות הזו רק מנופה בחמש עשרה נפות, אשר פורשו בשמותן בהחוקים. אולם להיפך מן תורף וכוונת דתי המלכות נודע לנו, כי גם היהודים אשר בברית הנוצרים לא באה נפשם באים הם לגלילות פנים רוסיא לסחור את סהרם או ישלחו שמה את עושי דבריהם. בהדש יאנואר בשנת 1817 באו יהודי רוסיא ויהודי חו"ל ליום השוק לערי הארקאו, ובידיהם נמצאו סחורות אשר לפי דברם נועדו, למען סוחר אחד מעיר ניעוין, ובאמת לא היה הסוחר הזה בכאראקאו. שרי הגליל לא יכלו לראות בפריץ היהודים את גדר החוקים, אשר יאסרו עליהם בפירוש לבל יבואו לפנים רוסיא, ויוציאו את כולם מחויץ לגבול לרוסיא הקמנה. אולם היהודים יושבי גלילות וואלין בעיר בערדיטשוב סוחרים ממרדיגה שניה, הנישו קובלנא על זה אל שר הפנים אשר היה בעת ההיא, ובקשו ממנו לתת להם לסחור בכל ערי רוסיא לפי הסעיף 110 מחוקי הערים, ולפי ספר הזכרונות של יועצי המלכות מיום 29 מאי בשנת 1814. אכן שר ההשכלה ועניני הדת הואיל להשיב לבעלי הקובלנא ע"י שרי גלילות אוקראינא, כי אף על פי שלפי החוקים אשר הזכירו רשאים הסוחרים ממרדיגה השניה לעשות מסחר וקנין בכל רחבי רוסיא, ולפי ספר הזכרונות אשר ציינו רשאים בני כל המפלגות לבוא להגלי מסחרם לימי השוק, אך לא ליהודים יסבו החוקים האלה, כי לפי סדרי מצב היהודים אשר כוונה הממשלה בכתבי דתי המלכות משנת 1804, רשאים היהודים לעסוק במסחר רק בהגלילות אשר מותר להם לשבת שם, ובשנת 1817 פורש ברתי המלוכה, כי יתרון ליהודים המקבלים את הדת הנוצרית ונמנים בחברים בחברת הישראלים הנוצרים, אשר להם נתונה הרשות לגור בכל מקצועות רוסיא מבלי הברל מקום ומבלי הגבלה כלל. אולם בהדש אויגוסט בשנת 1820 ערך שר גלילות אוקראינא עוד הפעם לפני שר האוצרות, כדברים האלה לאמר: "1) ליום השוק אשר בחארקאו

בא מעיר ניעזין איש יוני ארטינאוו, למכור סחורות אשר נמסרו לו למכירה מאת אחד הסוחרים הגדולים בניעזין, חבר הסענאט, השר בענועמאן. (2) עם האיש הנזכר בא יחד איש יהודי ושמו אונטערמאן, אשר בכתב הרשאה הנתון להיוני טאת השר נזכר גם שמו, ונאמר כי היוני לברו לא יוכל למכור את הסחורה מפאת אי-ידיעתו, אך היהודי יהיה המוציא והמביא בקבלת המעות ובהכנת חשבונות וכתובת שטרות ומכתבים. שר הגליל ירד לסוף דעת תחבולת היהודים, כי רק במרמה המה עושים, וכתב ההרשאה הוא מזויף מעיקרו, והסחורה ליהודים המה ולאיש היוני אין חלק בה, ולא רצה לתת לאונטערמאן רשות למכירת סחורתיו ביום השוק. אחרי כן פנה שר הגליל אל שר הפנים אשר בבירת המלוכה וישאלהו, אם יוכל להרשות ליהודים לעסוק במסחרם ביט השוק, בהיות בידם תעודה כי בריתם כרותה עם הנוצרים בעסקיהם, אשר לו, להשר, נגלו צפונות הדבר הזה, כי בשקר יסודתו, או יאסור את ביאת היהודים שמה ואת סחרם? על השאלה הזאת הואיל שר הפנים לענות, כי אין ליהודי בשום אופן מן האופנים האפשריים, לעשות מקנה וקנין ברוסיא במקום אשר לפי החוקים אסור להם לגור שם, ורק הישראלים הנוצרים הם יוצאים מן הכלל, ולמען מגוע בעד הפסדות מרובים אשר יוכלו לבוא לרגלי הרחקת היהודים שכבר באו עם סחורותיהם וחונים הם בערי רוסיא, תפרסם ממשלת המקום בכל טהוו ומחוו, כי אסור ליהודים בין להם בין לשלוחיהם הנוצרים לבוא לרוסיא עם רבולתם".

אולם כל החוקים האלה לא שכו בעד היהודים, גם לא הגיעו לתכליתם העקרי להמייב את מצב ישראל ולעשותם לחברים מועילים להארץ כאשר בקשו, ובשנת 1823 ראתה הממשלה לנכון לכונן ועד מיוחד להטבת מצב היהודים, ובפקודת המלכות אשר בה נתן צו, נאמר: "שרי הממשלה הגיעו להכרה אמיתית, כי לחפץ מניעת הרעות הרבות אשר יסבו היהודים ליושבי הארץ, ועל כולן העמל והמצוקה אשר יאפפו בהם את האכרים בכל המקומות אשר הם נחתים בהם, ברוסיא הלבנה, ובהגלילות הנספחות לרוסיא מפאלען, דרוש הוא ונחוץ ועד מיוחד, אשר יציב לו למטרה להעמיק לחקר מצב היהודים הנמצאים בכל מרחבי רוסיא, לדרוש ולתור אחרי כל החוקים אשר שמו משטרים בארץ מאז ישבו היהודים בה, ולברור מהם את אלה אשר על דעתם יהיו מוכשרים לתקן את מצב היהודים על יסודות איתנים, לברר וללכד את החובות המושלות עליהם ביתום הממשלה, ולהסיר כל פכשול ומחנה מדרכם; סוף דבר, לזכות את ארצם ולהעריך ולסדר את כל עניניהם המסוכסכים ומבולבלים, ואת הדבר הזה ישימו השירים לפני הקיסר יר"ח, למען וואיל לקיים את העצה היעוצה, ולצוות על הועד העתיד להוטרד לכלות את כל מלאכתו לראש שנת 1824 ולערכה לפני הממשלה". הקיסר הואיל לתת תקף ועוו להעצה הזאת, ובשנה ההיא יצאה

אל הפועל, והועד החל את מלאכתו, אשר עוד בערפל חתולתה ולא נוכל על כן לשפוט עליה. אכן לעומת ההשתדלות אשר השתדלה הממשלה באמת ובתמים להביא סדרים במצב היהודים, עוד יותר משכה חסר ליהודים המומרים, ותפטרם מכל המסים והחובות אשר התחייבו לקהלות שבהם נחשבו טרם המירו את דתם, גם נתנה להם רשות להיות לכהנים בדת הנוצרית; וע"ד היהודים, לא הברילה הממשלה בין יהודי רוסיא ליהודי חו"ל, ושיום היו בעיניה בנוגע למגרעותיהם, ושר המלוכה יאמר עם הספר, אשר בו יצוה למנוע את היהודים לבוא מעבר לגבול לרוסיא, לאמר: "הגרים האלה לפי עסקיהם ודרכי חייהם, כרוכים הם אחרי העברת המכס והחוקת בתי משקה אשר ירוששו וירועעו את האכרים, וגם להממשלה יפסידו; התחבולות אשר בהן יאחזו היהודים לעשות עושר רגילות ומצויות הן גם ביניהם, והיטיבה אשר הוציאה הממשלה חק כי אין ליהודים לבוא לפנים רוסיא, וידוע הוא, כי כאשר נתנה הממשלה רשות לבני חו"ל לבוא ולהתישב ברוסיא, הוציאה את היהודים מן הכלל". העברת המכס אשר באמת עסקו בה היהודים ועוסקים עד היום לראבון נפשנו, הוא אחד העסקים המגונים אשר בעבורו תבדילנו הממשלה לרעה מכל יושבי הארץ, ועד כה חשודים הם כל היהודים בעיניה, כי אינם רשאים לגור במרחק חמשים ויוערסמ מן הגבול. הממשלה לא תתן דבריה לשיעורים, לא תבחין בין איש לאיש, ואחרי אשר ראתה כי יהודים ימעלו מעל, מהרה החליטה כי היהודים מועלים הם, וגם אלה אשר יש להם אחוזה או מסחר בתוך חמשים ויוערסמ, רק בערמה יעשו ובסתר הם מעבירים המכס. בשנת 1825 אסרה הממשלה ליהודים לגור בגליל אסטראחאן ובמדינת קאוקאז, בין להסותרים בין לעובדי האדמה, ובהפקודה נתנה מעם לדבר, כי כיון שהרשיון הנתון לעובדי האדמה מבני ישראל לגור במקומות ההם הלא הוא רק להוציא יבול מן האדמה ההיא אשר יושביה מצער המה, אבל באמת הלא נודע כי היהודים בענין זה לא לעוד ולא להועיל המה, ומכל החוקים הנושנים גלוי וידוע, כי לא רצתה הממשלה ביהודים להושיכם בפנים רוסיא, לכן טוב ונכון לאסור אסור מוחלט ליהודים לבל יבואו שמה, כי ההפסד מרובה על השבח אשר יצא מהם.

לקנאת עם נספחה גם קנאת דת, בעשות לה העלילה שם על פני חוץ, כי מהיהודים היו תוצאות לכתות המתיהדים (Жидовская с.) והשובתים (Субботники), והממשלה חוקקה חוקים מחוקים שונים לבצור את רוח השונים אשר נשאם לבם לסור מדת השלמת ולברוא להם אלהים חדשים. השגגה הזאת אשר יצאה מלפני השלימים ואשר כבר דברנו עליה באתר הפרקים הקודמים, המריצה אותם לסתום ולהתום ביתר עז את שערי הארץ לפני היהודים, אשר לא רק כמוזיקים וחיים על השבון אחרים, אך גם כמסותים ויורדים גם לחיי עולם הבא, נחשבו. שמים לרום וארץ לעומק ולהעלילות

אשר יעוללו על ישראל אין חקר! , עת צדה היתה או , אולם רוח היום גבר על רוח בלע ואברון , אשר יצא עוד הפעם ממתכנאו לשים שמות בארץ , ותהי הרוחה .

כב

- (ממשלת הקיסר ניקאלאי הראשון . היהודים עובדי האדמה ברוסיא החדשה .
- הרחקת היהודים העוסקים בבתי מסיבת משקה ברוסיא ממקומות ההם .
- איש אחד יחפא ועל כל העדה הקצף . היהודים ושלטוליהם בסיביריען .
- מכס הבשר (קארבאק) .

הקיסר אלכסנדר הראשון לא הניח אחריו בנים , ורוסיא נשבעה שבועת אמן לאחיו קאנסטאנטין פאולאוויטש אשר היה אז נציב בממלכת פאלען ושכן כבוד בעיר ווארשא , אך עד מהרה נודע הדבר , כי השה את נפשו ממלוכה ויתנה לניקאלייא . מתי מעט מפקירי צבא הגארדע מצאו חפץ במקרה אשר לא היה אז קאנסטאנטין בבירת המלוכה , ויעוררו קצות הגארדע למרוד , אך הקיסר ניקאלייא השבית שאון רוחם וישם קץ להמרד ביום 14 דעצעמבער בשנת 1825 . ממפעלי ניקאלייא בפנים ארצו הכי נכבדים הם הוצאת מערכת חוקי הארץ לאור , אשר עמל ויגע החכם המפואר ספערואנסקי (שנת 1833) . הפולאנים חפצו להפרד מרוסיא , אך נכנעו מפניה (1831) , כת הנספחים לכנסיה הרומית אשר במערב רוסיא שבתה מהיות עוד . שתי פעמים יצא ניקאלייא למלחמה על תוגרמא . במלחמה הראשונה אשר היה הקיסר למגן להיונים הנגשים והנענים תחת ממשלת התוגר , עשו ידיו תושיה והגיע אל מטרתו בשלום הנעשה באדריאנאפאל (1829) . במלחמה השניה , הנקראה בשם מלחמת קרים , התערבו אנגליא וצרפת בעד תוגרמא , ולא ספק בידי הקיסר לראות את קצה .

הקיסר האדיר ניקאלייא יצא בעקבות אחיו , לתמוך בידי עובדי האדמה מבני ישראל . בספר החוקים משנת 1826 אנו קוראים פקודת המלכות על אדות הנחה לתושבים היהודים ממסו המלכות , כדברים האלה לאמר : "בסוד המועצה ביום 28 יולי בשנת 1825 נקראו דברי הספר אשר כתב סנהל עגיני שר הפנים , ע"ד הנחה לתושבים העברים ממס המלכות ומעבודת הצבא , ואנשי המועצה נמנו וגמרו לעשות כדברי הבקשה , ולבקש מאת הוד מלכותו לתת הנחה עוד לעשר שנים מן המסים והארנוניות , ולהטיל עליהם תחת זה מס אכרים מן 15 עד 20 קאפעעק לכל צמר שדה מדת דעסאיטינע , אשר ישלמו בה , אולם בנוגע לאופן מלאות חובותיהם בעבודת הצבא , השאלה הזאת היא כרוכה בעקב השאלה הכללית ע"ד חובת עבודת הצבא לכל היהודים הגרים ברוסיא , ולכן ראוי ונכון להניח מקום לההגדר בו לועד מיוחד

אשר הוא עתיד להביא סדרים ולהוציא לאור חוקים חדשים בענין זה". בישיבת הועד ביום 12 יאנואר בשנת 1826 הודיעו להנאספים כי הואיל הקיסר לכתוב את תשובת פיו על ההצעה בדברים האלה: „נרציתי לבקשתכם, אך רצוני לבל יאוחר הדבר מצאת לפעולות". הועד צוה להודיע זאת לשר עניני הפנים, ואלה דברי הספר:

„המפקד הראשי וראש ועד המשגיחים על התושבים אשר ברוסיא הדרומית, הגענעראל אינועו, מעתיר בעד התושבים מבני ישראל הנתונים לפקודת המפקדים על הקולוניות והנושבים ע"י משען כסף מקופת הממשלה, לתת להם הנחה מתשלומי מס ומעבודת הצבא מן העת ההיא והלאה, מקיץ ההנחה הראשונה אשר נתנה לחמש עשרה שנה. בשנת 1823 הודיע לי המפקד הראשי וראש ועד המשגיחים, כי בעת בקרת הכפרים, נוכח לדעת כי הכפרים אשר ליהודים נתונים הם בצרה ומצוקה. מקור הדבר הוא לפי דעתו בהמחלות אשר תתחוללנה בזעף אף בין היהודים, מפאת שינוי האקלים ומפאת אשר לא הסכימו עד היום לדרכי חייהם החדשים, גם מנפת הבהמה וארבעת שנות בצרת, לרגלי החרבון הנורא והצפרדעים, היו בעוכריהם, עד כי נאלצו פקידי הקולוניות להחזיק את ידי הקולוניסטים העניים במצבם הנורא, לתת להם משען כסף למורע ורע, והכסף ההוא לוו כאת קופת קהלות הקולוניסטים. בשנת 1823 כאשר תם מועד ההנחה לרוב הקולוניסטים העברים, הציע המפקד הראשי, כי קשה הדבר מאד מאד להטיל על היהודים מסים, יען סובלים הם מחסור ורעב, ואם נמיל עליהם את המסים או ישל כחם מעסק עוד בעבודתם, ולכן בקש לתת להם ארוכה עוד שלש שנים לבעבור יוכלו להטיב את מצבם בשנות השבע, להיות לאכרים מועילים ושמהים בחלקם.

„בהיות כי לפי החלטת ועד המלוכה אשר אושרה אחרי כן ע"י הקיסר יר"ה בשנת 1817, נתנה ארוכה ליהודים התושבים לחמש שנים ממס, אחרי אשר ההנחה מעשרת השנים הראשונות הלפה, יען שמו שרי הממשלה את לבם לעוני האנשים ההם, לכן הודעתו להמפקד הראשי, כי לא יתכן לבוא עוד הפעם בעתירה לפני הממשלה, אחרי אשר כבר התנהגה עמהם לפנים משורת הדין, אולם עתה פנה אלי המפקד במכתבו ובו יודיעני, כי אי אפשר לגבות מאת הקולוניסטים את הכסף אשר התחייבו להממשלה, ונהפוך הוא על הממשלה מוטלת החובה לכונן את מצבם ולהביאם אל סדריות שאר הקולוניסטים, יען מצבם שונה תכלית שנוי מצב הסוחרים. מראשית האחוז בנוף הזה עד שנת 1823, עכבו המנהגים הרעים הנשרשים בהם, הרגלם לאכול לחם עצלות, המחלות הנוראות ומספר המתים הרב, את מהלך הענינים, וגם שנות בצרת אשר היו ערו את מצבם עד היסוד, כי לא רק עליהם עברה רעת חוסר לחם, כי גם על הקולוניסטים, אשר זה מאז למרו אצבעותיהם לעבודת האדמה, כי החרבון והצפרדעים הכו כל צמחי שרי

זרע, עד כי אין מאכל לבהמה, ובימי הקציר לא נאסף גם החצי מן התבואה הזרועה, ולכן מן 500 משפחות האכרים תמצאינה כמעט 120 שיש לאל ידם לזרוע זרע על שדותיהם ולכלכל את נפשיהם בלי משען כסף מאת הקופה, וגם ההשתכרות מעבודה בגליל כערסאן היא קשה מאד מפאת חוסר לחם ואפס עבודה בשדה, וגם טובי בעלי המלאכה אינם יכולים למצוא חית ידם, ומה גם העניים אשר אין בידם שום אומנות כלל. הגענעראל אינזעוו רואה לנכון להלוות כסף מקופה הכללית, למען הליץ את התושבים העברים מרעב, ולמען תהיה לאל ידם לזרוע את שדותיהם לשנה הבאה, ובמה שנוגע לגביית החובות שהם חייבים להממשלה מקץ שנות ההנחה, יהוה את דעתו, כי אין השעה ראויה לכך, ונכון להניח את הדבר עד עת מצוא. אולם לבל תחמר ההכנסה לאוצר המלכות, המגיעה לה מן האדמה אשר ישלמו בה העברים, ולבל יסמכו הם א"ע לגמרי על מדת הרחמים של הממשלה, ולהרגילם מעט מעט אל המסים אשר ישאו שכם אחר עם כל הקולוניסטים, בעת אשר ירום מצבם וידם תשיג לפרנס את נפשם ולתת גם להממשלה את אשר לה, יחשוב המפקד הראשי על הקולוניות לנכון, לשום על העברים את המס אשר על שאר הקולוניסטים אשר בנפת רומיא החדשה, אשר נתן לו קצב ותקף בדת המלכות שייצאה ממקום גבוה ביום 20 פֶּעברואר בשנת 1804, והוא אחרי אשר תתום ההנחה, מס יושם עליהם בעשר שנים הראשונות מן 15 עד 20 קאפעק מכל צמר שדה, ומקץ עשר השנים יהיה דינם כדין כל התושבים מבלי הבל; כי במדה ההיא שהיהודים ישתרשו וירגילו א"ע בעבודת האדמה, יש תקוה כי ברור הנולד, אחרי אשר כל סדרי עבודתם והליכות נחלתם יהיו נאים ומתוקנים, לא יכבד הדבר כלל להרים מהם את המס אשר ישלמו כל הקולוניסטים איש לא נעדר.

„נלוה לזה יבאר המפקד הראשי על הקולוניות, את הנסבות אשר מפניהן לא יוכלו פקידי הקולוניות להעמיס על היהודים את עבודת הצבא, לפי דעתו לא תבוא הממשלה אל המטרה אשר הציבה לה להכין את האנשים האלה לעובדי אדמה בשלימות, אם בעת הזאת אשר בכל ארצות חייהם והליכות עבודתם תהו ואי סדרים, ואין יכלת כלל לגבות מהם את המסים הרבים אשר ירצו עליהם מאז, ישימו עליהם את חובת עבודת הצבא. בתוך חוקי הסדרים החדשים במצב היהודים משנת 1804 בסעיף 19 נאמר: „המקבלים שדה מן האצילים או מן הממשלה, אחרי עשר שנים הרי הם חייבים לשלם את כל המסים ואין מנכים להם כלום, הכל כמנהג המדינה לא לפחת ולא להוספה; חומר ביהודים העוסקים במין אחר לבין העוסקים בעבודת אדמה, שהאחרונים פטורים ממס כפול ואין משלמים יתר על הזנזרים“, וכתוב עוד בסעיף 29 לאמר:

„אם לא יהיו היהודים חושבין את עצמם מכל אלה ולא יגיסו לבם, ושקודים יהיו בעבודת שדה וכרם, בחרשת מעשה ובמסחר, לא תרצה הממשלה

בעלבונם ותבטל לגמרי את המס הכפול, שהוא כמחיצה ביניהם ובין העם", דבר הלמד מזה, שהיהודים הושו בזכותיהם אל שאר הקולוניסטים, ואם כן אחרי שהקולוניסטים פטורים מעבודת הצבא הרי היהודים ג"כ פטורים ממנה, ולכן יבקש המפקד מאת הממשלה להפקיע אותם מן החובה הזאת, אולם אם לא תרצה הממשלה להסיר מעליהם את החיוב הזה לגמרי, על כל פנים תחכה להם עד אשר תמצא ידם לשלם את כל חובותיהם שהם חייבים מקודם לכן". נוסף לזה כתב המפקד בספר את דבר התיסדות הקולוניות והעתיים אשר עברו עליהם, לאמר:

I, קולוניות היהודים המיוסדות בכספה של הממשלה בנפת רוסיא החרשה, התכוננו על מכוניהן בשנת 1807. האנשים הבאים לגור יצאו מאת הגלילות אשר נקרעו מעל פאלען ונספתו לרוסיא, אחרי אשר אמרה עליהם הממשלה את העסקים שעסקו בהם מאז, החזקת בתי מרוח ובתי מלון, או צותה הממשלה לפנות להם את האדמה אשר לה בגלילות ההם, ולחפצים לקבוע את מושבם בנפת רוסיא החדשה או הרומית ולעבוד שם את האדמה, לתת משה כסף מאוצר המלוכה, כאשר ינתן לבני הו"ל הבאים להשתקע, ולעשות להם הנחה ממס לעשר שנים, ואחרי כן ישלמו את משה הכסף אשר הממשלה נושאה בהם. אולם בראות הממשלה כי מפאת תוקף המחלות ורב מספר המתים, מגפת הבהמה ושאר הנסבות, התרוששו והתרועעו הקולוניסטים היהודים, נתנה להם ארוכה ממס לחמש שנים, ולתשלומי משה הכסף שלשים שנה, כמשפט אשר עשתה להקולוניסטים מדאנציג. קולוניות העברים בגליל כערסאן ויעליסאוועטגראד מספרן שמנה, בהן 714 משפחות, זכרים 2384, ונקבות 2009. כל אלה יחד חייבים להממשלה את ההוצאות אשר הוציאה לקביעת הקולוניות מכסת כסף 327,338 ר"כ.

II לפי הפקודה ממקום גבוה משנת 1794 חייבים כל היהודים העוסקים ברוסיא בכל מיני מסחר ומשא ומתן, לשלם מס כפלים מאשר ישלמו הסוחרים בעלי הדת הנוצרית.

III לפי הפקודה מן השנה ההיא הושם לחק, כי היהודים ישלמו כופר מעבודת הצבא 500 ר"כ לנפש, כעין החק הנהוג בסוחרים הרוססים.

IV בחוקי הסררים במצב היהודים משנת 1804, לא נזכר דבר על אדות חובת עבודת הצבא בנוגע ליהודים, ולכן כאשר החלו היהודים להאחו בקולוניות הנוסדות למענם, פנה שר גליל קיוב אל השר המופקד על עניני פנים בבירת המלוכה, וישאלהו על הדבר הזה; אך יען כי בחוקים אשר יצאו לאור עד כה לא נמצא שום סמך וסעד לא להחליט כה ולא להיפקד, לכן נמסר הדבר לועד מיוחד; הועד גזר אומר בדבר הזה וערך את החלטתו לפני הקיסר, אך הקיסר לא נאות לו, ועתה חקרנו ודרשנו אם עסק הועד

גם בשאלה הזאת והנה נודע לנו, כי באמת מנויה וגמורה היתה ברעתו לשים את חובת עבורת הצבא על היהודים הקולוניסטים, אך הממשלה לא בצעה את חפצו, והועד שבת ממלאכתו אשר עשה כי לוקחה ממנו עמדתו, וכל הרבנים המסורים אליו נמסרו אח"כ לפקידים אחרים.

(V) מלבד היהודים אשר הושיבה אותם הממשלה בכפרים, ישנם גם יהודים אשר באו בעצמם והתישבו שם. בשנת 1807 ובשנים שאח"כ בא שמה מספר מצער, אך בשנת 1823 אשר היה הרעב בנפות רוסיא הלבנה נהרו שמה במספר רב ועצום, מהם 443 משפחות, ולפי שעה נתן להם מעט כסף מקופת הקולוניסטים, מרם עלתה בידי הממשלה לגבות את הסך הזה מאת קהלות היהודים במאהילעוו ובוויטעבסק, מהם רבים שכבר נספרו אל הקולוניות, אך רבים עודם נפוצים על פני השרה, ובמספר הקולוניסטים עוד לא באה נפשם.

חוות דעת של מנהל עניני ישר הפנים : בהיות כי דבר התישבות היהודים בהקולוניות הנוסדות ברוסיא הדרומית מסור היה בתחלה בידי השר המפקד על עניני הפנים, כמו התישבות הקולוניסטים הבאים מחוץ לארץ, ע"כ רואה אני את דברי המפקד הראשי על הקולוניות, על אדות נתינת ארוכה ליהודים ממש והוצאתם לחירות משעבוד עבודת הצבא, כענין בפני עצמו, שאין לו שום יחס וקשר עם השאלות והמשא ומתן על דבר כל היהודים היושבים ברוסיא ומשפטיהם ומשלה ידם, ועל כן אני עורך לפני ועד כל השרים את ההצעה ע"ד הנהיגות, לעשות ליהודים עוד הפעם הנחה ממש ומחובת עבודת הצבא כעתירת המפקד על הקולוניות, מפני הרבנים אשר אבאר.

„הנה לפי אזור נתברר, קצור קצרה ידי היהודים משלם להממשלה את המס אשר הנקל הוא לשאר האזרחים לשלם אותו, ורק אחרי אשר לאמי לאמי יסכנו המה לעבודה הזאת, ויכולו להיות למקור הכנסה להממשלה, על כן אי אפשר לנו, מבלי להסכים לרברי הגענעראל אינעוו, כי הדרך האחת אשר לפנינו שהיא תובילנו במה אל הכטרה, הוא לשים לע"ע על היהודים מס השרה לשלם מכל צמד אדמה מן 15 עד 20 קאפ', ורק אחרי עשרת שנים חוקה אחת ומשפט אחד יהיה להם ולקולוניסטים הנוצרים היושבים בנפת רוסיא החדשה. ובמה שנוגע לשאלה השניה, ר"ל לשאלת עבודת הצבא, אע"פ שלפי דברי הגענ' אינעוו צריכים היהודים להיות פטורים מן החובה הזאת ככל הקולוניסטים, הנה עלינו לשית לב לדיברים האלה :

(1) בהיות כי עבודת האדמה לא לרצון הוא ליהודים ובלי חפץ יתמכרו אליה, וכל ההנחות והתמיכות אשר נתנה להם הממשלה אך בכבודות פלסו להם נתיב לעבודה הזאת, אך לא כן הקולוניסטים, הם לא רק ימצאו חפץ בעבודת האדמה, אך גם עמלים בה בשקידה והריצות לטובת

עצמם ולטובת הארץ אשר בה המה יושבים, ולכן עשתה עמהם הממשלה חוזה בתנאים מיוחדים.

(2) גם בזאת לא ראי היהודים כראי הקולוניסטים הבאים מעבר לגבול הארץ, כי בהיותם ילידי ארץ רוסיא וסרים למשמעת כממשלתה, אינם יכולים לבקש בעד נפשותיהם זכויות מיוחדות שלא זכו אליהן האכרים ילידי רוסיא. לכן ראוי ונכון הוא שהיהודים ימלאו את חובת עבודת הצבא באופן משונה, אחרי אשר עניים הם ואין ידם משגת לשלם כפר, ולעבוד בצבא בפועל אינם רשאים על פי חוקי דתם, לכן עלינו להמציא להם מין עבודה שיהיה מקביל ומתאים עם תכונות נפשם, ולפי דעתי, אין טוב לפניהם מעבודת הפועלים בצבא, המצויה בין צבאותינו, כמו למשל בין הגרודים הנתונים לפקודת המסלות והמעברות. נשימה ביניהם גלילות, כל גליל יחזיק חמש מאות נפש, ומכל גליל נקח אנשים לצבא, לפי אשר יהיה ערך קצב תרומת אנשים לצבא בכל הנפות ההן, וגם המתנדבים לעבוד בצבא יעבורו. אחרי אשר יכון גדוד מאתים איש של הפועלים האלה אשר שם פועלי הצבא יקרא עליהם, נספחה אל הגרודים האלה את כל האנשים הבאים לגור ומעצלות אינם עוסקים בעבודת האדמה, ואת כל אלה אשר יאשמו במרדות נגד הפקידים, או יניחו את עבודתם ובעלילות דברים ותואנות שוא יתרחקו למקומות אחרים. התחבולה הזאת בלי ספק תועיל לטובת כל הקולוניסטים העברים, לבצר את מצבם ולסעדם בעבודת האדמה לבל ימושו ממנה. גרודי מאתים הנערכים בדרך הזה יהיו דרושים לחפצנו, לעשות עבודה בחוץ לצרכי הכלל או לתקן את הדרכים, והמה יהיו תחת פקודת שרי מאתים ומשניהם, ולדבר הזה הן לא יצטרכו להפיר את חוקי הדת. לפי דעתי ראוי ונכון תקון עבודת צבא כזאת ליהודים בכל הנפות אשר המה יושבים בהן, והדבר הזה יהיה תכליתו לא רק להשבית ניד-רגלים בטלה ועוני מקרבם, אך גם למעת בלבם אהבה לסדרים טובים ערוכים על כנם ועל משפטם. להועיל ולברכה בחיי אורחים. אם ימצא הועד את המחשבה הזאת ישרה ונכונה, אזי נוכל לתת לפקירי המסלות והמעברות בממלכה את הדבר, לחוקק חוקים איך יכוננו הגרודים האלה, אך בתנאי שהוקי דת ישראל יהיו נשמרים ולא נגועים לרעה ע"י הפקידים ההם, וגם יוקבע זמן ידוע להעבודה הזאת, ותשורות לאמץ ידי אלה אשר יפליאו מעלליהם".

בשנה הזאת התעוררה גם השאלה על דבר היהודים אשר באו לרוסיא בתור עושי מלאכה בבתי משקה, כי הממשלה נתנה להם רשות לעבוד שם עבודתם עד אשר ילמדו וילדי רוסיא את ידיהם לעבודה זאת ויהיו דרושים אל החפץ. היהודים לא נושעו בזה תשועת עולמים ומצאו שם רק חיי שעה, ובין פקודת המלכות אנחנו קוראים משפט חרוץ של ועד השרים ע"י שר הפנים כדברים האלה, לאמר: "השר קוראקין פנה אלי בשנה העברה בבקשה, להגיה בבית משרפות יין אשר לו בהכפרים נאדעוין ופאולאווסק, אשר

בגלילות סאראמאוו ופענוא, את היהודים המוסכים יין שרף, אשר יחפצו השוטרים לנשל אותם משם, מטעם החק אשר יצא לאור ממקום גבוה ע"ד כת המתיהדים. בסעיף השביעי אשר בחק ההוא, נאמר: להגלות את כל היהודים מן הגלילות אשר בהם ישבו בני כת המתיהדים או השובתים, ולבלי לתת להם לגור שם בשום אופן מן האופנים; ליהודים אשר ישארו שם למרות החק הזה, יעשה כמשפט האנשים אשר אין להם מכתבי מסע, ולענוש את אלה אשר ימצאו בבתיהם מעון ומחסה על פי הסעיפים ל"ה ול"ט מחוקי הסדרים אשר יצאו לאור בשנת 1804. אחרי אשר שמתי את לבי להחק משנת 1819 אשר נתן רשות ליהודים המוסכים יין לגור בתוך בתי משרפות יין אשר ברוסיא, ראיתי לנכון לערוך את הדבר לפני אסיפת השרים.

„אחרי אשר כוננו לחקר הצעתי בסוד המועצה, באו לידי הנחה, כי אע"פ שלפי דתי המלכות ע"ד כתות הנפרדים מדת הארץ, המתיהדים ומקדשי שביעי, חייבים השוטרים להגלות את היהודים מכל הפלכים אשר בהם יתגוררו בני הכתות האלה, בכ"ז אין החק הזה נוהג ביהודים המוסכים יין, כי על דברת היהודים ההם יצא לאור חק מיוחד, ולכן יש לו להשר להודיע לכל הפקידים והשוטרים, כי החק האחרון הוא עומד בתקפו בנוגע ליהודים אשר בבית משרפות יין. אולם בסוד המועצה ביום 26 יאנואר הודיעו להנאספים, כי הקיסר יר"ה נתן את לבו להרבר, כי יש מוסכי יין מבני הדת הנוצרית למדי ברוסיא, ולכן אין מן הצורך לעבוד ביהודים ולהשתמש בהם לדבר זה בגלילות רוסיא הגדולה, במקום אשר אסור להם להתגורר באסור מוחלט, אכן לבלי ישאו לרגלי הדבר הזה נזק, לא בעלי בתי משרפות יין, אשר יהודים ישרתו בהם, ולא היהודים בעצמם, ע"כ יצוה לתת להם מועד ששה חדשים להעתיק את מושבם, אכן אם יש בין בעל הבית ובין הפועל היהודי ספר השכירה עד אחרי המועד ההוא, ישארו שם עד תום הזמן הנקבע בספר השכירה, והחובה מוטלת על שרי הגליל לפקח על הוצאת הדבר הזה לפועל בשמירה מעולה“.

ואם נדה יהודי אחד ללכת בשרירות לבו, כי אז נתבה חמת הממשלה על כל היהודים. טראש מקדמי ספר החוקים נראה כי כל עלילות החוקים החדשים נתכנו למקרים ידועים, ולכן נחזה בהם התפוכות הצוררות אשה אל אחותה. אם סרר איש אחד וילך בדרכי לבו, עד מהרה נראה פעלו על כל ישראל, כי לא הפלו בין יקר וזולל ובין טהור לטמא, אך במדה אחת מדרו לכל היהודים. בימים ההם בגדו יהודים אחדים ויסתרו במטבעות מזויפות, כי אחרי אשר הסיעו אותם ממסחרם וממקום מושבותיהם ולחיים החדשים עוד לא הסכימו, לא נפלאות היא בעינינו, כי מעשים מהמה תועי רוח פשעו על פת לחם. חמס אנשים כאלה ירד על קרקע כל בית ישראל ברוסיא. בשנת 1826 נאסר לתת מכתבי מסע ליהודים לנסוע לחו"ל בדרך הים, ופשר

הרבר הזה יתבאר בפקודת המלכות, לאמר: „השר המופקד על עניני חוץ הודיע לשר הפנים, כי היהודים הנוסעים מרוסיא לאנגליא והשבים משם, מביאים עמם לרוסיא לפאלען ולפרוסיא מטבעות מזויפות, ולכן הוציאה ממשלת פרוסיא לאור חק, אשר ימנע בעד הפקידים לתת מכתב מסע ליהודי נכרי, וגם ליהודי יליד פרוסיא אשר לא נודע לאיש ישר ותמים לשום לדרך פעמיו בדרך הים. שר החוץ רואה את פקודת מלכות פרוסיא נכונה מאד לעצור בעד תרמית הרוכלים במטבעות מזויפות, ושר הפנים מסכים לזה להוציא לאור חק הדומה לזה גם ברחבי ממלכת רוסיא, לבל ישיגו היהודים מכתבי מסע ללכת לאנגליא בדרך הים“.

אל תאמר ראה זה חדש הוא, שכבר היה לעולמים. ממשלת פרוסיא היתה מאז למופת לממשלות אייראפא ברשעה השוררת בה נגד עם ישראל.

עוד בימי אלכסנדר הראשון התעוררה השאלה על דבר היהודים בסוויצריע, והממשלה הקימה גם בארץ ההיא מחיצה אשר תבדיל ביניהם ובין יתר העם, בשנת 1812 יצאה דת המלכות לאור על אדות נתינת תעודות מסע להגולים אשר בסיביר, ועל דבר החוקים אשר להם לשמור, לאמר: „כסוד שרי המועצה נקראה ההצעה הזאת אשר ערך השר המופקד על עניני פנים: שר הנציב בסיביר הנענעראל-גובערנאמאר פעסטעל, הגיש את הצעתו על דברת הרשאה לתת תעודות מסע להגולים אשר נשלחו לסיביר ביד פשעם, ולפי דעתו יועיל הרבר הזה להגולים האלה, אשר יוכלו להטיב את מצבם המעציב, אם יהיו רשאים להברל מתוך המחנה וללכת לערי סיביר, ויביא תועלת לא מעט גם למסחר הארץ; כי האנשים האלה ימצאו עבודה במסחר הובלת תבואת ארץ רוסיא לקיאכטא והובלת תבואת קיאכטא לרוסיא, אשר עד היום רק האכרים עמלים בו, ויען כי סגור וכלוא המסחר הזה בידיהם לבד, חמה מנשאים את המחיר עד בלי די ככל אות נפשם, ואם יהיה רצון לפני הממשלה לתת את הסכמתה להצעה הזאת, נכון יהיה לקבוע כללים אלה בנתינת תעודות המסע, (1) לא לתת להם רשות לעבור ולנסוע ממקום למקום רק בשלשת גלילות סיביר. (2) לא לתת תעודות מסע רק לשנה אחת ולא יותר. (3) הרוצה לקבל תעודת מסע הרי זה צריך לקחת כתב גלוי מאת פקיד הכפר, כי לא מצאה רע מאומה בדרכיו ומעלליו, כי הוא משלם את המסים לאוצר המלכות תמידים כסדרם, וכתב גלוי זה יבחן ויפקד ע"י הפקיד הראשי. (4) לפני עבור ג' שנים אין הגולים רשאים ליצאת ממקומם אשר שמה נשלחו, ורק אחרי ג' שנים אם התנהגו במשך כל העת ההיא כראוי יכולים ליצאת. (5) את הגולים אשר לא יצלחו לעבודת האדמה מותר לשלוח רק לגליל טאמסק, אך בתנאי שיוודע הדבר אנה חמיה הולכים, למען תוכל הממשלה להשיבם אל מקומם אם יהיה צורך בדבר. (6) את הגולים הנחשבים בין תושבי הערים ובכללם גם היהודים, מותר לשלוח רק

לגליל מאמסק, ותעודת מסע תנתן להם לא יותר רק לשנה אחת, וגם זה בתנאי שהתנהגותם תהיה על צד היותר טוב, ומאומה לא יהיה להפקידים למעון ולערער נגדם". הקיסר יר"ה נשא את פני סוד המועצה במענה פיו, כי נאות להחצצה הזאת, וככה יצאה אל הפועל.

בשנת 1826 פנה הגענעראל-גובערנאטאר מסיביר אל שר הפנים בהצעתו זאת: „בראות הגענעראל-גובערנאטאר כי מתי מספר יהודים המשולחים ביד פשעם מתגוררים בחבל ארץ אמסק, בקש מאת פקידות המקום להשיב: המועילים או משחיתים המה לארץ, האנשים המתגוררים על הגבול המפריד בין הארץ הפנימית ובין כר הארץ אשר מחוצה לה? ר"ל המקומות אשר בהם ישבו הקירגוזים ושאר בני שבטי הסיביריאקים הנוודים, ותתן פקידות המקום צו להגלות את היהודים הנמצאים במקום ההוא, בין שיש בידיהם תעודות מסע בין שאין בידיהם, אל מקום מגורם, ולבלי להניחם לבוא לגבול הזה; אך היהודים אשר כבר נכתבו בכתב האכרים או באו בין הפקורים בכתב תושבי הערים אשר יש להם אהוזה ונהלה במקום ההוא, ישארו לעת עתה, עד אשר יגלו בני הקהלות אשר ביניהם נמנו, על מה זה ולמה המה ממאנים לתת ליהודים לשכון בקרבם, כי כמה וכמה מבני הקהלות גלו את החפץ הזה להפקידים—, ואם ופיקו בני הקהלות את חפץ הפקידים בזה, אזי יעשה ליהודים חכך ויגלו למקום מגורם סאו, ותגלה ותודע מסביב הפקודה, כי אין רשות ליהודים לשבת בגבול חבל ארץ הזאת אך הרחק ממנה וממכרה היום אשר פה, וגם הפקידות הראשית אשר תשלוט בהמשולחים, תתודע ולא תלך מנגד להחק הזה. הנה כה מגויה וגמורה היתה כדעת ממשלת המקום. אך אנשי ממשל הגליל הכללי לא קבלו ולא קימו את הדבר הזה, יען בכל החצצה לא מצאו לא דבר ולא חצי דבר אשר יוכיח פשע היהודים. אולם הגענע-ראל-גובערנאטאר שת את לבו להדבר, כי היהודים היושבים בקרבת פעט-ראפאוולאווסק סעמינאפאליטינסק ויתר המקומות אשר על הגבול יש להם בסתר חליפות דברים עם בתי המחצב אשר בההרים, והם מעבירים על הגבול מתכות יקרים, ולכן לא אבה לשמוע לעצת ממשל הגליל הכללי, והוא רואה לדבר הכרח נחוץ שאין לסור ממנו להגלות את כל היהודים, אף את אלה שכבר כוננו להם מושב מאיזה שנים, מגליל אמסק למקומות הרחוקים ממחצב ההרים, גם לאסור עליהם להיות יושבים במרכולתם למכרה בתוך בתי משקה, ולמען הסיר כל מכשול נתן פקודה בספר לבל ישלחם ממשל הכללי למאבאלסק, ומיד אחרי אשר יבואו יגורשו הלאה הרחק ממקומות המחצב. הועד שעל עניני סיביריען חקר ודרש ומצא: (1) כי הישיבה על הגבול הזה נאסרה מכבר לא רק ליהודים, אך לכל הגולים; (2) כי גם לפי חוקי סיביר משנת 1822 מושב הגולים הוא דבר שאין דת המלוכות סובלתו; (3) כי אם נתנה רשות ליהודים זה חמש עשרה או עשרים שנה להאחו בהערים התן היושבות על הגבול, שגגה יצאה מלפני הפקידים אשר השתררו אז בארץ; (4) מתוך

ההצעות נראה כי מספר היהודים היושבים שם הוא ארבעים משפחות, אך לא נודע הוא אם הם מן הגולים, או ברצונם השוב באו שמה ממקום אחר; (5) אע"פ שמספר סתר של היהודים על הגבול הוא נראה כאמת, בכ"ז לא נתברר ע"י מופתים; (6) כי העתקת מושב היהודים היושבים פה במנוחה זה שנים רבות מבלי הבחין בין צדיקים לרשעים תלכדם בחבלי עני, לכן גזר הועד (אמר: 1) לתת רשות להגענעראל-גובערנאמאר להרחיק מן הגבול את היהודים שעל פי מעלליהם ודרכי חייהם הם השודים בעיני הממשלה, ולהושיבם בגלילות אחרים בסיביר, אך לבלי לנגוע לרעה בהיהודים אשר נמנו בין האכרים או בין עושי מלאכה, והם מתעסקים באומנות או עובדים את האדמה, ובני המקום אינם פוצים פה נגדם כי צר להם המקום לשבת יחדו. (2) אולם אם גם היהודים האלה יצאו חייבים בדין, יען ידם באמצע המסחר האסור אשר הזכרנו, כי אז גם הם יגלו משם. (3) לבקש מאת הג"ג להשגיח בהשגחה נמרצה, לא רק על היהודים אך גם על שאר המושלחים לבל יתושבו על הגבול ההוא. להצעה הזאת הואיל הקיסר לתת תוקף חתימתו. האסור ע"ד כלכלת בתי משקה ליהודים נתבאר תוספת ביאור בחק הזה: רשאים בעלי בתי המסחר שהם מאספים וקובצים את המסים לאוצר הממשלה, לשכור אנשים אשר נשלחו ביד פשעם לסיביר לא לעבודה פרך אך לגור, וזולת היהודים, אשר אסור להעזר בהם למכירת משקה, רק היהודים אשר באו בכתב יושבי הערים בסיביר ולממשלת המקום נודע יושר דרכם יכולים להתקבל לשכירות זאת". בספר דתי המלכות משנת 1827 אנהנו קוראים פקודה ע"ד רשיון למוסכי יין היהודים המכונים דאוידאו, כיוצאים מן הכלל, לעסוק בעבודת מסיכת יין בבתים המוכנים לכך בגליל אירקוטסק, לאמר: לרגלי הדבר אשר הלאו הפקידים את נפשם בעבודה לריק למצוא מוסכי יין בעלי כשרון, פנה אלינו שר גלילות סיביר המזרחית בבקשה לשלוח שמה אנשים מרוסיא הפנימית, ואנחנו השתמשנו במקרה הבא לידינו לערוך את הדבר לפני הסוחרים הרוססים אשר באו או להתחרות איש את רעהו לקבל על עצמם את מסיכת היין בבתי העבודה אשר להממשלה, אך כל הסוחרים ענו כולם פה אחד, כי לא יחפצו ללכת שמה. בין כה וכה באו אל השר המופקד על גנוי הממלכה יהודים סוחרים מעיר ארשאן, האחים ליבא ויעקב דאוידאו, והודיעו כי הם נכונים ללכת לבתי מסיכת יין בגליל אירקוטסק לעסוק שם בעבודה הזאת על פי התנאים אשר התנו להם. מוסכי יין אלה היו במשך עת רבה בבתי מסיכת יין אשר להממשלה, ונודע לנו כי המה מהירים והרוצים במלאכתם, הגה על כן יש תקוה כי יועילו ויצלחו גם בבתי עבודה אשר באירקוטסק, ואע"פ שלפי איסור הממשלה נאסרה ליהודים מסיכת משקה רק בגלילות רוסיא הגדולה ולא בערי סיביר, בכל זאת לא הרהבנו עזו בנפשנו להתיר בעצמנו ולהורות דין בלי שאלה ממקום גבוה, ולכן ערכנו את הדבר לפני חוד הקיסר, למען יואל להטות את חסרו ליהודים

ראויראוו מפני הצורך, ללכת לבתי מסיכת יין אשר באירקוטסק. והקיסר הואיל לכתוב על שולי הבקשה: „נרציתי לבקשתכם לשלש שנים, בתנאי שיתנו ערבון בכתב“. אחרי כן עשינו כמצות הקיסר והאחים דאויראוו נתנו לנו אמנה בכתב ידם, כי לא יסיתו שם איש לאחוז בדתם, והדבר יצא אל הפועל.

אולם בכלל לא הפצה הממשלה בהתישבות היהודים בסיביר. עוד בשנה היא הוציאה לאור חק, כי אסור ליהודים ללכת אחרי נשיהם המשולחות ביד פשען לגור בסיביר, ואחרי כן במלה גם הזכות אשר היה להמומרים לצאת נקי מענשם וללכת לביתם, גם אחרי אשר נהרץ משפטם להשלח לסיביר אם קבלו את הדת הנוצרית, ויהיה לחק כי גם קבלת הדת הנוצרית איננה גודרת בפני עונש סיביר, ורק בסיביריעץ יהיו משפטיהם וזכויותיהם מרובין יותר משל היהודים, ובנקל יוכלו לשבת במנוחה וליהנות שם מזכות אורה, אך בשנת 1834 יצאה לאור דת המלכות אשר הרחיבה זכויות היהודים בסיביר. כדברים האלה לאמר: השאלה אשר התעוררה, אם יש ליהודים המשולחים לסיביר לגור שם ולצאצאיהם אשר הלכו עמהם ברצון, להמנות בקהל סותרים, נערכה לבחינה ולבקרת מתחלה להועד אשר נשא ונתן ע"ד החוקים הנוגעים לישראל בכלל, ואחרי כן הושמה לפני הועד המופקר על עניני סיביר, והועד בחן וחקר את מצב הענינים אשר בהם יסוד השאלה הזאת, ואת החוקים הנתונים ע"ד צאצאי המשולחים וקרוביהם אשר ברצונם באו עמהם יחד לסיביר, וגם את אופן מעבר הגולים האלה ממצב תושבים - משולחים, למצב אזרחים בערים ובכפרים, וימצא לנכון להחליט: (1) לתת רשות להיהודי בערקאווטש, על פי החוקים הכוללים על אדות הגשלים, ולקאמינער ולהרומים אליו, כיוצאים מן הכלל הקבוע בשנת 1804, לבוא בפקודי הסותרים; אולם לבל ירבו היהודים יותר נדי לבוא בקהל הסותרים לרעת יושבי המקום, נשים לחק, (2) להציע לפני שר האוצרות כל בקשה אשר ימסור היהודי ע"ד קבלת תעודה למסחר ולחכות עד אשר יאשרה ויקימה. בשנת 1836 יצא לאור חק אשר נתן רשות לנשי היהודים הנשלחים לסיביר ללכת אחרי בעליהן עם בנותיהם אשר לא היו עוד לאיש, ובספר החוקים משנה היא קוראים אנהנו ג"כ פקודה ע"ד הושבת היהודים בגלילות טאבאלסק ואמסק, כדברים האלה לאמר: בסוד המועצה נקרא גלוי דעת של השר המופקר על עניני פנים, כי לפי דתי המלכות על אדות היהודים אשר יצאו לאור בשנת 1835, הורשה להם להאחו בטקומות אשר האדמה היא להממשלה ולעבוד את האדמה היא לתכלית הוזה יהודה הממשלה להושיב יהודים בגליל טאבאלסק ואמסק. אחרי כן נוכחנו לדעת, כי מלבד זאת, למען נגיע אל המטרה המועילה, מן הצורך הוא לתמוך בידי האנשים הבאים להתישב, ולתת להם משען כסף להוצאת הדרך ולמקנת כל כלי צרכם, גם להסיר כל מכשול ושטנה אשר ראשי קהלותיהם מניחים על דרכם לבל יוכלו להבדל מהם. אחרי תקירת ודרישת

השובות פקירי מקומות שונים, אשר נשאלו בדבר, ואחרי אשר המתיק שר המופקד על עניני פנים סוד עם שר האוצרות, הגיש את חוות דעתו אל סוד המועצה, ואחרי החלטת הועד הואיל הקיסר לצוות: „1) למסור את הדבר לפקידים מיוחדים שיהיו ממונים על שרי הגלילות לקבל מאת היהודים את כתבי בקשותיהם על העתקת מושבם, ונוסף לכתבי הבקשות יביאו בידם, גם תעודות מפקירי המקום על ישרם; 2) בידי הממונים האלה ינתנו תעודות בלתי ממולאות בכתב, אשר בהן יכתב כי בכל מקום ומקום הייבים השומרים לעמוד לימין היהודי לתת לו מקום ללון ולהמציא לו עזר, ועל עבר ההפוך ירשמו את שמות כל הגלילות אשר דרכם יעבור היהודי עדי הגיעו למחוז הפצו; 3) את נתונת תעודות המסע הייבים הממונים להודיע להפקידים הגבוהים עליהם, לדעת למי יצאו מתחת ידיהם תעודות; 4) לשלוח את היהודים השמים את פעמיהם לדרך מחלקות מחלקות, אם העת ראויה למסע, הכל כפי ראות עיני ממשלת המקום; 5) לתת צידה לעובדי ארץ אלה לזכר ונקבה, כמשפט אשר ינתן לאנשי צבא מבני ישראל, מלבד יין ומשקה, ולצער מכן המש עשרה שנה ינתן החצי מן הארוחה הנחוגה; 6) ממשלת מקום ומקום הייבת להודיע לממלאות המקום בטאבאלסק או באמסק את זמן יציאת מחלקת יהודים אשר פניהם מועדות שמה, ועל אלה האחרונים החובה מוטלת להשגיח שיהיה כל דבר מוכן ומזומן ליהודים הבאים, לבנות להם בתים לשבת, מעצים אשר יכרתו ביערי הממשלה, ליחד לכל נפש ונפש חמש עשרה צמר שדה, ולתת להם את כל כלי המחרשה הדרושים אל החפץ. מקנה וצאן וכלי הבית היותר נחוצים, ולתת להם מחיה עד אוסף תבואה הראשונה“. בשנת 1837 שבתה הממשלה ממלאכתה להושיב את היהודים בסיביר. בפעם הראשונה יחדה הממשלה חמש פלכים בגליל טאבאלסק ואמסק להתושבות היהודים. על הפלכים האלה רצו 1317 נפשות יהודים להתישב בשנת 1836 ממקומות שונים, אחרי כן פנו להם עוד נפות קמנות אך מספר היהודים והשקם לבוא היה רב כ"כ, עד כי נאלצה הממשלה לאמור די. בשנת 1837 הוציאה הממשלה לאור חק זה: „להדול ולשובות לגמרי מהושבת היהודים בסיביר. חלקי הארמה הפנוים לתכלית זה בשנת 1836 ובשנת 1837 ישתמשו בהם לצורך אחר. התישבות היהודים על פי החוקים אשר יצאו לאור תתבונן ותעשה בגלילות רוסיא החדשה ובגלילות רוסיא הלבנה, בכלל בהמקומות אשר הותר ליהודים לשבת בהם, ושם תתיחד לזה ארמת הממשלה בלתי נושבה. היהודים אשר הלכו לסיביר ועודם בדרך, יהפכו את פניהם וילכו לגלילות רוסיא החדשה, ושם נתן להם מדת ארמה ומשען כסף וכל ההנחות אשר נתנו להם בסיביר, דבר לא נעדר. היהודים אשר ביד פשעם ישולחו לסיביר, לא ישבו שם בערים וכפרים, רק במחוז יאקוטסק וסביב לבייקאל יתגוררו, וגם העובדים בפרך אחרי תום ימי עבודתם שם ישבו. היהודים הגולים אשר ישבו בסיביר עם נשיהם ובנותיהם שבאו שמה מכבר, על מקומם

ישבו. אולם היהודים אשר באו ישמה לקרוביהם בני משפחתם ישובו למקומות מגוריהם מקודם או ילכו אל הקולוניות אשר בגלילות רוסיא ההרשעה, אולם אם לא יאבו לצאת משם, כמשפט הגולים יעשה למו. הנערים ילדי העברים אשר הגיעו לשנת השמנה עשרה לא יהיו בבית אבותיהם אך בצבא יעבדו וכמשפט הקאנטאניסטים יהיה משפטם, וגם היהודים אשר באו בפקודי הסותרים חייבים לתת את בניהם לצבא הקאנטאניסטים, זולת אם יוציאו משם את בניהם וישלחום אל המקומות הנזכרים למעלה.

בפקודת המלכות משנת 1847 נתבארו החוקים על אדות ילדי היהודים הנשלחים לסיביר, באר היטב, ואלה הם הכללים אשר העמידה הממשלה לחק: (1) היהודים אשר נהרץ משפטם לגלות לסיביר רשאים לקחת אתם את נשיהם אם הן רצות בזה. (2) היהודיות ההולכות אחרי בעליהן המשולחים רשאיות לקחת אתן את ילדיהן, זכרים עד חמש שנים ונקבות עד 10 שנים, וגם בתולות מגודלות אשר לא היו לאיש. (3) אין בידי הקהל למנוע ולעצור בעד המשולה לקחת אתו את ילדיו. (4) אין הבעלים רשאים ללכת אחרי נשיהם המשולחות ביד פשען לסיביר, ואין הן רשאיות לקחת אתן ילדים גדולים זולת יונקי שדים אשר יאותו לזה אבותיהם. (5) הנערים אשר באו עם אבותיהם ארצה סיביר, שמלאו להם שש עשרה שנה, יבואו בפקודי הקאנטאניסטים, ואם לא יצלוהו לצבא, יהיה משפטם כמשפט אבותיהם הגולים, לבל כלליהם ופרטיהם. (6) כל עדה ועדה אשר מתוכה יצאו הנערים לתוך הקאנטאניסטים, תקבל מאת הממשלה פטורין מחובת ההעמדה להצבא כמספר הנערים אשר יצאו. ההצעה הזאת הונשה אל הוד הקיסר, והוא הואיל לתת את החתימת ידו לתוקף ועוז. בשנה ההיא נתן רשיון לממשלת המקום בסיביר לתת תעודות המסחר ליהודים בסיביר, ובחק ההוא נאמר כי ליהודים אשר נהרץ משפטם לשבת בסיביר, וגם לילדיהם, דין סיביר כדין כל נפה אשר בה הותר ליהודים לגור, ובשנת 1853 יצא לאור חק ע"ד משלוח ילדי היהודים למקום מגורי אבותיהם מקודם, אחרי אשר בטל צבא הקאנטאניסטים.

בין החוקים אשר יתוו תו על מצח ישראל ויבדילו בינם ובין עם הארץ, יצמיין ברהב מפעליו ובעוה עלילותיו חק מכס הבשר אשר נפל חבל לבני ישראל ברוסיא. זה כמה יתחרו אחינו בכל עוז לבער את הרעה הזאת מקרבם, אך קצור קצרה ידם לשים לה קץ, כי הכתה ביניהם שרשים חזקים אשר לא יבולו לארך ימים. נחפשה נא דרכי החק הזה ונחקרה על תהלוכות השתלשלותו והתפתחותו בהמשך הימים. פקודת המלכות הראשונה אשר בה בא זכרו, יצאה לאור בשנת 1826 ובה ידובר על אדותיו כעל דבר קבוע ונהוג מכבר. שם הפקודה הזאת היא: על דבר נתינת הרשאה ליהודים להתנות בספר השכירה עם הקהל לקבל ע"ע את משמר ארון המסכנת (שפארביקסע), בתנאי שיביאו למראה עין תעודות המסחר ערוכות כפי הדרוש להפץ הסך אשר בו יוכו למקח מס זה, ונאמר בה: בסוד המועצה

זקראה ההצעה של השר המופקד על גנוי המלוכה, כי כאשר גבו בבית האוצר לערי הממשלה את הכסף המגיע מאת הקבלנים העורבים ערובת עבודה להממשלה, התעוררה השאלה: האם גם מאספי המס אשר ליהודים אשר ייזמו משחימת בהמה ועוף עומרים תחת הפקודה הזאת? כי בנידון הזה יש פתרון פה להקל ולהחמיר, כי כתבי האמנה לא נגמרו בינם ובין הממשלה, בכ"ו הכסף אשר ישלמו בעד מקח מס מגיע אחרי כן לגנוי הממלכה כי בו ישלמו אנשי הקהלה את המסים העמוסים עליהם. לפי הודעת בית האוצר אשר בגליל וואלן מאספי המס רבים עשו אמנה לזמן רב; והנה בשימנו אל לב כי בעת אשר המחוקקים אונו וחקרו את החק ע"ד תעודות המסחר, לא היו עוד קבלנים אשר יקנו זכות מקח מס לא מיד הממשלה רק מיד הקהלות, הננו נתנים את הסכמתנו לחוות דעת של שר האוצרות לפטור את מאספי מס הקהלות של היהודים מכל חיובי הסותרים והארנוניות המוטלות עליהם, וגם מאספי המס העוסקים במסחרם בכתיב האמנה אשר עשו עם הקהלות, הרי הם חפשים עד תום זמן האמנה, אך מן הוא והלאה לא יהיו המה לברם יוצאים מן הכלל, וכאשר יבואו לקבל ע"ע מיד הקהלה את אסיפת המס, חייבים הם להראות תעודות המסחר; החק הזה אושר וקיים. בעת ההיא יצאה פקודה ע"ד בקרת ספרי החשבון למכס הבשר כי פרץ חלוק דעות בין פקידי בית האוצר ובין פקידי ממשלת הגליל בדבר, על מי מוטלת החובה להכין לקהלות היהודים ספרי זכרון לחשבון המכס ולבקרם אחרי כן אם לא נמצאה בהם שגיאה, ותחליט הממשלה, כי בהיות אשר לפי דתי המלכות משנת 1823 יצא עסק אסיפת המכס מרשות הקהל והוא מסור לכל המרבה לתת במחירו בהתחרות גלויה של סוחרים הנאספים לתכלית זה, לכן אין מקום לחלוק דעות ההוא כלל והשאלה בטלה מעיקרה, יען להקהל אין זכות כלל להתערב בדבר, ואחרי אשר לא נתנה המשרה על שכמו לנהוג שררה באסיפת המס כחפצו, הנה אין אחריותו עליו ואיך נוכל לעשותו ערב בעד זה, אולם מה שנגוע לקובצי המס הנה אין חובתם רק לשלם את כספם באמונה מבלי חסר דבר ככל אשר התנו, ואין לאיש הצדקה להתערב בעניניהם ולהפריע אותם מעבודתם. רק במקומות אשר שם אסיפת המכס נתונה בידי ראשי הקהל, באפס איש אשר ירצה לקבל ע"ע את הדבר הזה, שם חייבים הם לתת דין וחשבון, והחובה הזאת מוטלת על פקידי בית האוצר. המשפט החרוץ הזה מסור הוא להפקידים להודיעהו ולפרסמו בכל המקומות, אשר בהם ישבו היהודים. אך לצורך דבר מה ישתמשו בכסף הנקבץ ממכס הבשר? על השאלה הזאת מוצאים אנו תשובה זאת: בועד השרים נשאו ונתנו בהשאלה, לצורך מה יעזרו היהודים בכסף הנקבץ ממכס הבשר, לשלום חובותיהם אשר הם חייבים להממשלה מאז או לשלום המסים הנחוגים ולמסים הישנים, אשר לא לוקחו עדנה? מתוך הודעת שר גליל וואלן ראו השרים כי חובת רבים רובצים על קהלות היהודים בערים ובכפרים אשר בנוף

ההוא, וימצאו את דעת יורש העצר נכוחה וצודקת ועל פיו נמנו ונמרו, טרם יצאו לאור הוקים אשר יביאו סדרים בקבוץ המכס ובשמושו לכל משפטי וחוקותיו, לע"ע יהיו אלה המשפטים שמורים וערוכים : 1) לשלם מן הסך הזה נשך מן החובות אשר לא הוקבע להם זמן פרעון ומאלה אשר יש זמן קבוע לפרעונם ישלמו את התרבות וחלק מן הקרן. 2) לחובות תחשבה רק תביעות אשר אין מערער ואין ממיל מחאה נגדן, או גם תביעות כאלה אשר עליהן התעסקו בעלי הדברים ומלפני השופטים יצא משפט חרוץ לשלם. 3) אחרי שלום התרבות וחלק מן הקרן להנושים בקהלות היהודים, ירימו מן האוצר הזה מס להממשלה, אשר לא בא לידי גובינא מקדם מפאת עני היהודים או מפאת מות החייבים לשלם מס. 4) אם ישאר עוד אחרי כל אלה עודף מה באוצר מכס הבשר, רשות בידי הקהלה לשלם מס בעד יהודים אשר ידם משנת לשלם בעצמם את המסים. 5) במקומות אשר אין היהודים חייבים כלום לאנשי המקום, או אנשי המקום תובעים מהם, אך לא נתברר עוד אם הם זכאים ומשפטים עוד לא יצא מאת השופטים לתת תוקף ועזו למענותיהם, שם יוכלו היהודים להעזר בכסף הזה לשלום המס בלבד, אך אחרי אשר מענות המלוים תתבררנה בפלילים לצודקות הם משועבדים לשלם. 6) המשרה להשגיח על ההוצאות ממכס הבשר שתהיינה בסדר נכון בלי משגה ובאין סלף, תנתן על פקדי ממשלת הגליל, הם חייבים להביא בחשבון את כל חובות היהודים ואת הנשך הנוסף על החובות בהמשך הזמן, ובאופן מקביל ומוישר לעומת החשבון הזה עליהם לפקוד בכל שנה ושנה את שלום הנשך של החובות שאין להם זמן פרעון וחלק מן הקרן של החובות שיש להם זמן פרעון, וגם את שלום המסים כנוצר למעלה. הקיסר הואיל לאשר ולקיים את ההצעה הזאת שנתקבלה בוועד השרים ברוב דעות.

אכן היהודים השתדלו להשיג רשיון מאת הממשלה להעזר בכסף המכס גם לתועלתם ולצרכי קהלותיהם המרובים, והממשלה נשאה את פניהם במענה זה : בסוד המועצה נחקרה הצעת השר המופקד על עניני דת ורין בממלכה, הארון ראשקאוו, אשר בה הציע לפני סוד המועצה את החלמת ועד השרים לאמר : ועד השרים פנה לחקר הצעת השר ראשקאוו, לתת רשות לקהלות היהודים לקחת מן הכסף הנקבץ ממכס הבשר לצרכי הדת ועבודת אלהים, והסכים לדבר הזה. אחרי הסכמת הוועד באה תתימת הקיסר אשר הואיל לרצות את ההצעה לטובת היהודים, בתנאי שההוצאה תהיה רק על הדברים הנחוצים ושלא יבוא מזה הפסד מרובה לאוצר הממלכה, ובנתנת טעם לדבריו, כי אם לא תבצע הממשלה את הפץ היהודים, אזי לא ירבו הקבלנים לתת במחיר זכות קבוץ המס, כאשר הרבו לתת עד היום. בשנת 1835 יצאה לאור פקודת המלכות אשר הביאה משטר נכון בקבוץ המכס הזה ובשמושו, כדברים האלה : בסוד המועצה נחקרו ההצעות : א) על דבר

סדרי הרמת מכס הבשר הנהוג בין היהודים. (ב) לתת רשות לממשלת גליל מאהילעו לקבוע מכס ממלח, מקמח ומדגן, ובהיות כי הרברים האלה יפרדו לשני ראשים, לחוקים כוללים ולרשיון פרטי שהוא נוגע רק במקום ידוע, הוה הועד את דעתו ע"ד הסוג הראשון, ר"ל עניני הכלל: (א) לתת את זכות קבוצ מכס הבשר בכל מקום אשר הוא נהוג מכבר בהתחרות סוחרים גלויה לעין כל לאיש אשר ירבה לתת בעבורה, כאשר יתן לכל עורבי ערובת הממשלה. (ב) האמנה על מקח מס זה תכתב בבית ממשלת הגליל. (ג) למניעת המכשול, לכל תתמלא קהלה אחת מחורבנה של חברתה, יושם לחק, כי לא תמכר זכות אסיפת המס מגליל כולו רק בכל עיר ועיר ביהוד. ובנוגע לפרטי הדברים המתיחסים לקהלות ידועות, נתנו ג"כ תשובות נכונות.

בנוגע למכירת הזכות על מכס הבשר במאהילעו, שהיא עומרת לחק גם לשאר הערים, נאמר בספר החוקים: הנציב המושל בגלילות סמאלענסק וויטעבסק ומאהילעו, שלח לי את גלוי הדעת של ממשלת המקום במאהילעו על דבר מכירת הזכות לקבוצ מכס הבשר במקום ההוא. בגלוי דעת ההוא מבקשת ממשלת המקום רשיון לדברים אשר יתבארו להלן. בגלילות מאהילעו השכירו לפי סדר הנהוג את מכס הבשר על התחרות גלויה של הסוחרים בשלשים ושמונה מקומות במחיר 57,570 ר"ב לשנה, ואף כי ההתחרות נגמרה ונעשה לעין השמש, אולם מפאת כי הבאים להתחרות לא הביאו בידם כסף לערבון, על כן לא יכולנו לכתוב אמנה ולהתפשר אתם על אדות כל האופנים. אכן תחת ערבון כסף ערכו לפנינו הבאים להתחרות, תעודות כתובות ותחומות בסוד וקני עיר מושבם, כי יש להם בתים בנוים, ואת הבתים האלה רצו לשעבד לערבון, אך הנציב לא הואיל לקבל את הבטחה הזאת יען כי לא פורש עוד בשום חק מתוקי הארץ מה לעשות באופן זה, וישיב לממשלת המקום, לבקש אחרי אנשים אחרים אשר יוכלו לתת ערובות טובות ונכונות, ואם לא המצא ימצאו אנשים כאלה, אזי יערכו את הדבר לפני הקהל, אולי יאבה הקהל לקבל ע"ע את קבוצ המכס, ואם גם הקהל ימאן מקבל את הדבר ע"ע, ימסרו את הדבר לחברת בעלי בתים אשר יתנו את כל בתיהם לערובה, ואם גם היא לא תצלה, יודיעונו נא את מהלך הענינים להלאה. בעקב הפקודה הזאת עשתה ממשלת המקום ככל אשר נצטוה מפי הנציב, ותצו על הקהלות לפקח לע"ע על קבוצ המכס. מן הידיעות הבאות מכל פקודות הממשלה נודע, כי בכ"ד מקומות אשר עד היום היתה ההכנסה משם 28,969 ר"ב, בשנה הזאת לא בא אף אחד לשכור את זכות מקח המס. הגענעראל-אדוויטאנמ דיאקאוונן לחקר הענין הזה והשוה אותו אל החוקים השוררים ואל תנאי הזמן והמקום, והעלה בתקירתו: (א) מכס הבשר הוא דבר בלתי דרוש מאת החוקים אשר בהממלכה, רק מורשה הוא מאתם לתמוך בידי קהלות היהודים בשלום חובותיהם ובשלום המס בעבור האנשים אשר תמוך ידם. המכס הזה הוא בא לאוצר הממלכה,

בכ"ז איננו מס קבוע מאת הממשלה, רק מאת הקהלות לתועלתן ולצרכיהן. (ב) אם זאת היא מטרת המכס, ואי אפשר לקבל ערובה טובה מאת הבאים לשכור את הזכות להרימו, כחך כל הקבלנים המקבלים ערובת עבודה מאת הממשלה, הנכון הוא לקבל מידם שעבוד בתים לערבון, אחרי אשר כל החובות והמסים שהם חייבים להממשלה ישענו רק על השעבוד הזה; או להניח את הדבר לאנשי הערים לעשות בו כטוב בעיניהם. (ג) באופן הראשון ר"ל באופן קבלת שעבוד בתים לערובה נכונה, נחוץ הוא שהבתים יעמדו על קרקע בעליהם ולא על קרקע אשר שכרו להם רק להקים להם מעון לשבת, שכתבי האמנה יעשו אתם רק לשנה אחת, שהבתים יהיו מובטחים בחברת ערובת נזקי נכסים פן תאכלם איש, ושיהיה משפט הקדימה לאנשים אשר יביאו ערובות טובות מוז. (ד) באופן השני, ר"ל באופן הנחת גביית המכס להקהלות ולכל אנשי העיר. נחוץ הוא שהקהל ימסור את הדבר לאחד מחבריו, לאיש נודע בישרו ובאמונת לבו, ותודיע לפקידיו אוצר המלכות במי בחרו, והוא יהיה ערב בעד ההנהגה הישרה והנכונה, ואם ימצאו בו חטא יקחו את משרתו ממנו ויתנו לאיש אחר. ואם גם הקהל לא יתפוץ לקחת את המשרת הזאת על שכמו, אז כל איש מאנשי העיר הרוצה ליטול יבוא ויטול". אכן כל התקונים האלה היו רק לפי שעה ולא הועילו מאומה.

בשנת 1839 יסדה הממשלה את מכס הבשר ואופן קבוצו על יסודות חזקים ותוציא לאור משטר חדש, אשר נעתיקהו פה:

פרק א. ענין המכס ומחורו.

(א) במקום שנהגו ליטול מכס מבשר בקהלות היהודים שברוסיא נוסלין, וזכות המכס ברשות הקהל היא עומדת, אלו דברים שבשיבלם התקינו את המכס, משלמין בו חובות ומלוה ישנה שהתחייבו בני אותה העיר לשעבר, נותנין להמלוים רבית מחובותיהם והשאר דרוי הוא קרן קיימת לגמילות חסדים בתוך הקהל, לתלמוד תורה לבתי כנסיות ולכל תקנות הצבור, הכל לפי גודל סך הכסף ולפי רוב הצרכים. בעלי אותה העיר שהיהודים דרים בה לא יטלו מן המכס ולא יהיה להם דין ודברים כללי. היה המכס ממושכן לבעלי העיר, והותנה בפירושו, כי הם נוטלין ממנו, לא אבדו זכותם אלא שאין הם נאמנים לומר כמה מניע להם, ומביאים טענותיהם אל שר הפנים, והוא פוסק כמה יש לפחות מן המכס להבעלים.

(ב) הכל חייבין בשלום מכס בערים אשר הותר בהן ליהודים לגור, בין הדרים דירת קבע בין דרים דירת עראי. אין מתקינין מכס הבשר בין היהודים עובדי האדמה רק בהסכמת ממשלת המקום אם יהיה צורך בזה לדעתם. היהודים הסמוכים לעיר חייבים בשלום מכס במקום שהם קונים אם המכס נוהג שם.

(ג) המס להממשלה משתתפין בו היהודים ומשלמים איש כאשר תשיג

ידו ואין מכס הבשר נוגע בזה כלום, וגם במקום שאין המכס נהוג, אופן שלום המס חובה.

(ד) מפרושים מכס מבשר רק ליהודים ולא לנוצרים, ומכיון שהמכס איננו חובה להם, אין הם נוגעים בו כלל, והדבר הזה מסור ומיוחד בידי היהודים.

פרק ב, חלוקת המכס והכסף הנאסף ממנו.

(ה) שתי מדות במכס הבשר ובאופן נביתו: (א) מכס הכללי, ר"ל המכס מן כל הדברים שמעונים מכס בכל הקהלות. (ב) מכס הפרטי, מן הדברים אשר הובררו ליטול מהם מכס רק במקומות ידועים מפני מעם התלוי במקום ובמעמד.

(ו) המכס אשר שלמו מקודם מתפזר עבודת אלהים במל הוא מהיום, וכל דברים שבקדושה שמשתמשים בהם היהודים בבתי כנסיותיהם פטורים ממכס ואין בני העיר רשאים להטיל עליהם ארנוניות כלל וכלל.

(ז) מכס הכללי הקבוע בכל מקום נוטלין משחיטת בהמה, משחיטת עוף, וממכירת בשר כשר במשקל ליהודים דוקא.

(ח) מכס הפרטי נהגין ליטול מיהודים בני ערים אחרות הבאים לסחור ביומי דשוקא, בערך לפי הסחורות אשר הם מביאים אתם, או גם מיהודי אותה העיר מסך הכסף אשר יאספו ממכירת סחורותיהם לפי מנהג המקום וכו'. לוקחין חלק מועט ממכס השכירות של בעלי הבתים היהודים המשכירים בתים וחנויות או מרתפים, מכל עשיית מלבוש חדש העולה יותר מעשרה ר"כ, מבעלי בתי משקה ובתי אוכל ומלון לאורחים, ורווחים מקרן קיימת אשר יניחו אהריהם יהודים עשירים לטובת הקהלה, וגם הכנסה מועטת מבתי מרחץ ומקוה.

אולם לא מכס הבשר אף לא מכס הנרות, אשר קבעה הממשלה אחרי כן השיגו את מטרתם. התכלית הראשונה אשר היתה נגד עיני המחוקק היא להמציא ע"י תרומת כסף זאת מקור לקהלות היהודים, לכלכל בהם את כל צרכיהם ולמלא את כל מחסוריהם בעניני הדת ועבודת אלהים, כי הממשלה לא חשבה חובה לעצמה לתת ממכסה לדבר הזה, כי דת ישראל לא היתה שווה בעיניה לתת להן חוקה אחת ומשפט אחד עם הדת השוררת בארץ, כמו שהוא בעת הזאת בשאר ארצות אייראפא, ועל כן מסרה את הדבר הזה ליהודים לעשות בו כטוב בעיניהם, אבל לאט לאט סרה מחפצה זה, וכיון שמכס הבשר ומכס הנרות נהגו, היו נוטלים אותם לאוצר "יהא מונח", ואת הכסף הדרוש לחפץ הוצאות הפנימיות של הקהלות לא נתנו להן מן האוצר הזה, ועל כן נשמו סדרי הקהלות, נשבתו משטריהם ונתדלדלו עד מאד.

חוקי הממשלה הנוגעים ביהודים אשר יצאו לאור בימי ממשלת הקיסר ניקאלאיי נ"ע רבים כ"כ, עד כי מן הנמנע הוא לנו לבקר אותם ולהעבירם לפני קוראינו לאחד אחר, ולכן נשימה עינינו לספר-החוקים החדשים, שהוא

חק גדול בעין חוק לישראל שיצא לאור בשנת 1804 בימי מלך אלכסנדר הראשון, אשר העתקתו בשלימותו למעלה, כי הספר הזה הכל כולל, ובסקירה אחת יכולים אנו לראות בו את כל השינויים, אשר עלו בדתי המלוכה בנוגע ליהודים, משנת 1804 עד העת הזאת, כי באמת חק לישראל זה אשר נדבר עליו עתה הוא עוד בעת החיה ראש פנה לכל חוקי ישראל, וזולת כמה פרטים קטנים שנשתנו בהם אשר לא נוכל להעבירם תחת שבת הבקרת, יען עוד היום פעליהם יראו עלינו, הוא עומד עוד בתקפו ובשלמונו.

בשנת 1835 יצאה לאור דת מלכות זאת, לאמר: כאשר הואילה הממשלה בשנת 1804 לשים את לבה להיטיב את מצב היהודים המתנזרים ברוסיא, הוציאה לאור חוקים חדשים, להביא סדרים נכונים במצבם האזרחי והמדיני, אולם כאשר החלו פקירי הממשלה להוציא את החוקים ההם אל הפועל, מיד נראה הדבר, כי המחוקק החטיא את המטרה והיה אם נחפוץ לתת תקף לחוקים, עלינו לעשות בהם תקונים ושינויים, לכן נאלצה הממשלה להוציא לאור במשך הזמן חוקים חדשים, פרטיים ובודדים, להשלים את החסרון בחוקים ההם. אך כל החוקים האלה קצתם סותרים אלה לאלה וקצתם אינם סותרים אבל אינם גם כן מקבילים ומתאימים יחד, כי לא רוח כחוקק אחד היה והגה אותם ולא בבת אחת יצאו לפעולות, ועל כן נרגש הצורך הגדול להכין מערכת חוקים חדשים, מערכה שלימה אשר בה נראה בחוות הכל את כל הסדרים, אשר תאבה הממשלה לכונן במצב היהודים, וכל הסדרים האלה טובבים הולכים על ציר אחד, הלא הוא חפץ הממשלה להרגיל ולהרריך את היהודים בדרך ישרה שיתפרנסו בכבוד ע"י מלאכת ידיהם וע"י עבודת הארמה ומשא ומתן, ולחסום בפניהם את הדרך שהם הולכים עליו, דרך הבטלה וחבוק ידים ועסקים אשר רוח הממשלה איננה נוחה מהם, וזה דבר החק לישראל:

פ ר ק א, חוקים כלליים.

§ 1) החוקים הנוהגים בבני רוסיא נוהגים גם בבני ישראל החוסים תחת צל ממשלת רוסיא, חוץ מהחוקים המיוחדים להם אשר יבואו להלן בפירוש.

§ 2) בני ישראל שקבלו עליהם עול מלכות ועול דרך ארץ, זוכים הם לחופש לא רק בנוגע לעצמם ובשרם, אך גם לקנין אחוזה לעבודת אדמה ולמשאם ומתנם ולכל מלאכה, לפי גרדי החוקים המבוארים בפרק הזה. המצוינים שבהם אשר יפליאו לעשות בחרשת מעשה, בתבונות כפיהם במלאכת מחשבת או במדעים שונים אשר תועלת מהם לארץ, יקבלו גמול ותוארי כבוד לפי ערכם.

§ 3) רשאים היהודים לשבת ישיבת קבע בהערים האלה ובנותיהם:

הוראנא , ווילנא , וואלין , פאדאל , מינסק , יעקאטערינאסלאוו , ובהגלילות , בעסאראביא , וביאלאסטאק .

§ 4) מלבד המקומות הנזכרים רשאים הם לשבת בתנאים ידועים בערים האלה: 1) בפלך קיעב מלבד עיר הפלך בעצמה . 2) בפלך כערסאן מלבד העיר ניקאליעוו . 3) בפלך טויריען מלבד העיר סעוואסטאפאל . 4,5) בפלך מאהילעוו ובפלך וויטעבסק מלבד הכפרים שבהם . 6,7) בפלך טשערניגוב ופאלטאוו , מלבד הכפרים אשר הם אחוזות הממשלה ואחוזות הקאזאקים , שכבר הגלו היהודים משם . 8) בפלך קורלאנד רשאים לגור רק אלה שכבר נזכרו שמותם במפקד עם האחרון . אבל מערים אחרות אינם רשאים לבוא ולהתישב שם 9, 10) הדין הזה נוהג גם בפלך ליפלאנד ובעיר הקטנה שלאך .

§ 5) במחוזות המערב אשר על הגבול אמור ליהודים להתישב בהכפרים שאינם מרוחקים מן הגבול כדי 50 וויערסש .

§ 6) הנשים היהודיות שבעליהן קבלו את הדת הנוצרית הולכות אחרי בעליהם למחוזות שאין הרשות ליהודים לשבת בהן .

§ 7) מחוץ לגבול המקומות האלה שבהם היהודים יושבים ישיבת קבע מותר להם לגור רק לימי מספר , לקבלת ירושה , לדרוש בבתי ערכאות אחרי משפט המגיע להם , לערוב ערובת עבודה להממשלה במקום שהיהודים רשאים לשבת , ולקנות שלימות במדעים , במלאכת מחשבת , ובחרשת מעשה .

§ 8) בעת שהם מעבירים ברכב או באניה סחורות דרך המקומות אשר מחוץ לגבול רשיונם , הוגבל להם זמן עד עבור הדוברות או האניות על פני מים ועד עבור הרכב , גם אסור להם להתרחק יותר מן גליל אחד מגבול מושבם .

§ 9) הרוצה לנסוע מעיר לעיר בגבול הגלילות , אשר בהן רשות נתונה ליהודים לשבת ישיבת קבע , הרי זה צריך להשיג לתכלית זה תעודת מסע , ובתוך התעודה יהיה כתוב בפירוש , כי אין היא זוקקת את הממשלה לתת מחסה ורשות לשבת לבעליה רק במקומות המותרים , או גם במקומות האסורים בדרך העברה כמבואר למעלה .

§ 10) הרוצה להתרחק מחוץ לגבול הגלילות הזן לפניו ארץ רוסיא , חוץ מן האופנים הנזכרים שבהם הממשלה נוהגת היתר , צריך לבקש מלבד תעודת המסע הנהוגה עוד תעודה אחרת אשר בה יותר לו לדור דירת עראי בגלילות האסורים לו , בתנאי שילבוש כמנהג המקום ההוא , ולא יברל מהם כלל .

§ 11) מי שנסע מעבר לגבול רוסיא מבלי תעודת מסע , אינו רשאי לשוב לשם לעולם , והוא יוצא מרשותה של ממשלת רוסיא מן הזמן ההוא .

§ 12) בקרב הגלילות המותרים ליהודים, רשאים הם לעבור ולהעתיק את מושבם ממקום למקום לפי נמוסי הארץ, ואין כיניהם ובין שאר התושבים ולא כלום. רשאים הם גם כן לקנות אחוזות, אבל אינם קונים כפרים נושבים, שהוא אסור להם באיסור גמור.

§ 13) מי שהנחילו אותו כפר נושב, חייב הוא למכרו במשך ששה חרשים. לא מכרו, הממשלה יורדת לנכסיו ומוכרת אותם לכל המרבה לשלם במחירים, אבל כל זמן שלא מכרה, תפקיד בה ממונה אשר ישלוש בכלכלתם, והפירות לבעלים.

§ 14) מי שהנחילו אותו כפר בלתי נושב מחוץ לגלילות היהודים, חייב הוא למכרו, וכל הדינים הנוהגים בכפר נושב בגלילות המותרים נוהגים בו.

§ 15) אסור ליהודים להחזיק בבתיהם עבדים ושפחות מבעלי הדת הנוצרית לשירות תמיד, אבל מותר להם לשכור אותם לעבודה הרושית זמן מועט, כמו עבודת עגלונים, מנהגי אניות, הרשי עצים, גודרים ובונים, עבודת אדמה, עבודת שדה וכרם, בפרט לפלח ולשרד את האדמה מרם עובדה, עבודה בבתי מלאכה זולת בתי מסכת משקה, משמרת סוכנים ועוזרים בבתי המסחר, משמרת באי-כח ומנהלים בעסקי מקנת מס ממשקה, משמרת סופרים ועוזרים בתחנות בי דואר. הנהגה השפחות שהותר ליהודים לשכרן בתנאי המבואר, אינן רשאיות לדור עמם בבית אחד.

§ 16) חייב כל יהודי להוסיף לו על שמו הנתון לו בעת כניסתו בכרית אמונתו, עוד שם כינוי אחד המיוחד למשפחתו.

§ 17) אין הנשואים מותרים רק בהיות להבחור שמנה עשרה שנה ולהבתולה שש עשרה שנה. הווג שעבר על החק הזה ואבותיהם וקרוביהם שירים היתה באמצע, מושיבים אותם לבית הכלא לזמן מן שני הדרשים עד ששה חרשים, לפי ראות עיני הדיינים.

§ 18) חייבים היהודים לכתוב את פנקסיהם וכל כתביהם שיש להם תוקף ודין בין אדם לחבירו והעלולים להערך גם בערכאות או לפני פקיד הממשלה, בשפת רוסיא, וגם הפנקסים שהם משתמשים בהם לחשבונות מסחרם בכלל החיוב הזה.

§ 19) מי שלא ידע לחתום את שמו בכתב רוססי רשאי לחתום עברית, אך החתימה צריכה להיות נעתקה ללשון רוססי שבו נכתב כל תורף הכתב.

§ 20) כל קהלות היהודים עומדות הן ברשות השר המופקר על עניני פנים, ועל כן כל השאלות, המשא ומתן ודברי ריבות הנוגעים ליהודים אשר יבואו עד הסענאט, הוא שולח אותם אל השר שהוא, לחלית ולתרוץ משפטם.

§ 21) הקראים במקומות שהם, וזכים להחוקים והמשפטים הנתונים לכל בני ישראל, ומלבד זה יפה כחם, בזכויות המיוחדות אשר להם מאז. § 22) חוקי עבודת הצבא המיוחדים ליהודים. לא אברו כחם ולהלאה ישלטו בהם גם כן.

§ 23) כל איש מישראל הגר ברוסיה חייב לבוא על הפקודים ולהכתב בתוך מפלגה אחת מן המפלגות, אשר בהן נפלגו היהודים, וכל שלא בא וזכו במפקד הממשלה, דינו כנודד וריק. פרק ב: ע"ד היהודים עובדי האדמה.

§ 24) להלן יתבארו הכללים שעל פיהם יוכל כל אדם מישראל לצאת מעדת הסותרים או מעדת עושי מלאכה ולהכנס לחברת עובדי האדמה, אפם בעת אשר הממשלה תורמת אנשים לצבא, או פוקרת את כל התושבים, למען דעת על נכון מספרם, חייבים הם להמתין עד סוף.

§ 25) הרוצים לפרוש מעל הצבור וללכת לעסוק בעבודת האכרים, באים אל הפרנסים והממונים ומגלים להם את רצונם, ומיד הם יוצאים מרשות הקהל ונפטרין מכל המסים והארנוניות המוטלים על אנשי הקהל. ארבעים משפחות שויצאו, מיסדים להם עדה חדשה במקום מושבם, ופחות מהם, הם מסתפחים לעדה הקרובה להם קירוב מקום.

§ 26) היו חייבים מס להממשלה מכבר, יציאתם פוטרתם לגמרי, וגם אנשי הקהלה אינם אחראים בעדם.

§ 27) היוצאים בוררים להם מקומות לעבודת אדמה, בתוך נכסי הממשלה שיחדה בעבורם, ובתוך הנכסים שקמו להם לאחווה ע"י מקח הנגמר ונעשה לפי דתי המדינה, וגם בנכסי אחרים שהשכירו להם והתנו עמם.

§ 28) הממשלה מיוחדת נכסים לעובדי אדמה מבני ישראל, על פי בקשתם שהם מביאים עליה, ולפי ראות עיניה תגביל להם בכל שנה ושנה.

§ 29) רשאים היהודים לבקש מאת הממשלה יחוד מקום לעבודה, קרקע בתולה או קרקע שכבר נשאה פירות, בכל מקום שירצו, בגבול מקומות המותרים להם.

§ 30) הייבים היהודים לברר דבריהם בתוך כתב הבקשה, מי ומי הרוצים לצאת, פחות מעשרים וחמש נפשות אין מקבלים, ומיוחדים להם רק במקום הפקר, ולא בכפרים של נוצרים, שבעליהם אצילים או שהממשלה נוהגת בהם מנהג בעלים.

§ 31) במשך שתי שנים חייבים היהודים להתישב, עברו שתי שנים מן זמן יחוד מקום ע"י הממשלה ולא התישבו, אברו זכותם להקרקע.

§ 32) בכל שנה ושנה הממשלה תקצה מקום לעובדי אדמה מב"י, ושאר האוצרות מודיע להקהלות ומפרסמין ומגלין לכל אדם.

§ 33) גם במקומות שאין היהודים רשאים לגור, הממשלה מיחדת להם מקום, ולזה צריכה נטילת רשות מאת הקיר"ה.
§ 34) הקרקע שנתיחד ליהודים הרי הוא שייך לכל העדה שנתישבה עליו.

§ 35) קונים ב"י קרקע מאת הממשלה או מאת האצילים רק במקומות המותרים להם לשיבת קבע, והרשות להם למכור או להשכיר.

§ 36) שוכרים קרקע מאת האצילים רק במקומות המותרים להם, ויושבים שם רק בתנאי שהיו נפרדים ורחוקים מן הנוצרים, ועושים התקשרות עם הבעלים לא יותר משתים עשרה שנה.

§ 37) רשאים להתקשר על תנאי שלא ישלמו כסף שכירות במזומנים רק שיתנו תבואה לבעלי הנכסים או שיתחייבו לעבוד עבודה על שדותיהם.

§ 38) עבר זמן ההתקשרות הזאת, מתנים עמהם להלן, או יוצאים משם ומתחברים עם עובדי ארמה אחרים מאחיהם ב"י.

§ 39) אין היהודים היושבים בנכסי האצילים משועבדים להם, אלא בני חורין הם ונמנים בין עדת האכרים מאחיהם.

§ 40) אין אונסים את היהודים לעבודת הארמה, אבל מי שבחר בה זוכה לכמה הנחות, פורקין מעליו עול מס לגלגלת על כ"ה שנים, וחויב עבודת הצבא לרבים שהתישבו נ', ולמעטים כ"ה שנים, ופטורים מתשלומי מס האכרים ו' שנים. המתישבים על נכסי האצילים פוטרים אותם ממס ה' שנים, ובשאר אין ביניהם ובין אלה שהושיבה אותם הממשלה ולא כלום.

§ 41) מאימתי מתחילות זכויות אלה, מזמן שהיהודים יוצאים מרשות הקהלות שנמנו בתוכן מקודם.

§ 42) עבר זמן ההנחות, הושוו היהודים לאכרים הנוצרים בכל דבר.

§ 43) רשאים היהודים לישא וליתן ולעסוק במלאכה ככל האכרים, וחומר בהם, שהעסקים אשר האכרים צריכים לקבלת תעודות מאת הממשלה לזכות להם, אסורים להם, ואין הממשלה נותנת להם תעודות אלו.

§ 44) אסרה הממשלה ליהודים האכרים באיסור גמור החוקת בתי מלאכת משקה ובתי מכירתו בכל אופן מן האופנים, וגם אסור להם להשתכר או להשתתף בין עושי מלאכה זו בבתים כאלה השייכים לנוצרים.

בתי מלון ומשקה בצדי הדרכים אינם יוצאים מן הכלל, ואיסורם איסור חמור.

§ 45) מותר להם להזיר לצרכי עצמם שכר לשתייה בכפר שאין בו פחות מעשרה בתים.

§ 46) כל אדם מישראל שהושיב בעצמו עשר משפחות בני ברית על הקרקע, רשאי להכין שכר ומי דבש, ולמכרו ליושבי המקום.

§ 47) מי שהושיב בעצמו בכפר מושבו נ' משפחות ב"י זוכה הוא

לשם אזרה נכבד, ומי שהושיב כ' משפחות, זוכה הוא אחרי ג' שנים לשם „אזרה נכבד לזרותיו“.

פרק נ: ע"ד היהודים הסוחרים העירוניים ועושי מלאכה.
§ 48) היהודים הסוחרים העירוניים ובעלי מלאכה, זוכים לכל החוקים והמשפטים הנהוגים ברוסיה, כמו שזוכים אליהם הנוצרים הדומים להם בעסקם, וחייבים להיות נזכרים ונכתבים בכתב קהלת העיר או הכפר שבו הם יושבים ישיבת קבע.

§ 49) מי שנוסע מעיר מושבו למקום אחר, צריך להיות בידו מכתב מסע כתוב וחתום בידי ממשלת המקום.

§ 50) היהודים הסוחרים והתגרנים העוסקים במסחרים המותרים להם, אינם רשאים לתת להאכרים משקה בהלואה, ואם נתנו אין תביעתם תביעה; כן אין רשאים הם להלוות כסף על משכנות מכלי הבית, או כלי המטרישה, תבואה שעל שדה לבן, ובקר וצאן.

§ 51) היהודים הסוחרים ממדרגה הראשונה זוכים מלבד הזכויות הנתונות לכל ב"י במקומות המותרים להם, גם לדברים אלה: א) רשאים הם לנהל מסחר גדול, מכירת סחורה לסוחרים, להוביל אליהם סחורתם מבתי המלאכה באמצעות השולחנים המקיפים על סחורה, לנסוע למאסקוי בעצמם בלי בני ביתם ולשבת שם במשך ו' חדשים, וגם לעיר החוף ריגא בתנאי זה. ב) הרשות נתונה להם לקבוע בתי מסחר בערי רוסיה הפנימית, שבהם ימכרו סחורות הבאות ממקומות מושבם, בתנאי שבמסחר ההוא יעסקו אנשים רוסים, ואם יעסקו בו יהודים, תצוה ממשלת המקום מבלי איחור להרחיקם מן העיר. ג) הרשות להם לבוא לימי השוק להערים: ניוני-נאווי-גאראר, אירביסקס, קארעננאיא, סארקאו וסומסק, ולעשות בהם מקנה וקנין, ולשבת עד אשר יכלו ימי השוק.

§ 52) היהודים הסוחרים ממדרגה השניה זוכים הם לכל אותם המשפטים בגרועות קצת, כמו שנגרעו משפטי סוחרים הנוצרים ממדרגה זו בערך להסוחרים ממדרגה הראשונה, ואינם רשאים לשבת במאסקוי יותר משלשה חדשים.

§ 53) לוקחים עמהם משרתים מבני ישראל (בעלי המדרגה הא' והב') לא יותר משנים.

§ 54) מיסדים להם כל בתי מלאכה, במקומות המותרים לשבת, ולא הורע כחם בענין זה מכה הסוחרים הרוססים.

§ 55) מי שיוסד בית מלאכה לעבודת אריגת צמר, לעיבוד עורות, לעבודת מטוה צמר גפן או משי ועוד, הממשלה תחויק לו טובה ותכיר מעברו לפי ראות עיניה.

§ 56) יכולים היהודים בעלי בתי המלאכה לקבל על עצמם להמציא

ולחסיף לצרכי הממשלה מלאכת ידם, גם מחוץ לגבול המקומות המותרים להם.

§ 57) מקבלים הם פועלים מן היהודים ומן הנוצרים, ומביאים להם מבני אמונתם מחוץ לארץ, ואין מחוץ בידם.

§ 58) מובילים את סחורותיהם לימי השוק לערים הנ"ל, אך אינם מובילים סחורות הו"ל, אע"פ שהותקנו מעט בבתי מלאכתם.

§ 59) מן סוף עשר שנים מיום יציאת התק הזה לאור, פטורים היהודים בעלי בתי מלאכה מתשלומי מס בעד הבנינים השייכים לבתי מלאכתם.

§ 60) הרוצים להשתמש בזכותם לשלוח את מלאכת ידם לימי השוק חייבים לטבוע את כל היוצא מתחת ידם במטבע מיוחד להם.

§ 61) היהודים העוסקים בהכנת יין מענבים הצומחים בכרמיהם, וזכים לכל המשפטים הטובים שנתנה הממשלה לעוסקים בדבר המועיל הזה.

§ 62) היהודים בעלי מלאכה יכולים להיות לחברים בתוך חברות בע"מ בערי מושבותיהם, אם אין לחברות האלה תקנה מונעת דבר זה.

§ 63) רשאים בעלי מלאכה היהודים לבוא לערי רוסיא הפנימית, להשתלם שם בידיעת מלאכתם, אם יהיו בידם מכתבי מסע מאת שרי הגליל.

הפרקים האחרונים מספר החוקים ידברו על דבר הקהלות, בתי הספר והרבנים, דברים אשר בעיקרם כבר נאמרו בספר החוקים משנת 1804 אשר דבריו באו למעלה, ולכן אנחנו עוברים עליהם בשתיקה, כי אין חפצנו להודיע להקוראים את כל פרטי הנימוסים ופירושיהם ודקדוקיהם, רק להפיץ אור על הרוח המתהלכת בהם, וזאת יראה הקורא גם מן החוקים הנזכרים, ובאמת אחת היא, אם ישימו על עם אחד בתוך העמים היושבים ברחבי הממלכה, הרבה או מעט חוקים מכבידים ומעיקים, כל זמן שהוא יוצא מן הכלל, כל זמן שיש דבר חוצץ בינו ובין שאר העמים, אומלל הנהו, ולא בזאת יבוא ישעו, אם יהגו מן הדרך גדר אחד מאלפי הגדרים, אך בעת אשר יפקחו מעליו את כל הגל של החוקים המשנים פניו וחיוו וכבודו ותקוהו ועתידותיו והמצינים אותו לעיני שאר העמים ככריה בפני עצמה, רק אז יש לו תקוה, להתרומם משפל מצבו. הנה על כן לא נשים לב אל השינויים והתקונים, אשר באו במשך הזמן לספר החוקים הנ"ל, ורואים אנחנו אותו כפרק גדול ונמרץ בדברי ימינו, שאנחנו עומדים עליו עוד היום הזה, ונעמוד עליו כל זמן שלא יהיה לנו במצבנו האזרחי דקיון של בריות, וכ"ז שהגיגות הזאת תהיה כפויה עלינו. לא נשימה לב ג"כ להפעולה שפועלים חוברי חברים וסופרי מ"ע הרוססים על שאלת היהודים, ועל מצב דעת הקהל ביחוס השאלה הזאת, כמו שחקרנו על הדברים האלה בדברנו על מצבנו בשאר הארצות. דעת הקהל ברוסיא הפנימית, במדה זו שהיא במציאות, לא תדע את היהודים, ומ"ע שהם ורידים ומספנות להוליך ולהרחיב דעות ברורות שונות

בגוף האומה, מלבד מיעוטא דמיעוטא, מלאים הם גבוב דלטוריא ושטנה שאינה ראויה לבקרת, וזהמא זו מאוסה היא כל כך שלא נחפוץ ללכלך בה יד —, לכן אמרנו די בבקרת החוקים, שהם קלסתר הפנים של דעת הקהל הגבוהה השולטת לדאבון לבנו במחוקקים חוקי און, הממלאים את הארץ לדאבון לבנו שואה ומשואה, אשר למותר נחשוב להזכירם.

כג

(השנאה לישראל בעת הזאת. המקרים הנוראים אשר הרגיוו כל בית ישראל. השקפתנו על ערך המקרים האלה בדברי ימינו. שאלת היהודים. שנאת הדת. שנאת הלאום. האם בני ישראל הם עם? פתרון שאלת היהודים בנימוס. שווי זכויות כמצב המוסרי. עמאנציפאציה כדעת הקהל. אהבת ואחוה שלום ורעות. קץ היטין).

עד מתי תעמוד השנאה לישראל? עד מתי יתעו העמים בהדעות הנפתלות והכוזבות, אשר על אדניהן הטבעה השנאה הנוראה הזאת, הנזולה את מנוחתנו והמנבלת את כבודנו? מתי יפקחו עיני העורים, המאשרים המתעים וההמונים החשוכים לראות צדקתנו? על השאלות האלה עמדו גדולי החוקרים, ובאו לתשובות שונות. אל המנעול הסגור והסתום הזה נסו במפתחות רבים לפתחו, אולם לא מפתח אחד מהמה פתח את המסגר. וכמה שונים הם המפתחות, כמה רבים ונבדלים הפתרונים, אשר נתנו להחידה הסתומה הזאת, שנשארה אחרי כל אלה סתומה וחתומה כבתחלה! רבים מן החוקרים החליטו למשפט, כי בעת אשר תשתקע אש-דת, ר"ל בעת אשר התלהבות קנאת הדת תתקרר, ולא ירהבו בני האדם איש ברעהו מפני הבדל הדתות, אז לא יהיו היהודים נחשבים כיהודים רק כבני אדם, אז יכלה שוד ותמס, ועולתה תקפץ פיה. אולם לשפת יתר נחשוב לבאר ולברר, כי בעת הזאת אחרי אשר צרעת השנאה לישראל זרחה במצח כתות הרחוקות מתמימות ומאדיקות בדת, אין איש אשר יאמין עוד בהדעה הזרה הזאת. ככה הרבו החוקרים לתרץ את הקושיא העצומה הזאת, ואת כל תירוציהם נשא רוח. היינריך היינע, הן בכל דבר דין אמת לאמיתו, השיב על השאלה הנזכרה למעלה את התשובה הזאת: השנאה לישראל תעמוד ותתקיים בעולם כל זמן שהבערות והאולת תהיינה קיימות, אבל נודע הוא שהבערות היא בלתי בעלת תכלית.

אולם היווג הזה אשר זיווג היינע את הבערות ואת השנאה לישראל, איננו עולה יפה. הלא רואים אנו כי ככל אשר תצער ההשכלה קדימה והבערות אחורנית, השנאה קופצת עלינו, ואם כי שונאינו אינם מגיסים את לבם לערער עלינו בעבור הדת, מוצאים הם מזמות ותחבולות אחרות לקום

עלינו, — הלא רואים אנו כי בארץ אשר שם הבערות היא פחותה מבבל הארצות, בארץ אשכנז, השנאה לישראל מבצבצת, והאם נוכל להעזי פנינו נגד כל הגבונים והמלומדים העומדים במערכה בתוך הלגיון של שונאינו, נגד טרייטשקע והדומים אליו, לאמר: כי מוכי סגורי הבערות המה, ולא חלק להם בהשכלה?

לא הבערות הולידה את השנאה לישראל במאה הזאת, רק ההשכלה המזויפת ושתי תולדותיה הרעות והנשחתות, שהן: גסות רוח הלאומית פאנגערמאניזמות ופאנסלאוויוזמות ושיטת המאמער־יאליסטיס; נבאר את דברינו. המרד הגדול אשר מרדו הצרפתים במאה שעברה, שנה סדרי עולם, וגרם להסתלקות העריצות והעבדות, ולהתרוממות ערך האדם. אך נא-פאלעאן הראשון אשר הביא לעולם אנדרולומוסיא של מלחמת ושל סכסוכים מדיניים, גרם להתגברות התאוה הלאומית ולשנאה ותחרות בין אימה ואומה. מן העת ההיא רואים אנו, כי כחה של קנאת הדת, כחה של רומא בירת האמונה הקאטולית נתדלדל, יצר הרע הזה של מלחמות בעבור הדת נשחט, אך לנגד זה החלו הלאומים להתנגח, והרון אף לאומי גבר בעולם. כל אומה ואומה משתדלת לקבץ את נרתיה ולהרחיק ולבער מקרבה כל זר וכל בן נכר, להיות המשררה והשלטון בידה, כל אומה מהבבת ומסלסלת את זכרונותיה מימים מקדם, מושכת הוט של חסד על כל שרידי קניניה מימים עברו, ומחזקת באמונתה שטובה צפרנה מכריסן של עמים זרים, ועל כן כל ישעה וחפצה לחזק ולבצר את השכלתה הלאומית, את לשונה, גם את מסחרה המקומי, לבל יהיה לזר חלק אתה. התנועה הגדולה ותחוקה הזאת, התנועה הלאומית, נראה היא על פני עמי אייראפא בכלל, ועל הסלאוויס והגערמאנים בפרט. מי לא יראה את גודל שנאת הפולאנים והטשעכים להאשכנזים, את שנאת האשכנזים להצרפתים, ומי לא ידע שמבוכות ושערוזיות כאלה שהיו נגד היהודים היו גם בין המשעכים והאשכנזים, בין הצרפתים והאיטאליאנים במארסעיל (ששניהם ממוצאי הראמאנים), וגם בין הרוססים והמאהאמעטאנים, שהיו כולם תולדות שנאה לאומית, ושגם החתקוממות הכללית של המאהאמעטאנים במונים, אלניער ומצרים, היא התעוררות רוח הלאומי של העמים הנדכאים נגד מדכאיהם? מעולם לא היתה הגאווה הלאומית והשנאה היוצאת ממנה, נלהבות ועצומות כבימים האלה.

ובאותה ישעה אשר אומות העולם מתקבצות ומתכווצות, מתלקטית ומתלכדות לחבילות חבילות, באותה ישעה אשר עמי הסלאוויס חותרים בכל עוז ומשתדלים להתקשר בחבל האחוה, להודרך ולהטהר מכל שמץ מדה זרה ותכונה זרה, ועמי גרמניא אשר דחקו את השעה להתאחד ולהתחבר, במרם נתבכרה ונתבעלה אהרותם כל צרכה, עמלים ומתיגעים לשעבד את כל הגערמאנים אל הרוח הלאומי, להוקיר ולכבד את התכונות הלאומיות,

תכונות המייטאנים הקדמונים, ולהרים את הרוח הלאומי אל מרום התהלה והכבוד גם בשערים המצוינים בהלכה, בבתי מדרש מדעים, — באותה שעה שהרוח הלאומי והאהבה העצמית הלאומית ממלאות כל הללו של עולם, — מתנפפות רגליהם על מכשול אחד המונח על דרכם זה, והמכשול הזה הוא — עם ישראל.

„מי לכם פה ומה לכם פה?“ יצעקו וינהמו אליהם מכל עבר. והמשכילים החפשים בדעותיהם, משכילי ישראל החפצים בהתבוללות, בהשתקעות, ובביטול עצמם לדעת, ושיבו על השאלה הזאת לאמר: אל נא תשיתו עלינו המאת, שורים אנחנו בארץ, לא, כי כמכם אנחנו סלאווים, אשכנזים, ומה שאנחנו בעלי דת משה, הלא הדבר הזה איננו מעכב כלל אל אחדות האומה; בעת אשר יר קנאת הדת היתה תקיפה, והעמים באו במרוניא זה עם זה ע"ד שיטותיהם ודעותיהם בעניני האמונה, ויכולתם לחשבנו כזרים יען אשר לא נכנסנו במחיצה ההיא שתחתיה עמד כל העם, במחיצת הדת, אולם עתה אשר לא יציבו עוד גבולות עמים על פי דברים שבין אדם למקום, רק על פי תכונות הלאום, הלא גם אנחנו לא נופלים מכם, כי ללאום ישראל התכחשנו, ואין חפץ לנו עוד בהחזרת העמדה ליושנה, ירושלים אבדה את ערכה בעינינו, והרי היא חשובה לפנינו כמו בעיני הנוצרים, לאומיות ישראל כבר פסקה — נשבר הקיתון הזה ואין לו תקנה, וכל ישענו וחפצנו הוא להשתקע ולהתערב כ"כ בינכם, עד שלא תהיה לנו שום צורה בולטת — ועכשיו אתם מוציאים את השנאה מנרתיקה ומקדייכם את פנינו, והרי אתם מעכבים את גאולתנו, שהיא לפי דעתנו: התפשטות צורתנו הלאומית, וביטול כל תכונותינו הנבדלות.

כאלה וכאלה תחוננים ידברו המשכילים מקצה האחרון, ויתרפסו לפני צוררי ישראל ויתאבקו בעפר רגליהם שיקבלום באהבה ושלא יניחו מכשולים על דרכיהם, על דרך ההתקרבות, — אך לענ וקלם המה לצוררינו המשפילים בלעגי שפה, בלגלוג ובדברי ברחנות את כבוד מבקשי רחמיהם, ויענו להם עזות לאמר: ההשכלה אשר בשמה תדגלו ובמעווה תחזיקו לא לעזר ולא להועיל היא לנו, אין אנחנו מבדילים ומבחינים בין יהודים נבערים מדעת ובין יהודים משכילים, ונהפוך הוא, כי היהודים התמימים אינם ערומים בדעת ואינם מוזיקים לנו כמכם. אחת נאמר ולא נשוב ממנה — כמו זר נחשבתם לנו — קלסתר פניכם נושא עליו חותם בני שם, ארחות חייכם, מעלליכם, הליכותיכם ודעותיכם כולן ממקור אחר נבעו, ועל כן לא נוכל לקבל אתכם ולהתבולל בכם.

פה יתהפכו הנרדפים מצד אל צד ויאמרו: על כן עוצו נא עצה, אדונים, הביאו פליליה, איך נכרית ונרחיק את תכונותינו אשר לסחי ולטאום המה לכם, אולי תחפצו בנשואי תערובות, למען ישתנה דקיונם של הדור הנולד, אנחנו עומרים הכן לקבל את ההצעה הזאת, — הלא חוקי הדת

במלים ומבוטלים הם אצלנו, למה זה עוד תרעימו פנים ותדיחו אותנו מדחי אל דחי?"

הנה פיכם הכשילכם — יענו להם הצוררים בגובה אפם, — לפי דבריכם, אין החובה מוטלת עליכם לשמור שום אמונה ודת ולשאת בעול חוקים, ואת היא אשר אמרנו, כי בכם תקנן אי האמונה, הכפירה, והמטריאליזמות הגם, ומכם החל הנגף הזה להרבק בבני הדור החי, על כן משחיתים אתם בארץ.

ובארץ אישכנו מקום שם אין להם שום פשע ואשמה לגול על ראש היהודים, כי רוב היהודים כמעט נתרקנו מלאומיותם ומיהדותם, וביד רחבה בזבוז את כל אשר להם בעבור מתן שווי הזכויות, אשר עתה קמו עליו מערערים, שם באשכנו, נשמעו אשמות כאלה: שהיהודים אינם יכולים לגמוע מדה הגונה של שכר, כהגערמאנים האמתים יוצאי ירך המייטאנים הקדמונים, ועל כן זרים הם לרות הלאומי, או, שהיהודים הם בעלי שערות שחורות, בעוד שהגערמאנים האמתים הם בעלי שערות צהובות, או שהיהודים הם בעלי אף עקום, ותבנית גופם איננה ישרה כמין חצי-דל"ת אשורית, רק נטויה כקשת.

והאשמה היותר כבדה ונוראה היא: שהיהודים הם מיוצאי חלצי שם. צוררי ישראל באשכנו הרגישו את כל רפיונה של היהדות האשכנזית, ועל כן לא בנו א"ע אנטי-יודען רק אנטי-סעמיטען, — כי היהדות לראבון לבנו איננה ניכרת שם מאד, אבל הסעמיטיומוס, ר"ל מה שהם יצאו לא מחלצי יפת רק מחלצי שם, הלא הוא חולי שאין לו רפואה, כי היתכן לשדר את המערכה למפרע, להפוך הקערה של תולדות העמים על פיה, או להוציא את שם מקברו ולהפכו ליפת או לטט, אשר עליו יתיחשו הגערמאנים?

הנה מזה אנחנו רואים, כי כמו שאי אפשר לאדם לכבות תבערה גדולה בכיחו וניעו, כן אי אפשר להסיר מעלינו את רוע השנאה, ע"י אשר נשים את רוחנו הלאומי לאסקופה הנדרסת, ע"י דברי פיוס התרפפות ותחנונים, ובדבר הזה חביבים עלינו דברי גבריאל ריפסער, דברים הנזכרים ויורדים עד התהום, הכתובים בספרו (חלק שני דף 6) לאמר: „אויך לעהרמ דיא ערפֿאהרונג, דאסס יענע דעמוטה בייא דען מייסטען פֿערארטמונג, בייא אייניגען וועניגען בעזאנדערס גוטמיטיגען העכסטענס איין אונפֿרוכטבארעס מיטלייד עררעגט, נירגענדס אבער דען ערנסטען ווילען, צו העלפען, הער-פֿאררופט, פֿיעלמעהר דיא פֿערדערבליכע פֿארשמעללונג בעפֿערדערט, אלס זייא דער צושטאנד דער אונטערדריקקונג דער זיטטע, דעם פֿארקאטער, דער געזינגונג דער אונטערדריקקטען ניכט גאנץ אנגעמעסען“.

ואולם לא כל בני ישראל מתקרבים אל אויביהם בהכנעה בדחילו ורחימו,

לא כל בני ישראל נכונים לקעקע את בירת הלאומיות הישראלית, למען מצוא חן בעיני הצוררים, ויש מהם אשר ישיבו להם כדברים האלה: "אכן אנחנו בני לאום ישראל, ובכבוד הלאום הזה נתימר, ואין את נפשנו לכוף ראשינו תחת הפאנסלאוויזמוס (שיטת הרחבת לאום הסלאוויים) או תחת הפאנגערמאניזמוס, אין את נפשנו להתכחש לתולדותינו, לתכונותינו, באשר אנחנו בני אברהם יצחק ויעקב, ובאשר אנחנו בני שם, — אבל אזרחים אנחנו בארץ, מה לכם לקפח אותנו בהלכות ע"ד מגלת יוחסין אשר לנו, ולהתוכח עמנו ע"ד תכונות נפשנו, אם גרועות או טובות הן מתכונות נפשכם, הניחו מקום זה לחוקרי דברי הימים ולחוקרי תכונות הנפש להתגדר בו, ולמה אתם ממלאים הללו של עולם המעשה ביוכוחים למורים כאלה, יהי לכם אשר לכם, היו אתם רמי היחש, התברכו אתם בלבכם, כי ההשכלה והרעת, הקולטור וחרשת המעשה, מלאכת מחשבת והמסחר, כולן שלכם, — אולם מה ענין לחלוקי דעות אלה אצל זכויות האזרח. חובבים אנחנו ארץ מולדתנו כמוכם, כמוכם עשינו שרש וענף בארץ הזאת, ואין לנו ארץ מולדת אחרת, כמוכם טוב לנו בטובה ורע ברעתה, כמוכם אנחנו נושאים בעול כל חובות האזרחים, — על כן לנו המשפט, להיות לנו זכויות אשר לכל בני האדם בארץ".

אולם הדברים הנכוחים האלה הם כקול הקורא במדבר, כי מי ישמע את הצפצוף הזה בתוך סערות התאווה הלאומית המסתערות בתקפן?
זאת עשתה לנו התולדה הראשונה של ההשכלה המוויפת, שהיא נסות-הרוח הלאומית, אבל מה הרעה לנו שיטת המאטעריליזמות?
אין את נפשנו לדבר על אדות השיטה התפשית של החוקרים המחלימים שאין בעולם רק חומר, השיטה הזאת בעיון איננה נוגעת בענין חקירתנו, רק השיטה הזאת במעשה. למן היום אשר הסביר דארווין במופתיו ובראיותיו, כי מלחמת הקיום מלוא כל הארץ פעליה (ר"ל המלחמה אשר ילחם כל יצור הנמצא ברחבי הבריאה עם יצורים אחרים בעד קיומו), והבריאה כולה אחווה בקשרי המלחמה הזאת, וגם בני האדם כמו עשבי השדה הללו נוצצים והללו נובלים, כל איש מתמלא מחורבנו של חבירו וכל המכה צריו אחור ומתגבר עליהם לו העז והנצחון, אנו רואים ותוורים ורואים בכל יום, כי המלחמה הזאת מפנים ומאחור תבלבל ותתלהב יותר ויותר, ואין אנחנו יודעים מתי יהיה קץ למלחמה הזאת ומתי יסתלק חרון אף מן העולם.

עינינו הרואות כי לא רק החפשים בדעותיהם הכרוכים אחרי דארווין וסיעתו נאה דורשים ונאה מקיימים, לא רק נקיי הדעת ונעורים מרגש דת פוסקין כמותו הלכה למעשה, אך גם האדוקים בדת אינם יוצאים מן הכלל. כללו של דבר, כל איש גופו הביב עליו מגופו של חבירו, וכל לאום

מתברך בלבו כי הוא שקול כנגד מין האנושי כולו וכל שהארם מרבה השכלה ודעת יצרו גדול הימנו, ולא רק בין העמים נראה את החיון הזה, כי גם בן עיר זאת יש מינא בלבו לבני ערים אחרות, ואם יבוא אליו איש זר ויקבע מושבו בנבולו להתפרנס, מהרה הוא צווה ככרוכיא, כי הור הווא גוון מנכסיו, ובפרט אם רואה הוא שהשעה משחקת להאיש הזר, ורגו וקצף ואין נחת; התאוה הזאת היתה גם בין סרסורי דחפאה להשערותיות ברוססיא הרומית, נסבות מנסבות שונות התלכדו והשתרגו להשערותיות ההן, וכל המענות הרבות הצטרפו לחשבון גדול, אולם בין כל אלה אחזה תחרות הסוחרים קברניטה, ואליה נלותה גם קנאת הפועלים ובעלי המלאכה.

במלחמת הקיום הזאת אשר סובב סובב הולכת בכל היקום, ואשר גדולה היא ביותר בין בני האדם, שמתגברים איש על רעהו, היהודים נרעשים ונרדפים מכל עבר, יען הם חשובים כורים וכאורחים, והאספסוף איננו רואה חובה לעצמו אם צרה עינו באורחים לא קרואים אשר יציקו לבעל הבית. במה שיעסקו היהודים, בפרקמטיא, באומנות או בקרקע, צרות-עין זאת על מקומה עומרת, כל עוד היהודים חשובים כאורחים, ובעת שההמון פושט ידיו בגול בחיל היהודים, יחשוב כי הוא יורד לנכסי לזה לנכות את חובו — ומלחמת הקיום הזאת, שאיננה מתנהגת ע"פ בללי הכוסר, רק על פי דין „כל דאליס גבר“, ואשר בימים האלה מפאת ירידת מצב החמרי עשר מעלות אהורנית, גדלה למעלה ראש, היא גם היא היתה בעוכרי ישראל, להביא עליהם את הצרות האחרונות באייראפא בכלל ובארצנו בפרט.

אבל יש להתנועה הגדולה הזאת סבות יותר עמוקות, סבות מדיניות, אשר נפיץ עליהן אור.

הארי שבחבורת שונאי ישראל, האגני אשר זמם לאבדם בהארצות אשר חסו תחת צל המלך אהשורוש, נתן מעם לדבריו לאמר: „ישנו עם אחד מפורד ומפורד בין העמים ודתיים שונות מכל עם“, והמרה הזו שורק בנו עוקבת אותנו זה אלפים שנה וחוזרת ונעורה ע"י כל הלהוטים לנקום מאתנו נקמת האגני, אשר הורו לא זכה להבין קשט דבריו, והדימהו על עץ גבוה חמושים אמה, לאות לבני מרי. אולם גם בענין הזה יתאמת מאמר החכם: „האנשים אינם כלום, והעיקר הן הרעות המתפשטות על פיהם“, גלגלת המן שצפה על פני דברי ימינו איננה מאיימת ואיננה מתנשת כחם של החפצים לצאת בעקבותיו, על העץ הגבוה חמושים אמה בא קצו של הצורר ההוא, אבל דבריו שהטילו בנו וזהמא עוד עומדים וקיימים.

יש לך דעות משובשות בעולם שמדת העקשות שולטת בהן וכח הקיומי

מבצבץ בתוכן כבאותם הברואים הקטנים העומדים בשיפולה של מדרגת בעלי החיים, אשר אם גם תכרות את ראשיהם, תמחצם, תשסעם, תגורם לגורים, כל זמן שלא תעשה בהם כלה, ירפררו בין החיים והמות.

נקל לקרוא הספר הזה עד תומו לראות, כי סגולת קשיות עורף זאת ותוקף כח הסבל, אשר חלק אותם יוצר האדם כעין מגן וצנה לזרעו של אברהם, לבעבור ויכלו לעמוד נגד הלגיונים המרובים של קניני ובלוסתרי המקיפים עליהם ואורבים לצוד ציד ולכלות, אותן הסגולות בעצמן נתונות נתונות — כעין שובר נגד הקודמות — גם להדעות הכובות והנפתלות שהן מכוונות לטרוד אותנו מן העולם; על כן נוראה וכבדה המלחמה מזה ומזה, והנצחון פוסח וצולע לימין ולשמאל, כי שני הצדדים מווינים בכח התעודדות והגנה ממושכה.

בין הדעות הכובות הרבות השגורות בפי האנשים השואפים לבלענו, הדעה הזאת האגנית, שעם ישראל הוא חמיבה אחת בעולם, אבר נפרד המדולדל מנוף המין האנושי, היא כלי תותח אשר יורה אלינו חצי מות ואברון.

מה לנו — ואמרו — ולעם אשר לא כמתשבותינו מחשבותיו, לא דרכינו דרכיו, אנחנו מתיגעים לבצר ולחזק בקרבנו את רוח הלאום והם ישיתו לבם ללאומיותם, אנחנו עסוקים בשאלות שונות שהן נוגעות אל כלל האומה, והם באים עלינו בשאלתם המסוכסכת, בשאלת היהודים.

אולם אין שגיאה גדולה מהדעה הזאת, ששאלת היהודים היא שאלה בפני עצמה, שאין לה יחס וקשר אל השאלות האחרות הנוגעות לכל בני האדם במצבם המדיני והאזרחי, אבל באמת שאלת היהודים היא שאלה מדינית צומחת מבין ערוגות שאלות הפוליטיקא, והדבר הזה יתברר ויתלבן לנו מתוך חקירה בדברי הימים ומתוך התבוננות במצב היהודים בימים האלה, ואחר שבאנו לידי ההנחה הזאת, יכולים אנו לדון גם במה שיסתעף ממנו, שבזמן שחרון אף שולט בעולם נגד ישראל, בזמן ששאלת היהודים מסתבכת ומתבלבלת כמין קשר של קיפא שאי אפשר להתירו, יש לזה סבות מכריחות הקודמות לה ומסבבות אותה, שמקומן בהלכות הפוליטיקא הכללית ובעניני המדינות וברוח העת השורר בזמן ההוא, ודבר הלמד מזה שכל זמן שלא תתדלגה הסבות שהן וזקקות את התולדה, היא עומדת וקיימת, אמרנו, כי שאלת היהודים תלויה בהיות העולם המדיני, הבה נכרר את דברינו, ונרם נבוא לחקר מצב ההוה, נביא מופתים אחרים אחווים מהרבה להוכחת ההלכתנו מדברי ימינו בעבר. הבינו, "שאלת היהודים" הוא המצאת הדור החדש, אשר הכיב עליו המשא ומתן בשאלות שונות, אבל עוד בימי קדם, מרם נודע

הכינוי הזה הממלא עתה כל הללו של עולם העשיה, כבר היה עוות דינים וקלקול דעות ושנאה נשרשה לישראל, שגדלו למעלה או נשתקעו לפי מצב הליכות המדינות, וכזאת רואים אנו מראש מקדמי תבל.

לשפת יתר יחשב אם נאמר, ששנאת העמים אשר צררו את ישראל והדריכוהו מנוחה בעור היה שרוי על ארמתו, היתה שנאה מדינית. הדבר הזה אינו צריך לאותות ומופתים, אבל גם אם נפסח על הפרק ההוא בדברי הימים, על פרק קיום ממשלת ישראל, ונשית לב אל הרדיפות הרבות והעצומות אשר תקפו עלינו בזמנים מאוחרים מאד, נמצא בכל אחת מהן דבר מדיני אשר יצוק בה. גירוש היהודים היותר גדול בדברי הימים, הלא הוא גירושם הנורא מארץ ספרד, לא היה תולדה של קנאת דת גרידא, אך — כפי שהוכיחו גדולי חוקרי העתים כשלאססער, וועבער ואחרים, — היה מפעל מדיני שהוכרחה ממשלת ספרד אליו, אחרי אשר גרשה את המורים אשר להם היתה הארץ טרם הורישום, וגזרה אמר ליסד שם על מכונה ממשלה קאמולית, דבר אשר לא היה באפשר שיצא אל הפועל כל זמן שהכהונות הנעלות בהממלכה והמסחר משועבדות היו לבני ישראל. אמנם לא הצרות והתלאות בלבד נבעו ממקור מדיני, כי גם הישועות והעלויות שעלה מצב ישראל מעת לעת מסתר המדרגה, לא היו בשביל אהבה וחבה גרידא שפתאום נתגלגלו עליהם מאת העמים אשר בקרבם ישבו, רק טבעות משרשרת ענינים מדיניים רבים ושונים.

בארץ הולללנד יצא לאור עולם השחרור הראשון שנשתחררו בני ישראל מעבדות החוקים המכבידים שעשו מחיצה בינם ובין יתר העם, והמפעל הנשגב הזה גם הוא לא נולד ביש מאין, מפאת אשר הערה רוח ממרום על ההוללנדים לקנא קנאת רצונית משפט ושרודי זכויות האדם, אך נשתלשל ממצב המדיני של ההוללנדים אשר קודם לכן המישו את צוארם מעול הברול, אשר שמו עליהם בני עם ספרד, ואחרי אשר טעמו ממרורות העריצות וקנאת הרת ע"י מקל ורצועה של מדכאיהם הספרדים יוצרי האינקוויזיציא, ראו לפניהם לנחוץ ולנכון לסור הרהק מן הדרך אשר בו דרכו אדונים קשים ההם, ולפנות דרך לאושר הלאומי, לאחדות בעלי הרתות השונות, ולשלום האזרחים.

ככה גם עקירת החוקים הנושנים ע"ד היהודים בארץ צרפת והרמתם למעלת אזרחים יצאה לפעולות אדם ע"י מרידת הצרפתים שקעקעה בירת כל הסדרים הנושנים והפכה את הקערה על פיה; והאם באשכנז יצא לאור שווי זכויות ישראל, אותו שווי הזכויות שהיה עתה לסלע המחלקת, בטרם נשפך דם רב, לא בגלל היהודים וזכויותיהם בפרט, רק על אדות

שאלות ידועות בהנהגת המדינה בכלל, ששאלת היהודים רבוקה וצמורה בהן ?

והלא גם באוסטריא, ששם באמת יצאו בני ישראל בפעם אחת מאפיליה לאורה, בקעה ועלתה השתוות זכויות היהודים עם זכויות שאר העמים, מתוך מהלך הענינים בהנהגה הפנימית של הממלכה, ורק השינוי אשר עלה על כל העמים השונים, לתת לכו"א מהם חופש בלתי מוגבל, הוא נקב את ההר של החוקים הנושנים אשר היו גם שם למעמסה על ישראל והשיבוהו לאחור ולא לפנים. — הוא הדבר אשר אמרנו ששאלת היהודים היא שאלה מדינית.

ולא רק דברי ימינו בימים אשר עברו הם קובץ של מופתים רבים המוכיחים את קושט הדעה הזאת, אבל גם תגבורת השנאה לישראל והתבלבלותה של שאלת-היהודים בהוה, שרשם בהליכות המדינה ונותנים ידים מוכיחות להחלטתנו הנזכרה למעלה. שאלת היהודים היא הבריה העובר דרך כל הענינים המדיניים וכוללם יחד, והעליה שעלתה כעת על הבמה ביתר שאת מאשר בשנים עברו גם היא יסודה בהפנים החדשות של עניני המדינה.

הרגשה זכה וצלולה הרגישו בני ישראל בעת מלחמת אשכנז עם צרפת, אשר אז היתה מרה נפש היהודים ברוב הארצות בעת אשר נצחון ועראן הכריע את כף המאזנים לצד אשכנז. הרוח החדשה אשר עברה על כל מדינות אייראפא מן העת ההיא, שנחפכו הגלגלים על כל סרי מדינה ביחוסה למדינה אחרת, התאחדות האשכנזים ללאום אחד, אשר הגדילה את הגאווה והחוצפא הלאומית בכל הארצות, וכל התולדות הנמשכות מהן גרמו לימי רגז ומהומה אלה שבהם אנו חיים.

כזאת וכזאת יחזה צופה הליכות המדינות, אם ימור אותם בקנה מדה זה. ואם ישאל הקורא, מה הרוחתי אחרי אשר קנית דעה זו, ובמה יפה כחה להאיר לנו מחשכי שאלת היהודים, או לתת לנו אחרית ותקוה? אז נשיב לו, הדעה הזאת תוציאנו ממצר המוגבל, מכו"אמות של הלכות שאלת היהודים הפרטית, למרחב עניני המדינה הכלליים, ותלמדנו בינה לדעת, כי לא בהתנגד הצר, שהוא רשות-היחיד לנו בני ישראל, נמצא פתרון השאלה, רק בהנהגה המדינית ובהליכות הממלכות הוטל גורלנו לשבט או לחסד. שם על שמי הענינים המדיניים יעלו העננים אשר יקדירו אור שלומנו וירביצו עלינו אפלה כגורה, ושם אולי תופע נהרה ותעביר את העננים, והיה לבני ישראל אור במושבותם.

לא דבר ריק הוא זה האומר רב-תבונות אשר יצא מפי אחד מחכמינו

הקדמונים: „הזה מתפלל בשלומה של מלכות“. זה אלפים שנה יורנו הנסיון, כי בכל עת אשר עניני המדינות מסוכסכים ומבולבלים, והשלום הפנימי נהרס, רוע המצב הזה נרגש ביתר שאת לבני ישראל הנושאים את פשעי הממשלות או המפלגות המדיניות, והלוקים בעדם מידי העם.

והמופת היותר נאמן על אמיתת הדעה הזאת הלא הן השערוריות נגד היהודים באשכנו וברוסיא . . .

המקרים והעלילות תשובים בדברי ימי תבל כקצף על פני מים, הנה על כן לא יחקור חוקר דברי הימים את המקרים רק את הנסבות, והנסבות לשנאת ישראל כבר נתבארו בדברינו במה שיש בו די.

אבל לא מצאנו עוד מענה על השאלה: „עד מתי תעמוד השנאה לישראל?“ יעמיקו הקוראים שאלה.

שאלת היהודים הנימוסית תבלבל את המחשבות כל זמן שיעמדו בני ישראל תחת מדור בפני עצמו של חוקים נבדלים, כי עי' גובר אנרופה של השנאה, יען העם יראה כי המחוקקים מבדילים את היהודים לרעה מכל בני האדם בארץ, ועל כן הוא דן גזירה שוה מעצמו, כי מצוה להסרם ולהציק להם, על כן הם עשויים דיש לכל, ונתונים כרמש לא מושל בו, בידי מחוקקים העוקרים אותם בחוקים קשים ומעיקים, ובידי תרשי משחית אשר יסיתו בנו.

אולם הלא באשכנו כבר הושוו בני ישראל עם שאר האזרחים בנימוסי המדינה, ובכל זאת עוד ירימו שונאיהם ראש!

אמת הוא ששווי-זכויות נמוסי לא יספיק, ולדבר הזה נחוצה עמאנציה-פאציה גם ברעת הקהל, ר"ל שכל בני העמים ישבילו להבין, כי לא נופלים אנחנו מהם, כי גם בנו יש תכונות טובות ותכונות רעות, ואין אנחנו בריות בפני עצמן רק בני אדם כמוהם, — במלות שונות, — שהבערות השולטת בלב העמים, לא בכלל, כי כבר השתלמו למעלה למשכיל, אך בנוגע לישראל בפרט, השטות הזאת לאתו-דבר תרד לטמיון, ורק עמאנציהפאציה כזאת תהיה כבית הבליעה אשר תבלע את כל הפרעות הפורעניות והקמטות.

אבל שנאת-עולם מה תהא עליה? יוסיפו הקוראים לשאול, הלא בקשנו תשובה על זאת, ונמצא פתרון על שאלת-היהודים שהיא רק תולדה מן השנאה.

חכם אחר השיב על השאלה הזאת לאמר: „השנאה הדתית תתקיים כל זמן שתתקיימה הדתות, והשנאה הלאומית כל זמן שיתקיימו הלאומים“ ואנחנו נמתיק את דבריו הקצרים שאינם שווים לכל נפש.

בעת אשר המין האנושי יגיע אל מרום קץ שלימותו, זה קץ הימין אשר עליו נשאו חווי יה את דבריהם, וקראו כל העמים בשם ה' אחר, וגם האיברים שפלגה שיטת הלאומיות בנוף המין האנושי יתלכדו ויתחברו, והאהבה העצמית הלאומית כליל תחלוף, אז תהדלנה שתי הנסכות המסככות את השנאה, וכשל עוזר ונפל עוזר.

ועד העת ההיא העתידה לבוא, תהיה השנאה שנאת עולם לעם עולם. מי יתן ולא יאמנו דברינו!

